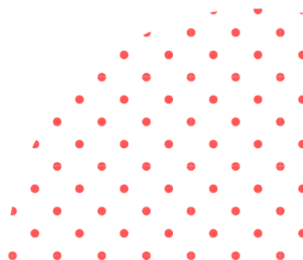

**PRIMIJENJENA
DOKTRINARNA TEOLOGIJA
CRKAVA REFORMACIJE**

- s naglaskom na reformiranu
i anglikansku tradiciju

JASMIN KOSO

Jasmin Koso

**Primijenjena doktrinarna teologija Crkava
reformacije
- s naglaskom na reformiranu i anglikansku
tradiciju**

Doktorska disertacija obranjena na
Teološkoj akademiji „Sveti Timotije“ u Beogradu

Autor: Jasmin Koso

Komisija na obrani disertacije:
nadb. prof. dr. Igor Đurčik, glavni mentor
dr. sc. Nenad Vitorović, član komisije
Elemir Botoš, DD, član komisije

Lektura i korektura teksta:
Zrinka Martinić, prof.

Nakladnik:
Protestantsko prosvjetno društvo, Zagreb

URL mrežnog izdanja:
<https://reformiranikrscanizagreb.com/2019/07/09/nova-e-knjiga-primijenjena-doktrinarna-teologija-crkava-reformacije-s-naglaskom-na-reformiranu-i-anglikansku-tradiciju/>

ISBN: 978-953-48667-0-2

*CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001035972

**Primijenjena doktrinarna teologija
Crkava reformacije
- s naglaskom na reformiranu i
anglikansku tradiciju**

Autor: Jasmin Koso

Protestantsko prosvjetno društvo, Zagreb,
2019.

POSVETA

*Ovaj rad posvećujem svojoj supruzi Mirjani
koja mi je uvijek bila podrška i ohrabrenje na životnom
putu,
pa tako i u doktorskom studiju i stvaranju ovog rada.*

SAŽETAK DISERTACIJE

NASLOV: PRIMIJENJENA DOKTRINARNA
TEOLOGIJA CRKAVA REFORMACIJE – S
NAGLASKOM NA REFORMIRANU I
ANGLIKANSKU TRADICIJU

IME ISTRAŽIVAČA: Jasmin Koso

STUPANJ OBRAZOVANJA: Doktor bogoslovlja

POLJE ISTRAŽIVANJA: Povijest teologije

IME GLAVNOG MENTORA: *nadb. prof. dr. Igor
Đurčik*

DATUM OBRANE: 29. rujna, 2018. g.

Ovaj rad predstavlja povijesno-teološki pregled katoličkih temelja i reformiranog karaktera Crkava reformacije, s posebnim naglaskom na reformiranu i anglikansku tradiciju, te odražava znanje i iskustvo autora vezano uz takav (ponešto konzervativniji, ali i ortodoksan) pristup kršćanstvu.

U radu istovremeno govorimo o (magistratskoj) reformaciji, reformiranoj teologiji, anglikanskim odnosno episkopalnim posebnostima, ranoj Crkvi te razvoju i značaju liturgije zato što su upravo ovi elementi bitne

sastavnice katoličkog, reformacijskog, evanđeoskog nasljeđa i identiteta povijesnih Crkava reformacije, a posebno anglikanske tradicije čiji je utjecaj prisutan i na ovim našim prostorima. Značajke tog identiteta bi se u dvije riječi mogle nazvati *reformiranim katoličanstvom*.

Cilj ovoga rada jest upoznati zainteresiranu javnost s protestantskim, a posebno anglikanskim, katoličkim i reformiranim nasljeđem, poviješću, doktrinama, praksom, običajima i liturgijom. Stoga se radi o relativno jednostavnom i preglednom, a istovremeno sadržajnom, prikazu temelja, baštine i prakse kontinentalne reformacijske i anglikanske tradicije.

Rad je strukturiran tako da najprije upoznaje sa zajedničkom katoličkom baštinom Crkve, zatim tijekom reformacije Lutherom i Calvinom, kao glavnim akterima, te nekim bitnim reformacijskim doktrinama i pregledom reformacijskih vjeroispovijedanja, a potom govori o anglikanskim posebnostima, i na kraju o protestantskoj i o liturgiji općenito.

U prvom dijelu, dakle, govorimo o zajedničkim katoličkim temeljima nepodijeljene Crkve, episkopatu, ekumenskim Saborima i Vjervanjkima te ključnim teološkim temama rane Crkve.

Drugi dio rada govori o protestantskoj reformaciji, točnije o tome što je uopće protestantizam i koja su njegova temeljna načela, o Martinu Lutheru i početku reformacije, o Jeanu Calvinu i njegovu djelu, o engleskoj reformaciji te o protestantskim vjeroispovijedanjima i temeljnim značajkama reformirane teologije (koja je bitno utjecala i na anglikansku teologiju).

Treći dio nam donosi anglikanske posebnosti: Što je uopće anglikanstvo i kako anglikanci gledaju na Crkvu i crkvenost? Još malo govorimo o episkopalnom ustroju iz anglikanskog gledišta. Govorimo i o nekim suvremenijim problemima s kojima se anglikanski, i općenito kršćanski, svijet suočava. Reformiranu episkopalnu crkvu uzimamo kao dobar primjer kada govorimo o pitanjima s kojima se suočava anglikanstvo u moderno i post-moderno doba.

Četvrti i posljednji dio ovog rada govori o kršćanskom bogoslužju, tj. liturgiji. Pojašnjava nam osnovne pojmove. Govori o počecima kršćanskog bogoslužja, protestantskoj i anglikanskoj liturgiji te temeljnim principima „bogougodnog“ bogoslužja.

Temeljni moto ovog rada mogao bi biti: u bitnome jedinstvo, u nebitnome sloboda, u svemu ljubav (In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas).

ZAHVALNOST

Zahvalnost dugujem svima onima koji su mi pomogli da doći Kristu. Zahvaljujem i onima koji su me podržavali u želji za istraživanjem, učenjem i obrazovanjem.

Zahvaljujem i mentoru nadb. prof. dr. Igoru Đurčiku.

Sadržaj

Sadržaj	9
Predgovor	15
Proslov	19
1. DIO: KATOLIČKI TEMELJI	22
Uvod	23
1. Episkopat	25
1.1. Povijesni kontekst.....	25
1.2. Prezbiteri i biskupi – pastoralni ustroj novozavjetne i rane Crkve	29
1.3. Pentarhija	36
1.4. Razvoj papinskih zahtjeva za vlašću	38
2. Ekumenski sabori i ustanovljenje Vjerovanja	45
2.1. Pregled Sabora	45
2.2. Ekumenska vjerovanja.....	52
3. Ključne teološke teme rane Crkve	66

3.1. Ustanovljenje novozavjetnog kanona	66
3.2. Uloga predaje	66
3.3. Odnos kršćanstva i svjetovne kulture	78
3.4. Dvije naravi u Kristu	84
3.5. Nauk o Trojedinom Bogu	92
3.6. Nauk o Crkvi	97
3.7. Nauk o milosti	98

2. DIO: REFORMACIJSKA KOMPONENTA..... 103

Uvod	104
1. Pojašnjenje pojmova	107
2. Što je protestantizam?	112
2.1 Osnovna načela	113
3. Martin Luther i početak reformacije	120
3.1. Simul justus et peccator (u isto vrijeme pravednik i grešnik)	131
3.2. Kako je Luther reformirao brak i obitelj	137
4. Jean Calvin i Reformirana crkva	146
4.1. Calvin o nekim od ključnih teoloških pitanja	153
5. Engleska reformacija	170
6. Uloga vjeroispovijedanja i katekizama u	

klasičnom protestantizmu.....	175
6.1. Heidelberški katekizam	177
6.2. Drugo helvetsko vjeroispovijedanje.....	177
6.3. Belgijsko vjeroispovijedanje.....	178
6.4. Westminsterško vjeroispovijedanje, Veliki i Mali katekizam	179
6.5. Kanoni sa Sinode u Dortrechtu.....	180
6.6. Trideset i devet članaka vjere.....	183
6.7. Kanoni iz Kneževih Vinograda	185
6.8 Augsburško vjeroispovijedanje	186
7. Temeljne značajke Reformirane teologije...	189
7.1. Vrhovni autoritet Pisma	192
7.2. Božja suverenost	199
7.3. Savez.....	204
7.4. Božji zakon.....	208
7.5. Crkva.....	221
7.6. Božje kraljevstvo	235
3. DIO: KATOLIČKA SUŠTINA I REFORMIRANI ASPEKT ANGLIKANSTVA	238

Uvod	239
1. Anglikanstvo je u suštini reformirano katoličanstvo.....	240
1.1. Katolička suština	240
1.2. Reformirani aspekt.....	246
2. Crkva je jedna.....	251
2.1. Crkva je jedna iz tri suštinska razloga:	251
2.2. Vidljivi elementi jedinstva i zajedništva	253
2.3. Što s podjelama u Tijelu Kristovu?	257
3. Pitanje crkvenosti	260
3.1. Čikaško – Lambetski kvadrilateral	264
4. Reformirane episkopalne posebnosti	268
4.1. O Reformiranoj episkopalnoj crkvi.....	268
5. Episkopalni ustroj.....	279
5.1. Apostolska sukcesija	279
5.2. Zašto biskupi?	280
5.3. Liturgijske službe	285
5.4. Upravljanje u Crkvama reformacije i anglikanstvu	289
6. Odnos spram evangelizacije.....	291
6.1. Što je to "evangelikalizam ili "evanđeoski pokret"?	291

6.2. Odnos Reformirane episkopalne crkve spram evanđeoskog pokreta	293
7. Liberalni izazovi današnjice	296
7.1. Koja je uloga muškarca i žene u liturgiji?	297
7.2. Jeruzalemska deklaracija.....	301
4. DIO: LITURGIJA.....	306
Uvod	307
1. Osnovno određenje pojmova.....	309
1.1. Nazivi za euharistiju.....	312
2. Teologija i štovanje – važnost liturgijske tradicije	314
3. Počeci kršćanskog bogoslužja.....	325
3.1. Lomljenje kruha - Gospodnja večera.....	327
3.2. Bogoslužje sinagoge	331
3.3. Novozavjetna svjedočanstva o bogoslužju	334
3.4. Židovski i helenistički utjecaji u bogoslužju.....	340
3.5. Neka ranokršćanska liturgijska svjedočanstva	341
3.6. Različitosti u obredima unutar kršćanstva	347
3.7. Prijelaz s grčkog na latinski jezik na zapadu	354
3.8. Liturgijska odjeća	355

4. Primjeri reformacijske liturgije – Luther, Zwingli i Calvin.....	357
4.1. Martin Luther.....	357
4.2. Huldreich Zwingli.....	360
4.3. Jean Calvin.....	361
5. Knjiga zajedničkih molitava.....	368
6. Zašto (posebna) liturgijska odjeća?.....	375
7. Je li opravdano korištenje naziva „svećenik“?	382
8. O bogougodnoj liturgiji.....	387
Zaključak	392
Bibliografija.....	399
Biografija autora.....	421
Dissertation Summary	425
Zusammenfassung der Dissertation	428

Predgovor

Ovaj rad predstavlja povijesno-teološki pregled katoličkih temelja i reformiranog karaktera Crkava reformacije, s posebnim naglaskom na reformiranu i anglikansku tradiciju, te odražava znanje i iskustvo autora vezano uz takav (ponešto konzervativniji, ali i ortodoksan) pristup kršćanstvu.

Ako se pitate zašto istovremeno govorimo o (magistratskoj) reformaciji, reformiranoj teologiji, anglikanskim, odn. episkopalnim posebnostima, ranoj Crkvi, te razvoju i značaju liturgije, odgovor leži u tome što su upravo ovi elementi bitne sastavnice katoličkog, reformacijskog, evanđeoskog nasljeđa i identiteta povijesnih Crkava reformacije, a posebno anglikanske tradicije¹ čiji je utjecaj prisutan i na ovim našim prostorima. Značajke tog identiteta bi se u dvije riječi mogle nazvati *reformiranim katoličanstvom*.

¹ (Op. a.) Kada u ovome radu govorim o osobinama Crkava reformacije i anglikanstvu, pri tome na umu uvijek imam one partikularne Crkve koje su doista ostale u velikoj mjeri vjerne svojim reformacijskim, evanđeoskim temeljima, značajkama i načelima. Takve odlike nazivamo još i klasičnim protestantizmom i anglikanstvom.

Da bismo pobliže objasnili reformirano anglikansko nasljeđe², možemo parafrazirati jednog prezbiterijanskog pastora koji je, u nastojanju da objasni svoj vjerski identitet, rekao: *“Ja sam, kao prvo kršćanin, kao drugo protestant, kao treće kalvinist, kao četvrto pedo-baptist i kao peto prezbiterijanac”*. Mogli bi se u potpunosti složiti s prve četiri stavke, a peto promijeniti u: *„episkopalac“*.³

Što to sve znači?

To znači da je reformirana anglikanska tradicija:

Biblijska i protestantska – utemeljena na Bibliji kao najvišem autoritetu te povijesno, teološki i praktično pripada crkvama protestantske reformacije.

Njeguje temeljne teološke naglaske protestantske reformacije sadržane u *“pet sola”* – *samo Pismo, samo Krist, samo Milost, samo Vjera i samo Bogu Slava* – kojima, međutim, treba pristupiti komplementarno s ostalim biblijskim elementima kršćanske vjere poput: crkvenog jedinstva i zajedništva, bogoslužja i sakramenata, poštivanja pastoralnog autoriteta, povijesti, tradicije itd.

Katolička – privržena vjeri i praksi prisutnoj od rane Crkve do današnjih dana, zasnovanoj na ekumenskim

² Naime, Anglikanske crkve koje (posebno) njeguju reformirano teološko nasljeđe, imaju episkopalni ustroj, dok druge reformirane tradicije nisu episkopalnog crkvenog ustroja.

³ Usp. Internetski članak *What is Anglicanism?*
<http://www.patheos.com/blogs/jesuscreed/2015/03/23/three-terms-for-church-today/> (Pristup: 16. 4. 2015.)

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Vjerovanjima, Saborima, crkvenim ocima i naučiteljima, drevnoj liturgiji te episkopalnoj sukcesiji.

Iz toga proizlazi i ekumenska otvorenost prema svima koji ispovijedaju ista povijesna Vjerovanja.

Evandeoska i reformirana – bazirana na Trideset i devet članaka vjere i Heidelberškom katekizmu, a cijeni i druga protestantska vjeroispovijedanja.

Njezino učenje i nazori su u najvećoj mjeri zasnovani na teološkom pravcu koji su utemeljili reformator Jean Calvin, nadbiskup Thomas Cranmer i drugi.

Vjeruje u nužnost naviještanja i osobnog upoznavanja Evanđelja kakvo je posvjedočeno u Svetom pismu, te potrebu osobnog pokajanja i vjere u Gospodina Isusa Krista, kako bi pojedinac bio u miru s Bogom.

Sakramentalna i pedo-baptistička – krštenje i Gospodnja večera (Euharistija) imaju važnu duhovnu ulogu.

Sakrament krštenja, kao znak Saveza, pripada i djeci vjerujućih roditelja. Po krštenju Crkvi pripadaju i oni koji ne mogu (a možda nikada neće ni biti u stanju) posvjedočiti vjeru sami za sebe.

Krist je duhovno, ali sasvim realno i djelotvorno, prisutan u sakramentima koje je ustanovio.

Liturgijska i tradicionalna – njezino bogoslužje je bazirano na povijesnom anglikanskom molitveniku “Knjiga zajedničkih molitava”.

Liturgija je dio katoličke vjere i pravilnog biblijskoga štovanja Boga – *Lex orandi, lex credendi* (*pravilo molitve je i pravilo vjere*).

No to ne znači da i slobodna molitva, koja je u skladu sa svjedočanstvom Biblije, nije također ugodna Bogu.

Episkopalno i parohijalno organizirana – pridržava se episkopata (Crkvu predvode biskupi) kao drevnog i poželjnog načina vođenja Crkve. No to nužno ne znači da Crkva ne može postojati i pod nekim drugim oblikom vođenja.

Evangelizacijski i misijski orijentirana – orijentirana na evangelizaciju i misiju, te stvaranje novih župa i misijskih postaja.

Razboritog i refleksivnog karaktera – cijeni pobožnu razboritost, promišljanje vjere i obrazovanje, sve to združeno s vjernošću, poniznošću i ljubavlju.

Spoj svih navedenih elementa reformiranu anglikansku tradiciju čine nadasve zanimljivim i nadahnjujućim pristupom kršćanstvu.

Proslov

"Trudio sam se konstantno, uz veliku bol i marljivost, istražiti od najvećeg mogućeg broja ljudi koji su bili izvanredni u svetosti i doktrini, kako bih osigurao utvrđen ili standardan i vodeći princip za razumjeti istinsku katoličku vjeru, odvojenu od degradacije i krivovjerja. A odgovor koji dobijem, uvijek vodi k ovomu: ako želim ili ako bilo tko želi pronaći zablude krivovjeraca koje se pojavljuju i ako želi izbjeći njihove zamke da bi sačuvao zdravu i ispravnu vjeru, uz Gospodinovu pomoć, mora utvrditi našu vjeru na dva načina. Prvo, po autoritetu Božjeg zakona (pisane Božje Riječi), a zatim (drugo) po tradiciji katoličke Crkve.

Ovdje se, vjerojatno, netko može zapitati: 'Budući da je kanon Pisma kompletiran i sam po sebi dovoljan, kakva nam je potreba tome pridružiti crkveno tumačenje?' Odgovor je u tome da, zbog dubine (poruka) Pisma, ne tumače ga svi ljudi jednako. Izjave istih pisaca različiti ljudi tumače na različite načine. Ponekad toliko različito da se čini mogućim nabrojiti toliko različitih mišljenja koliko je i ljudi. Novacijan objašnjava na jedan način, Sabelije na drugi... Zbog tih intriga i pogreški, koje su toliko raznolike, postoji velika potreba za utvrđivanjem načela za tumačenje proroka i apostola u skladu sa standardom katoličke Crkve.

Stoga mi u katoličkoj Crkvi uzimamo za najpažljiviji način držati se onoga što je vjerovano svugdje, uvijek i od sviju. To je uistinu pravo katoličko, kako se pokazuje i samom silom značenja te riječi koja obuhvaća sve gotovo univerzalno. Tog ćemo se pravila držati ako slijedimo univerzalnost (opću prihvaćenost), starost (drevnost) i suglasje. Slijedit ćemo univerzalnost ako prepoznamo tu istu vjeru kao istinitu, koju cijela Crkva po svijetu ispovijeda; drevnost, ako ni na koji način ne odstupimo od onih tumačenja koja su naši pređi i oci jasno poučavali; suglasje, ako u samim starim vremenima slijedimo definicije i mišljenje svih, ili gotovo svih, biskupa i učitelja.

Što da učini katolički kršćanin, ako manji dio Crkve odsiječe (odvoji) sebe od zajedništva univerzalne vjere?

Odgovor je siguran. On će više voljeti (odabrati) zdravlje cijelog tijela, nego njegov morbidni i korumpirani dio.

Ali što ako neka nova zaraza nastoji inficirati cijelu Crkvu, a ne samo njezin manji dio. Tada će se on pobrinuti da prione uz ono što je starije, što ne može biti zavedeno od bilo koje prijevarne novine.

Što ako su i u stara vremena dva ili tri čovjeka, ili grad, ili čak cijela provincija, bili u tom krivovjerju? Tada treba s najvećom pažnjom usvojiti izjave starih sabora, ako takvih ima, umjesto neodgovornog neznanja nekolicine.

Ali što ako se pojavi neko krivo učenje o kojem se ništa po tom pitanju ne može naći? Tada on mora na najbolji

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

način usporediti mišljenje otaca i istražiti njihovo razumijevanje, uvijek nastojeći razaznati da, iako su živjeli u različitim vremenima i na različitim mjestima, oni su živjeli u vjeri i zajedništvu katoličke Crkve. Neka oni dokazani i izvanredni budu učitelji. I kad otkrijemo što su oni držali, potvrđivali i učili, ne samo jedan ili dvojica, nego svi jednako i u slaganju kao jedan, otvoreno, često i ustrajno, neka onda uzme i drži se toga bez ikakvog suzdržavanja." sv. Vinko Lerinski, *Commonitorium*⁴

⁴ Preuzeto iz: Damir Šićko Alić *Katolička vjera u crkvenoj predaji* (OK knižara, Zagreb, 2015.); Usp. Henry Bettenson (ur.) *Documents of the Christian Church* (Oxford University Press, London, 1967.), 84.-85.

1. DIO
KATOLIČKI
TEMELJI

Uvod

Kada kažemo da je Crkva *katolička* onda to u osnovi znači da je ona "univerzalna" ili "cijela". Stoga se taj pojam koristi za nauk, disciplinu i bogoslužje koje je prakticirala nepodijeljena Crkva u prvim stoljećima poslije Krista. Kao sekundarno značenje uzima se univerzalnost same Crkve kao Tijela Kristovog. Kršćanstvo zasigurno i jest najuniverzalnija i najrasprostranjenija religija na svijetu.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta je najviši autoritet kršćanske vjere i prakse. Stoga možemo ustvrditi da katoličku vjeru prije svega možemo naći u Svetom pismu. Novi zavjet je svjedočanstvo apostolskog učenja prvog stoljeća, prvenstveno sačuvanog u obliku Knjiga Evanđelja i Poslanica. Međutim, Bibliju uvijek treba i tumačiti pa se postavlja pitanje: "Tko ima ovlasti za njezino tumačenje?" Najbolji i pravi odgovor je: "Crkva" koja, naravno, mora i sama biti definirana.

Određena autoritativna tumačenja Pisma nužno su dio katoličke vjere. To naročito uključuje Vjerovanja (pogotovo Apostolsko i Nicejsko-Carigradsko Vjerovanje), odnosno ekumenske Sabore. Iako nemaju isti autoritet kao Biblija, oni su autoritativna tumačenja i sažetak Biblije, i stoga su katolička - što znači apostolska i univerzalna po prirodi.

Tu su zatim "crkveni oci." Iako nisu nadahnuti poput Biblije, niti tako autoritativni ili jedinstveni kao Vjerovanja ili Koncili, Crkveni oci nam mogu pružiti dobra svjedočanstva najranijih i najuniverzalnijih vjerovanja rane Crkve o pitanjima koja nisu posve jasna iz samog Pisma.

Na kraju, tu je i drevna liturgija! Rane liturgije opskrbljuju nas ne samo znanjem o tome kako je rana Crkva štovala Boga, već i time kako je tumačila određene stvari. U liturgiji nije riječ samo o štovanju, već i o duhovnosti i teologiji.

Ako su određeno vjerovanje ili praksa bili prisutni u prvom stoljeću i nastavili se sve do šesnaestog stoljeća (odnosno vremena reformacije), onda se zasigurno možemo pouzdati da su to posebno vjerovanje ili praksa ono što je predano od apostola.

U ovom poglavlju napravit ćemo kratki pregled temeljnog katoličkog nasljeđa.

1. Episkopat

1.1. Povijesni kontekst

Prvo razdoblje kršćanske povijesti, koje se proteže od Pedesetnice do Konstantinova obraćenja, ima poseban značaj za razvoj episkopalnog ustroja Crkve. I mnogo prije progona koji su uslijedili nakon kamenovanja svetog Stjepana, pripadnici Jeruzalemske crkve raspršili su se širom Rimskog Carstva. Postupivši prema Kristovoj zapovijedi (Mt 28,19)⁵ oni su propovijedali Radosnu vijest gdje god su išli, najprije Židovima, a zatim i drugima. Vrlo brzo niknule su kršćanske zajednice u svim glavnim središtima Rimskog carstva, pa čak i izvan njegovih granica. Carstvo kroz koje su ti prvi misionari putovali, a posebno njegov istočni dio, bilo je carstvo gradova. To je odredilo upravnu strukturu rane Crkve. Osnovna jedinica bila je crkvena zajednica u gradu kojom je predsjedao biskup. Biskupu su pomagali prezbiteri i đakoni. Okolna manja mjesta ovisila su o crkvi u gradu. Ta struktura s trostupanjskom hijerarhijom već je bila široko prihvaćena do kraja prvog stoljeća. O tome svjedoči i Ignacije Antiohijski u sedam kratkih poslanica koje je napisao na

⁵ U ovome Radu se koristi Biblija u izdanju Kršćanske sadašnjosti, Zagreb, <http://biblija.ks.hr/> (Pristup. 12. 7. 2018.).

svome putu u Rim, gdje je bio podvrgnut mučenju.⁶ Ignacije je posebno istaknuo dvije stvari: biskupa i Euharistiju. Crkvu je doživljavao kao hijerarhijsku i sakramentalnu (svetootajstvenu). Pisao je: "*Biskup u svakoj crkvi predsjedava u ime Boga. I neka nitko u crkvi bez biskupa ne čini ni jednu od stvari koje se tiču Crkve... Gdjegod je biskup neka bude i narod, gdjegod je Isus Krist tu je i katolička Crkva.*"⁷ Primarna zadaća biskupa jest da slavi Euharistiju - "lijek besmrtnosti".⁸

Ljudi često Crkvu doživljavaju kao veliku organizaciju unutar koje svaka lokalna zajednica čini dio ili komadić šire sveobuhvatne cjeline. No, sveti Ignacije nije tako gledao na Crkvu. Za njega je upravo lokalna zajednica bila Crkva u pravom smislu te riječi. Crkva je za njega bila sakramentalna zajednica koja svoju pravu prirodu iskazuje kada slavi Posljednju večeru na kojoj prima sakrament Tijela i Krvi. A Euharistija je nešto što se događa lokalno - u svakoj pojedinoj zajednici koja je okupljena oko biskupa, i tada je pri tom lokalnom euharistijskom slavlju prisutan čitav Krist, a ne samo "dio Krista". Stoga je svaka lokalna zajednica koja slavi Euharistiju Crkva u cjelini. Ovo Ignacijevo učenje ima trajno mjesto u episkopalnom promišljanju koje i danas Crkvu smatra euharistijskom zajednicom čija izvanjska organizacija, iako je

⁶ Juraj Pavić, Tomislav Zdenko Tenšek *Patrologija* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.), 18.-21.

⁷ Timothy Ware *Pravoslavna crkva* (Prosvjeta, Zagreb, 2005.), 16.

⁸ Poslanice *Magnežanima* 6,1; *Smirnjanima* 8,1 i *Efežanima* 20,2; vidi u: *Ibid.* 16.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

neophodna, nije bitna za njezin unutarnji svetoostajstveni život. Episkopalni ustroj i danas naglašava važnost lokalne zajednice u svom viđenju Crkve.⁹

Ipak, osim lokalne zajednice, postoji i šire jedinstvo crkvene zajednice. O tom drugom aspektu govori nam jedan drugi mučenik, sveti Ciprijan Kartaški, koji je umro 258. godine. Smatrao je da biskupi trebaju činiti episkopat, no tako da svaki od njih posjeduje cjelinu u biskupskom činu, a ne samo njegov dio. Episkopat je jedinstvena cjelina koju svaki biskup uživa u potpunosti, kao što je i Crkva jedinstvena cjelina premda je široko rasprostranjena u obliku mnogih crkava čiji broj sve više raste.¹⁰

Crkvu dakle na okupu nije održavala neka centralna organizacija ili crkveni dostojanstvenik koji bi imao najvišu vlast, već svojevrsna dvostruka spona: jedinstvo u vjeri i zajedništvo svetih sakramenata.

Sličan stav o uređenju Crkve imao je i nadbiskup splitski Markantun de Dominis (Rab, 1560.-Rim, 8. rujna 1624.) koji nije prihvaćao da rimski biskup treba imati vlast nad cijelom Crkvom. De Dominis je smatrao kako svaki biskup treba biti odgovoran za svoju biskupiju i nitko se sa strane ne smije miješati u njegove poslove, a opet svi su biskupi *in solidum* odgovorni za cijelu Crkvu. Smatrao je

⁹ T. Ware *Pravoslavna crkva* 17.

¹⁰ Ibid. 17.

da je to ispravan put ka jedinstvu cijele Kristove crkve za kojim je čeznuo. U svom Prvom proglasu o razlozima svoga odlaska iz Italije (u Englesku) de Dominis piše: *"No iznad svega drugoga potiče me i tjera ljubav prema Kristu. Bio bih odveć kukavan i jadan kad bih bježao samo radi svoga spokoja s ciljem da na nekom mjestu trunem u dokolici i tromosti, izbjegavajući svaki legitiman okršaj. Radi se o Kristovoj stvari. Ona me sebi zove, čujem glas što mi stalno zvuči u ušima i govori: 'Viči' i da se moji krici združeni s kricima onih koji nikad nisu savili koljena pred Belijarovim idolima, bolje čuju, opominje me da se za propovijedanja evanđelja Sionu popnem na visoku goru. Taj glas slijedim, uzlazim na sigurno mjesto, gdje je katolička istina već slobodno uzdigla glavu, da bih odatle po obavezi moje dužnosti uvijek slobodno objavljivao poznatu istinu i pokazivao put za okončanje tolikih raskola i za sjedinjenje svih Crkava u savršeno jedinstvo. Počujte ukratko moje krike. Govorit ću srcu Jeruzalema i dozivat ću ga, jer ne mogu izvršiti svoju dužnost. Ja sam biskup Kristove Crkve. Svakom biskupu je povjerena njegova partikularna Crkva, s tim da zna da mu ništa manje nije povjerena i sveopća Kristova Crkva."*¹¹

Kršćanstvo je oduvijek pridavalo velik značaj ulozi koncila (sabora) u životu Crkve. U episkopalnom ustroju je normalno da biskupi sazivaju sabore i raspravljaju o zajedničkim problemima. Mnogi kršćani katoličku (univerzalnu) Crkvu vide prvenstveno kao *konzilijarnu*. U

¹¹ Ante Maletić *Markantun de Dominis – Skica za portret* (Lamaro, Split, 2008., epub format), 16. i 31.

Crkvi nema diktature s jedne, ili individualizma s druge strane. U njoj vladaju sklad i jednodušnost, a njezini pripadnici su slobodni, ali ne i izdvojeni, jer ih ujedinjaju ljubav, vjera i Pričest. Na saboru se trebaju praktično ostvarivati ideje o skladu i slobodnoj jednodušnosti. Na istinskom saboru niti jedan čovjek ne smije nametati svoju volju drugima, već se trebaju među sobom savjetovati i tako izgrađivati "zajedničko stajalište". Sabor je utjelovljenje same biti Crkve.¹²

1.2. Prezbiteri i biskupi – pastoralni ustroj novozavjetne i rane Crkve

1.2.1. Srodno i naizmjenično korištenje naziva starješina i nadglednik

Ljudi koji su upravljali i pastoralno brinuli o novozavjetnim crkvama nazivani su starješine (πρεσβύτερος – presbiterós, prezbiteri, u kršćanskom smislu onaj koji

¹² T. Ware *Pravoslavna crkva* 18.

predsjeda zajednicom) i nadglednici (ἐπίσκοπος – episkopós, episkopi ili biskupi, onaj koji nadgleda druge da sve učine kako treba).¹³

Ti nazivi se u većini Novog zavjeta koriste na srodan ili naizmjeničan način. Tako se u Djelima apostolskim koristi naziv starješina (osim u Djelima apostolskim 20, 28). Naime, crkva u Jeruzalemu (kao i ostale crkve judeokršćanskog kruga) koristila je naziv starješina (Djela 15, 2; Jakov 5, 14 i drugdje), dok su crkve koje su nastale u grčko-poganskom okruženju koristile naziv nadglednik (Filiplijanima 1, 1).¹⁴

Starješine su oni čija je služba da budu nadglednici, da duhovno nadgledaju povjerene im vjernike (Djela 2, 28, 1 Petrova 5, 2). Korištenje ovih naziva je, dakle, bilo naizmjenično; nadglednici su bili starješine, odnosno starješine su imale nadgledničku službu.¹⁵

U nekim dijelovima Novog zavjeta (1 Petrova 5, 1; 2 Ivanova 1, 1; 3 Ivanova 1, 1) i sami apostoli sebe nazivaju starješinama. Tako je starješina zapravo općenit naziv (koji dakle dolazi iz judeokršćanskog kruga) za onoga koji

¹³ Jasmin Koso *Starješine i nadglednici*
<https://reformiranikrscanizagreb.com/2015/07/24/starjesine-i-nadglednici/> (Pristup. 14. 7. 2018.); Usp. Benedikt XVI *Sveti Pavao* (Verbum, Split, 2009.)

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

predsjeda Crkvom. Također, apostoli su i oni koji na poseban način (i s posebnim autoritetom danim od Gospodina) imaju i nadgledničku službu (Djela 1, 20).¹⁶

Ovdje valja spomenuti da apostol Pavao sebe opravdano naziva i svećenikom (Rimljanima 15, 16, ἱερούργουῦντα). On to čini, ne u smislu da prinosi žrtve na oltaru, već zato što kroz propovijedanje evanđelja pripravlja Bogu žrtvu ljudi koji će prikazati *svoja tijela za žrtvu živu, svetu, Bogu milu* (Rimljanima 12, 1).¹⁷

1.2.2. Trostruka pastoralna struktura od početka

Unatoč srodnom i naizmjeničnom korištenju naziva starješina i nadglednik, novozavjetna Crkva je zapravo od početka imala trostruku pastoralnu strukturu – apostole (ἀπόστολος – apostolos, apostol, glasnik, onaj koji je poslan s naredbama), starješine ili nadglednike i poslužitelje (διάκονος – diakonos, đakon, sluga, onaj koji izvršava zapovijedi).¹⁸

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

Budući da su apostoli bili oni kojima je od strane Gospodina povjeren najviši autoritet i briga nad cijelom Crkvom, u početku nije ni postojala potreba za daljnjim oblikovanjem i razlikovanjem crkvenih službi.¹⁹

Tako vidimo da se u Jeruzalemu sastaju apostoli i starješine (Djela 15, 6). Apostoli su oni koji imaju najviši ugled i autoritet u Crkvi (Djela 2, 42; 5, 12 i drugdje). Apostoli i njihovi najbliži suradnici su oni koji po crkvama postavljaju starješine (Djela 14, 23), a sve okupljene starješine

na novopostavljene polažu ruke (1 Timoteju 4, 14). Polaganjem ruku apostolskih se raspiruje dar Duha Svetog (Djela 8, 14-18).²⁰

1.2.3. Situacija se mijenja u Pavlovim pastoralnim Poslanicama

Situacija u pogledu razlikovanja starješina i nadglednika se u bitnome mijenja u Pavlovim pastoralnim Poslanicama

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

(1 i 2 Timoteju i Titu) koje su svjedočanstvo kraja apostolova života (i početka kraja apostolskog razdoblja).²¹

U njima se već mogu naći naznake da se neki od starješina nazivaju vođama ili predstojnicima (1 Tim 5, 17 προεστῶτες πρεσβύτεροι, čelnici prezbiteri, postavljeni ispred ili iznad, superintendenti), vjerojatno drugim starješinama.²²

Nadalje, povezivanje starješinske i nadgledničke službe (posebno u Titu 1, 5-9) nam zapravo govori mnogo više od samo naizmjeničnog korištenja dva srodna naziva. Naime, naziv nadglednik (napr. u 1 Tim 3, 2 i Titu 1, 7) se uvijek koristi u jednini uz određeni član (τὸν ἐπίσκοπον), dok se naziv starješine (πρεσβυτέρους) koristi u množini.²³

Osim toga, ove poslanice nisu upućene svim starješinama ili zajednici, već sasvim određenim osobama – Timoteju i Titu. I od samih početaka su najbliži suradnici apostola Pavla i drugih apostola imali poseban autoritet i ovlasti u Crkvi, a sada apostol Pavao nalaže Titu da on bude taj koji

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ibid.

će, prema apostolovim ovlastima i uputama, po crkvama postaviti starješine (Titu 1, 5).²⁴

Tako još neko vrijeme uloga apostola ostaje važna, no Timotej i Tit postaju osobe koje s jedne strane imaju ulogu nadglednika, a s druge strane na njih prelaze posebne apostolske nadgledničke ovlasti. Ovo označava period tranzicije, a nakon odlaska apostola trostruka pastoralna struktura Crkve ostaje očuvana. Nadglednička služba se profilira kao ona koja, u elementima bitnim za funkcioniranje Crkve, nasljeđuje apostolske ovlasti i autoritet.²⁵

Uostalom, i povijest nam svjedoči da je nakon odlaska apostola Pavla Tit doista bio nadglednik na Kreti, a Timotej u Efezu.²⁶ Već do kraja prvog stoljeća trostruka podjela pastoralnih ovlasti (s različitim dužnostima) na nadglednike, starješine i poslužitelje biva jasno profilirana. Tome je pridonio i logičan način širenja kršćanstva u kojem su

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Vidi: Bitno.net - *Sveti biskupi Timotej i Tit – vjerni učenici i pomoćnici svetog Pavla* <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveti-biskupi-timotej-i-tit-vjerni-ucenici-svetog-pavla/> (Pristup. 12. 7. 2018.); Katolička tiskovna agencija Biskupske konferencije BiH, <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=204> (Pristup. 12.7. 2018.); Usp. Benedikt XVI *Sveti Pavao*.

crkve u većim centrima ili gradovima bile “crkve majke” zajednicama u okolnim manjim mjestima i selima.²⁷

Da zaključimo. Crkva od početaka pa sve do danas ima trostruku strukturu pastoralne vlasti. Tako današnji nadglednici (biskupi) stoje u liniji s apostolima i njihovim nasljednicima, te u sebi doista nose bitne elemente i značajke apostolskih ovlasti. Te ovlasti su bitne zbog jedinstva Crkve i očuvanja nauka, a tamo gdje takve službe nema caruju podjele, proizvoljnost, hereze i sektaštvo.²⁸

No, s druge strane, nije opravdano ni pridavanje skoro pa monarhističke vlasti nadglednicima. Nadglednici ne smiju biti poput (ili jedni od) zemaljskih vladara (Matej 10, 26-27; Marko 10, 43-44), što se u povijesti prečesto događalo. Nadglednici su također starješine, ali nad-starješine, oni koji trebaju biti “očevi” koji brinu, vode, nadziru i poučavaju ostale starješine i cijelu Crkvu.²⁹

Nadglednici ne bi smjeli podleći vlastitoj taštini, te imaju najveću odgovornost da se ravnaju prema istini Božje riječi i apostolskoj predaji. No unatoč brojnim manama, slabostima i zamkama ljudske grešnosti, ovakva trostruka

²⁷ Jasmin Koso *Starješine i nadglednici*
<https://reformiranikrscanizagreb.com/2015/07/24/starjesine-i-nadglednici/> (Pristup. 14. 7. 2018.); Usp. Benedikt XVI *Sveti Pavao*.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

podjela pastoralnih ovlasti (kakvu je, vjerujemo, Gospodin i zamislio) pokazala se najfunkcionalnijim i najsigurnijim načinom vođenja Crkve.³⁰

1.3. Pentarhija

U prvih nekoliko stoljeća Crkve, pet velikih sjedišta (ili patrijaršija) uživalo je posebnu čast, i to prema utvrđenom redosljedu: Rim, Carigrad, Aleksandrija; Antiohija i Jeruzalem (taj poredak se još naziva i “pentarhija”). Svih pet patrijaršija tvrdilo je da su ih osnovali apostoli. Prve četiri bile su velika središta Rimskog Carstva, a Jeruzalem je pridodan jer je to bilo mjesto u kojem je Krist patio, umro na križu i uskrsnuo. Biskupi svih tih sjedišta nosili su naziv patrijarha.³¹

Ovdje treba naglasiti da je to stvar crkvene organizacije. Međutim, kada gledamo sa stajališta božanskoga prava svi biskupi su u osnovi jednaki, ma iz kako skromnog ili veličanstvenog grada dolazili. Ako bi došlo do spora u pitanjima doktrine, nije dovoljno da patrijarh izrazi svoje

³⁰ Ibid.

³¹ Alister E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* (TF “Matija Vlačić Ilirik; Ex libris, 2006.), 459-461; T. Ware *Pravoslavna crkva* 27-28.

mišljenje, već svaki biskup ima pravo sudjelovati, govoriti i glasovati na općem saboru.³²

Također, u prvih nekoliko stoljeća Crkve među kršćanima se uvriježio običaj da posebno mjesto među petoricom pripada rimskom patrijarhu-papi. Treba naglasiti da se ovdje radilo o “prvenstvu u časti”, a ne o “vrhovnoj vlasti”. To pravo prvenstva proizlazi iz triju činjenica. Prvo, držalo se da su upravo u Rimu apostoli Petar i Pavao umrli mučeničkom smrću, te da je apostol Petar bio prvi rimski biskup. Drugo, grad Rim je zauzimao poseban položaj unutar Rimskog carstva, a taj položaj je ostao i nakon osnutka Carigrada. Treće, premda je hereza bilo i u Rimu, u cjelini gledano, tijekom prvih osam stoljeća kršćanstva crkva u Rimu se isticala čistoćom vjere. Kada su se druga sjedišta znala i uzdrmati, Rim je uglavnom čvrsto ustrajavao na svojim stajalištima. Tako su ljudi, pritisnuti od heretika, često osjećali da se s povjerenjem mogu obratiti papi, te su ga pozivali da kao konačna instanca presudi u sporovima.³³

Treba još jednom naglasiti kako prvenstvo koje je uživao rimski biskup nije smjelo remetiti suštinsku ravnopravnost svih biskupa. Papa je bio prvi biskup Crkve - to znači prvi među jednakima.³⁴

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

1.4. Razvoj papinskih zahtjeva za vlašću

Jednog ljetnog popodneva 1054. godine, upravo kada je u crkvi Svete Sofije u Carigradu trebalo početi bogoslužje, u zgradu su zakoračili kardinal Humbert i dvojica papinih legata i krenuli prema oltaru. Na oltar su položili Papinski dekret o izopćenju te krenuli prema izlazu. Prolazeći kroz zapadna vrata crkve, kardinal je otesao prašinu s nogu poprativši to riječima: “Neka Bog vidi i presudi”. Đakon je, uzbuđen, potrčao za njim preklinjući ga da uzme Dekret natrag, no kardinal je to odbio učiniti i Dekret je pao na zemlju.³⁵

Taj događaj obično se smatra početkom Velikog raskola između istočnog pravoslavlja i latinskog Zapada. Međutim, taj raskol zapravo nije događaj kojemu se može precizno odrediti datum. Do njega je došlo postupno kao posljedica dugog i složenog procesa koji je otpočeo mnogo ranije od jedanaestog stoljeća i koji neće u potpunosti završiti ni nakon njega. Raskol je bio uzrokovan kulturnim, političkim i gospodarskim faktorima, no osnovni razlog je ipak bio teološke prirode. Istok i Zapad sporili su se o više doktrinarnih pitanja, a

³⁵ Alister E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* (TF “Matija Vlačić Ilirik; Ex libris, 2006.)459-461; T. Ware *Pravoslavna crkva* 41-48.

posebno o dvama od njih: o zahtjevima rimskog biskupa (pape) i dodatku “*Filioque*” u Nicejsko-Carigradskom vjerovanju (kojim se ovom prilikom nećemo posebno baviti).³⁶

Mnogo prije nego što je došlo do otvorenog i službenog neslaganja, dvije su se strane postupno otuđile jedna od druge. U početku kršćanstvo se širilo u tada čvrsto sazdanom jedinstvenom kulturnom tkivu Rimskog Carstva. To carstvo obuhvaćalo je mnoge različite etničke skupine koje su često imale vlastiti jezik i svoja narječja. Međutim, tim etničkim skupinama vladao je isti car, postojala je prostrana grčko-rimska civilizacija, obrazovani ljudi diljem Carstva razumjeli su grčki ili latinski jezik, a često i oba jezika. Te su činjenice uvelike pogodovale Crkvi u njezinoj misionarskoj zadaći. No, u stoljećima koja su uslijedila, jedinstvo sredozemne civilizacije postupno je nestajalo.³⁷

Najprije je nestalo političkog jedinstva. Od kraja trećeg stoljeća Carstvo, iako još uvijek formalno jedinstveno, praktički je bilo podijeljeno na zapadni i istočni dio, svaki pod svojim carem. Konstantin je ubrzao taj proces odvajanja utemeljenjem nove prijestolnice na istoku, pokraj već postojećeg Rima. A onda je, početkom petog stoljeća, došlo do provale barbara koji su među sobom podijelili zapadne krajeve Carstva. Najezde barbara

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

uništile su političko jedinstvo grčkog Istoka i latinskog Zapada koje poslije toga nikad više nije uspostavljeno.³⁸

Tijekom druge polovine šestog i u sedmom stoljeću Istok i Zapad su još više razdvojeni osvajanjem jugoistoka Europe od strane Avara i Slavena. Ilirski krajevi, koji su nekada služili kao most, sada su postali barijerom između Istoka i Zapada. Pojava islama još ih je više razdvojila. Sredozemno more koje su Rimljani nazivali *mare nostrum* (naše more) sada je velikim dijelom potpalo pod arapsku upravu. Kulturni i gospodarski dodiri između istočnog i zapadnog Sredozemlja, mada nisu nikad potpuno prekinuti, sada su bili mnogo teže ostvarivi.³⁹

Ikonoklastički spor također je pridonio udaljavanju Bizanta od Zapada. Pape, koji su bili energični ikonobranitelji, nisu desetljećima komunicirali s Bizantskom stranom, sve dok je kod nje prevladavalo ikonoklastičko stajalište. Budući je bio odsječen od Bizanta kad mu je zatrebala pomoć, papa Stjepan se 754. godine okrenuo prema sjeveru posjetivši franačkog vladara Pipina Malog. Tako je započela velika promjena papinske orijentacije. Do tada je Rim uvelike tvorio dio Bizantskog svijeta, a sada je sve više potpadao pod franački utjecaj.⁴⁰

Godine 800. papa Leon III okrunio je franačkog vladara Karla Velikog za cara Svetog Rimskog Carstva. Bizant je pak, držeći se i dalje načela jedinstva Carstva, Karla

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

doživljavao kao uljeza a njegovu krunidbu činom raskola unutar Carstva. Tako je ta krunidba, umjesto da je ujedinila Europu, zapravo još više otuđila Istok od Zapada.⁴¹

Jezični problemi još su više otežavali stvari. Prošla su vremena kad su obrazovani ljudi govorili oba jezika. Od 450. godine još je vrlo malo ljudi u zapadnoj Europi znalo čitati grčki, a samo su rijetki Bizantinci nakon 600. godine razumjeli latinski jezik. Kad bi Grci poželjeli čitati latinska djela (ili obrnuto), mogli su to učiniti samo u prijevodu, a najčešće se nisu trudili ni oko toga. Kako se više nisu oslanjali na iste izvore i literaturu, Istok i Zapad su se još više međusobno udaljili. Kulturna renesansa do koje je došlo na dvoru Karla Velikog od samog početka je nosila protu-grčka obilježja, a Bizantinci su se sve više zatvarali u svijet vlastitih ideja i nisu pošli ususret Zapadu. Zbog takvih kulturnih i političkih prilika bilo je još teže sačuvati vjersko jedinstvo. Kulturno i političko razilaženje dovelo je i do crkvenih sporenja.⁴²

Usljed različitih političkih prilika na Istoku i Zapadu i Crkva je poprimila različite izvanjske oblike. Ljudi su malo pomalo počeli različito razmišljati i o crkvenom poretku. Zapravo, od početka su Istok i Zapad naglašavali njegove različite aspekte. S obzirom da su na istoku mnoge crkve vodile podrijetlo od apostola, među biskupima je postojala svijest o ravnopravnosti, te

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

prevladavao osjećaj da je kolegijalnost i koncilijarnost (sabornost) u samoj prirodi Crkve. Istok je priznavao papu kao biskupa Crkve - prvog među jednakima. Međutim, na Zapadu je pak postojalo samo jedno veliko kršćansko središte koje je imalo apostolsko podrijetlo. Bio je to Rim koji se s vremenom počeo smatrati jedinim pravim apostolskim središtem. Crkva je za Zapad bila manje skup biskupa, a više monarhija i to s papom na čelu.⁴³

Povijesni događaji još su više zaoštrili ovu razliku u shvaćanjima. Barbarske navale i propadanje Carstva na Zapadu ojačali su autokratski karakter zapadne Crkve. Na Istoku je Car predstavljao čvrstu svjetovnu vlast koja je podržavala građanski poredak i provodila zakon. Na Zapadu je nakon provale barbara postojalo mnoštvo više manje nelegitimnih i zavađenih poglavara. Papinstvo je bilo jedina snaga koja je mogla djelovati u svrhu objedinjenja, te kao faktor duhovnog i političkog kontinuiteta i stabilnosti. Silom prilika papi je dodijeljena uloga koju nisu imali grčki patrijarsi. Papina uloga bila je da naređuje ne samo podčinjenom svećenstvu, već i svjetovnim vladarima. Tako je zapadna Crkva s vremenom postala tako centralizirana kako to nije bila niti jedna od četiriju patrijaršija Istoka. Dakle, monarhija je prevladala na Zapadu, a sabor biskupa na Istoku.⁴⁴

Još jedna posljedica provale barbara bila je i ta da je jedino pravo obrazovanje na Zapadu, koje se održalo tijekom tog razdoblja, bilo ono koje je Crkva organizirala za svoje

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

svećenstvo. Teologija je postala stvar svećenstva, s obzirom na to da većina laika nije znala niti čitati, a kamoli mogla razumjeti stručne rasprave. Nasuprot tome, u Bizantu je bilo mnogo obrazovanih laika koji su se aktivno bavili teologijom. Unatoč tomu što smatra da biskupi imaju ulogu vjerskih učitelja, teolozi laici bili su dobro prihvaćeni na Istoku.⁴⁵

Bizantu nije smetalo što je zapadna Crkva centralizirana sve dok papa nije dirao u poslove Istoka. Međutim, papa je smatrao da njegove neposredne ovlasti ne obuhvaćaju samo zapadne, već i istočne zemlje. Čim je pokušao to shvaćanje nametnuti istočnim patrijaršijama, neizbježno je došlo do nevolja. Drugi veliki problem bio je dodatak “Filioque”.⁴⁶

Papa Nikola je bio veliki reformator s velikim zamislima o počasnom mjestu i primatu Rimskog biskupa. Već je mnogo toga bio učinio na učvršćivanju apsolutne vlasti nad biskupima na Zapadu. Vjerovao je da se njegove ovlasti protežu i na Istok, kao što je i napisao u pismu iz 865. godine u kojem stoji da papa ima vlast “nad čitavim svijetom, tj. nad svakom Crkvom.” Međutim, upravo to Bizant nije bio spreman prihvatiti...⁴⁷

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.; Usp. Georgije Ostrogorski *Povijest Bizanta* (Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb, 2002.); August Franzen *Pregled povijesti Crkve* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.)

Sporenje vezano uz položaj rimskog biskupa traje sve do danas. Zahtjev rimske stolice za prvenstvom u vlasti nisu spremni prihvatiti niti pravoslavni kršćani na Istoku, niti protestanti i starokatolici na Zapadu, dok za rimokatoličku stranu on predstavlja uvjet jedinstva, odnosno punog zajedništva.

2. Ekumenski sabori i ustanovljenje Vjerovanja

2.1. Pregled Sabora

Prvi sabor u povijesti Crkve opisan je u Djelima apostolskim 15. Kada su apostoli konačno donijeli odluku, progovorili su riječima: “Čini se ispravnim kako Svetom Duhu tako i nama...” (Dj 15, 28). I kasniji sabori usuđivali su se oglasiti s istim samopouzdanjem. Pojedinaac bi se ustručavao kazati tako nešto, ali, kad su okupljeni u saboru, imaju autoritet koji niti jedan čovjek nema pojedinačno.⁴⁸

Taj prvi Jeruzalemski sabor bio je sasvim izniman skup, neusporediv s bilo kojim drugim sve do Nicejskog (Nikejskog) sabora 325. godine. No, već od Ciprijanova doba uvriježilo se održavanje lokalnih sabora koji su okupljali biskupe pojedinih provincija Rimskog Carstva. Takvi sabori održavali su se u glavnom gradu određene provincije pod predsjedanjem biskupa toga grada koji je

⁴⁸ Alister E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 50-53.; T. Ware *Pravoslavna crkva* 22-29; Usp. August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 53-68.;

dobio naslov *metropolitae*. Zatim su se ti sabori proširili i uključivali ne samo biskupe jedne provincije, već i one iz okolnih provincija. Ti veći sabori najčešće su održavani u velikim središtima Carstva poput Aleksandrije ili Antiohije. Iz toga je proizašlo da su biskupi tih velikih gradova dobili veću važnost od pokrajinskih metropolita.⁴⁹

Godine 312. presudan događaj izmijenio je vanjsku sudbinu Crkve. Car Konstantin, kada je sa svojom vojskom jahao kroz Francusku, u jednom je trenutku pogledao u nebo i niže Sunca ugledao svijetleći križ. Uz križ je bio natpis: “U ovom ćeš znaku pobijediti” (*In hoc signo vinces*). Rezultat tog ukazanja bio je taj da je Konstantin prihvatio kršćansku vjeru. Taj događaj pokrenuo je čitav niz zbivanja koja su označila kraj prvog velikog razdoblja u povijesti Crkve i dovela do stvaranja kršćanskog Bizantskog Carstva.⁵⁰

Vladar Konstantin Veliki stoji na razmeđu povijesti Crkve. Njegovim obraćenjem okončano je razdoblje progona i mučeništva, a Crkva je izašla iz katakombi i postala Crkvom Carstva. Ukratko, tri su događaja bitno obilježila ovo razdoblje rasta i stasanja Crkve: *Milanski edikt* (313. godine) o snošljivosti prema kršćanskoj vjeri, osnutak Konstantinopola (324. godine) kao nove prijestolnice

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Carstva i Nicejski opći sabor (325. godine) kojem je predsjedao sam car.⁵¹

Sedam općih sabora obilježilo je život Crkve u ovom ranom bizantskom razdoblju. Ti su sabori ispunili dvostruku ulogu. Prije svega, pojasnili su i oblikovali izvanjsku strukturu Crkve, te utvrdili položaj njezinih pet velikih sjedišta ili *patrijaršija*. Drugo, sabori su jednom zauvijek utvrdili crkveno stajalište o temeljnim doktrinama kršćanske vjere o Trojstvu i Utjelovljenju. Svi kršćani suglasni su u mišljenju da se ovdje radi o “otajstvima” koja ljudi teško mogu shvatiti i izraziti. Definirajući ih na saborima, biskupi nisu ni pretendirali da ih u potpunosti objasne. Oni su se samo trudili izbjeći pogrešan način govorenja i razmišljanja o njima. Tako su spriječili moguće pogrešne procjene i hereze. Božje su tajne zaštitili ogradom, postavili su granice i to je bilo sve. Hereze su opasne i zaslužuju osudu jer iskrivljuju učenje Novog Zavjeta, te podižu branu između čovjeka i Boga i time ga onemogućuju da se u potpunosti spasi.⁵²

Kako bi čovjekovo spasenje bilo moguće, Krist Spasitelj mora biti u potpunosti Bog i potpuni čovjek. Nitko osim Boga nije u stanju spasiti čovječanstvo, stoga Krist mora biti Bog. No samo ako je u punom smislu riječi i čovjek, onda i mi ljudi možemo sudjelovati u onome što je učinio za nas. Utjelovljeni Krist, istodobno Bog i čovjek, jest onaj

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

koji gradi most između Boga i ljudi.⁵³ Krist mora biti potpuni Bog i potpuni čovjek. Ovu ključnu postavku je svaka hereza pokušavala djelomice opovrgnuti. Krist je smatran ili manjim od Boga (arijanizam), ili je njegova ljudskost bila odvojena od Božanske prirode pa je podijeljen na dvije osobe (nestorijanizam), ili uopće nije predstavljen kao istinski i u potpunosti čovjek (monofizitizam i monotelitizam).

Svaki je sabor branio jednu od tih ključnih postavki. Ovo je prvih sedam Ekumenskih sabora:

Prvi nicejski sabor, (325.): osudio je Arijev nauk koji je negirao Kristovo božanstvo te odredio prvu verziju teksta Vjerovanja. Na saborskim definicijama radili su teolozi koji su precizirali značenja riječi sabornika. Bili su to ljudi poput Atanzija Aleksandrijskog (oko 298 do 373.), Grgura Nazijanskog Teologa (oko 329 do 390.), Bazilija Velikog (oko 330 do 379.) i njegova mlađeg brata Grgura iz Nise (oko 335 do 394.). Crkva nije nikad, ni prije ni poslije, imala četiri tako izuzetna teologa u jednoj jedinoj generaciji.⁵⁴

Prvi carigradski sabor, (381.): donio je proširenje Vjerovanja, čime se došlo do teksta koji priznaju sve kršćanske Crkve.

⁵³“*Od sada ćete vidjeti otvoreno nebo i Božje anđele kako ulaze i silaze na Sina Čovječjeg*” (Ivan 1, 51)

⁵⁴T. Ware *Pravoslavna crkva* 25

Efeški sabor (431.): osudio je Nestorijev nauk i prihvatio naslov Bogorodica za Mariju, majku Isusovu.⁵⁵

⁵⁵ Dok se čini da kršćani rimokatoličke, pravoslavne i još nekih baština, o Mariji govore više nego što se može biblijski opravdati, isto tako se čini da mnogi s reformacijske strane (u zabrinutosti od „idolatrije“) o Mariji govore mnogo manje nego što to Biblija traži. Međutim, kontinentalna protestantska reformacija i anglikanci uvijek su prihvaćali prva četiri ekumenska Sabora kao vjerodostojne; što znači da prihvaćaju i Dekret Prvog Efeškog sabora, održanog 431. godine, koji je zaključio da Marija ima biti smatrana, ne samo “Kristorodicom” (onom koja je nosila Mesiju), već i “Bogorodicom” ili “Majkom Božjom” (onom koja je u svojoj utrobi nosila Boga). Zanimajati posebno mjesto koje Marija ima u povijesti spasenja, kao ona koju je Bog izabrao da nosi Njegova Sina, kao ona od koje je Bog uzeo ljudsko tijelo, znači zanimajati samo utjelovljenje. Osim toga, kao “biblijski kršćani” mi potvrđujemo ono što Pismo kaže u Evanđelju po Luki (poglavlja 1 i 2), da je Marija “milosti puna” i da će je svi naraštaji “zvati blaženom”. Magnificat koji se izriče ili pjeva na Svagdanjim večernjim molitvama dnevni je podsjetnik da Marija nije obična žena, već veliki kršćanski svetac, možda najveći, a svakako Blažena Djevica i Majka Božja. Anglikanci i drugi umjereni protestanti su ipak oprezni u vezi onog a što govore o Mariji, iz razloga što se primjereno poštovanje može lako pretvoriti u skroz neprimjeren oblik štovanja. Marija treba biti poštovana u skladu s posebnim položajem koji joj u Božjem planu pripada, ali ne smije biti ni nagovještaja da ju se postavlja u isti, ili čak viši, položaj nego što ga zauzima njezin Sin, naš jedini Gospodin i Spasitelj Isus Krist. Nadalje, s obzirom da svaka molitva predstavlja oblik duhovnog štovanja spram onoga kome je upućena, protestantski kršćani smatraju da sve naše molitve trebaju biti primjereno upućene samo

Kalcedonski sabor, (451.): odbacivanje Eutihovog nauka (monofizitstvo), koji je prihvatio i Dioskur Aleksandrijski, po kojem je u Kristu samo božanska narav, te potvrđivanje nauka o dvije naravi u Kristu - božanskoj i ljudskoj. Prihvatanje Kalcedonskog vjerovanja. Orijentalne pravoslavne crkve koje su prihvatile Eutihov nauk, odvajaju se i ne priznaju ovaj, kao nijedan sljedeći ekumenski sabor.

Drugi carigradski sabor, (553.): potvrđuje odluke prethodnih sabora i donosi osudu novih arijanskih, nestorijanskih i monofizitskih tekstova.

Treći carigradski sabor, (680.-681.): osuđuje monoteletizam, prema kojem je u Kristu samo jedna, božanska volja, te potvrda nauka o dvije volje u Kristu - ljudskoj i božanskoj.

Sedmi Ekumenski, odnosno Drugi nicejski sabor, (787.): potvrdio je štovanja ikona i okončao ikonoklastički spor.⁵⁶

Bogu, kojemu uostalom, po Isusu Kristu, imamo slobodan pristup (Efežanima 2,18 i 3, 12). Vidi: <https://reformiranikrscanizagreb.com/2014/12/11/o-blazenoj-djevici-mariji/>; <https://reformiranikrscanizagreb.com/2015/12/04/cetiri-razloga-zasto-djevica-marija-zasluzuje-vise-paznje-medu-protestantima/> (Pristup: 21. 04. 2017.)

⁵⁶ U pogledu ikona, autor ovoga rada se osobno ne protivi prisustvu posvećenih slika u crkvi i dostojanstvenom postupanju

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Kalcedonski sabor je predstavljao više od poraza aleksandrijske teologije (koju je zastupao Dioskur Aleksandrijski). Naime, odbačen je i aleksandrijski zahtjev za vrhovnom vlasti na istoku. Kalcedonski 28. kanon potvrdio je prijašnji 3. carigradski kanon po kojem se Novom Rimu (Carigradu) dodjeljuje počasno mjesto uz Stari Rim. Papa Leon (umro 461. godine) odbacio je taj kanon, ali na istoku se njegova valjanost od tada priznaje. Sada je bio uspostavljen sustav koji će kasnije u pravoslavlju biti poznat pod nazivom *pentarhija*.⁵⁷

Povijesna anglikanska pozicija jest da nema crkvenog Sabora koji za sebe može tvrditi - općenito ili na neki drugi način – da je imun na pogreške ili korupciju. Povijesni Članci vjere Crkve Engleske afirmiraju uvjerenje da sve crkvene odluke i Sabori trebaju biti podložni provjeri Svetog pisma:

"S obzirom da predstavljaju skupštinu ljudi od kojih nisu svi vođeni Duhom i Riječju Božjom, opći koncili mogu griješiti, a ponekad su i griješili, čak i u pitanjima koja se odnose na Boga. Ono što opći koncili zaključuje kao nužno

prema njima, ali im ne pridaje (ni približno) isti značaj kao u rimokatoličkoj, pravoslavnoj i nekim drugim tradicijama.

⁵⁷ T. Ware *Pravoslavna crkva* 27.

za spasenje, nema snagu ni valjanost ako se ne može pokazati da proizlazi iz Svetog pisma."⁵⁸

Iz tog razloga, anglikanci nisu bili skloni definitivno nabrojati one opće ili ekumenske Sabore za koje bi ustvrdili da imaju univerzalnu afirmaciju. Stoga ovaj anglikanski stav o općim Saborima nipošto ne treba shvatiti kao negaciju autoriteta ekumenskih Vjeronanja, već kao postavljanje autoriteta Svetog pisma na prvo mjesto.⁵⁹

Kontinentalna protestantska reformacija i anglikanstvo uvijek su prihvaćali prva četiri ekumenska Sabora nepodijeljene Crkve kao potpuno vjerodostojne, odnosno s posebnom pažnjom i uvažavanjem, dok prema ostalima postoje određene rezerve.⁶⁰

2.2. Ekumenska vjeronanja

2.2.1. Apostolsko vjeronanje

⁵⁸ *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* Članak XXI, (Kršćanski centar "Dobroga Pastira", Osijek, 2012.), 22.

⁵⁹ Vidi: Summary of Ecumenical Councils
<http://rechurch.org/councils.html> (Pristup: 30. 05. 2015.)

⁶⁰ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Apostolski simbol vjere spominje se još u 2. stoljeću, no nemamo njegov točan tekst iz tog vremena. Prvi zabilježeni tekst Apostolskog vjeroispovijedanja na grčkom jeziku nalazimo u pismu Marcela Ancirskog upućenog papi Juliju I oko 340. godine. No, današnji tekst Apostolskog vjerovanja nalazimo prvi put na početku 6. stoljeća kod biskupa Cezarija Arloskog u Galiji, te u liturgijskim knjigama Rima i Galije. Koristio se kao obrazac vjere za novokršćenike i ustalilo se uglavnom u liturgijskoj praksi Zapada.⁶¹

Tekst Apostolskog Vjerovanja glasi:

«Vjerujem u Boga,
Oca svemogućega, stvoritelja neba i zemlje.
I u Isusa Krista, Sina njegova jedinoga,
Gospodina našega, koji je začet po Duhu Svetom,
Rođen od Marije Djevice,
Mučen pod Poncijem Pilatom,
Raspjet, umro i pokopan;

⁶¹ T. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature I. 3* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.), 8-39.

sašao nad pakao;
treći dan uskrsnuo od mrtvih;
uzašao na nebo, sjedi o desnu Boga, Oca svemogućega;
odonud će doći suditi žive i mrtve.
Vjerujem u Duha Svetoga,
Svetu sveopću Crkvu, općinstvo svetih,
Otpuštenje grijeha,
Uskrsnuće tijela i život vječni. Amen.»

2.2.2. Nicejsko-Carigradsko Vjerovanje

Usljed arijanskog krivovjerja koje je nijekalo Božanstvo Isusa Krista, sazvan je prvi opći Sabor u Niceji 325. godine po Kristu. Na ovome saboru usvojeno je *Nicejsko Vjerovanje* protiv Arija, odnosno o istobitnosti Sina s Ocem. Na drugom općem saboru, odnosno *Prvom carigradskom saboru* održanom u Carigradu 381. godine, usvojeno je Vjerovanje o božanstvu Duha Svetoga a protiv Macedonijeve hereze. Tako nastaje *Nicejsko-Carigradsko Vjerovanje* koje postaje sastavni dio liturgijske prakse.⁶²

⁶² Jasmin Milić *Povijesni pregled liturgije- s posebnim osvrtom na razvoj bogoslužja u protestantskim crkvama i crkvama reformacijske baštine* (Kršćanski centar „Dobroga

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Tekst Nicejsko-Carigradskog Vjerovanja glasi:

«Vjerujem u jednoga Boga, Oca svemogućega,

Stvoritelja neba i zemlje,

svega vidljivoga i nevidljivoga.

I u jednoga Gospodina Isusa Krista,

jedinorođenoga Sina Božjega.

Rođenog od Oca prije svih vjekova.

Boga od Boga, svjetlo od svjetla,

pravoga Boga od pravoga Boga.

Rođena, ne stvorena,

istobitna s Ocem,

po kome je sve stvoreno.

Koji je radi nas ljudi i radi našega

spasenja sišao s nebesa.

I utjelovio se po Duhu Svetom

pastira“, Osijek, 2007.), 58.-59. Usp. Hubert Jedin *Crkveni sabori* (Kršćanska sadašnjost, Zageb, 1980.), 15-24

od Marije Djevice: i postao čovjekom.

Raspet također za nas:

pod Poncijem Pilatom mučen i pokopan.

I uskrsnuo treći dan, po Svetom pismu.

I uzašao na nebo:

sjedi s desne Ocu.

I opet će doći u slavi suditi žive i mrtve,

i njegovu kraljevstvu neće biti kraja.

I u Duha Svetoga,

Gospodina i životvorca;

koji izlazi od Oca i Sina.

Koji se s Ocem i Sinom skupa časti

i zajedno slavi;

koji je govorio po prorocima.

I u jednu svetu sveopću i

apostolsku Crkvu.

Ispovijedam jedno krštenje za oprostjenje grijeha.

I iščekujem uskrsnuće mrtvih.

I život budućega vijeka.

Amen.»

Uz Nicejsko-Carigradsko Vjerovanje vezan je i spor oko dodatka *Filioque*, koji je jedan od bitnih razloga koji su konačno doveli do velikog raskola između kršćanskog Istoka i Zapada. Recimo nekoliko uvodnih riječi o ovome sporu.

Zapad je u Vjerovanje unio tu frazu “*i Sina*” tako da je tekst sada glasio “koji proizlazi od Oca i Sina” Nije pouzdano poznato kada se taj izraz počeo koristiti, no izgleda da potječe iz Španjolske i da mu je svrha bila ograđivanje od arijanizma.⁶³

Javno je sporenje počelo kada je godine 800. papa Leon III okrunio franačkog vladara Karla Velikog za cara Svetog Rimskog Carstva. Kada je bizantski car odbio priznati naslov Karlu Velikom, ovaj je ubrzo odgovorio optuživši Bizantsku crkvu za herezu zato što u Vjerovanju ne izgovaraju *Filioque*, te je odbio prihvatiti odluke Sedmog ekumenskog sabora (s kojima se doduše upoznao

⁶³ T. Ware *Pravoslavna crkva* 42-51.; Usp. August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 116-133.

samo preko lošeg prijevoda koji je iskrivio njihovo značenje).⁶⁴

Do 850 godine Zapad i Istok su još uvijek intenzivno komunicirali i ipak tvorili jednu Crkvu. Kulturne i političke okolnosti dovele su do sve većeg otuđenja, ali još nije bilo otvorenog sukoba. Te dvije strane imale su različito mišljenje o papinskim ovlastima, a Vjeronanje su ispovijedale na drugačiji način, no te suprotnosti još nisu otvoreno iznesene.⁶⁵

Suprotnosti otvoreno iznesene od strane carigradskog patrijarha Focija (ustoličen 858. godine) kojega je plašio jak germanski utjecaj na Balkanu, u predjelima koji graniče s Bizantskim carstvom, a još ga je više plašio problem dometka *Filioque*.⁶⁶

Rimska stolica je taj dodatak napokon usvojila: na krunidbi cara Henrika II. u Rimu, 1014. godine, Credo je pjevan s tim dodatkom. Ubrzo nakon toga, godine 1054. došlo je do velikog raskola.⁶⁷

2.2.3. Atanazijevo Vjeronanje

Atanazijevo vjeronanje poznato i kao *Quicumque*, smatra se konačnim izrazom pravovjernog vjeronanja u Trojstvo.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Napisano je protiv arijeuskog učenja. Autor ovog Vjeronanja je nepoznat, iako se pripisuje Atanaziju. Ono izričito naglašava istodobni pluralitet i jednost Boga: “Tako je Otac Bog i Sin je Bog i Duh Sveti je Bog, a ipak nisu tri Boga, nego je samo jedan Bog.” Ono proglašava božansku narav osoba ne samo izričito nazivajući svaku od njih Bogom i Gospodinom, već svakoj dodjeljuje i božanske osobine nestvorenosti, beskrajnosti, vječnosti i svemoćnosti. Ovo Vjeronanje je usvojeno u 5. stoljeću, no nije zaživjelo u liturgijskoj praksi.⁶⁸

Tekst Atanazijevog Vjeronanja glasi:

«Tko želi biti spašen, taj mora prije svega čvrsto
ispovijedati

katoličku vjeru, a tko je ne sačuva u cijelom njenom
sadržaju,

taj će biti zauvijek izgubljen. Ovo je katolička vjera:

Slavimo jednoga Boga u Trojstvu i Trojstvo u jedinstvu
bez

umnožavanja osoba i bez razdiobe biti (bića). Jedna je
osoba

⁶⁸J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 59.-61.

Oca, druga osoba je sinovljeva, a treća je osoba Duha Svetoga.

Ali i Otac i Sin i Duh Sveti imaju samo jedno božanstvo.

Istu slavu i jednako vječno veličanstvo. Kako Otac, tako Sin,

tako Duh Sveti. Nestvoren (incretus) je Otac, nestvoren je

Sin, nestvoren je Duh Sveti. Neizmjeran (immensus) je Otac,

neizmjeran je Sin, neizmjeran je Duh Sveti. Vječan (aeternus)

je Otac, vječan je Sin, vječan je Duh Sveti. A ipak nisu

tri vječna nego je jedan vječni. Tako nisu ni tri nestvorena,

ni tri neizmjerana, nego je jedan nestvoreni, jedan neizmjerni.

Tako je svemoguć Otac, svemoguć Sin, svemoguć Duh

Sveti, a ipak nisu tri svemoguća nego je jedan svemogućí.

Tako je Otac Bog i Sin je Bog i Duh Sveti je Bog, a ipak nisu

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

tri Boga, nego je samo jedan Bog. Tako je Otac
Gospodin,

Sin Gospodin, Duh Sveti Gospodin, a ipak nisu tri
gospodina,

nego jedan Gospodin. Jer kako po kršćanskoj vjeri
ispovijedamo

svaku osobu kao Boga, tako nam katolička vjera
zabranjuje priznati tri boga i tri gospodina nego jednog
gospodina.

Oca nitko nije učinio, niti stvorio, niti rodio. Ni Sina
Otac nije učinio, niti stvorio nego rodio. Duha Svetog
nisu

učinili (factus) ni Otac, ni Sin, niti stvorili, niti rodili,
nego iz

njih proizlazi (procedens). Tako je jedan Otac, a ne tri
Oca,

jedan Sin, ne tri Sina, jedan Duh Sveti a ne tri Duha
Sveta.

U tom Trojstvu ništa nije prije ili poslije, ništa više ili
manje

nego su sve tri osobe u sebi jednako vječne, jednako
velike,

tako da u svemu, kako je prije rečeno, poštujemo kako
jedinstvo u Trojstvu, tako Trojstvo u jedinstvu. Tko,
dakle,

želi biti spašen, mora vjerovati to o Svetom trojstvu. Ali
za

vječno spasenje potrebno je vjerovati u utjelovljenje
našega

Gospodina Isusa Krista. A ovo je prava vjera: moramo
vjerovati i ispovijedati da je Gospodin naš Isus Krist Sin
Božji, Bog i čovjek.

On je Bog jer je iz Očeve biti (stvarnosti)

od vječnosti rođen, čovjek jer je od biti (stvarnosti)

majke rođen u vremenu. Potpuni Bog, potpuni čovjek,
koji

se sastoji od razumske duše i čovječjeg tijela, Ocu jednak
u

božanstvu, manji od Oca po ljudskoj naravi. A jer je
istovremeno

Bog i čovjek, tako ipak nisu dva Krista nego jedan

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Krist. Jedan pak, ne kao da bi se božanstvo pretvorilo u tjelesnost, nego jer je Bog uzeo ljudskost. Jedan potpun i čitav, ne po povećanju bića nego po jedinstvu osobe.

Jer kako razumska duša i tijelo tvore jednog čovjeka,
tako

je Bog i čovjek samo jedan Krist. On je zbog našeg spasenja

trpio, sišao u podzemlje (nad pakao) i treći je dan opet uskrsnuo, uzašao na nebo, sjedi s desne strane Boga, svemogućeg

Oca, odatle će doći suditi žive i mrtve. Kod njegovog ponovnog dolaska svi će ljudi uskrsnuti u svojim tijelima i dati račun o svojim djelima. Oni koji su činili dobro,

ući će u vječni život, koji su činili zlo, u vječni oganj.

To je katolička vjera. Tko je vjerno i čvrsto ne čuva i vjeruje,

ne može se spasiti.»

2.2.4. Kalcedonsko Vjervanje

Ovo Vjervanje usvojeno je na četvrtom ekumenskom Saboru održanom u Kalcedonu 451. godine. Ono predstavlja odgovor na Eutihov heretički monofizitski nauk. Kalcedonsko Vjervanje ispovijeda pravovjieran nauk prema kojem Krist ima dvije naravi (ljudsku i božansku) koje su ujedinjene u jednoj osobi. Od posebnog su značaja četiri pojma koji opisuju jedinstvo dviju naravi Krista i njihov odnos: *nepomiješane, neizmijenjene, nepodijeljene, nerazdvojive*.

Tekst Kalcedonskog Vjervanja glasi:

"Slijedeći svete oce, jednim glasom svi naučavamo
da se Sin i naš Gospodin Isus Krist ima priznavati jednim
i istim,
savršenim u božanstvu i savršenim u čovještvu,
pravim Bogom i pravim čovjekom,
te da se sastoji od razumne duše i od tijela,
istobitan Ocu po božanstvu, istobitan nama po čovještvu,
u svemu sličan nama osim u grijehu;
rođen od Oca prije vjekova po svome božanstvu;
ali u posljednjim danima, radi nas ljudi i radi našega
spasenja,

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

rođen od Djevice Marije, Bogorodice, po svome
čovještvu.

Ovaj jedan te isti Isus Krist,
jedinorođeni Sin mora se priznavati u dvije naravi,
nepomiješane, neizmijenjene, nepodijeljene,
nerazdvojive,
i to bez da se išta od naravi oduzima tim sjedinjenjem,
nego je vlastitost svake naravi očuvana i sjedinjena u
jednoj osobi i biti,
ne u dvije osobe odijeljena ili razlučena,
nego u jednom jedinom Sinu i jedinorođenom Bogu
Riječi,
Gospodinu našem Isusu Kristu,
kao što su o njemu od starine govorili proroci,
i kao što nas je Gospodin Isus Krist poučio,
i kao što nam je predano u Vjeronanju otaca. "

3. Ključne teološke teme rane Crkve

3.1. Ustanovljenje novozavjetnog kanona

Biblija je jedinstvena knjiga.⁶⁹ Nastala je u velikom vremenskom razmaku, a pisalo ju je preko četrdeset autora iz različitih društvenih krugova. Pisana je na tri različita jezika; hebrejskom, grčkom i aramejskom. Pisana je na tri kontinenta staroga svijeta, u različitim vremenima, kako burnim i ratnim, tako i mirnodopskim. Biblija je mnogo više od povijesnog zapisa. Neki njezini dijelovi jesu povijest, neki pak književnost, tj. poezija, izreke, poslanice, memoari, satire, biografije, autobiografije, proročanstva, parabole i alegorije, a treći su zakoni i propisi.⁷⁰

Hebrejsko Pismo ili Stari zavjet, kakvo poznajemo danas, sabrano je i priznato, najranije moguće, u četvrtom stoljeću prije Krista, a svakako najkasnije do 150 godina prije Krista. Posljednje knjige, koje su od strane Židova priz-

⁶⁹ Ovaj dio o kanonu Svetog pisma proširen je u odnosu na izvornu disertaciju, jer se radi o vrlo važnoj temi, posebno za protestante.

⁷⁰ Josh McDowell *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima* (Nada i Život, Zagreb, 2006), 20.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

nate kao autoritativne, jesu: Knjiga proroka Malahije, napisana negdje između 450. i 430. pr. Kr. te Knjige Ljetopisa, napisane do 400. godine pr. Kr.⁷¹

Grčki prijevod Hebrejskog Pisma nazvan *Septuaginta* ili prijevod Sedamdesetorice, nastao je između 250. i 150. godine pr. Kr. Dakle, knjige Starog zavjeta sakupljene su i prevedene na grčki jezik više od stotinu godina prije Isusovog rođenja, a kao rezultat opće suglasnosti generacija i generacija židovskih rabina i znanstvenika.⁷²

Hebrejsko Pismo (heb. תנ"ך — Tanah) kanonizirano je na saboru u Jamniji oko 90. pr. Kr i čine ga 24 knjige (Židovi drugačije broje određene knjige ili pak neke svrstavaju u kategoriju različitu od kršćanskog Starog zavjeta) podijeljene u tri osnovne grupe: Zakon ili Nauk (heb. Tora), koji obuhvaća pet knjiga pa se još naziva i Petoknjžje ili Pentateuh, Proroci (heb. Neviim) i Spisi (heb. Ketuvim). U kanon nije uvršteno sedam knjiga koje su nastale u Aleksandriji od tamošnjih Židova, a napisane su na grčkom jeziku.⁷³

⁷¹ Ibid. 21.

⁷² Ibid. 21.; Vidi također: Norman L. Geisler, L i William E. Nix E. *General Introduction to the Bible* (Moody Publishers, Chicago 1968.), 24.; Vidi: Ernst Würthwein i Alexander A. Fischer *The Text of the Old Testament An Introduction to the Biblia Hebraica* (Erdmans, Grand Rapids, MI, 1979.), 49-53.

⁷³ Vidi: Ernst Würthwein i Alexander A. Fischer *The Text of the Old Testament An Introduction to the Biblia Hebraica*.

Što se tiče kanona Novoga zavjeta bilo je više različitih razmatranja oko toga koji će dokumenti biti prihvaćeni, a koji odbačeni. Od početaka se kršćanska teologija prepoznala kao ona koja je utemeljena na Svetom pismu. Međutim, bilo je nejasnoća u vezi toga što treba smatrati Svetim pismom. U patrističkom razdoblju odvijao se proces donošenja odluke o tome što spada u kanon⁷⁴ Novoga zavjeta.

Za pisce Novoga zavjeta, pojam "Pismo" označavao je prije svega spise Staroga zavjeta. Međutim, tijekom kratkog razdoblja, ranokršćanski pisci (poput Justina Mučenika), počeli su navoditi Novi zavjet usporedo sa Starim zavjetom kao onaj koji ima jednak autoritet. Do vremena Irineja bilo je prihvaćeno postojanje četiriju Evanđelja, a do konca drugog stoljeća je postojao konsenzus kako Evanđelja, Djela i Poslanice imaju status nadahnutog teksta. Stoga je Klement Aleksandrijski navodio četiri Evanđelja, Djela Apostolska, četrnaest Pavlovih Poslanica (Poslanicu Hebrejima je smatrao Pavlovom) i Otkrivenje. I Tertulijan je izjavio kako uz "Zakon i Proroke" ravnopravno stoje i "evanđeoski i

⁷⁴I riječ "kanon" potrebuje pojašnjenje. To je riječ grčkog podrijetla koja znači "pravilo" ili "čvrsta referentna točka".

Kanon Svetog pisma odnosi se na određenu i ograničenu skupinu spisa koji su prihvaćeni autoritativnima unutar kršćanske Crkve. Pojam "kanonska" upotrebljava se kako bi označio spise koji su uvršteni u kanon Svetog pisma.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

apostolski" spisi, te ih i zajedno treba smatrati autoritativnima za Crkvu.⁷⁵

Vrlo bitan kriterij bio je li neki dokument napisan ubrzo nakon događaja vezanih uz Krista.⁷⁶ Iako postoje različite procjene između konzervativnih i liberalnih znanstvenika, dokazi nepobitno potvrđuju da knjige Novog zavjeta, uključujući četiri Evanđelja, datiraju iz najranijeg perioda. Evo tabele koja pokazuje konzervativno liberalno datiranje knjiga Novog zavjeta.⁷⁷

Konzervativno datiranje

Pavlove poslanice	50.-66.	(Hiebert)
Matej	70.-80.	(Harrison)
Marko	50.-60.	(Harnak)
	58.-65	(T. W. Manson)
Luka	rane 60-te	(Harrison)
Ivan	80.-100.	(Harrison)

⁷⁵ Alister E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 45.-46.

⁷⁶ Josh McDowell *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima* 27.

⁷⁷ Vidi: Werner Georg Kümmel *Introduction to the New Testament* (Abingdon Press, Nashville TN, 1973.); Everett F. Harrison *Introduction to the New Testament* (Eerdmans, Grand Rapids, MI, 1971.); Edmond D. Hiebert *An Introduction to the New Testament, Volume 2: The Pauline Epistles* (Moody Press, Chicago, 1977.); Lee M. McDonald i James A. Sanders *The Canon Debate* (Hendrickson Publishers, Peabody, MA, 2002.).

Liberalno datiranje

Pavlove poslanice	50.-100.	(Kümmel)
Matej	80.-100.	(Kümmel)
Marko	70.	(Kümmel)
Luka	70.-90.	(Kümmel)
Ivan	170.	(Baur)
	90.-100.	(Kümmel)

Za usporedbu, znanstvenici smatraju da je Tomino evanđelje pisano pred kraj drugog stoljeća, kao i Rano Tomino evanđelje (nitko ne vjeruje da je Toma bio stvarni autor tih Evanđelja). Filipovo evanđelje, kao i Marijino evanđelje datiraju u drugo ili treće stoljeće.⁷⁸

Dakle, moguće je da su četiri Evanđelja uključena u Novi zavjet napisana unutar 40 ili 50 godina nakon Isusovog doba, a najranije 20 godina nakon Isusovog doba. O tome nam svjedoči i Irenej (130.-202.), biskup iz Liona, vjerojatno najvažniji teolog drugog stoljeća. On je kao mladić bio Polikarpov (69.-155.) učenik, a sam Polikarp je bio učenik apostola Ivana, jednog od Dvanaestorice. Stoga Irenej predstavlja važnu sponu s apostolskim dobom i Crkvom prvog stoljeća. Evo što je napisao u svome dijelu nazvanom *Adversus Haereses III (Protiv krivovjerja)*: "Matej je svoje evanđelje objavio među Hebrejima (tj Židovima) na njihovom vlastitom jeziku, kad su Petar i Pavao

⁷⁸ Josh McDowell *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima*
27.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

propovijedali Evanđelje u Rimu, te tamo osnovali Crkvu". S obzirom na to da znamo da je Pavao bio u Rimu od 60 do 64 godine, Matej je vjerojatno napisao svoje Evanđelje negdje u to vrijeme.⁷⁹

U svakom slučaju, do vremena u kojem je Irenej napisao svoju knjigu *Protiv krivovjerja*, četiri Evanđelja bila su sveopće priznata tako da je Irenej na njih gledao kao na četiri stupa. Išao je tako daleko da je izjavio: "Nije moguće da Evanđelja brojno budu veća ili manja nego što jesu". Nekoliko redaka dalje kaže: "Evanđelje je kvadriforma što, naravno, znači četiri u broju".⁸⁰

U vezi s tim, dr. F. F. Bruce kaže: "Jasno je da je do 180. godine pojam četverostrukog Evanđelja postao toliko jasan širom kršćanskog svijeta da na to možemo gledati kao na utvrđenu činjenicu, očitu, neizbježnu i prirodnu, kao što su četiri glavne strane na kompasu ili četiri vjetra".⁸¹

⁷⁹ Ibid.28-29.; Irenaeus, *Against Heresies* u *The Ante Nicene Fathers, Volume 1* A. Roberts and J. Donaldson, eds., Eerdmans, Grand Rapids, Mich., 1993.), 3.1.1.

Vidi opširnije: Josh McDowell *The New Evidence That Demands a Verdict* (Thomas Nelson, Nashville, TN, 1999.)

⁸⁰ Josh McDowell *Da Vinci jev kod – Potraga za odgovorima* 29-30.; Irenaeus, *Against Heresies* u *The Ante Nicene Fathers, Volume 1* 3.11.8.

⁸¹ Josh McDowell *Da Vinci jev kod – Potraga za odgovorima* 30.; Fyvie Frederick Bruce *The Books and the Parchments: How We Got Our English Bible* (Fleming H Revell, Old Tappan, NJ, 1950.), 109.

Origen (oko 185.-oko 254.), koji je umro više od 50 godina prije Konstantinove vladavine, piše: "Znam za izvjesno Evanđelje koje se zove Evanđelje po Tomi, te za ono pod naslovom Evanđelje po Matiji, a čitali smo još i mnoga druga, kako nas se ne bi, ni na koji način, moglo smatrati neupućenima. Radi onih koji zamišljaju da posjeduju nekakva znanje ako su upoznati s ovim. Unatoč tomu, među svima njima smo odobrili jedino ono što je priznala Crkva, što znači da samo četiri Evanđelja trebaju biti prihvaćena".⁸²

Ovo pokazuje da su prvi kršćani bili ti koji su štitili i dalje predavali spise koji su potjecali izravno od apostola. Isto tako, upozoravali su na druge spise koji su se obmanjivački pokušavali sakriti pod imenima ranih Kristovih učenika. Tijekom vremena došlo je do široke, nedvosmislene i sveopće suglasnosti o tome koja su djela vjerodostojna, a koja podmetnuta.⁸³

Jasno je da su Kristovi sljedbenici već u prvom stoljeću određene novozavjetne knjige priznavali kao Pismo ravnopravno sa Starim zavjetom. Nakon apostola, i drugi cr-

⁸² Josh McDowell *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima* 30.; Darrell L. Bock *Breaking the Da Vinci Code* (Thomas Nelson, Nashville, 2004.),119-120.

⁸³ Josh McDowell *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima* 30.; Vidi opširnije: Eusebius *The History of the Church* trans. by G.A. Williamson, (Penguin Classics, NY, 1989.)

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

kveni vođe priznavali su isto. Na primjer, Polikarp i Klement Aleksandrijski (150.-215.) na isti način upućuju na starozavjetne i novozavjetne knjige izrazom "kao što kaže Pismo". Kada se 363 godine sastao Sabor u Laodiceji (koji je prvi raspravljao o kršćanskom kanonu Svetog pisma), to nije bilo u svrhu odabira knjiga, već u cilju verifikacije knjiga koje su kršćani već bili priznali kao autentične i nadahnute.⁸⁴

Kojim kriterijima se rukovalo pri formiranju kanona? Izgleda da je glavni kriterij bio *prepoznavanje*, a ne *pridavanje* autoriteta od strane Crkve. Drugim riječima, tekstovi su prepoznati kao oni koji već od prije imaju autoritet, a ne kao oni kojima se autoritet arbitrarno pridodavao. Prema Irineju, Crkva ne stvara kanon, već ga prepoznaje, čuva i prihvaća kanonsko Pismo na osnovu autoriteta koji taj kanon već ima. Neki rani kršćani su smatrali da ključnu ulogu u ovom prepoznavanju ima apostolsko autorstvo, dok su drugi bili spremni prihvatiti i knjige koje nisu izravno potjecale od apostola.⁸⁵

Pri prepoznavanju i priznavanju određenih ispisa, Crkva je bila vođena sljedećim motivima i ciljevima: Kao prvo, vjerovanjem da su Pisma apostola Božja riječ. Stoga je bilo razumljivo da se ta Pisma trebaju prepoznati, priznati

⁸⁴ Josh McDowell *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima* 31.

⁸⁵ Alister E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 45.-46.

i sačuvati. Kao drugo, porast broja heretika natjerao je prve kršćane da jasno definiraju i sačuvaju ono što je priznato kao nadahnuto. Pod treće, zbog širenja kršćanske misije, došlo je do potrebe za prevođenjem. Stoga je trebalo odlučiti koji će se spisi prevesti i pustiti u opticaj među nove jezične skupine. Četvrti faktor bio je progon. Tako je Dioklecijanov edikt iz 303. godine nalagao uništenje kršćanskih knjiga. Prema tome, kršćani onog vremena su morali znati koje su knjige nadahnute i vrijedne čuvanja, čak po cijenu života.⁸⁶

Postepeno je, dakle, došlo do dogovora oko popisa knjiga koje su prepoznate kao nadahnuti tekst i redosljeda kojim se trebaju razvrstati. Tako je Atanazije 367. godine (oko 296.-373.), biskup Aleksandrijski, napisao Blagdansku poslanicu u kojoj su definirane kao kanonske dvadeset i sedam knjiga, koje i danas kao takve poznajemo.⁸⁷

Mada nam tek Atanazije donosi poznati popis novozavjetnih knjiga istovjetan današnjem, ono što danas nazivamo Novi zavjet bilo je naširoko priznato mnogo prije. Do vremena kada su održani Sabori u Hipu (393.) i Kartagi (397.), te pobrojali knjige Novog zavjeta, njihov posao

⁸⁶ Josh McDowell *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima* 32.; Norman L. Geisler i William E. Nix *A General Introduction to the Bible* (Moody Publishers, Chicago:1968.), 277-278.; Ralph Earle *How We Got Our Bible* (Baker Book House, Grand Rapids MI 1971.), 95.

⁸⁷ Alister E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 45.-46.

nije bilo odlučivanje o kanonu, već jednostavno registriranje knjiga koje su već bile opće prihvaćene od strane Crkve.⁸⁸

3.2. Uloga predaje

Rana Crkva se suočavala i s izazovom različitih heretičkih pokreta (prije svega "gnoze"). Heretički pisci su tumačili dijelove Novog zavjeta na način koji je kršćanske vođe dovodio do očajanja. Stoga je vrlo rano aktualizirano i pitanje o ispravnom tumačenju Svetog pisma. U tom kontekstu je i pozivanje na predaju (ili tradiciju) postalo od iznimne važnosti. Irinej je tvrdio da se "pravilo vjere"⁸⁹ vjerno održava u apostolskoj Crkvi, te da ono svoj izraz ima u kanonskim knjigama Pisma. Crkva je vjerno naviještala isto Evanđelje od apostolskog vremena do danas, a gnostici nisu mogli potvrditi takav kontinuitet, već su uglavnom domislili nove ideje. Irinej se stoga

⁸⁸ Josh McDowell *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima* 33.; Athanasius *Letters*, br. 39 (Uskrs 367.) u *A Select Library of the New Testament and Other Early Christian Literature* (The University of Chicago Press, Chicago, 1952.), 552.; Fyvie Frederick Bruce *The Books and the Parchments* 113.

⁸⁹ Regula fidei.

pozivao na kontinuitet službe crkvenog naučavanja i propovijedanja, te crkvenih službenika (napose biskupa).⁹⁰

Predaja je, dakle, počela označavati "tradicionalno tumačenje Pisma" ili "tradicionalno predstavljanje kršćanske vjere", ili apostolskim nasljeđem koje Crkvu vodi i usmjerava ka ispravnom tumačenju Pisma, koje se odražava u vjerovanjima Crkve i njezinim javnim doktrinarnim iskazima.⁹¹

3.2.1. Jedan ili dva izvora objave?

Kao odgovor na razne kontroverze u ranoj crkvi započeo je razvoj tradicionalne metode razumijevanja određenih svetopisamskih ulomaka. Teolozi patrističkog razdoblja poput Ireneja Lyonskog, počeli su razvijati ideju crkveno ovlaštenog načina tumačenja određenih svetopisamskih tekstova. Naime, nije se moglo dopustiti da se Pismo tumači na svojevuljan ili individualistički način, već u kontekstu povijesnog kontinuiteta kršćanske Crkve. Dakle, u ovom izvornom shvaćanju predaje, kršćanska je teologija bila utemeljena na Svetom pismu kao jedinom izvoru pisane Objave, a predaja je označavala tradicionalan i kontinuiran način tumačenja Pisma.⁹²

⁹⁰ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 46.-47.

⁹¹ Ibid.

⁹² A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 196.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

I glavna struja reformacije prihvatila je ovaj pristup, uz inzistiranje da se tradicionalna tumačenja Pisma – poput nauka o Trojedinom Bogu ili onog o praksi krštavanja djece – mogu zadržati ako se dokaže da su u skladu s Pismom. Na osnovu ovakvog stava, jasno je kako je netočno tvrditi da su vodeći reformatori izdizali privatne prosudbe ponad zajedničkih prosudbi Crkve, ili da su zapadali u neki oblik individualizma.⁹³ Međutim, do takvih procesa je doista došlo kod radikalnog krila reformacije.⁹⁴

Međutim, u četrnaestom i petnaestom stoljeću došlo je do razvitka drugačijeg razumijevanja predaje (od onog izvornog). Predaju se razumijevalo kao neovisan i poseban izvor objave, uz Pismo. Počelo se tvrditi da je Bog, s obzirom na to da Pismo o brojnim stvarima šuti, svojom providnošću uredio drugi izvor objave kako bi "nadoknadio" ovaj manjak. Prema tom shvaćanju, teologija se zasniva na dva prilično različita izvora, na Pismu i nepisanoj predaji.⁹⁵

Vjerovanje koje se ne može pronaći u Pismu može se tako na osnovu teorije dvostrukog izvora opravdati pozivanjem na predaju. Ovakvo je stajalište snažno branio Tridentski

⁹³ Takve pojave su produkt pogrešnih shvaćanja, odnosno radikaliziranih stavova reformacije.

⁹⁴ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 196.

⁹⁵ *Ibid.*

koncil kojem je zadaća bila prikazati i obraniti rimokatoličko stajalište nasuprot protestantskoj prijetnji. Koncil je dakle tvrdio da se i Pismo i Predaja trebaju na sličan način smatrati nadahnutima od Duha Svetog, te očuvanima i predanima od strane Katoličke crkve.⁹⁶

No Drugi vatikanski koncil (1962.-65.) udaljio se od ovog pristupa u korist izvornog pristupa o predaji kao tradicionalnom tumačenju Pisma i praksi Crkve.⁹⁷

3.3. Odnos kršćanstva i svjetovne kulture

3.3.1. Kršćanstvo i helenizam

Kršćanstvo se širilo i raslo u tada jedinstvenom političkom prostoru Rimskog Carstva. Taj prostor je obuhvaćao šarolikost kultura i mnoštvo naroda, no imao je i zajedničku kulturnu poveznicu. Tu poveznicu je predstavljala poznata i široko prihvaćena grčka kultura i jezik. Na grčkoj kulturi je stasala i ona latinska. Bila je široko rasprostranjena i poznata isto na prostoru Palestine već prije Isusova rođenja. U ovome radu nećemo ni

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid.

spominjati mnogobrojne dodirne točke između židovske i grčke kulture i povijesti.⁹⁸

Novozavjetni pisci su zapisivali Božju nadahnutu poruku. Pri tome nadahnuću Bog je koristio i njihovu židovsku tradiciju i nazore, kao i njihovo poznavanje grčke kulture i misli. To ponajprije dolazi do izražaja kod apostola Pavla i Ivana (dok je Luka i bio Grk). Novozavjetni pisci koriste grčku filozofsku misao i pojmove kako bi objasnili istine o Božjoj naravi, objavi i utjelovljenju, a Novi Zavjet je pisan grčkim jezikom i pismom.⁹⁹

Odmah nakon blagdana Pedesetnice, kršćanstvo se iz Jeruzalema proširilo u nežidovske krajeve. Prvo u Samariju, zatim u Malu Aziju, a uskoro i u Europu. Ubrzo je postalo jasno da je kršćanstvo mnogo bolje prihvaćeno među “poganima”, nego među Židovima. Kršćanstvo je u konačnici prihvatio zanemariv broj Židova u odnosu na broj kršćana iz poganstva.¹⁰⁰

Prelaskom kršćanstva u Europu, te prihvaćanjem od strane velikog broja Grka, Rimljana i drugih naroda, grčko-rimski mentalitet i kultura postali su legitiman dio kršćanskog identiteta, a sve je to bilo u skladu s Božjom providnošću i namjerom. Bog se najprije objavio ljudima u krilu patrijarha i izabranog Božjeg naroda Izraela, a

⁹⁸ Joseph Ratzinger *Uvod u kršćanstvo* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.), 89.-115.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

zatim se novozavjetna Božja objava proširila na sve narode.¹⁰¹

Tijekom cijele svoje povijesti Izrael se uporno držao tvrdnje da njegov Bog nije samo nacionalni Bog Izraela, onako kako je svaki narod posjedovao svoje božanstvo ili božanstva. Uporno je tvrdio da on nema svog vlastitog Boga, već je to Jedini Bog – Bog svega i svakoga. Dakle, Božja objava Izraelu predstavlja radikalno odbacivanja mnogoboštva koje ih je okruživalo i pritiskalo. Potom se i rano kršćanstvo, u poganskom svijetu zasićenom mnoštvom bogova, našlo pred sličnim izazovima i odlukama. I helenistički kršćani su morali jasno izraziti na kojeg to Boga misle. Kada se postavilo pitanje kojem to bogu odgovara kršćanski Bog, helenistički kršćani su odgovorili da se oni ne mole niti jednom bogu iz poganskog panteona, već jedinom Bogu kojem se Grci ne mole, a taj je onaj Najviši o kojem su govorili i grčki filozofi. Tako su se opredijelili za Logos umjesto mita i, uvjetno rečeno, prednost dali Bogu filozofa, protiv bogova religija. U tome duhu je nastao i novozavjetni kanon.¹⁰²

3.3.2. Rana Crkva i klasična svjetovna kultura

Jedna od najvažnijih rasprava u ranoj Crkvi odnosila se na pitanje u kojoj mjeri bi kršćani trebali prihvatiti kulturno

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

nasljeđe grčko-rimske civilizacije. Treba li se koristiti tim kulturnim nasljeđem za širenje evanđelja? Ili bi korištenje tog nasljeđa predstavljalo izopačenje kršćanske vjere? Odjeci takvih pitanja, u izvjesnoj mjeri i obliku, traju sve do danas.¹⁰³

Tako je Justin Mučenik, utjecajni pisac iz drugoga stoljeća, istraživao usporednice između kršćanstva i platonizma u svrhu naviještanja evanđelja. Prema Justinu, sjeme kršćanske mudrosti bilo je posijano diljem svijeta, “što god je rečeno dobro”¹⁰⁴ konačno vodi k Božanskoj mudrosti i uvidu. To znači da kršćani mogu i trebaju pronaći evanđeoske aspekte koji se odražavaju izvan Crkve, te ih koristiti u naviještanju evanđelja.¹⁰⁵

Dakle, Justinov odgovor spram korištenja klasične kulture u kršćanstvu je bio potvrđan. Mnogi su, međutim, smatrali da Justin ne ističe dovoljno različitosti kršćanstva u odnosu na klasičnu kulturu, te da platonizam predstavlja drugačije gledanje na božanske stvarnosti od kršćanstva. Tako je Justinov učenik Tacijan (rođen oko 120. godine) bio vrlo sumnjičav i rezerviran spram klasične kulture i filozofije.¹⁰⁶

Najoštrija kritika spram naklonjenosti klasičnoj kulturi dolazi od Tertulijana, rimskog pravnika iz trećeg stoljeća i

¹⁰³ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 47.-50.

¹⁰⁴ Ibid 47..

¹⁰⁵ Ibid. 47-50.

¹⁰⁶ Ibid.

obraćenika na kršćanstvo. On se zapitao; “Što Atena ima s Jeruzalemom? Koja je važnost platonske Akademije za Crkvu?” Tertulijan je smatrao kako Crkva mora zadržati svoj posebni identitet izbjegavajući takve svjetovne utjecaje.¹⁰⁷

Takav način razmišljanja imao je svoje prednosti. Bilo je lako shvatiti kršćanstvo kao pokret protiv kulture koji odbija biti onečišćen mentalnim i moralnim sklopom svoga okruženja. Takvi pristupi nailaze na svoje sljedbenike sve do danas. No taj pristup je imao i svoje manjkavosti. Činilo se da on brani kršćanima upotrebu bilo kakvog znanja, odnosno intelektualnog i kulturnog nasljeđa za opravdane ciljeve. Naime, mnogi ranokršćanski pisci su naporno studirali retoriku, te se osposobljavali za naviještanje vjere onima izvan Crkve. Je li Tertulijan svojim stavom sve to isključivao? Gdje je bila granica? Tu je bio i objektivan teološki problem. Nema li doista svaka istinska mudrost ishodište u Bogu i ne trebaju li kršćani priznati tu istinu kad na nju naiđu?¹⁰⁸

Ukratko, lako je shvatiti zašto su se mnogi kršćani negativno odredili spram svjetovne kulture u vrijeme dok je kršćanstvo bilo zabranjeno i progonjeno od strane pripadnika te iste kulture. Međutim, obraćenjem cara Konstantina i legalizacijom kršćanstva, prilike su se bitno promijenile. Nakon 313. godine mnogi kršćanski mislioci, među kojima se isticao Augustin iz Hipona, smatrali su da

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Ibid.

je iskorištavanje klasične kulture i filozofije od izuzetne važnosti.¹⁰⁹

Augustin je osmislio odgovor na ovo pitanje koji je bio najbolje prihvaćen, a može se opisati kao “kritičko prisvajanje klasične kulture”. Prema Augustinu, situacija je bila prisposodiva s Izraelovim izlaskom iz Egipta. Izraelci su iza sebe ostavili egipatske idole, ali su sa sobom ponijeli egipatsko zlato i srebro, kako bi ga što bolje iskoristili na Božju slavu. Na isti način kršćani mogu prisvojiti klasičnu kulturu i filozofiju i osposobiti ih da služe naviještanju evanđelja. Augustin smatra kao postoje bitni, vrijedni i neutralni načini razmišljanja i izražavanja, no problem je bio u tome što su korišteni u poganskoj kulturi, odnosno u krive svrhe.¹¹⁰

Dakle, Augustinov pristup je postavio temelje za stav da sve što je dobro, istinito i lijepo treba staviti u službu evanđelja. Tako je taj uzajamni odnos kršćanske teologije, liturgije i duhovnosti s grčko-latinskom kulturnom tradicijom neupitno postao jedan od najzanimljivijih i najplodnijih primjera međusobnog kulturnog obogaćivanja u intelektualnoj povijesti čovječanstva.¹¹¹

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid.

3.4. Dvije naravi u Kristu

Dva nauka kojima je patrističko razdoblje značajno doprinijelo, odnose se na Kristovu osobu¹¹² i na Božju narav. Ova dva nauka su međusobno organski povezana. Do 325. godine rana je Crkva došla do zaključka da je Isus "istobitan"¹¹³ s Bogom. Implikacije ovog kristološkog izraza su dvojake: prvo, na intelektualnoj razini on je učvrstio duhovnu važnost Isusa Krista za kršćane; drugo, on je doveo u pitanje pojednostavljene pojmove o Bogu. Naime, ako je Isus prepoznat kao istobitan s Bogom, tada cjelokupni nauk o Bogu mora biti promatran u svjetlu ovog iskaza. Zbog toga se povijesni razvoj nauka o Trojedinom Bogu nadovezuje na pojavu konsenzusa u vezi Kristove osobe unutar Crkve.¹¹⁴

Kristološke rasprave su se najviše vodile u istočno sredozemnom svijetu, a vođene su na grčkom jeziku i to uglavnom u svjetlu pretpostavki vodećih grčkih filozofskih škola. To praktički znači da su mnogi središnji pojmovi kristoloških rasprava rane Crkve u stvari grčki i često bremeniti poviješću uporabe unutar grčke filozofske tradicije.¹¹⁵

¹¹² Grana teologije koja se bavi Kristovom osobom naziva se *kristologija*.

¹¹³ Homoousius - ovaj pojam se može prevesti kao "jedne biti" ili "konstupstancijalan".

¹¹⁴ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 52.-53.

¹¹⁵ Ibid.

Treba istaći i dvije važne teološke škole. Aleksandrijska škola je bila sklona naglašavati Kristovo božanstvo i interpretirati ga u pojmovima "Riječ je tijelom postala" (Ivan 1, 14). Antiohijska je škola pak naglasak stavljala na Kristovu ljudskost i posebnu važnost davala njegovu moralnom primjeru. Rasprave i hereze u ranoj Crkvi su se uvijek uzročno posljedično i naizmjenice kretale između dovodenja u ekstrem bilo shvaćanja Isusova božanstva, bilo Njegove ljudskosti.¹¹⁶

3.4.1. Novozavjetne tvrdnje o Isusu Kristu i njihovo značenje

3.4.1.1. Mesija (Krist)

Mnogi taj naslov poistovjećuju s vlastitim imenom. Grčka riječ '*Christos*' je prijevod za hebrejski termin '*Mašiah*' koji k nama dolazi u obliku '*Mesija*' – što zapravo znači pomazanik. U starom Izraelu pomazivani su i proroci i svećenici, no termin se prvenstveno upotrebljavao pri pomazivanju kraljeva. Pomazivanje, odnosno trljanje ili polijevanje nekoga maslinovim uljem, bilo je javni znak Božjeg izabranja za kraljevsku zadaću. Termin je s vremenom postao bremenit iščekivanjem novog kralja koji bi, poput Davida, vladao nad obnovljenim Božjim narodom. Ta iščekivanja su dostigla vrhunac tijekom

¹¹⁶ Ibid.

rimске okupacije. Tako termin počinje sve više označavati dugo iščekivanog kralja Božjeg naroda. Mnogi koji su bili privučeni Isusovom pojavom, zapravo su ga smatrali političkim osloboditeljem koji će svoj narod potaknuti da se odupre rimskoj okupaciji. Stoga Isus nije dozvoljavao svojim sljedbenicima da ga javno nazivaju Mesijom. I pokazalo se da Isus nije bio onakva vrsta Mesije kakvog su ljudi očekivali. Taj naslov je vrlo važan zbog razumijevanja Isusova odnosa prema Izraelu. Naslov želi dati do znanja da Isusa treba smatrati ispunjenjem mesijanskih židovskih iščekivanja, te tako uspostavlja odnos kontinuiteta između židovstva i kršćanstva. To pitanje je bilo važno u Palestini prvog stoljeća, a i danas nastavlja biti važno u pogledu židovsko-kršćanskih odnosa.¹¹⁷

3.4.1.2. Sin Božji

U Starom zavjetu termin ‘*Sin Božji*’ upotrebljavao se u širokom smislu i njegovo značenje je najbliže izričaju ‘onaj koji pripada Bogu’. Primjenjivao se na općenito izraelski narod ili kralja Davida i njegove nasljednike (2 Samuelu 7, 14). U takvom širem smislu može se odnositi jednako na Isusa, kao i na kršćane. Na takav način termin se koristi na više mjesta i u Novom Zavjetu (napr. Rimljanima 1, 4). Pavao upotrebljava termin Sin Božji u odnosu i na Isusa i na vjernike. Međutim, možemo jasno vidjeti da se razlikuje sinovstvo vjernika koje se uspostavlja adopcijom, od Isusovog koje se temelji na

¹¹⁷ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 341-345.

njegovu bitku kao Sina Božjeg (Rimljanima 8, 32). U Ivanovu Evanđelju i Poslasticama, termin ‘*Sin*’ (‘*huios*’) rezerviran je samo za Isusa, dok se općenitiji termin ‘*djeca*’ (‘*tekna*’) koristi za vjernike. Ivan poručuje da vjernici vjerom ulaze u isti odnos u kojem je Isus s Ocem, no pritom odnos između Oca i Isusa prethodi i temelj je odnosa vjernika i Boga. Zanimljivo je napomenuti da su za Pavla svi vjernici – muškarci i žene – sinovi Božji. On time želi naglasiti upravo to da svi vjernici, bez razlike, uživaju jednako pravo nasljedstva, koje je u kulturološkim prilikama onog vremena pripadalo samo muškoj djeci.¹¹⁸

3.4.1.3. Sin Čovječji

Mnogi kršćani smatraju da naslov ‘*Sin Čovječji*’ stoji kao prirodna dopuna naslovu Sin Božji, te da predstavlja tvrdnju Isusova čovještva. Termin Sin Čovječji (hebrejski ‘*ben adam*’; aramejski ‘*bar naša*’) u Starom zavjetu se koristi na tri glavna načina:

- upućuje na proroka Ezekijela,
- upućuje na budućí eshatološki lik (Daniel 7, 13-14) koji označava kraj povijesti i dolazak Božjeg suda,
- naglašava suprotnost između stanja poniženja i prolaznosti ljudske naravi, te uzvišenog položaja i

¹¹⁸ Ibid.

postojanosti Boga i anđela (Brojevi 23, 19; Psalam 8, 4-5).

U ovom posljednjem značenju naslov svakako znači Isusovo čovječstvo, što je vidljivo u nekim sinoptičkim Evanđeljima. No i drugo značenje ovog naslova blisko je povezano s Isusom.¹¹⁹

3.4.1.4. *Gospodin*

Ispovijest '*Isus Krist je Gospodin*' (Rimljanima 10, 9) postala je jedno od najranijih kršćanskih vjeroispovijedanja i predstavljala je jasnu razliku između onih koji su vjerovali u Isusa od onih koji nisu. Termin Gospodin (grčki '*Kyrios*'; aramejski '*Mar*') ima snažne teološke implikacije, dijelom zbog njegove upotrebe pri prevođenju '*Tetragramatona*' – četiri hebrejska znaka koji se upotrebljavaju pri označavanju svetog Božjeg imena u hebrejskoj verziji Starog zavjeta, a koji se u današnjim jezicima transliteriraju kao '*YHVH*' ili '*Jahve*'.

U židovstvu se smatra nedoličnim izgovarati Božje sveto ime, stoga se umjesto izgovaranja ova četiri znaka rabila riječ ('*Adonai*'). U grčkom prijevodu Staroga zavjeta – '*Septuaginti*' – umjesto izgovaranja Božjeg imena upotrebljava se riječ *Kyrios*. Stoga se smatralo da je izraz *Kyrios* rezerviran samo za Boga. Tako je važan židovski povjesničar Josip Flavije zabilježio incident kada su neki Židovi odbili Cara imenovati gospodinom (*kyrios*) jer taj termin pripada samo Bogu. Tako novozavjetna primjena

¹¹⁹ Ibid.

tog termina na Isusa upućuje na ovu bogatu tradiciju i podrazumijeva visoki stupanj istovjetnosti između Isusa i Boga. Ova činjenica se ogleda u brojnim novozavjetnim ulomcima gdje su preuzeti starozavjetni tekstovi koji označavaju Boga, te su isti primijenjeni na Isusa. Vjerojatno najznačajniji takav tekst jest onaj iz Filipljana 2, 10-11. Riječ je o predpavlovskom ulomku (apostol Pavao ga je preuzeo) u kojem vrlo rani kršćanski pisac preuzima veliki starozavjetni proglas (Izaija 45, 23) da će se svako koljeno prignuti pred Gospodinom Bogom, te primjenjuje ove riječi na Gospodina Isusa Krista.¹²⁰

3.4.1.5. Bog

Novi Zavjet je pisan na pozadini strogog židovskog monoteizma. Ideja da bi netko mogao biti nazvan ‘*Bogom*’ bila je u tom kontekstu više nego bogohulna. Međutim, možemo ustvrditi barem tri jasna slučaja u kojima se u Novom Zavjetu Isusa naziva Bogom, sa značajnim implikacijama koje ta tvrdnja izaziva:

1. Početni ulomak Evandjelja po Ivanu koje uključuje tvrdnju: ‘Riječ bijaše Bog’ (Ivan 1, 1; a tu je i 1, 18).
2. Tomina vjeroispovijest u kojoj uskrsllog Krista naziva ‘Gospodin moj i Bog moj’ (Iv 20, 28).

¹²⁰ Ibid.

3. Početak Poslanice Hebrejima gdje se navodom iz Psalma Isusa označava Bogom (Hebrejima 1, 8).

S obzirom na izvjesnu suzdržanost novozavjetnih pisaca da, zbog svoje stroge monoteističke pozadine Isusa izravno imenuju Bogom, ovih nekoliko tvrdnji je od iznimnog značaja. Ima još mnogo drugih ulomaka koji tvrde slično, no ova tri su izabrana kao primjer tvrdnje o Isusovu božanstvu zbog njihove široke prihvaćenosti među novozavjetnim stručnjacima. Ovim ulomcima u kojima je jasno iskazan Isusov identitet, mogu se dodati važni novozavjetni ulomci koji o Isusovu značaju govore u funkcionalnim pojmovima, odnosno u pojmovima koji tvrde da je On nositelj određenih funkcija koje se povezuje s Bogom. Navedimo neke od najvažnijih takvih ulomaka:

‘Isus kao Spasitelj čovječanstva’. Stari zavjet tvrdi da postoji samo jedan spasitelj čovječanstva, a to je Bog. Ne dovodeći u pitanje spoznaju da je samo Bog spasitelj, prvi kršćani su istovremeno tvrdili da je Isus Spasitelj, te čak da samo Isus može spasiti. Tako je i riba postala simbolom ranih kršćana. Pet slova koja na grčkom jeziku čine riječ riba (I -CH -TH – U – S) počele su označavati slogan: ‘Isus Krist, Božji Sin, Spasitelj’. Prema Novom Zavjetu Isus Krist spasava ljude od njihovih grijeha (Mt 1, 21); u samom njegovom imenu je spasenje (Djela 4, 12); On je ‘Početnik spasenja’ (Hebrejima 2, 10); On je ‘Spasitelj – Krist, Gospodin’ (Luka 2, 11). Ove tvrdnje, kao i brojne druge, podrazumijevaju da Isus djeluje kao Bog i čini ono što samo Bog može činiti.

'Isusa se štuje'. U židovskom kontekstu, u kojem su djelovali i prvi kršćani, štovao se isključivo Bog i samo Bog. Tako Pavao upozorava kršćane u Rimu da postoji trajna opasnost da se ljudi, umjesto Stvoritelju, klanjaju stvorenju (Rimljanima 1, 23). Ipak, rana Crkva je štovala Krista kao Boga i ova se praksa jasno odražava u Novom Zavjetu. Tako se u 1. Korinćanima 1, 2 govori o kršćanima kao onima koji 'prizivlju ime Isusa Krista, Gospodina našega' te se pritom služe jezikom koji odražava starozavjetne formule za štovanje i obožavanje Boga (Postanak 4, 26; 13, 4; Psalm 105, 1; Jeremija 10, 25; Joel 2, 26). Stoga možemo vidjeti kako se drži da je Isus Bog jer je On objekt štovanja.

'Isus nam objavljuje Boga'. 'Tko je vidio mene, vidio je i Oca' (Ivan 14, 9). Ove izuzetno snažne riječi, tako svojstvene Evanđelju po Ivanu, naglašavaju vjerovanje da Otac djeluje i govori po Sinu. Drugim riječima, to znači da je Bog objavljen u i po Isusu. Vidjeti Isusa znači vidjeti Oca. Drugim riječima, još jednom se Isusa smatra Bogom.¹²¹

¹²¹ Ibid.

3.5. Nauk o Trojedinom Bogu

Nakon što su razriješene kristološke rasprave u ranoj Crkvi, nastavilo se s razradom njihovih posljedica. U ovom iznimno kreativnom i zanimljivom razdoblju kršćanske teologije, nauk o Trojedinom Bogu je počeo poprimati svoj prepoznatljiv oblik. Osnovna svojstva tog nauka mogu biti sažeta na sljedeći način: Postoje tri osobe u Bogu – Otac, Sin i Duh Sveti – te treba smatrati da su jednakog božanskog dostojanstva. Istobitnost Oca i Sina definirana je u okviru kristoloških rasprava, napose na saboru u Niceji, a božanstvo Duha Svetog definirano je naknadno, napose u spisima Atanazija i Bazilija iz Cezareje.¹²²

3.5.1. Zašto je Trojstvo Biblijsko?

Ono što je najteže u vezi kršćanskog koncepta Trojstva je to da ne postoji način kako bi se ono adekvatno objasnilo. Trojstvo je koncept koji je za bilo koje ljudsko biće nemoguće u potpunosti shvatiti, a kamoli objasniti.¹²³

¹²² Ibid. 53.

¹²³ Usp. Petar Petrović *Je li Trojstvo biblijsko? Što Biblija uči o trojedinom Bogu*
<http://reformiranikrscanizagreb.com/2013/04/02/je-li-trojstvo-biblijsko-sto-biblija-uci-o-trojedinom-bogu/>(Pristup: 20. 05. 2015.)

Bog je definitivno veći od nas, te samim tim ne treba očekivati da ga možemo u potpunosti razumjeti. Biblija naučava da je Otac Bog, da je Isus Bog i da je Sveti Duh Bog. Biblija također naučava kako postoji samo jedan Bog. Iako možemo shvatiti neke odnose između različitih osoba Trojstva, ono je, u krajnjoj liniji, neshvatljivo ljudskom umu. Međutim, to ne znači kako ono nije istinito ili se ne zasniva na biblijskom učenju.¹²⁴

Riječ “Trojstvo” se ne koristi u samoj Bibliji. Ovaj termin je korišten u pokušaju opisa Trojedinog Boga, činjenice da postoje tri koegzistirajuće, vječne osobe koje čine Boga. No ovdje se nipošto ne radi o tri Boga. Trojstvo je jedan Bog u tri osobe. Ne postoji ništa pogrešno ako se koristi termin “Trojstvo” iako riječ nije nađena u Bibliji. Jednostavnije je reći riječ “Trojstvo” nego “tri koegzistirajuće vječne osobe koje čine Boga.” Ono što je stvarno bitno, jest da koncept predstavljen riječju “Trojstvo” postoji u Pismu. Uz ovaj širok uvod, bit će dati biblijski stihovi u diskusiji o Trojstvu.¹²⁵

1) Postoji jedan Bog: Ponovljeni zakon 6, 4; 1 Korinćanima 8, 4; Galaćanima 3, 20; 1 Timoteju 2, 5.¹²⁶

2) Trojstvo podrazumijeva tri osobe: Postanak 1, 1; 1, 26; 3, 22; 11, 7; Izaija 6, 8; 48, 16; 61, 1; Matej 3, 16-17; Matej

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

28, 19; 2 Korinćanima 13, 14. U odlomcima iz Starog zavjeta, poznavanje hebrejskog je od pomoći. U Postanku 1:1, imenica “Elohim” je korištena u množini. U Postanku 1, 26; 3, 22; 11, 7 i Izaiji 6, 8, korištena je zamjenica “nas” (mi) u množini. Nema sumnje da se “Elohim” i “nas” odnosi na više od dvije osobe. Na engleskom, postoje samo dvije forme, jednina i množina. U hebrejskom, postoje, jednina, dvojina i množina. Dvojina je SAMO za dva. U hebrejskom je ova dvojna forma korištena za stvari koje dolaze u paru kao oči, uši, i ruke. Riječ “Elohim” i zamjenica “nas” su u množini – definitivno više od dva – i mora se odnositi na tri ili više (Otac, Sin i Sveti Duh).¹²⁷

U Izaiji 48, 16 i 61, 1, Sin govori o Ocu i Svetom Duhu. Uspoređujući Izaiju 61, 1 s Lukom 4, 14-19 može se primijetiti da je to Sin koji govori. U Mateju 3, 16-17 opisuje se događaj Isusovog krštenja. U ovom odlomku se vidi Bog Sveti Duh kako silazi na Boga Sina dok Bog Otac proglašava svoje zadovoljstvo Sinom. Matej 28, 19 i 2 Korinćanima 13, 14 su primjeri 3 različite osobe Trojstva.¹²⁸

3) Članovi Trojstva prepoznaju jedan drugoga kao jedno u različitim odlomcima: U Starom zavjetu, “GOSPOD” je prepoznat od “Gospoda” (Postanak 19, 24; Hošea 1, 4). “GOSPODIN” ima “Sina” (Psalam 2, 7; Izreke 30, 2-4). Duh je prepoznat od “GOSPODA” (Brojevi 27, 18) i od “Boga” (Psalam 51, 10-12). Bog Sin je prepoznat od Boga

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Oca (Psalam 45, 6-7; Hebrejima 1, 8-9). U Novom zavjetu, u Ivanu 14, 16-17 Isus govori Ocu o slanju Pomoćnika, Duha Svetoga. Ovo pokazuje kako Isus nije sebe smatrao Ocem ili Svetim Duhom. Treba uzeti u obzir i sva druga mjesta u Evanđeljima kada Isus govori s Ocem. Je li On razgovarao sam sa sobom? Ne. On je govorio s drugom osobom Trojstva – Ocem.¹²⁹

4) Svaka osoba Trojstva je Bog: Otac je Bog: Ivan 6. 27; Rimljanima 1, 7; 1 Petrova 1, 2. Sin je Bog: Ivan 1, 1.14; Rimljanima 9, 5; Kološanima 2, 9; Hebrejima 1, 8; 1 Ivanova 5, 20. Sveti Duh je Bog: Djela 5, 3-4; 1 Korinćanima 3, 16 (Onaj koji prebiva je Sveti Duh – Rimljanima 8, 9; Ivan 14, 16-17; Djela 2, 1-4).¹³⁰

5) Podređenost unutar Trojstva: Pismo pokazuje da je Sveti Duh podređen Ocu i Sinu, a Sin je podređen Ocu. Ovo je jedan unutarnji odnos koji ne poriče božanstvo bilo koje osobe Trojstva. Ovdje se radi o području gdje naš ograničen um ne može razumjeti sve što se tiče beskonačnog Boga.¹³¹

6) Uloge pojedinih članova Trojstva: Otac je krajnji izvor ili uzrok: 1) svemira (1 Korinćanima 8, 6; Otkrivenje 4,

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹U vezi Sina vidi: Luka 22, 42; Ivan 5, 36; Ivan 20, 21; 1 Ivanova 4, 14. U vezi Duha vidi: Ivan 14, 16; 14, 26; 15, 26; 16, 7 i posebno Ivan 16, 13-14.; Ibid.

11); 2) božanskog otkrivenja (Otkrivenje 1, 1); 3) spasenja (Ivan 3, 16-17) i 4) Isusovog ljudskog djela (Ivan 5,17; 14, 10). Otac je taj koji inicira sve ove stvari.¹³²

Sin je posrednik kroz kojeg Otac čini sljedeće stvari: 1) stvaranje i održavanje svemira (1 Korinćanima 8, 6; Ivan 1, 3; Kološanima 1, 16-17); 2) božansko otkrivenje (Ivan 1, 1; Matej 11, 27 ; Ivan 16, 12-15; Otkrivenje 1, 1); i 3) spasenje (2 Korinćanima 5, 19; Matej 1, 21; Ivan 4, 42). Otac čini sve ove stvari kroz Sina koji je Njegov posrednik.¹³³

Sveti Duh je onaj kroz koga Otac čini sljedeća djela: 1) stvaranje i održavanje svemira (Postanak 1, 2; Iv 26, 13; Psalam 104, 30); 2) božansko otkrivenje (Ivan 16, 12-15; Efežanima 3, 5; 2 Petar 1, 21); 3) spasenje (Ivan 3, 6; Titu 3, 5; 1 Petrova 1, 2) i 4) Isusova djela (Izaija 61, 1; Djela 10, 38). Znači Otac čini sve ove stvari, silom Svetog Duha.¹³⁴

Ni jedna od popularnih ilustracija nije u potpunosti točan opis Trojstva. Jedan beskonačan Bog se ne može u potpunosti opisati jednom ograničenom ilustracijom.¹³⁵

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid.

3.6. Nauk o Crkvi

Jedna od bitnih kontroverzi Zapadne Crkve bila je povezana s pitanjem svetosti Crkve. Donatisti su bili skupina domaćih afričkih kršćana koji su živjeli na području današnjeg Alžira. Oni su se opirali širenju utjecaja Rimske crkve u sjevernoj Africi. Tvrđili su da je Crkva tijelo svetih u kojemu nema mjesta za grešnike.¹³⁶

Problem je došao u prvi plan s obzirom na progone pod carom Dioklecijanom (303. godine), a koji su trajali do obraćenja cara Konstantina (313. godine). Tijekom ovih progona, kada je i posjedovanje Svetog pisma bilo protuzakonito, brojni su kršćani svoje primjerke Pisma predavali vlastima. Oni koji bi odbili podleći takvom pritisku bili bi odmah osuđeni.¹³⁷

Nakon prestanka progona, mnogi od ovih *traditores*¹³⁸ ponovno su se pridružili Crkvi, a donatisti su zahtijevali njihovo isključenje jer su se kompromitirali. No Augustin je mislio drugačije. Tvrđio je da Crkva mora biti "miješano

¹³⁶ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 53.-54.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Latinska riječ koja doslovno znači "oni koji predaju" (svoja Pisma).

tijelo" svetih i grešnika, odbijajući odstraniti one koji su pokleknuli pod progonima ili iz drugih razloga.¹³⁹

Valjanost crkvene službe i propovijedanja, prema Augustinu, ne ovisi o svetosti službenika već o osobi Isusa Krista. Osobna grešnost službenika nije umanjivala vrijednost sakramenata. Ovaj stav, koji je vrlo brzo postao normativnim u Crkvi, duboko je utjecao na kršćansku misao o naravi Crkve i njenih službenika.¹⁴⁰

Donatistička rasprava je bila prva koja je skrenula pažnju na pitanje nauka o Crkvi, te na druga s njim povezana pitanja, poput načina djelovanja sakramenata. Mnoga pitanja razvijena u ovoj kontroverzi ponovno su isplivala na površinu tijekom reformacije, kao i nauk o milosti kojeg ćemo se u nastavku dotaći.¹⁴¹

3.7. Nauk o milosti

Niti nauk o milosti nije bio značajan za razvoj istočne Crkve. No u drugom desetljeću petoga stoljeća oko tog pitanja je izbila velika kontroverza. Pelagije, britanski asketski redovnik, koji je bio nastanjen u Rimu, snažno je

¹³⁹ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 53.-54.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

naglašavao potrebu za ljudskom moralnom odgovornošću. Usljed zapanjenosti raspuštenošću crkve u Rimu, naglašavao je potrebu za neprestanim moralnim samousavršavanjem u svjetlu starozavjetnog Zakona i Kristova primjera.¹⁴²

Njegovi su protivnici, među kojima je bio i Augustin, takav stav smatrali negiranjem uloge Božje milosti u nastanku i nastavku kršćanskog života. Pelagijanizam se smatralo religijom koja se temelji na autonomiji čovjeka koja drži da su ljudska bića sposobna preuzeti inicijativu u svome vlastitom spasenju.¹⁴³

Augustin je snažno reagirao protiv pelagijanizma, inzistirajući na prvenstvu Božje milosti u svakome trenutku kršćanskog života. Augustin je smatrao da ljudska bića ne posjeduju nužnu slobodu za poduzimanje početnih koraka prema spasenju. Daleko od toga da imaju "slobodu volje", ljudska bića imaju volju koja je izopačena i okaljana grijehom, te ih okreće ka zlu i udaljava od Boga. Samo je milost Božja kadra suprotstaviti se efektivno ovoj sklonosti. Augustinovo inzistiranje na milosti je bilo toliko snažno da je postao poznat kao "doktor milosti".¹⁴⁴

¹⁴² August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 75-83.; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 54.-55.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Doctor Gratiae. Usp. August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 75-83.; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 54.-55.

Središnja tema Augustinova promišljanja jest *palost* ljudske naravi (Postanak 3), te izražava ideju da je ljudska narav pala iz svog iskonskog nevinog stanja. Izvorni stvoreni red se iskvario i uništio, ali ne i nepovratno, što nas uči nauk o spasenju i opravdanju.¹⁴⁵

Iz toga slijedi, prema Augustinu, da su ljudska bića od trenutka rođenja okaljana grijehom. Augustin grijeh drži svojstvom ljudske naravi. To je, dakle, integrativni a ne opcionalni aspekt našeg bića. Stoga, budući da su svi grešnici, svima je potrebno izbavljenje. Budući da su svi lišeni Božje slave, svi trebaju i izbavljenje.¹⁴⁶

Čovječanstvo, kada bi bilo prepušteno svojim sposobnostima, nikada ne bi moglo stupiti u odnos s Bogom. Sve što ljudi mogu učiniti nedostatan je da se raskinu okovi grijeha. Kao kod ovisnosti o teškim drogama, situacija se ne može iznutra promijeniti, pomoć čovjeku može doći samo izvana. Prema Augustinu, Bog dobrovoljno ulazi u ovu ljudsku dramu. Bog to ne mora učiniti, ali zbog ljubavi prema palom čovječanstvu Bog je u osobi Isusa Krista, ušao u ljudsku situaciju kako bi izbavio čovjeka.¹⁴⁷

Augustin je stoga smatrao kako je milost nezasluženi dar Božji po kojemu Bog čovjeku dobrovoljno raskida okove grijeha. Izbavljenje je moguće samo kao Božji dar. To nije nešto što mi sami možemo postići, već nešto što je

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

učinjeno za nas. Augustin stalno naglašava da se izvori spasenja nalaze u Bogu, izvan čovjeka. Bog je taj koji pokreće proces spasenja, a ne čovjek.¹⁴⁸

No sasvim suprotno od Augustina, Pelagije je naučavao da se izvori spasenja nalaze u čovjeku. Čovjek ima sposobnost spasiti se. On nije okovan grijehom, već ima mogućnost učiniti sve što je nužno za spasenje. Spasenje je nešto što se može zavrijediti dobrim djelima, zbog kojih je Bog dužan nagraditi čovjeka. Pelagije marginalizira koncept milosti i shvaća ga kao obznanjivanje Božjih zahtjeva čovječanstvu za postizanje spasenja. Ethos pelagijanizma se može sažeti na sljedeći način; "Spasenje po zaslugama"; dok je Augustin naučavao: "Spasenje po milosti".¹⁴⁹

Očito je da ove dvije teologije predstavljaju oprečno razumijevanje ljudske naravi. Po Augustinu, ljudska narav je slaba, pala i nemoćna; po Pelagiju, ona je autonomna i samodostatna. Po Augustinu, spasenje čovjeka ovisi o Bogu; po Pelagiju, Bog samo ukazuje na ono što čovjek treba učiniti kako bi se postiglo spasenje, te potom ostavlja ljude da sami ispune uvjete. Po Augustinu, spasenje je nezasluzeni dar; po Pelagiju, spasenje je pravedno zaslužena nagrada.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ibid.

Treba sagledati još jedan aspekt Augustinova razumijevanja milosti. S obzirom na to da su ljudska bića nesposobna spasiti sama sebe, te jer je Bog (očito) darovao milost nekima a ne svima, slijedi zaključak da je Bog "predodredio" one koji će biti spašeni. Razvijajući ovu ideju čije su naznake prisutne u Svetom pismu (i u Starom, a pogotovo u Novom zavjetu), Augustin je razvio nauku o predestinaciji. Pojam "predestinacije" upućuje na Božju vječnu iskonsku odluku da neke spasi, a druge ne. Ovaj aspekt Augustinove misli je bio neprihvatljiv mnogim njegovim suvremenicima, a pogotovo mnogima koji su došli poslije njega. Ova Augustinova misao nema izravnu usporedbu u Pelagijevoj misli.¹⁵¹

Sabor u Kartagi (418. godine) odlučio se za Augustinove stavove spram milosti i grijeha, te je beskompromisno osudio pelagijanizam. Međutim, pelagijanizam je i dalje, u različitim oblicima, ostao točkom prepiranja u budućem vremenu, a napose u vrijeme reformacije.¹⁵²

¹⁵¹ Ibid

¹⁵² Ibid.

2. DIO

REFORMACIJSKA

KOMPONENTA

Uvod

U 16. stoljeću započelo je novo veliko teološko razdoblje zapadnog kršćanstva. Srednjovjekovne pojavne oblike kršćanstva zamijenila su nova shvaćanja. Najznačajnija u tom razvoju je bila reformacija. Reformacija je bila pokret koji je Zapadnu Crkvu želio vratiti biblijskim temeljima u pogledu njezina sustava vjerovanja, morala i strukture. Reformacija je naposljetku dovela do formiranja protestantskih crkava u Europi.¹⁵³

Daljnji značajan razvoj događanja bilo je širenje zapadnog kršćanstva izvan europskog konteksta. Bio je to dolazak engleskih puritanskih zajednica u Massachusettski zaljev, te španjolskih i portugalskih misionara u Južnu Ameriku. Takav razvoj događanja otvorio je put daljnjem razdoblju širenja kršćanstva, a to će postati od iznimnog teološkog i praktičnog značaja tijekom modernog doba.¹⁵⁴

Povjesničari i teolozi upotrebljavaju termin "reformacija" kako bi označili europski pokret kojem su protagonisti bili pojedinci kao što su Martin Luther, Huldreich Zwingli i Jean Calvin, a tu je i Thomas Cranmer kao glavni teološki

¹⁵³ August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 208-213; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 85.-89.

¹⁵⁴ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

začetnik engleske reformacije. Oni su poticali moralnu, teološku i institucionalnu reformu kršćanske Crkve.¹⁵⁵

Reformacija je počela 1520-tih oko Martina Luthera i Sveučilišta u Wittenbergu (u današnjoj sjeveroistočnoj Njemačkoj). No pokret je jačao, a neovisno se razvijao i u švicarskom gradu Zürichu u ranim 1520-tim. Tijekom složenih razvojnih tijekova, zürichška reformacija je doživjela brojne političke i teološke modifikacije te postala povezana s reformacijom u Ženevi (danas dio Švicarske, a nekada neovisni grad-država) i Jeanom Calvinom. Žarište reformacije je dakle bilo na prostoru zapadne Europe sa središtima uglavnom u srednjim i sjevernim dijelovima tog područja.¹⁵⁶

Reformacijski pokret bio je složen i heterogen, a njegov program se nije svodio samo na reformu crkvenog nauka. Bio je usmjeren i na temeljne društvene, političke i gospodarske probleme (što je druga i vrlo složena tema). Reformacijski program razlikovao se od države do države. U jednoj zemlji, poput Njemačke, u prvom planu su bili teološki problemi, dok su drugdje, poput Engleske, oni imali manji utjecaj.¹⁵⁷

Pritisnuta reformacijom, i Rimokatolička crkva je počela samu sebe dovoditi u red. Zbog napetosti između

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid.

Francuske i Njemačke, trebalo je vremena da papa (tada Pavao III) bude u mogućnosti sazvati koncil. Tako je Tridentski koncil konačno sazvan 1545. godine, sa zadaćom razjašnjavanja rimokatoličke misli i prakse, te njezine obrane od protestantskih protivnika.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Ibid.

1. Pojašnjenje pojmova

Termin "reformacija" upotrebljava se na više načina i potrebno ih je razlučiti. Četiri elementa (ili pravca reformacije) mogu biti uključena u definiciju ove riječi: luteranstvo ili Evangelička crkva; kalvinizam ili Reformirana crkva; radikalna reformacija, često nazivana i anabaptizam; te protureformacija ili katolička reformacija. U svom najširem smislu termin "reformacija" upotrebljava se za označavanje svih četiriju pokreta. Termin se također rabi u užem smislu pritom isključujući protureformaciju ili katoličku reformaciju.¹⁵⁹

Naposljetku, u mnogim se stručnim radovima pod terminom reformacija podrazumijeva ono što se još naziva i "magistratskom reformacijom" ili "glavnom strujom reformacije". Misli se na onu reformaciju koja je povezana s luteranskim-Evangeličkim crkvama i kalvinskim-Reformiranim crkvama, uključujući i Anglikansku crkvu, dok su anabaptisti isključeni.¹⁶⁰

Za neuobičajeni izraz "magistratska reformacija" također je potrebno objašnjenje. Ovaj izraz upućuje na način kako su se reformatori glavne struje odnosili prema sekularnim vlastima (kao što su knezovi, magistrati ili gradska vijeća).

¹⁵⁹ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 85.-89.

¹⁶⁰ Ibid.

Dok je radikalna reformacija smatrala da takve vlasti nemaju prava unutar Crkve, reformatori glavne struje su smatrali da je Crkva, barem do neke mjere, podložna djelovanju sekularne vlasti. Magistrati su imali prava unutar Crkve, kao što se i Crkva mogla osloniti na vlast magistrata kako bi uvela disciplinu, ugušila herezu ili održala poredak. Tako izraz "magistratska reformacija" želi uputiti na blizak i partnerski odnos između magistrata i Crkve, a koji je predstavljao i srž reformskog pokreta kod reformatora poput Martina Luthera ili Martina Bucera.¹⁶¹

I u ovom radu ćemo se u okviru izraza "reformacija" baviti uglavnom magistratskom reformacijom ili glavnom strujom reformacije. Tradicije koje nasljeđuju magistratsku reformaciju u ovom radu nazivamo još i „povijesne Crkve reformacije“.¹⁶²

Termin "protestant" vuče podrijetlo od događanja nakon sabora u Speyeru 1529. godine, koji je odlučio stati na kraj toleriranju luteranstva u Njemačkoj, o čemu ćemo više govoriti u nastavku. U svakom slučaju, nije sasvim ispravno primijeniti termin "protestant" na pobornike reformacije prije travnja 1529. godine ili govoriti o tim događajima kao protestantskoj reformaciji. Za pobornike reformacije prije tog datuma često se u knjigama upotrebljava izraz "evangelički". Iako se termin "protestantski" često upotrebljava i za označavanje tog

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

ranijeg razdoblja, takva upotreba, strogo uzevši, predstavlja anakronizam.¹⁶³

Termin "protestant" danas također obuhvaća više značenja, odnosno postoje neslaganja o tome kojim strujama reformacije pristaje taj naziv. Često je prisutno gledište da se protestantizam sastoji od četiri tradicije: 1. luteranske ili evangeličke; 2. kalvinske ili reformirane (prezbiterijanske); 3. anglikanske ili episkopalne; te 4. anabaptističke ili radikalne reformacije. U najširem smislu taj pojam u sebi obuhvaća cijeli spektar ne rimokatoličkog zapadnog kršćanstva, zajedno s velikim međusobnim doktrinarnim razlikama.¹⁶⁴

No nisu svi kršćani i tradicije zapadnog nerimokatoličkog kruga voljni biti smatrani protestantima. Isto tako, nisu ni mnogi čija baština potječe iz magistratske reformacije spremni kao protestante prihvatiti baštinike radikalne reformacije.¹⁶⁵

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ To su oni koji radikalnu reformaciju nasljeđuju bilo u direktnom povijesnom smislu ili po bitnim teološkim nazorima. Danas se u nas tradicije koje nasljeđuju bitne teološke ideje radikalne reformacije nazivaju i "crkvama reformacijske baštine" (za razliku od povijesnih crkava reformacije). To su tradicije poput baptističke, pentekosne itd. Usp. A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 85.-89.

Povijesni razvoj reformacije uvjetovao je četiri tradicije. U najizvornijem smislu protestantskima se mogu nazvati jedino luteranska-evangelička, te kalvinska-reformirana tradicija. Anglikanstvo je po mnogočemu specifična forma protestantizma, ali ima i mnogo dodirnih točaka s prethodne dvije tradicije. Radikalna reformacija, tj. umjerena anabaptistička tradicija, je "reformacija reformacije" ili "ispravka ispravaka katolicizma".¹⁶⁶

Stoga u ovome radu razlikujemo protestantizam u užem i širem smislu, te pod protestantizmom poglavito

¹⁶⁶ Radikalnom reformacijom, odnosno kompleksnim različitostima raznih pokreta koji se kriju iza ovog naziva u ovome se radu nećemo baviti. Recimo samo ovoliko: U jeku duhovne, doktrinarne i bogoštovne reforme radikali su od reformatora prihvatili mnoge ideje, ali na njima nisu stali već su smatrali da su, u svjetlu onoga kako su oni tumačili Sveto pismo, potrebne daljnje reforme doktrine i kršćanske prakse. S tim radikalnim idejama nisu se složili ni rimokatolici ni protestanti. Tako su pobornici radikalne reformacije bili progonjeni od rimokatolika, ali i od strane protestanata. Stoga je tradicija radikalne reformacije poseban i specifičan smjer reformacije, koji se po mnogočemu razlikuje od protestantizma kakav je formiran i definiran na Državnom saboru u Speyeru (1529.) i Augsburgu (1530.). No napominjemo kako ipak valja pažljivo razlikovati između raznih pokreta često objedinjenih pod istim nazivom, poput "švicarskoj braće" (Conrad Grebel, Felix Manz, George Blaurock, Michael Sattler), tzv."zanesenjaka" (Andreas Karlstadt - koji je po mnogočemu bio specifičan, Thomas Müntzer, Hans Denck, Sebastian Franck, Caspar von Schwenckfeld, Philippus von Hohenheim Paracelsus), ili krajnjih ekstremista (Jan van Leiden, Jan Matthys). Usp. A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 85.-89.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

podrazumijevamo i obrađujemo luteransku-evangeličku i kalvinsku-reformiranu, te također i anglikansku tradiciju. To su ujedno i tradicije čiji duhovno teološki identitet uvelike označavaju povijesne protestantske vjeroispovijesti i načela vjerovanja.

Ove tradicije u ovom radu nazivamo još i klasičnim protestantizmom. No svjesni smo i stavova prema kojima se u protestantizam u širem smislu ubrajaju i crkve reformacijske baštine.¹⁶⁷

¹⁶⁷Stanko Jambrek *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj* (Bogoslovni institut, Zagreb, 2003.), 13.-16.

2. Što je protestantizam?

Riječi dobivaju svoje značenje i valjanost tijekom vremena uporabe. Tako su četiri stoljeća upotrebe riječi protestantizam učinila da se ona danas pojednostavnjeno stavlja nasuprot riječi rimokatolicizam i prečesto zaustavlja na tome. No protestantizam nipošto nije samo to. On je nadasve unutarnje stanovište, misaoni pokret, probuđenje savjesti i odgovor na uznemirujuće pitanje o čovjeku i njegovu odnosu s Bogom. Protestantizam je prije svega misaono i životno stajalište u krilu kršćanstva koje želi biti vjerno Evanđelju.

Protestantizam se ustrajno i neprestano poziva na Novi zavjet, a posebno na Evanđelja i Poslanicu Rimljanima. U njima se naime nalaze svjedočanstva o čovjekovu odnosu prema Bogu, odnosno čovjekovoj vjeri u Boga. Kao što je kršćanstvo ukorijenjeno na osnovama Staroga saveza i svoje izvore ima u Starom zavjetu, tako i protestantizam Stari zavjet promatra kao knjigu obećanja ostvarenih u Novom zavjetu.

Često se govorilo kako protestantizam ne priznaje tradiciju Crkve, no to nije točno. Radi se o predrasudi. On je priznaje, poštuje i uzima svoj udio u njoj kada ona izražava temeljnu istinu Evanđelja. Zato su u Francuskoj pokret koji je prethodio protestantizmu nazivali *evangelizam* ili *bibliizam*. Biblija je doista uvijek bila i jest temelj

protestantizma. Ona je svjedočanstvo Riječi Božje¹⁶⁸, knjiga Crkve, knjiga obiteljskog ognjišta i svakog čovjeka osobno. To je knjiga na koju se protestant poziva da bi usmjerio svoj moralni i društveni život. Ona mu je vodič kada promišlja što je čovjek, kakva je njegova narav i sudbina, te njegov odnos prema Bogu.

2.1 Osnovna načela

Protestantizam, dakle, svoje temeljne tvrdnje vuče iz Objave¹⁶⁹. Radi se poglavito o četiri takve tvrdnje. Razmotrimo ih:

1. *Vrhovni autoritet Biblije u stvarima vjere.*¹⁷⁰ Načelo autoriteta Biblije ujedno je načelo autoriteta

¹⁶⁸ Vidi podnaslov 7.1.2. Božja Riječ i Sveto pismo.

¹⁶⁹ Božja Objava temelj je kršćanstva i kršćanske teologije. Kroz Objavu Bog se otkrio čovječanstvu. Kada govorimo o Božjoj Objavi razlikujemo opću Objavu kroz stvaranje i prirodu, posebnu Objavu (ili svjedočanstvo o živoj Božjoj Objavi) kroz Sveto pismo, te Božju Objavu kroz živu Božju Riječ - Božanski „Logos“ Isusa Krista.

¹⁷⁰ To ne znači da protestanti potpuno odbacuju crkvenu predaju (tradiciju). Ona je dragocjena pomoć u tumačenju Pisma i praksi Crkve. Suglasnost u tumačenju pojedinih dijelova Pisma od

protestantizma. Iz toga se vidi da protestantizam nije ono za što ga optužuju da jest; škola kritike ili čista afirmacija slobodnog istraživanja koje poprima dimenziju individualizma, a možda i anarhije.

Protestantizam ne potvrđuje na prvom mjestu prava vjernika. On, dakle, ne proklamira prava čovjeka, već naprotiv, on afirmira njegove dužnosti i odgovornost, jer prava pripadaju Bogu. Dapače, time se protestantizam u potpunosti protivi čovjekovoj suverenosti i autonomiji spram Boga.

Time protestantizam u lice svima proklamira proročku tvrdnju: "Tako govori vječni Otac". On se suprotstavlja svemu što je na području vjere oblikovala puka ljudska

strane mnogih svetih i umnih ljudi u povijesti razotkriva samovoljne i krive interpretacije, te svjedoči o pravovjerju. Svatko ima pravo slobodno čitati i tumačiti Sveto pismo, ali ne proizvoljno i kako god želi, niti svako tumačenje jednako vrijedi i ima jednak autoritet u Crkvi. Također i kontinuitet u razvoju liturgije i crkvenosti kroz povijest uči nas dobroj i ispravnoj praksi. U našem razmatranju doktrinarnih istina i ispravne crkvene prakse ne moramo uvijek polaziti od ničice jer na raspolaganju imamo veliku baštinu Crkve. No protestanti ne dijele mišljenje rimske crkve o jednakom autoritetu Svetog pisma i Predaje (u vidu službenog učenja crkvenog učiteljstva). Ne mogu se prihvatiti ona učenja koja se nikako ne mogu pronaći u Svetom pismu (ili su čak u očiglednoj suprotnosti), već ih treba prihvatiti isključivo kroz Predaju i autoritet učiteljstva.

predaja. Tvrdnjom o nepromjenjivosti Objave on pobija raznovrsnost mišljenja.¹⁷¹

2. *Spasenje čovjeka kao Božji dar.*¹⁷² To je načelo čovjekove poniznosti pred Bogom – poniznosti stvora pred Stvoriteljem. Spasenja nam praktički postavlja ovo pitanje: je li čovjek gospodar svoje sudbine i može li on, čineći dobro, postati dobar? Odgovor protestantizma jest; ne, jer je čovjek grešnik, što znači loš i opak, te ne može popraviti svoju narav i preinačiti svoju osobnost. On time preuzima veliku Biblijsku tvrdnju da se mi ne obraćamo Bogu po našim zaslugama, već po Njegovoj beskrajnoj dobroti, milosti i ljubavi. Nije moguće svakome da se spasi, ali Bogu je sve moguće.

¹⁷¹ Jean Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.), 7-12.

¹⁷² Protestanti čak smatraju da vjernik može steći potpunu sigurnost spasenja (od vječne propasti i osude zbog grijeha, odnosno sigurnost Božjeg prihvaćanja i vječnog života u Isus u Kristu), za razliku od katoličke strane koje smatra da za života nikada ne možemo sa sigurnošću znati našu vječnu sudbinu. Ta sigurnost za protestante dolazi od pouzdanja i oslanjanja isključivo na Kristovo otkupiteljsko djelo na križu (a ne na svoja djela i pravednost), koje nas jedino i potpuno opravdava (pred Bogom od grešne ljudske naravi i krivice zbog grijeha). Jer je takva vjera, prema svjedočanstvu Svetog pisma, jedina spasonosna vjera. Rimokatolici pak na takvu sigurnost vjere gledaju čak kao na čin umišljenosti, a za protestante je to zapravo čin poniznosti jer to znači da vjerujemo brojnim svjedočanstvima Svetog pisma.

Protestantizam dalje tvrdi da je spasenje Božji dar, te da Bog time nipošto ne plaća neki svoj dug čovjeku. Time negira tvrdnju da čovjek stječe zasluge razmjerno svojim dobrim djelima, ali se ni u kojem slučaju ne niječe nužnost dobrih djela. Dobra djela, dakle, nisu razlog spasenja, već njegova posljedica. Drvo se sudi po njegovim plodovima. Dobro stablo daje dobre plodove. U ovome slučaju dobro stablo je ono koje je "cijepljeno" Evanđeljem i osobom samoga Isusa Krista.¹⁷³

Sve što čovjek ima, uključujući vlastiti život, spasenje i unutarnju obnovu grešne naravi, jest Božji milosni dar i čovjek mora biti zahvalan svojem Darovatelju; Božja milost obavezuje čovjeka. Tu smo suočeni ne samo s istinom naše vjere, već i istinom morala; čovjekova dužnost je da nadmašuje samoga sebe, ali to nije moguće bez Božje moći i djelovanja u njegovu životu.¹⁷⁴

¹⁷³ Sveto pismo nas uči poslušnosti prema Bogu jer On je naš Gospodin. Poslušnost je logičan plod izmijenjenog života, povjerenja, ljubavi i zahvalnosti prema našem nebeskom Ocu. Duh Sveti koji boravi u srcima vjernika vodi ih ka svetom, poslušnom i pobožnom životu u skladu s Pismom. Djela su stoga svjedočanstvo da se ne radi samo o intelektualnom slaganju s istinama vjere, već da je naša vjera autentična, istinita i spasonosna. Dakle, djela su svjedočanstvo našeg stanja pred Bogom, ali ipak, ona su sekundarno i subjektivno svjedočanstvo. Objektivno svjedočanstvo jest spoznaja vlastite grešnosti, nedostatnosti i krivice pred Bogom, te bezrezervno pouzdanje u Božja obećanja oprostjenja i prihvaćanja po Isusu Kristu koja možemo naći u Svetom pismu.

¹⁷⁴ Jean Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje 7-12.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

3. *Spasenje se ne zaslužuje, već prima vjerom.*¹⁷⁵ Ovdje je naglasak stavljen na ljudsku nutrinu. Obnova čovjeka nije njegov vlastiti pothvat već Božje milostivo djelovanje, ono nije u čovjekovim već u Božjim rukama. No čovjek to spasenje prima kada ga prihvati osobnom vjerom, kada Bogu vjerom kaže: Da.

Reformacija je u 16. stoljeću izbila onoga dana kada je Luther shvatio smisao biblijskih riječi: "Pravednik će živjeti po vjeri". Za protestantizam vjera nije tek neko intelektualno stanovište vezano uz deklamiranje Vjerovanja. Ne, vjera je nutarnji čin i stanovište savjesti. Ona se sastoji od čovjekova prihvatanja Božje volje, te istodobno povjerenja u Božju ljubav i milost.

Spasenje vjerom sastoji se, dakle, u ovome: čovjek ozbiljno (i istinski) shvaća svoju vlastitu narav grešna

¹⁷⁵ S druge strane, rimokatolici smatraju da i naša zaslužna djela direktno utječu na opravdanje pred Bogom i našu vječnu sudbinu. Dakle, Božje oprostjenje je uvjetovano, ne samo Kristovom žrtvom na križu, već i našim zaslužnim djelima. Protestanti ovakav stav smatraju samopravednim i opasnim jer su sva naša djela, čak i ona najsvetijih među nama, uprljana našom grešnošću i nedostatna da bi nas opravdala pred Bogom. Zato čovjek koji se uzda u svoja djela doista i ne može biti siguran u svoju vječnu sudbinu i normalno je da na Boga gleda s tjeskobom i nepovjerenjem, a ne s ljubavlju i zahvalnošću. Svaki čovjek je rođen grešan i svakodnevno griješi (čak i onaj koji iskreno vjeruje), a Božja pravednost je savršena i ništa manje od savršene pravednosti ne može ga zadovoljiti. S druge strane, otkupiteljska žrtva Sina Božjega jest jedina savršena, dostatna i besplatna zamjena i otkup za sve koji mu vjeruju.

stvora (dakle, podređenost svom Stvoritelju, iako je istodobno od njega odvojen zbog grijeha) te kakav je Bog i što je njegova volja, onako kako nam je to objavljeno u Bibliji i u Isusu Kristu kao onom koji ne želi "smrt grešnika nego njegov život". Prema tome, čovjek povjerava Bogu svoju sudbinu i živi u Isusu Kristu, svome Spasitelju, živi po vjeri u Njega i iz vjere u Njega.¹⁷⁶

4. *Važnost unutaršnjeg svjedočanstva Duha Svetog.* Čovjek tako biva oslobođen bilo kakvih ljudskih okova i prisile, ali je podvrgnut Božjem autoritetu.¹⁷⁷ On prepoznaje taj autoritet ne samo po slovu knjige, već i po dubokom

¹⁷⁶ Jean Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje 7-12.

¹⁷⁷ (Rimo)Katolička crkva vjeruje da je Krist papu opuno-moćio da u potpunosti raspolaže njegovim ovlastima, da papa taj autoritet prenosi dalje na biskupe i svećenike, te da svećenici imaju Kristov osobni autoritet da u njegovo ime opraštaju grijehe. Na temelju tog vjerovanja, rimska crkva prakticira sakrament pokore, u kojem sama Crkva, u Kristovo ime, "oprašta grijehe ... i određuje način zadovoljštine" (Katekizam katoličke crkve, 1448). U srcu protestantskog odbijanja sakramenta ispovijedi je odbacivanje zahtjeva rimske crkve za takvim autoritetom. Na temelju biblijskog učenja protestanti odbijaju tvrdnju da Crkva ima takav autoritet da samostalno oprašta grijehe u Kristovo ime. S obzirom da Biblija uči kako grijesi mogu biti oprošteni samo po vjeri u Krista, možemo poreći da papa ili bilo koji svećenik ima takve ovlasti da propiše neki drugi način kao zadovoljštinu za grijeh. Protestanti vjeruju da je davanjem ovlasti da "svezuje" ili "odriješuje" Isus govorio o deklarativnoj vlasti Crkve s obzirom na vjerno propovijedanje Božje riječi. Crkva može službeno proglasiti da se ono što je Bog obećao u Pismu odnosi na dotičnog pojedinca, no međutim, ona ne može samostalno presuditi i odrediti Božju volju za tu osobu.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

nadahnuću. To je ono što potvrđuje načelo unutarnjeg svjedočenja Duha Svetog.

Je li to opravdanje za individualizam? Ne, nipošto nije. To je traženje i jamstvo jedinog mogućeg autoriteta po pitanju odnosa Boga i čovjeka. Taj autoritet je potpun i neprijeporan, apsolutan, suveren i zakonit.

Vjernik se, dakle, podvrgava iskonskom Božjem autoritetu, onako kako ga spoznaje u svjedočanstvu što ga On sam o sebi daje; istodobno u Bibliji (objektivnost) i u duši vjernika (osobnost). Uvjeren je u valjanost Biblije jer ga Bog sam uvjerava. Unutarnje svjedočanstvo dakle ne može biti protivno učenju Biblije koja je nastala nadahnućem tog istog Duha Svetog. Da bi se primilo svjedočanstvo Duha Svetog, treba biti osjetljiv na Njegov glas i treba imati savjest očišćenu od grijeha.¹⁷⁸

Ova četiri načela predstavljaju izuzetno plodno tlo za izgradnju osobnosti, za afirmaciju unutarnjeg života, autoriteta, slobode, i poniznosti. Uzajamnost, odnosno komplementarnost i cjelovitost tih četiriju načela nikad se ne smije zanemariti ako se želi imati pravilan i objektivan pogled na protestantizam.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Jean Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje 7-12.

¹⁷⁹ Ibid.

3. Martin Luther i početak reformacije

Izraz protestantizam pojavio se još u 16. stoljeću i točno se zna kojom prigodom. Dogodilo se to na Državnom saboru u Spieru u proljeće 1529. godine. Državni sabor (Reichstag) iz 1529. bio je nastavak sabora održanog 1526. godine također u Spieru, na kojem je utvrđeno pravilo *cuius regio eius religio* (čija zemlja, njegova i religija) . Okupivši se 1529. godine, Reichstag se trebao podrobnije pozabaviti tim odlukama. Tada su šestorica knezova izbornika i zastupnici četrnaest gradova napisali:

"Ovime, pred Bogom, našim jedinim Stvoriteljem, Zaštitnikom, Otkupiteljem i Spasiteljem, koji će jednoga dana biti naš sudac, a isto tako pred svim ljudima i stvorovima koji se nikako ne slažu s nama niti pristaju uz nas, u svoje ime i u ime sviju naših, protestiramo protiv svih stvari koje su u predloženom dekretu i u posljednjem dekretu iz Spiera suprotne Bogu, njegovoj svetoj Riječi, našoj dobroj savjesti i spasenju naših duša."¹⁸⁰

Tako je protestantizam ušao u povijest čovječanstva. Zašto se to dogodilo u 16. stoljeću? Za to su postojali valjani razlozi, a glavni među njima je vječno pitanje: kakav zapravo treba biti čovjekov odnos prema Bogu? To je ono

¹⁸⁰ J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 13.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

čuveno Lutherovo¹⁸¹ pitanje: "Kako ću naći milostiva Boga?"¹⁸²

Već je i prije zasigurno bilo ljudi koji su tražili milostivog Boga. No, ti glasovi nisu uspijevali postati glasni, Još nije bio sazrio pogodan trenutak. No, u 16. stoljeću društvo je buknuo u svim pravcima. Dva takva pravca, ponekad isprepletena u jednu cjelinu, od osobitog su značenja. To su renesansa i reformacija.¹⁸³

Iako su ta dva pokreta međusobno slična, oni ipak nisu u potpunosti sukladni. To se može dobro vidjeti kad Erazmo Roterdamski i Luther stanu jedan nasuprot drugome. Nisu imali ista polazišta, metode i zaključke. Općenito uzevši, humanisti su se trudili da utvrde i dokažu čovjekovu veličinu, a reformatori, kako je to Calvin izrazio, da posvjedoče Božju čast.¹⁸⁴

¹⁸¹ (1483. – 1546.), njemački augustinski redovnik, doktor kanonskoga prava. Začetnik protestantske reformacije. Detaljnije o Lutheru vidi: Bernard Lohse *Martin Luther* (Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik, Zagreb, 2006.)

¹⁸² "Wie kriege Ich einen gnädigen Gott?". J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje 13.-27.; Usp. August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 216.-237.; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 89.92.; Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj – s posebnim osvrtom na reformiranu župu Tordinci 1862.-1952.* (Visoko evanđeosko teološko učilište, Protestantska reformirana kršćanska crkva u RH, Osijek, 2014.), 26.-28.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ibid.

Svakako je i jednima i drugima bilo potrebno poznavanje klasičnih jezika i drugih vještina, kako bi se vratili na antičke izvore. Međutim, kad su humanisti tražili smisao nekog teksta u njegovoj cjelovitosti, oni su to činili da bi shvatili njegov sadržaj, a reformatori su tražili smisao biblijskog teksta da bi osvijetlili i vodili svoj život po Božjoj volji. Humanisti su isticali čuda ljudske učenosti, a reformatori su se trudili da proniknu Božju promisao, uvjereni kako samo Bog može učiniti razumljivim smisao svoje Riječi onome tko ga traži.¹⁸⁵

I humanisti i reformatori bili su nosioci brige o reformi Crkve. Međutim, za humaniste je reforma Crkve neki akt u skladu s pravim smislom pronađenog i protumačenog teksta, dok je za reformatore reforma Crkve pitanje spasenja i pravog odnosa s Bogom. Stoga, ako Crkva ne djeluje u tom smislu, humanist će se s time uz žaljenje pomiriti, dok će reformator nastaviti svoje djelo jer je to za njega pitanje života i smrti, pitanje istine i savjesti, pitanje gušenja ili obasjavanja Božje volje (u smislu njezina poštivanja i slijeđenja).¹⁸⁶

To je najbolje pokazao sam Luther u Wormsu, kada je morao krenuti mimo same Crkve, dapače i protiv nje, suprotstavljajući se strukturama moći zbog Božje istine. Reformatori su smatrali da je Crkva nastala okupljanjem prvih vjernika i njihova nasljedstva, dok humanisti nisu

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

bili spremni napustiti shvaćanje da apostolsko nasljedstvo Crkve završava u Rimskoj stolici.¹⁸⁷

Reformaciju je najprije ostvario Martin Luther, augustinski redovnik i profesor Sveučilišta u Wittenbergu. Luther je ušao u samostan kako bi što bolje služio Bogu, jer je držao da to ne može postići u svjetovnom životu i bio je dobar redovnik.¹⁸⁸

Danas se zna da njegovo poimanje Evandjelja ne datira od objavljivanja čuvenih teza 1517. godine, već je njegovo uvjerenje bilo formirano još znatno prije (možda 1512.-13.), te ga je naučavao baš u krilu Crkve koja ga je poslije optužila zbog tobože velikih prijestupa. Naširoko je rasprostranjena predrasuda kako je Biblija bila "zakovana" na polici neke knjižnice a Luther ju je morao osloboditi. No Biblija je zapravo bila poznato i rašireno pobožno štivo onog vremena.¹⁸⁹

Nova je bila samo Lutherova borba za dosljedno biblijsko shvaćanje Biblije. On se suprotstavljao humanističkim objašnjenjima Božje Riječi, tražeći vjerno tumačenje svetih knjiga, ma koliko to bilo teško, jer je znao da je takvo tumačenje oslobađajuće.¹⁹⁰ Reformacija je zapravo

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ "Luther je tvrdio da se »Bog može naći samo u patnji i križu«. S ove pozicije on je razvio polemiku protiv skolastike, praveći razliku između lažnog teologa koji se razmeće ljudskom

započela od osobnog iskustva.¹⁹¹ Martin Luther je bio onaj koji je tražio i našao milosrdnog Boga. On to proglašava i poučava one koji također traže istog Boga. Luther je bio čovjek zabrinut za evanđeosku čistoću koji je javno govorio o svojoj zabrinutosti, te ujedno govorio o putu mira s Bogom. U tom trenutku svijet je bio spreman i zreo prihvatiti tu zabrinutost i prihvatiti evanđeoski put mira s Bogom.¹⁹²

pameću i »gleda na nevidljive Božje stvari kao da su jasno vidljive«, i pravog teologa »koji razumije vidljive i očigledne Božje stvari kroz patnju i križ«. Luther je čak sumnjao u mogućnost dokazivanja Božjeg postojanja. Jedini »Bog« koji se može prihvatiti argumentima logike, kao oni koje je iskoristio Toma Akvinski, bio je Bog poganskih filozofa. Kada je Luther tvrdio da smo otkupljeni »vjerom«, on nije mislio na usvajanje pravih ideja o Bogu. »Vjera ne zahtijeva informaciju, znanje i sigurnost«, propovijedao je u jednoj svojoj propovijedi, »već slobodno predavanje i radosno očekivanje njegove neiskušane, neznane i nedoživljene dobrote«... Karen Armstrong *Povijest Boga* (Prosvjeta, Zagreb, 1998.), 322-324.

¹⁹¹ U tom pogledu treba istaći da ni doktrinarna ni sakramentalna pitanja nisu bila u srcu Lutherovog začetka reformacije. Dapače, Luther je gajio ogromnu skepsu i animozitet spram skolastičke teologije, a time i doktrina. Smatrao je jednostavnu spoznaju Krista Svetog pisma kao Gospodina i osobnog spasitelja dovoljnom i vrjednijom od svih skolastičkih teoloških koncepata (koje je doživljavao kao ljudsko mudrovanje, nasuprot spoznaje Boga kroz Kristov križ i patnju). Prema tome, događaj reformacije prvenstveno počiva na osobnom iskustvu, i to iskustvu oproštenja po vjeri u raspetog i uskrslog Isusa Krista. Za reformaciju je temeljna i dovoljna spoznaja Krista na temelju Svetog pisma, te sloboda vlastite savjesti i uvjerenja. Ibid. 322-324.

¹⁹² ?". J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje 13.-27.; Usp. August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 216.-237.; A. E.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Protestantizam je zapravo nastao iz vjerske pobude i njegove posljedice su vjerske. A što s čuvenom aferom s oprosnicama? Što sa zloupotrebama Crkve i razuzdanosti svećenstva? Da, sve se to događalo, sve su to činjenice. No, to nije primarni temelj reformacije. Temelj reformacije jest obraćenje, odnosno spoznaja milosrdnog Boga.¹⁹³

Teze što ih je Luther objavio 1517. godine bile su očitovanje nade da su vjerski razlozi izašli na vidjelo i da će se očitovati učinci ponovno obasjane evanđeoske istine. Bila je to nada da će Crkva, kada bude dovedena u red, ponovno procvasti.¹⁹⁴

No, taj procvat se može dogoditi samo na ruševinama, na potpunom ljudskom beznađu, spoznaji (o vlastitoj grešnosti i krivici, te Božjoj pravednoj osudi) i u tom beznađu pronađenom posvemašnjem predanju i povjerenju u Boga. Pred Bogom čovjek nije ništa, Bog je sve. Čovjek koji pronađe Boga ostaje uvijek grešnik, tijekom cijelog svog života on je pokajnik, spašen u nadi: *simul peccator, simul paenitens, simul justus*.¹⁹⁵

McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 89.92.; Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj – s posebnim osvrtom na reformiranu župu Tordinci 1862.-1952.* 26.-28.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Lat. *Grešnik ujedno pokajnik, također i pravednik*. Ibid.

Takva uvjerenja Luther je proklamirao poprilično prije nego što je objavio svoje Teze u Wittenbergu. Iznio ih je u svojim radovima na Sveučilištu i izrekao u propovijedima, ostajući i dalje u Crkvi koja mu je dapače povjerila visoke dužnosti, vjerske pouke i crkvene uprave. Tako se afirmacija protestantskih načela začela u samoj Crkvi, a u njoj se rodila i sama reformacija. Nažalost, rodila se, ali nije uspjela odrasti.¹⁹⁶

Njezin rast je bio zaustavljen iz mnogih razloga koji bi se mogli sažeti u nekoliko rečenica: Luther se nadao kako će Crkva ponovno pronaći evanđeosku istinu i čistoću, te kako će se odvratiti od svojih legalističkih, materijalističkih i sacerdotalističkih shvaćanja. No, Crkva nije pokazala volju da se promijeni. Zapravo još mnogo prije (1513.) Luther je propovijedao protiv nezdrava stanja u Crkvi. Zbivanja oko oprosta pružila su mu priliku da zauzme konačno stajalište.¹⁹⁷

Godine 1507. papa Julije II objavio je posebnu oprosnicu svakome tko potpomogne gradnju nove crkve svetog Petra u Rimu, a papa Lav X. je to 1511. godine obnovio. U Njemačkoj su na poticaj Alberta von Hohenzollerna, nadbiskupa Mainza (tada je imao samo dvadeset i četiri godine) i bankara Fuggera iz Augsburga učinjene velike pripreme za tu akciju. Tako se godine 1517. pojavio čuveni prodavač oprosta Tetzel. Njegova je propaganda izazvala bijes i proteste, ali je ipak požnjela uspjeh: "Čim novčić

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

zazveći u mojoj kesi, jedna duša odleti u raj"¹⁹⁸. Luther je prigovarao da se tu prodaje milost koja pripada Bogu, prodaje se, dakle, ono što Bog daje besplatno.¹⁹⁹

Dana 31. listopada 1517. godine Luther je objavio svoje Teze.²⁰⁰ Narod je upoznao sadržaj tog spisa koji je objavljen "za ljubav istine". Temelj Lutherovih Teza bilo je čovjekovo očajanje pred licem Božje svetosti, te čovjekova nada pred križem Isusa Krista. Naravno da je time pomrsio mnoge račune, odnosno zašao u interese prodavanja oprosta, te na sebe navukao protivljenje i neprijateljstva.²⁰¹

Luther je u početku bio okružen uglavnom svojim bliskim prijateljima, ljudima koji su bili časni i neporočni. Tijekom vremena, velika većina njegovih kolega iz Wittenberga, humanisti (Erazmo je ostao donekle oprezan), plemići, građani, te zabrinuti puk, u Lutheru su našli svojeg glasnogovornika, a u njegovu glasu odjek svojih želja. Međutim, nije to uvijek bio odjek spoznaje grijeha i želje za spasenjem. Tako vjerski smjer luteranskog pokreta već

¹⁹⁸ J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje 19.-20

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ostaje otvoreno pitanje je li ih ili nije objesio na vrata crkve Vitenberskog dvorca, uobičajeno mjesto na kojem su se oglašavale novosti tamošnjeg Sveučilišta.

²⁰¹ J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 13.-27. Usp. August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 216.-237.; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 89.92.; Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj* 26.-28.

vrlo rano skreće s te staze, te se pretvara i u pokret društvenog i političkog reformizma.²⁰²

U međuvremenu, otvoreno vjersko pitanje je zahtijevalo odgovor. U kolovozu 1518. godine papa je okružen dominikancima, Lutherovim protivnicima, pozvao vitenberškog redovnika da se u roku od dva mjeseca pojavi pred sudom, te da se odredi prema optužbi što ju je protiv njegovih spisa sastavio dominikanac i tomist²⁰³ Priérias. U optužbi se tvrdi da su Crkva i papa čuvari pravila vjere koje je čak iznad Svetoga pisma. Luther je odgovorio:

"Bit Crkve sadržana je u neposrednim (što znači osobnim) odnosima između vjernika i njihova nevidljivog poglavara, Krista, njegove snage i života."²⁰⁴

Ovo je zaista prevažna izjava jer izražava svekoliku ekleziologiju reformacije.

Nakon kratkog razdoblja mira u kojem je Luther napisao mnoge spise važne za reformaciju²⁰⁵, poslije čega je reformacija dobila temelje, dana 17. studenog 1520. godine objavljena je papina bula *Exurge Domine*. Nakon što je javno spalio jedan primjerak te bule (10. prosinca 1520. godine. Luther je na papinsku prijetnju izopćenja

²⁰² Ibid.

²⁰³ Pobornik učenja sv. Tome Akvinskog.

²⁰⁴ J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 22

²⁰⁵ *O papinstvu u Rimu, Njemačkom plemstvu, O babilonskom sužanjstvu Crkve, O slobodi čovjeka kršćanina.*

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

odgovorio s dva spisa u kojima je još više zaoštrio svoja stanovišta.²⁰⁶

Dana 28. siječnja 1521. godine car Karlo V otvorio je državni saboru Wormsu, a papin legat Girolamo Aleandro zahtijevao je da Lutheru sude papinski sudovi. Luther se, pozvan pred sud Državnog sabora, odazvao pozivu. Ušao je u Worms trijumfalno. Dana 17. travnja dostojanstveno se pojavio pred saborom i izgovorio ove riječi:

"Ako ne budem uvjeren svjedočanstvima Svetoga pisma i očitim razboritim razlozima, i dalje će me obvezivati biblijski tekstovi na koje sam se ovdje pozvao i moja će savjest ostati zarobljenikom Božje riječi. Jer ja ne vjerujem u nepogrešivost ni pape niti koncila (svi znaju kako su se oni često znali prevariti i proturječiti sami sebi). Ne mogu i neću ništa opozvati jer nije sigurno niti razborito da čovjek čini nešto protiv svoje savjesti. Neka mi Bog pomogne! Amen!"²⁰⁷

Predaja je očuvala duh ove izjave u kratkoj formuli: "Ja ne mogu drukčije, neka mi Bog pomogne!"

Luther je bio osuđen. Međutim, u biti, reformator, taj redovnik i profesor malog Sveučilišta u Wittenbergu, je u

²⁰⁶ J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 13.-27. Usp. August Franzen *Pregled povijesti Crkve* 216.-237.; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 89.92.; Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj* 26.-28.

²⁰⁷ Ibid. 27.

Wormsu, u nazočnosti državnih staleža i pred predstavnicima Crkve, sam pred cijelim neprijateljskim auditorijem, oslanjajući se na Božju riječ koja se ukorijenila u njegovoj savjesti, ustao, uspravio se i izašao slobodan. Možemo shvatiti njegov uzdah olakšanja kada je rekao: "Izvukao sam se!"²⁰⁸ Nakon toga se neko vrijeme (pod lažnim imenom viteza Georga) krio u Wartburgu u okolici Eisenacha, pod okriljem saskog kneza izbornika.²⁰⁹

Dojma smo da su se stavovi Luthera (i drugih reformatora) razvijali u tri pravca: 1. U smjeru brige za evanđeosku čistoću i istinu, te potrebu za reformom Crkve; 2. Zatim u smjeru dokazivanja da je istina Svetog pisma iznad crkvenih struktura moći. Što je značilo da Crkva nije svoj vlastiti tužitelj i sudac, već je suočena s objektivnom tužbom i sudom Boga Svetog pisma (teoretski, to je uvijek i bilo učenje Crkve); 3. I tu je, na kraju, daljnje zaoštavanje i radikalizacija stavova prema rimokatoličanstvu, poglavito zbog sukoba i nalaženje teološkog opravdanja za razlaz s papinstvom.²¹⁰

Vidljivo je da je Luther bio donekle "rastrgan" između definiranja Crkve samo naviještanjem Evanđelja i vjerom (što je pogodovalo radikalima), te shvaćanja da je Crkva uistinu vidljiva i institucionalna (što ga je dovelo u teškoću razlikovanja njegovih nazora od nazora njegovih rimokatoličkih protivnika). Međutim, kod iduće

²⁰⁸ "Ich bin hindurch!"; Ibid. 13.-27.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Ibid.

generacije reformatora, a posebno kod Jeana Calvina (pa zatim i kroz Englesku reformaciju), vidljiv je napor da se razvije konstruktivan nauk o Crkvi kao nevidljivom i vidljivom entitetu, te o značaju i autoritetu vidljive institucionalne Crkve²¹¹.

3.1. Simul justus et peccator (u isto vrijeme pravednik i grešnik)

Ako je u nečemu srednjovjekovna Katolička crkva bila uspješna, onda je to bilo afirmiranje straha Božjeg. Srednjovjekovni život i pobožnost bili su prožeti strahom od Božje kazne i suda.

Tu činjenicu možemo promatrati s pozitivne ili negativne strane, no jedno je sigurno; kada su srcu Martina Luthera progovorile riječi: “*Jer pravednost se Božja od vjere k vjeri u njemu otkriva kao što je pisano: Pravednik će od vjere živjeti*”, on je točno znao o čemu se radi. Znao je od kakve se nevolje spašava. Njegov život je bio prožet sviješću o vlastitoj grešnosti i nedostatnosti pred Bogom, te

²¹¹ Pogotovo jer je postalo razvidno da raskol u zapadnoj Crkvi neće biti privremen nego trajan. Usp. A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 463.-464.

strahom od Božjeg suda i pravedne kazne. Spoznaja značenja ovih riječi je za njega značila oslobođenje. Oslobodila ga je spoznaja da mu Bog po vjeri u Isusa Krista uračunava Kristovu pravednost, to jest oprašta grijeha i prijestupe te ga smatra pravednim. Martin Luther je trebao proći put od užasnutosti nad svijješću o vlastitoj nepravednosti, te straha nad Božjom osudom i kaznom, do spoznaje Božje milosti – oprostjenja i prihvaćanja u Isusu Kristu po vjeri, jer jedno bez drugoga ne može.²¹²

Onomu tko ne radi, a vjeruje u Onoga koji opravdava bezbožnika, vjera se uračunava u pravednost,.. Poslanica Rimljanima 4, 5

Kako kršćanin treba vidjeti sama sebe na ovome svijetu? Odgovor glasi: *Simul justus et peccator* – u isto vrijeme kao pravedna i grešnika”. Ova Lutherova formula sumira suštinu reformacijskog pogleda na opravdanje grešnika.²¹³

Što točno znači formula *simul justus et peccator*?

Naše opravdanje je forenzičko. Forenzičko opravdanje pak znači da smo u Kristu proglašeni pravednima. Odnosno, da nam Bog ubraja, uračunava ili imputira Kristovu pravednost u našu osobnu korist. Kristova pravednost pri-

²¹² Vidi:

<https://www.monergism.com/thethreshold/articles/onsite/simuljustus.html>; <http://www.ligonier.org/blog/simul-justus-et-peccator/> (Pristup: 10. 04. 2017.)

²¹³ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

pisuje se otkupljenim pojedincima, bez njihove osobne zasluge. Vjernici bivaju proglašeni pravednima u Kristu. Ne radi se, dakle, o našoj osobnoj, već o Kristovoj pravednosti.²¹⁴

Vjernicima se pripisuje Kristova pravednost i uračunava kao njihova vlastita. No ta pravednost se ne “ulijeva” u nas tako da bi mi postali pravedni sami po sebi bez Krista. Ona nas ne čini pravednima u nama samima ili po našoj naravi. Mi se ubrajamo kao pravedni u Božjim očima samo zbog Krista. Pravedni sami po sebi, odnosno u našoj naravi, ćemo postati tek po našem proslavljenju (glorifikaciji po uskrsnuću), kada Krist preobrazi naša tijela tako da budu zapečaćena u pravednosti.²¹⁵

Opravdavajuća pravednost u kojoj sada uživamo je uvijek i neraskidivo povezana s osobom Isusa Krista. Imputacija ove Kristove pravednosti je jedini način na koji čovjek može biti prihvatljiv Bogu. Tijekom cijelog svog sadašnjeg života, kršćanin ili kršćanka su krivi u sebi samima, ali istodobno pravedni i dragocjeni u Kristu.²¹⁶

Tridentski sabor (trajao od 1545. do 1563. godine) nam otkriva duboko protivljenje Rimske crkve Lutherovom uče-

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Ibid.

nju *simul justus et peccator*. Rimska crkva je tvrdila da pojam *opravdanje*²¹⁷ označava stvaranje čovjeka pravednim u njegovoj vlastitoj osobi, odnosno naravi. Rimokatolički teolozi su se pitali: Kako Bog može proglasiti čovjeka pravednim osim ako nije doista postao sam po sebi pravedan? Oni su, dakle, smatrali da čovjek mora biti nanovo rođen (obnovljen ili transformiran) kako bi mogao biti u pravom položaju pred Bogom. Ili drugim riječima, da je čovjekova osobna pravednost sastavni dio opravdanja pred Bogom i uvjet (ili razlog) Božjeg prihvaćanja. U ovakvom sustavu razmišljanja čovjek ne može imati pravu sigurnost da je opravdan pred Bogom jer ne može biti siguran je li ga Duh

²¹⁷Taj teološki pojam je zapravo bio u središtu neslaganja između reformatora i rimokatoličke strane. Svi ljudi se rađaju grešni po naravi, te griješe i nose krivicu pred pravednim Bogom. (Ps 51, 7 i Rim 3, 23). Pitanje je kako čovjek može zadobiti Božje oprostjenje? Kako Bog ipak prihvaća grešnog čovjeka? Koja je u tome uloga I-susa Krista? (napr. Rim 5, 1). Prema reformacijskom razumijevanju Svetog pisma, čovjek biva opravdan i prihvaćen pred Bogom samo zbog savršenog i potpunog Kristova djela otkupljenja izvršenog na križu. To opravdanje se prima samo po vjeri. Proces rasta u osobnoj poslušnosti i pravednosti (vidi pod 2) dolazi nakon opravdanja i Božjeg prihvaćanja. I opravdavajuća vjera i taj proces rasta djelo su Duha Svetoga, uz pomoć Svetog pisma (Božje riječi) i sakramenata. Prema rimokatoličkom shvaćanju opravdanje uključuje i Kristovo djelo na križu i postajanje vjernika pravednim po sebi. Razlog za Božje oprostjenje i prihvaćanje leži i u Kristu i u vjerniku samom. Ibid. Usp. A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 437.-443.

Sveti učinio dovoljno pravednim (u sebi) da može biti prihvaćen od Boga.²¹⁸

Jer dovršetak je Zakona Krist – na opravdanje svakomu tko vjeruje. (Poslanica Rimljanima 10, 4). Tako postajemo pravedni u Božjim očima samo kroz vjeru, bez djela Zakona. Mi smo *simul justus et peccator*.²¹⁹

Martin Luther je međutim ispravno prepoznao da čak i u stanju nanovo rođenja, to jest i tijekom *posvećenja*²²⁰, mada posjeduje i volju kojom teži ka poslušnosti Bogu, vjernik još uvijek živi u svijetu i počinja grijeh. Stoga Lutherovo učenje nije pokušaj redefiniranja grijeha kako bi ga se učinilo manjim problemom nego što doista jest.²²¹ Umjesto toga, ovdje se radi o priznanju dvije realnosti;

²¹⁸ Vidi:

<https://www.monergism.com/thethreshold/articles/onsite/simuljustus.html>; <http://www.ligonier.org/blog/simul-justus-et-peccator/> (Pristup: 10. 04. 2017.)

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Značenje ovog pojama je dvojako. On označava da su vjernici već sveti u Kristu, zbog Krista i za Krista (napr. 1 Kor 1, 30), ali i proces rasta vjernika prema osobnoj svetosti i pravednosti (napr. 1 Sol 5, 23).

²²¹ Ispravan kontekst za shvaćanje ove formule jest čovjek koji zna da Bogu duguje poslušnost, ili želi i nastoji biti poslušan Bogu, ali spoznaje da je grešan i da i dalje griješi. On žali zbog toga i plaši se za svoju vječnu sudbinu. No utjehu i oslobođenje pronalazi u Kristu, kroz kojega mu Bog oprašta, ljubi ga, prihvaća, te ohrabruje i vodi u posvećenju.

oproštenja i prihvaćenosti kršćanina od strane Boga, te činjenice da kršćanin i dalje griješi (a onaj koji griješi nije pravednik po sebi, već grešnik). Luther opisuje ovo stanje kršćanina između nanovo rođenja i konačnog proslavljenja kao u isto vrijeme pravednog (ili opravdanog) i grešnog (ili grešnika).²²²

Takvo stanje se neće promijeniti do kraja vjernikova života. U čovjeku samom po sebi, prije ili nakon nanovog rođenja, nema ničega što bi bilo razlog Božjeg oprostjenja i prihvaćanja. Umjesto toga, vjernik se uvijek mora osloniti na dovršeno Kristovo djelo po kojem je prihvaćen kod Boga.²²³

Vjernik nije proglašen pravednim na temelju vlastitih zasluga, već na temelju Kristove zasluge. Kad se po vjeri sjedini s Kristom, vjerniku biva uračunata Kristova pravednost po kojoj može s pouzdanjem vjerovati u Božje oprostjenje i prihvaćanje (a Kristu pravednom su uračunati vjernikovi grijesi). Stoga vjernik nema razloga za nesigurnost i strah od Božje osude. Vjernik treba uvijek gledati u dovršeno Kristovo djelo na križu i čuti Božju izjavu: “Prihvaćen si po Kristu!”. Zbog opravdanja vjerom vjernik se ne treba plašiti Božjeg odbacivanja zbog grijeha koji je i dalje prisutan u njegovom ili njezinom životu. Bog ne

²²² Vidi:

<https://www.monergism.com/thethreshold/articles/onsite/simuljustus.html>; <http://www.ligonier.org/blog/simul-justus-et-peccator/> (Pristup: 10. 04. 2017.)

²²³ Ibid.

gleda na grijeh u vjernikovu životu drugačije osim kroz Kristovo djelo na križu. Napetost između vjernikova trenutnog i proslavljenog stanja je riješena kroz Kristovo utjelovljenje, raspeće i uskrsnuće za život svijeta. Plod takve autentične opravdavajuće vjere je rast u zahvalnoj poslušnosti i posvećenju.²²⁴

3.2. Kako je Luther reformirao brak i obitelj

Tijekom tisuću godina kršćanstva, samački život u celibatu je bio uzvisivan i smatran idealom. Spolni odnos je, iako nevoljko, bio dozvoljen unutar braka. Luther i prva generacija reformatora u potpunosti su odbacili takvu tradiciju „askeze seksualnosti“. U nastavku prenosimo promišljanje Petera Hammonda koje govori o Lutherovom radikalnom zaokretu spram uvriježenih crkvenih stavova o spolnosti, celibatu, braku i obitelji:

„Martin Luther, njemački reformator, uglavnom je zapamćen kao profesor teologije, prevoditelj Biblije, pisac,

²²⁴ Ibid.

pa čak i kao skladatelj himana. Međutim, Martin Luther je bio i suprug i otac šestero djece. On je za Crkvu osigurao njezin prvi i najistaknutiji primjer pastorala obitelji.²²⁵

Dok je još bio svećenik u celibatu, Luther je opsežno pisao o braku. On je brak vidio kao instituciju koja je u krizi koliko i Crkva – i kojoj je reforma potrebna ništa manje nego Crkvi. Martin Luther je bio vodeći branitelj dostojanstva žene i temeljne važnosti braka. Luther je dom stavio u poziciju „središtu svemira“. Njegovo učenje o braku i obitelji (i njegov osobni primjer) su bili tako radikalni i dugotrajni da su duboko i trajno promijenili poimanje doma. Ako nam se njegove inovacije ne čine tako radikalnima, tome je tako zbog njegova uspjeha u uspostavljanju ovih načela kao kršćanskih ideala.

Tijekom tisuću godina, samački život u celibatu je bio prihvaćen kao kršćanski ideal. Seks je, iako nevoljko, bio dozvoljen unutar braka, ali ne za uživanje. Kao što je crkveni otac Jeronim ustvrdio u 4. stoljeću: “Svatko tko je previše strastveni ljubavnik s vlastitom ženom, je i sam preljub-

²²⁵ Peter Hammond *How Luther Reformed Marriage and the Family*

<http://www.christianaction.org.za/index.php/articles/reformation/767-how-luther-reformed-marriage-and-the-family>; *Kako je Luther reformirao brak i obitelj*
<https://reformiranikrscanizagreb.com/2016/12/16/kako-je-luther-reformirao-brak-i-obitelj/>, preveo i prilagodio Jasmin Koso. (Pristup: 10. 04. 2017.)

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

nik.” Augustin je zagovarao da spolni odnosi u braku trebaju biti bez emocija i primarno u svrhu prokreacije. Katekizam Katoličke crkve, pisan 1494. godine, primjenjuje treći smrtni grijeh (nečistoću) na oženjene ljude koji uživaju u bračnom seksu.

Martin Luther je, međutim, objavilo rat prikazu žene, od strane grčkog filozofa Aristotela, kao „neuspjelog muškaraca“. Luther je također kritizirao Jeronima, Ciprijana, Augustina, Grgura i druge crkvene oce jer „nisu nikad napisali ništa dobro o braku.“

Luther i prva generacija protestantskih reformatora odbacili su preko tisućgodišnju tradiciju „askeze seksualnosti“ – kako u svojoj teologiji tako i u vlastitim životima.²²⁶ Reformatorsko odbacivanje srednjevjekovnog ideala celibata predstavljalo je revoluciju za dom, tako veliku kao i njihovo učenje za Crkvu. Luther je u brak i dom doslovce

²²⁶ (Op. autora Rada) Osobna kontrola, disciplina i umjerenost svakako jesu biblijske vrijednosti. Reformacija, međutim, odbacuje svojevrсни prezir prema tijelu, ljudskoj prirodi i legitimnim potrebama danim od Boga, odnosno religiozni ideal “trapljenja” da se one “nadiđu”. Takva nastojanja čak smatra potencijalno bogohulnima, samopravednima i nadmenima. Težnja za srećom, zadovoljstvom, odsustvom patnje i ispunjenjem su normalne i legitime ljudske potrebe. No nisu i najviše vrijednosti. Važnija od njih je vjernost Bogu.

prenio pohvale i poštovanje koje su kršćani tradicionalno gomilali nad celibatom redovnika i redovnica.

Luther je brak opisao kao jedinu instituciju u kojoj bi čestiti život mogao biti održan.²²⁷ Inzistirao je da „netko ne može biti nevjenčan i bez grijeha.“²²⁸ „Brak prožima cijelu prirodu.“ Luther je učio da ništa nije prirodnije i nužnije od braka, „jer sva stvorenja se dijele na muško i žensko.“

Luther je aktivno poticao očeve da izvedu svoje kćeri iz samostana. Protestantski gradovi i područja raspustili su klauzure i samostane, te oslobodili žene od seksualne represije, kulturne izopačenosti, dominacije muškog svećenstva i katoličke prakse. Gdjegod je Reformacija uspjela, redovnici i redovnice koji su se željeli vjenčati automatski su dobivali dozvolu da to učine.

Luther je imao visoko mišljenje o sposobnosti žena da oblikuju društvo modeliranjem svoje djece i civiliziranjem

²²⁷ (Op. autora Rada) S druge strane, reformatori, u skladu s Pismom, ne oslobađaju čovjeka od nastojanja da živi čisto od svega što ima narav grijeha, tj. da ustraje u posvećenju i vjernosti Božjim moralnim načelima.

²²⁸ (Op. autora Rada) To svakako ne znači da nevjenčane osobe ne zaslužuju naše poštovanje ili da prema njima treba gajiti neko nepovjerenje. Isto tako, osobi koja se iz određenih razloga odluči na svojevrсни celibat, treba dati prostora da živi u skladu s vlastitom odlukom ili uvjerenjima, što god drugi o tome mislili.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

svojih muškaraca kroz instituciju braka. Luther je napisao: „A druželjubiva žena donosi radost u život.“ „Žene teže podizati svoju djecu, brinuti o kućanstvu i sklone su suosjećanju. Bog ih je učinio suosjećajnim po prirodi, tako da njihovim primjerom i muškarci također mogu biti usmjereni ka suosjećanju.“

Luther je također napisao: „Ljudi koji ne vole djecu su svinje, glupani i mamlazi, nisu vrijedni zvati se muškarcima i ženama, jer preziru blagoslov Boga, Stvoritelja i autora braka.“ „Ljubav počinje kada želimo služiti drugima.“ Nema bolje škole poniznosti i požrtvovne službe u ljubavi od braka i roditeljstva.

Luther je napisao da je njegov ulazak u samostan bio „kukavički čin“. Brak i očinstvo je vidio kao bitan zahtjev za učinkovitog pastora.²²⁹ Luther je imao šestero djece: Johannesa (1526–1575), Elisabeth (1527–1528), Magdalenu (1529–1542), Martina (1531–1565), Paula (1533–1593) i Margaret (1534–1570).

Luther je pozivao roditelje da uvijek discipliniraju svoje djecu s promišljanjem i oprezom, uzimajući u obzir jedinstvenu osobnost svakog od njih. On je učio da: „nema

²²⁹ (Op. autora Rada) Smatram da ovo ne znači da nevjenčane osobe ne mogu služiti u pastoralnoj službi.

moći na zemlji tako plemenite i tako velike kao što je roditeljska.“ Luther je također napisao: „Nema povezanosti na zemlji koja je tako slatka, niti ijednog razdvajanja koje je tako gorko, kao što biva u dobrom braku.“

„Sa ženom se lako vjenčati, ali njegovati trajnu ljubav, to je izazov. Onaj tko ga nađe u svom braku, treba za njega zahvaliti Gospodinu Bogu. Dakle, pristupi braku iskreno i traži od Boga da ti da dobru i pobožnu djevojku, s kojom ćeš provesti život u međusobnoj ljubavi. U pogledu samog seksa ne utvrđujem ništa posebno; mora postojati dogovor u vrijednostima i karakteru.“

Zbog važnosti koja je pridana zajedništvu u braku, reformatori su, po prvi put u zapadnom kršćanstvu, prihvatili iskrenu rastavu i ponovno vjenčanje. Iako su brak vidjeli kao duhovnu vezu koja nadilazi sve druge ljudske odnose, brak je s ove strane vječnosti definitivno mogao završiti, kao što je i za razdvojene supružnike mogao započeti novi. „Krist dopušta razvod zbog preljuba i ne prisiljava nikoga da nakon toga ostane nevjenčan, a sveti Pavao bi radije da se ponovo vjenčamo nego da izgaramo od požude, a kasnije u paklu.“

Protestanti su, za razliku od katolika, uglavnom dozvoljavali rastavu i ponovno vjenčanje iz pet razloga: preljub,

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

namjerno napuštanje, kronična impotencija²³⁰, neprijateljstvo opasno po život i namjerna obmana. Strazburški reformator Martin Bucer je izjavio da ne postoji pravi brak u kojem se privrženost redovito ne dijeli i gdje je pre-stao razgovor.

Protestantski bračni sudovi nisu dopuštali da dođe do razvoda i ponovnog vjenčanja bez da se prvo uloži sav napor oko ponovno ujedinjenja otuđenog para i oživljavanja mrtvog braka. Međutim, reformatori su smatrali da je zajednica formirana od muža i žene tako bitna za društvo, da se, kada su sav razgovor, privrženost i poštovanje između muža i žene nepovratno izgubljeni, ne može dopustiti da bude nastavljena. Bračna veza je toliko važna da se mora boriti da se spasi, a u slučaju neuspjeha da dođe do iskrene obnove, treba priznati da je brak došao do kraja.

Nikad prije žene nisu dobile ovlaštenje za razvod od muževa koji su ih iskorištavali. Žene iz cijele Europe bježale su u protestantska područja, posebice Ženevu, da nađu zaštitu i slobodu od zlostavljanja.

²³⁰ (Op. autora Rada) Nije skroz jasno što ovaj navod u praksi doista znači. Vjerojatno su postojale određene okolnosti kada je razvod iz tog razloga bio opravdan. Svakako se ne moramo s njim složiti, a impotencija zasigurno ne mora nužno voditi do razvoda ili predstavljati dovoljno opravdan razlog.

Luther je napisao: „Žene imaju uska ramena i široke bokove. Zato bi trebale biti voditeljice domaćinstva. Njihova vanjština je znak od Stvoritelja da ih je namijenio za dom.“ Luther je također napisao: „U unutarnjoj (domaćoj) politici, ja se podlažem Kati, inače sam vođen Duhom Svetim!“

Lutherova žena Katharina von Bora (29. 1. 1499. – 20. 12. 1552.) prokrijumčarena je iz samostana skrivena u praznoj bačvi za haringe. Ona je postala model kućanice i uspješne poslovne žene. Luther ju je nazivao „Vitenberškom jutarnjom zvijezdom“, s obzirom na to da joj je dan počinjao u 4 sata ujutro. Čak i u svojoj posljednjoj volji i oporuci, Luther je revolucionalizirao dom ignorirajući prevladavajuću praksu imenovanja muškog povjerenika za administraciju imanja. Luther izravno odredio da je njegova supruga Katharina „nasljednica svega“.

Luther je napisao: „Nemoguće je zadržati mir između muškarca i žene u obiteljskom životu, ako si međusobno ne opraštaju i ne prelaze preko nedostataka, već gledaju svaku i najmanju sitnicu. Jer tko se s vremena na vrijeme ne uvrijedi?“

Lutherov dom je opisan kao „pola dom, a pola hotel“. Lutherovi su povremeno znali smjestiti i do trideset ljudi u svome domu – studente, siročad, bolesnike i bivše redovnice i redovnike. Čak i tijekom njihove prve bračne noći, Luther nije mogao odbiti osobu u potrebi. U 23 sata, nakon što su svi gosti otišli, radikalni reformator i Lutherov

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

kritičar, Andreas Karlstadt, pokucao je na vrata. Karlstadtu je u bijegu iz „seljačkog rata“ trebalo sklonište i Luther ga je sklonio.

Luther ne samo da je Bibliju učinio dijelom svakodnevne rutine u svome domu, već je u središte stavio i pjevanje himana. Svirao je flautu i lutnju, i vodio svoju djecu u pjevanju himana slavljenja. U nastojanju da djeci objasni vjeru, on je predstavio i katekizam koji memoriziranje Pisma čini dnevnom rutinom. Vjerojatno je vrijeme da Martina Luthera prepoznamo kao pravog i izvornog osnivača Fokusa na obitelji.²³¹

²³¹ Peter Hammond *How Luther Reformed Marriage and the Family*
<http://www.christianaction.org.za/index.php/articles/reformation/767-how-luther-reformed-marriage-and-the-family>; *Kako je Luther reformirao brak i obitelj*
<https://reformiranikrscanizagreb.com/2016/12/16/kako-je-luther-reformirao-brak-i-obicelj/>, preveo i prilagodio Jasmin Koso. (Pristup: 10. 04. 2017.)

4. Jean Calvin i Reformirana crkva

U Calvinovoj²³² je domovini Francuskoj već i prije stupanja Luthera na povijesnu scenu djelovao je velik broj kršćanskih humanista i reformatora. Erazmovski pokret bio je vrlo jak u Parizu 1510-tih, a pobožni su klerici već dugo pozivali na reformu. No teološki fakultet u Parizu zauzeo je svoju tradicionalnu ulogu branitelja katoličke vjere i postavio se protiv svakog novog učenja i reforme.²³³

U Švicarskoj se razvio reformacijski pokret s određenim posebnostima, a koji je predvodio Huldreich Zwingli²³⁴ koji je uspio uspostaviti vjersku kontrolu nad nekoliko većih gradova, a posebno nad Zürichom, Baselom i Bernom.²³⁵

Dok se luteranska reformacija razvila u akademskom kontekstu, Reformirana crkva svoje korijene nalazi u

²³² (1509.- 1564.9.) - Švicarski reformator francuskog podrijetla. Godine 1533. prešao na protestantizam.

²³³ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 90.-91.; Usp. Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj* 29.-44.

²³⁴ (1484. - 1531.) - Švicarski reformator. Djelovao u Zürichu. Umro je u bitci kod Kappela 1531. godine kao vojni kapelan. Vidi: Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj* 28.-29.

²³⁵ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 90.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

brojnim pokušajima reforme morala i crkvenog bogoslužja (no ne nužno i nauka) na biblijskim načelima. Iako je većina ranih reformiranih teologa, poput Zwinglija, bila akademski obrazovana, njihovi reformski programi, po svojoj naravi, nisu bili akademski. Bili su namijenjeni Crkvi u švicarskim gradovima poput Züricha, Berna i Basela. Za razliku od Luthera ovi rani reformirani mislioci pokazivali su manje zanimanja za nauk. Njihov reformski program je bio više institucionalni, društveni i etički, na mnoge načine sličan zahtjevima za reformom koji su dolazili iz humanističkog pokreta.²³⁶

Općenito se smatra kako je učvršćenje Reformirane crkve započelo stabilizacijom reformacije u Zürichu nakon Zwinglijeve smrti u bitci, te završilo pojavom Ženeve kao njezina središta moći, s Jeanom Calvinom kao njezinim glavnim glasnogovornikom u 1550-tima. Pomicanje središta moći događalo se postupno tijekom razdoblja 1520.-1560. Isprava je to bio Zürich, zatim Bern, te na kraju Ženeva s njezinim republikanskim sustavom i pojavom mislilaca poput Jeana Calvina, a nakon njegove smrti Theodora Beze. Ovaj položaj Ženeve do kraja se učvrstio uspostavljanjem Akademije u Ženevi.²³⁷

Zatim se pokret proširio u dijelove Južne Njemačke, Rajnsku oblast pa i u Englesku. Od svih reformacijskih pravaca reformirano krilo je najvažnije u svijetu engleskog

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Ibid.

govornog područja. Taj utjecaj se proširio poglavito kroz povijesnu ulogu puritanizma u 17. stoljeću.²³⁸

Može se reći da je Calvin u organizacijskom i teološkom pogledu učinio više od Martina Luthera. To je evidentno iz organizacije crkve u Ženevi te sistematizacije dogmatike, posebice u njegovom djelu *Institucije kršćanske religije*.²³⁹

Za razliku od prve generacije reformatora, druga generacija je bila puno svjesnija potrebe za djelima iz sustavne teologije. Calvin, koji je bio glavni protagonist drugog reformacijskog razdoblja uvidio je potrebu za djelom koje će jasno iznijeti osnovne ideje protestantske teologije temeljene na Svetom pismu.²⁴⁰

Godine 1536. Calvin je u Baselu objavio prvo izdanje svojeg glasovitog djela *Institucije kršćanske religije* na latinskom jeziku. U svome prvotnom obliku bilo je to manje djelo dužine šest poglavlja i bilo je oblikovano po uzoru na Lutherov *Mali katekizam* iz 1529. godine. Ovo izdanje posvećeno francuskom kralju Franji I obuhvaćalo je apologiju progonjenih francuskih evangelika i sumu

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Emil Ž. Leonar *Opšta istorija protestantizma* prvi tom, (Naklada Jesenski i Turk, Zagreb; Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2002.) 261.

²⁴⁰ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 90.-91.; Usp. Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj* 29.-44.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

njihovoga vjerskog učenja²⁴¹. Sljedećih dvadeset i pet godina Calvin je na njemu dalje radio uređujući građu i dodajući poglavlja.²⁴²

Nedugo nakon objavljivanja *Institucija*, 1536. godine Calvin je odlučio otići u Strassbourg i posvetiti se daljnjem studiju. No kada je na putu svratio u Ženevu, namjeravajući tamo provesti samo jednu noć, reformator Guillaume Farel²⁴³ nagovorio je Calvina da ostane u gradu i pomogne mu u reformi.²⁴⁴

Gradske vlasti Ženeve prihvatile su 29. srpnja 1537. godine Članke u kojima je Calvin iznio svoju viziju reforme i plan rada. Članci su bili vrlo strogi pa si je Calvin zbog toga priskrbio oporbu. Oporba je došla na vlast 1538.

²⁴¹Žan Kalvin *Nauk hrišćanske vere* (Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1996.), 7.

²⁴²A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 90.-91; Usp. Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj* 29.-44.

²⁴³Guillaume Farel (1489.-1565) bio je francuski reformator. Godine 1528. započinje svoje djelovanje kao reformator u Bernu, odakle po odluci gradskih vlasti odlazi u Ženevu kako bi tamo radio na reformi. Od 1532. Farel radi na evangeliziranju Ženeve koja službeno postaje reformiranom 1535. godine. Od 1536. radi zajedno s Jeanom Calvinom. Usp. *The New International Dictionary of the Christian Church* (Zondervan Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1974.), 369.

²⁴⁴Jasmin Milić *Kalvinizam u Hrvata (Protestantska reformirana crkvena općina, Tordinci; Teološki fakultet, Novi Sad, 2005.)*, 38, 39.

i Calvin je morao napustiti Ženevu. Potom odlazi u Strassbourg zajedno s Martinom Bucerom²⁴⁵ i Wolfgangom Capitom²⁴⁶ te pastoralno brine za francuske izbjeglice. U Strassbourgu se i ženi Idelletom von Buren.²⁴⁷

U vrijeme izbivanja iz Ženeve Calvin je objavio dopunjeno izdanje *Institucija* na latinskom jeziku, a 1541. izdao je i francuski prijevod toga djela²⁴⁸. Također, u ovom periodu značajno je Calvinovo pismo kardinalu Sadoletu. Kardinal Jakobo Sadolet bio je jedan od najznačajnijih teologa 16. stoljeća. Sadolet je nastojao iskoristiti

²⁴⁵Martin Bucer (1491.-1551.) Bio je bivši dominikanac. Za vrijeme studija u Heidelbergu na njega su presudan utjecaj imala djela Erazma i Luthera. Napušta dominikanski red, ženi se te nakon što je imao uspjeha u Visemburgu, odlazi u Strassbourg gdje djeluje zajedno s Capitom.

Usp. E. Ž. Leonar *Opšta istorija protestantizma* prvi tom, 151, 152.

²⁴⁶Wolfgang Capito (1478.-1541) Studirao humanističke znanosti i medicinu u Pforzheimu, u pokrajini Baden, pravo u Ingolstadtu, a teologiju u Freiburgu. Posjedovao je tri doktorata. Bio je propovjednik u bazelskoj katedrali i profesor teologije na bazelskom sveučilištu. Bio je i Erazmov suradnik. Kada je stupio u vezu s Lutherom, postaje pristalica reformacije. Preveo je Lutherova djela te djelovao zajedno s Bucerom na učvršćenju protestantizma u Strassbourgu. Usp. E. Ž. Leonar *Opšta istorija protestantizma* prvi tom, 151, 152.

²⁴⁷J. Milić *Kalvinizam u Hrvata* 39, 40.

²⁴⁸Ovo djelo je otprilike tri puta duže od prvog izdanja i sadrži sedamnaest umjesto šest poglavlja. To više nije bio katekizam. Već se ovo djelo nalazilo na najboljem putu da postane određujući iskaz o naravi kršćanske vjere. Usp. Alister E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 100.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

novonastalu situaciju i vratiti Ženevu u krilo Rimokatoličke crkve. S tom namjerom poslao je pismo ženevskim gradskim vlastima. Na to pismo Calvin je, na zamolbu ženevskih gradskih vlasti, odgovorio 1. prosinca 1539. godine. Godine 1541. Calvinove pristaše opet dolaze na vlast u Ženevi te upućuju poziv Calvinu da se vrati i nastavi s radom na reformi. Calvin prihvaća poziv te po povratku u Ženevu sastavlja *Ordonnances Ecclesiastiques* (Crkvene uredbe) koje su uređivale kršćanski poredak u tome gradu u skladu s Calvinovom vizijom. Gradske vlasti Ženeve su ove uredbe 20. rujna 1541. godine prihvatile kao zakon. Calvin je nastavio naporno raditi na uređenju crkve u organizacijskom, disciplinskom i dogmatskom pogledu.²⁴⁹

Godine 1559. Calvin u Ženevi osniva i teološku akademiju u kojoj su se školovali protestantski teolozi i propovjednici koji su djelovali širom Europe. Prvi rektor akademije bio je Theodor de Beza.²⁵⁰

Godine 1559. Calvin je objavio i konačno izdanje *Institucija* koje je sadržavalo osamdeset poglavlja i bilo podijeljeno u četiri djela. Prvi dio govori o Bogu Stvoritelju i Božjoj suverenosti. Drugi dio se bavi

²⁴⁹ J. Milić *Kalvinizam u Hrvata* 40, 41.

²⁵⁰Theodor Beza (1519.-1605.) Bio je pravnik, isto kao i Calvin. Nakon Calvinove smrti Beza preuzima vodstvo Reformirane crkve u Ženevi. Usp. *The New International Dictionary of the Christian Church* 126.

ljudskom potrebom za otkupljenjem i Kristovim posredovanjem. Treći dio razmatra način kako ljudi mogu prihvatiti to otkupljenje, a četvrti dio razmatra odnos između Crkve i društva. Iako se često sugerira da nauk o predestinaciji stoji u središtu Calvinova sustava, to zapravo nije točno. Jedina načela koja, čini se, vladaju organizacijom Calvinova teološkog sustava jest briga za vjernost Svetom pismu i briga za postizanjem najveće moguće jasnoće.²⁵¹

Nije posve jasno odakle potječe četverostruka struktura *Institucija*. Moguće je da se jednostavno radi o načinu na koji je Calvin klasificirao građu. Alternativno objašnjenje leži u činjenici da takva struktura neodoljivo podsjeća na podjelu građe iz *Četiri knjige sentencija* Petra Lombardskog, velikog srednjovjekovnog teologa na kojeg se Calvin često pozivao. Ostaje nejasno je li Calvin sebe smatrao protestantskim nasljednikom Petra Lombardskog, a svoje *Institucije* nastavkom njegova velikog teološkog priručnika. No ono što je jasno jest činjenica da su *Institucije* čvrsto postavljene kao najutjecajnije teološko djelo protestantske reformacije. Djelo je to koje po važnosti zasjenjuje Luthera, Melanctona i Zwinglija.²⁵²

Termin "kalvinizam" često se koristi za označavanje vjerskih ideja Reformirane crkve. No iako se u djelima o reformaciji ovaj termin još naširoko koristi, on zapravo nije skroz podesan, te se ova praksa sve više napušta.

²⁵¹ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 93.-94.; Usp. Jasmin Milić *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj* 29.-44.

²⁵² A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 101.

Postaje sve jasnije kako reformirana teologija kasnog 16. stoljeća proizlazi iz drugih izvora, pored samog Calvina. Nazivati reformiranu misao kasnog 16. stoljeća "kalvinističkom" znači tvrditi da je ona bitno Calvinova misao, no danas je općeprihvaćeno kako su Calvinovi nasljednici modificirali njegove ideje. Stoga je termin "reformirani" ipak prihvatljiviji za označavanje onih crkava ili mislilaca (poput Theodora Beze, Williama Perkinsa, Johna Owena i drugih) koji su se oslanjali na Calvinov vjerski priručnik Institucije kršćanske religije ili na crkvene dokumente poput Heidelberškog katekizma koji se na njemu temelje.²⁵³

4.1. Calvin o nekim od ključnih teoloških pitanja

4.1.1. Nauk o opravdanju

Nauk o opravdanju grešnika u obliku kakav je postepeno prevladao u kasnoj reformaciji formulirao je Calvin 1540-tih i 1550-tih godina. Calvin govori o opravdanju na sljedeći način:

²⁵³ Ibid. 90.-91.

"Biti opravdan u Božjim očima znači biti smatran pravednim na Božjem sudu, te biti od Boga prihvaćen na temelju te pravednosti... Opravdana osoba je netko tko je mimo pravednosti po djelima, prionuo vjerom uz Kristovu pravednost te se, odjenuvši njome, pojavljuje u Božjim očima ne kao grešnik, već kao pravedna osoba. Stoga se opravdanje treba naprosto razumjeti kao prihvaćanje po kojemu nas Bog prima pod svoju naklonost kao pravedne ljude. Kažemo da se ono sastoji u otpuštanju grijeha i uračunavanju Kristove pravednosti.²⁵⁴

Nesumnjivo je da mi postizemo opravdanje u Božjim očima samo posredovanjem Kristove pravednosti. To je isto kao da kažemo da vjernici nisu u sebi pravedni, već su to na temelju uračunavanja Kristove pravednosti, nečega što treba pažljivo spomenuti... naša pravednost nije u nama, već u Kristu; u stvari, s njim posjedujemo sva Bogatstva."²⁵⁵

Osnovni element ovog pristupa može se sažeti na sljedeći način. Vjera sjedinjuje vjernika s Kristom u "mistično jedinstvo". Time Calvin ponovno potvrđuje Lutherov naglasak na Kristovoj stvarnoj i osobnoj prisutnosti u vjernicima, koja biva uspostavljena vjerom. Ovo jedinstvo ima dvojak učinak, o kojem Calvin govori kao "dvostrukoje milosti". Prvo, jedinstvo vjernika s Kristom izravno vodi ka vjernikovu opravdanju. Po Kristu, vjernik biva proglašen pravednim u Božjim očima. Drugo, na temelju

²⁵⁴ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 442.-443.

²⁵⁵ Citat iz Jean Calvin *Institucije* u A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 442.

jedinstva vjernika s Kristom (znači ne na temelju vjernikova opravdanja), vjernik započinje proces suobličenja s Kristom kroz obnovu (posvećenje). Calvin smatra da su i opravdanje i obnova posljedica jedinstva vjernika s Kristom.²⁵⁶

4.1.2. Nauk o predestinaciji

Često se smatra da je Calvin postavio nauk o predestinaciji u središte svoga teološkog sustava²⁵⁷. Međutim, pomnije

²⁵⁶ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 442.-443.

²⁵⁷ Treba također napomenuti da Calvin nije niti prvi koji govori o predestinaciji. Kao što smo već spomenuli, prvi je o tome govorio Augustin: Milost po Augustinu ostaje milost samo ukoliko ona nije ništa drugo nego dar, koji odražava slobodu davatelja. No dar nije svima dan. On je partikularan. Kada se ova spoznaja poveže s Augustinovim naukom o grijehu, tada pune implikacije postaju očite. Samo Božja milost može osloboditi čovjeka. No milost nije univerzalno izlivena, već je dana samo pojedincima. Za Augustina, predestinacija uključuje spoznaju da Bog uskraćuje spasenje onima koje nije izabrao. Sljedeći tko je prije Calvina govorio o predestinaciji bio je benediktinski redovnik iz devetog stoljeća po imenu Godescalchus iz Orbaisa (oko 804.-oko 869., također poznat i kao Gottschalk) razvio je nauk o dvostrukoj predestinaciji (sličan kasnijem nauku kakav se povezuje s Calvinom i njegovim nasljednicima). Godescalchus je logički razvivši implikacije svoje tvrdnje da je Bog predodredio neke za vječno prokletstvo, naglasio kako je poprilično neprimjereno govoriti kako je Krist umro za te pojedince, jer je u tom slučaju umro uzalud, budući da je u tom slučaju njihova sudbina ostala

čitanje *Institucija* ne podržava ovakvo mišljenje. Calvin tom nauku pristupa diskretno i posvećuje mu tek četiri poglavlja (knjiga III, poglavlja 21 – 24). Predestinacija je definirana kao "vječni Božji dekret, po kojem je On odredio što želi od svake osobe. Jer Bog ne stvara svakoga u istom stanju, već nekima udjeljuje vječni život, a drugima prokletstvo". Na jednom mjestu Calvin čak govori o predestinaciji kao o "strašnoj odluci": "Odluka je, priznajem, strašna".²⁵⁸ Francuski prijevod tog ulomka iz 1560. godine kaže: "Priznajem da nas ta odluka treba preplašiti".²⁵⁹

I samo pozicioniranje Calvinove rasprave o predestinaciji u izdanju iz 1559. godine je znakovito. Ona dolazi nakon njegova nauka o milosti. Tek nakon govora o milosti i opravdanju vjerom, Calvin se okreće tajnovitom i složenom predmetu predestinacije. Mada logički predestinacija prethodi vjeri i izboru pojedinca, Calvin ne slijedi takav zakon logike. Zašto?²⁶⁰

nepromijenjena. Stoga je Godescalchus predložio da je Krist umro samo za izabrane. Doseg otkupiteljskog djela ograničen je samo na one koji su predodređeni uživati plodove Kristove smrti.

O predestinaciji su još prije Calvina naučavali pisci "moderne augustinske škole" poput Grgura iz Riminija i Hugolina iz Orvieto. Usp. A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 449.- 450.

²⁵⁸ No latinski termin "strašan" se bolje prevodi kao "onaj koji ulijeva strahopoštovanje".

²⁵⁹ Doit nous epouvanter.; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 449.-450.

²⁶⁰ Ibid.

Calvinova analiza predestinacije započinje razmišljanjem o vidljivoj činjenici da neki vjeruju Evanđelju, a neki ne. Tako glavna funkcija nauka o predestinaciji jest objašnjenje takve vidljive činjenice. Dakle, Calvinovo shvaćanje predestinacije treba razumjeti kao promišljanje nad činjenicom iz ljudskog iskustva, protumačenog u svjetlu Svetog pisma, a ne kao nešto što je izvedeno iz unaprijed stvorenih ideja o Božjoj svemoći. Nauk o predestinaciji nije sam po sebi članak vjere, već s radi o krajnjoj posljedici promišljanja, na temelju Svetog pisma, vezano uz učinke milosti na pojedince.²⁶¹

Daleko od toga da bi bila središtem Calvinove misli, predestinacija je pomoćni nauk i bavi se objašnjavanjem zamršenih aspekata i posljedica naviještanja Evanđelja. Tek nakon Calvinove smrti, njegovi nasljednici su nauk o predestinaciji sustavno razvili i razradili, te pomakli više ka središtu reformirane teološke misli.²⁶²

4.1.3. Obilježja prave Crkve

Pročitajmo što je o Crkvi i obilježjima prave Crkve pisao Calvin:

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Ibid.

4.1.3.1. Uvodni dio o sveopćoj Crkvi

"A vidjet ćemo koliko je potrebno vjerovati Crkvi. Da bismo došli do preporoda i besmrtnog života treba da nas ona začne, kao što majka začinje svoju djecu, da bi se održali treba da nas izdržava i hrani u svom krilu. Ona je majka svih nas, kojoj je Gospod povjerio sva blaga svoje milosti da bi ih čuvala i da ih dijeli u njegovoj službi..."

Nije mala stvar shvatiti da smo pozvani u jedinstvo Crkve, koju je izabrao i izdvojio Gospod Bog da bude tijelo i punina Krista, stup i temelj istine i stalno stanište njegovog božanskog veličanstva. Kad to znamo, naš spas počiva na tako čvrstom osloncu da čak i kad bi se čitav svijet potresao, on bi ostao čvrst i stamen. Prvo, temelji se na Božjem izboru i ne može propasti, osim kad bi vječno providenje nestalo..."

Nije naša vjera nimalo gora kad priznaje Crkvu, koju naša inteligencija ne može razumjeti, utoliko prije što nam se ne nalaže da razaznamo izabrane od osuđenih (što pripada samo Bogu a ne nama). Već da u srcu budemo sigurni da su svi oni, koji su blagonaklonošću Boga Oca i vrlinom Svetog Duha došli do zajednice s Kristom, izabrani za pravo Božje nasljeđe, a pošto smo mi od tih, mi smo nasljednici takve milosti."

4.1.3.2. O vidljivoj Crkvi

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

"Sad je vrijeme da govorimo o vidljivoj Crkvi, koju možemo shvatiti svojim umom, da bismo pokazali kakav sud trebamo imati o njoj. Jer nam je Gospod svoju Crkvu obilježio nekim znacima i obilježjima da bismo je prepoznali. Istina je da samo On ima prednost saznanja koji su njegovi, kako kaže apostol Pavao..."

Ipak, pošto je Gospod vidio da nam je korisno saznanje tko bi trebala biti njegova djeca, prilagodio ga je našim sposobnostima.

A pošto za to nije bila potrebna izvjesnost vjere, zamijenio ju je sudom o milosrđu. Na osnovu njega trebamo prepoznati članove Crkve u svim ljudima koji ispovijedanjem vjere, uzornim životom i primanjem sveti tajni priznaju istog Boga i istog Krista s nama.

Na taj način nam je lako sagledati kakva je Crkva. Svuda gdje vidimo da se Božja riječ čisto propovijeda i sluša, da se svete tajne obavljaju kako ih je Krist ustanovio, nema sumnje da je tu i Crkva, tim prije što njegovo zadano obećanje ne može izdati: "Jer gdje su dvoje ili troje sabrani u moje ime, ondje sam ja među njima". (Matej 18)..."

Ako se služi služba i poštuje riječ, ako se primaju svete tajne, treba ga (određeni skup) bez sumnje priznati za Crkvu, utoliko prije što je izvjesno da riječ i tajne ne mogu ostati bez ploda.

Kao obilježja Crkve naveli smo propovijedanje Božje riječi i primanje tajni. Te dvije stvari ne mogu ostati bez ploda, niti – zahvaljujući Božjem blagoslovu - bez rezultata... Bilo kako bilo, svuda gdje se propovijedanje Evandjelja sluša s poštovanjem, a svete tajne nisu zanemarene, tu se javlja neki oblik Crkve, u koju se ne može sumnjati i nije dozvoljeno osporavati joj ugled, ili prezirati opomene ili odbacivati savjete, ili se rugati njenim pokorama. Još je manje dopušteno odvajati se od nje ili cijepati njeno jedinstvo...

A kad kažemo da je čista služba riječi i čisto vršenje svetih tajni dobar zalog i razlog za uvjerenje da Crkva postoji u svim zajednicama gdje vidimo i jedno i drugo, njihov značaj je toliki da ne treba odbaciti niti jednu zajednicu koja se drži i jednog i drugog, ma koliko raznih nedostataka imala. Štoviše, može biti nekih mana, bilo u učenju ili u načinu vršenja nekih tajni, što nikako ne treba da nas otuđi od odnosa s nekom Crkvom...

Uvijek je bilo onih koji su se pretvarali da svetački žive, kao rajski anđeli, a prezirali su društvo ljudi s kakvom manom.... I danas ima njima sličnih: anabaptisti, to jest oni koji bi htjeli izgledati najvještiji i misle da su se odmakli od ostalih. Ima ih i koji griješe više neumjesnom revnošću u pravednosti nego kakvim drugim pretjerivanjem. Kad vide da među ljudima kojima je Evandjelje objavljeno, rezultat ne odgovara učenju, smjesta sude da tu nema nikakve Crkve. A što se tiče njihove osude, ona je pravedna i dajemo za to i suviše razloga, te nikako ne možemo opravdati svoju prokletu

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

lijenost, koja neće proći bez Božje kazne, a ona već počinje da je kažnjava užasnim šibama... Ipak, oni o kojima je riječ griješe sa svoje strane, jer prelaze mjeru. Pošto tamo gdje Gospod naš zahtijeva da postupaju s blagošću, oni je zanemaruju i prepuštaju se neumoljivoj strogosti. Smatrajući da nema Crkve ako ne vide savršenu čistoću i sveti život, pod izgovorom da mrze porok, odvajaju se od Crkve Božje misleći da se povlače iz društva zlih... A Gospod kaže da će njegova Crkva sve do Strašnog suda biti podložna nevolji i stalno opterećena zlim ljudima, pa je uzaludno tražiti da bude potpuno čista i pročišćena...

Međutim, ako su Crkve dobro sređene neće u svom krilu gajiti zle kad budu saznale da su toliko obuzeti porocima da u njima uživaju. Gospod je stao na put širenju njihove iskvarenosti na cijelo tijelo Crkve. U tu svrhu su ustanovljena izopćenja...

Oni, koji budu odvojeni od stada Crkve, ne gube nikako nadu u spas, ali su kažnjeni vremenitom kaznom dok se ne povuku iz lošeg života da bi živjeli sveto i pošteno...

Ne treba izopćene brisati iz broja izabраниh ili očajavati nad njima kao da su već izgubljeni. Dopušteno je smatrati ih stranima Crkvi prema pravilu koje sam već naveo, a i to privremeno, za trajanja njihova odvajanja...

Već je izloženo koliki značaj treba imati među nama služenje Božjoj riječi i njegovim tajnama i koliko mu trebamo ukazivati poštovanje da bi bio obilježje i znak

*naše Crkve. To jest, da svuda gdje je ono potpuno ne bude nikakvih mana u običajima, koje bi sprječavale da bude Crkve. Drugo, ako i ima nekih malih grešaka, bilo u učenju bilo u tajnama, da ono time ne gubi od svoje snage... A što se tajni tiče, mogu se trpjeti greške koje ne obaraju i ne izvrću ono što je Gospod ustanovio. Ako pak dođe do toga da se podigne laž da bi uništila prve točke kršćanskog učenja i uništila ono što je potrebno čuti, ako je uništeno primanje tajni, to znači propast Crkve, kao život čovjeka kad mu se prereže grkljan ili mu pukne srce."*²⁶³

4.1.4. Služba Riječi Božje

Jean Calvin u Institucijama piše:

„Kako to? Zar nema nikakve crkvene moći? Mnogi neuki ljudi, koje prije svega želimo poučiti, iznenađeni su ovom primjedbom. Odgovaramo da zaista priznajemo moć Crkve, ali onakvu kakvu spominje apostol Pavao, koja joj je data da uči, a ne da uništava. A oni koji je i te kako koriste, ne smatraju se ničim višim od „sluge Kristove i pristavi tajna Božjih“. Lako se može definirati nazivom služba Božjoj riječi... ; sve dostojanstvo i vlast, koje je Sveto pismo pripisalo kako prorocima i svećenicima starog Zakona, tako i apostolima i njihovim nasljednicima, nije dato njima osobno, već službi koja im je namijenjena, ili jasnije Božjoj riječi, na čije su širenje

²⁶³ Ž. Kalvin *Nauk hrišćanske vere* 216.-222.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

pozvani... Bog je htio da se Mojsije, koji je bio prvi prorok sluša. A što je on zapovijedao ili čak samo najavljivao, osim onoga što mu je Gospod rekao? Drugo nije mogao....Nijedan od proroka nije usta otvorio, a da nije prethodno dobio riječ od Boga... Što bi moglo izaći iz njihovih zagađenih i nezrelih usta osim glupih ili prljavih stvari da su govorili svojim riječima? Ali kad su usta postala sredstvo Svetog Duha bila su čista i sveta... U stvari, imamo lijep opis kod Ezekijela koji nam pokazuje kakva je sve služba proroka: „sine čovječji, (kaže Gospod) postavih te stražarem domu Izraelovu, da slušaš riječi iz mojih usta i opominješ ih od mene“. Kad mu naš Gospodin naređuje da sluša riječi iz njegovih usta, ne zabranjuje li mu da sam nešto izmišlja? Pređimo sad na apostole koji uživaju čast više lijepih naziva. „Vi ste sol zemlji; vi ste svjetlo svijetu“ „tko vas sluša, mene sluša.; “što god svežete na zemlji, bit će svezano na nebu, i što god razdriješite na zemlji bit će razdriješeno na nebu“. Ali po njihovom nazivu koliko im je dozvoljeno u službi; oni treba da budu „apostoli“, koji ne brbljaju što im padne na pamet, već vjerno prenose poruku onoga koji ih je poslao. Krist im je govorio: „kao što Otac posla mene i ja šaljem vas“ ... Pošto je Isus Krist vječni i jedini savjetnik Oca, i uvijek je bio u krilu Oca, pošto je od Oca dobio naredbu, imao je sva blaga znanja i premudrosti u sebi. Iz tog izvora crpili su svi proroci ono što su ikad učili od nebeskog učenja... Ili, ako je kome milije, drugim riječima rečeno: Bog se nikada nije javio ljudima do preko Sina, to jest samom svojom premudročću, Svjetlošću i Istinom.... A

kada se najzad javila u tijelu, objavila nam je puninu ustima sve što o Bogu može ljudski duh razumjeti i sve što o njemu treba misliti. Apostol svakako nije podrazumijevao neku prostačku stvar kad je rekao: "Više puta i na više načina Bog nekoć govoraše ocima po prorocima; konačno, u ove dane, progovori nama u Sinu" (Heb 1). Kako on kaže, od sad Bog neće više govoriti kao ranije preko jednih i drugih i neće dodavati proročanstvo na proročanstvo ni otkrivenje na otkrivenje, već je ispunio sve savršenstvo učenja u svom Sinu, pa trebamo znati da je to posljednje i vječno svjedočanstvo koje ćemo od njega dobiti. To je razlog što sve ovo vrijeme Novog zavjeta od kako se Isus Krist pojavio s propovijedanjem svog Evanđelja i sve do Strašnog suda naznačeno nam je (kao što smo već spomenuli) da je „posljednje vrijeme...posljednji čas“ i da zadovoljni savršenstvom učenja Isusa Krista naučimo kako ne trebamo praviti neko novo, niti prihvatiti neko koje su ljudi smislili. I zato Otac, ne bez razloga, šaljući nam svog Sina kao posebnu povlasticu, proizveo ga je u Mudraca i Učitelja naređujući da slušamo njega, a ne ijednog od ljudi.. Preporučio nam je njegovo učenje u malo riječi kad je rekao: „...Njega poslušajte“. Ali u to malo riječi ima više snage i značaja no što izgleda, pošto vrijedi kao da nam je oduzeo i opozvao učenje svih ljudi i zaustavio nas na svom jedinom sinu, naredio nam da od njega preuzmemo sve učenje o spasu, samo od njega zavisimo, da budemo ukorijenjeni samu u njemu, ukratko (kao što riječ kaže): da samo njega slušamo... Treba, kažem opet, samo Krist jedini da govori, a svi da šute i samo Krist da se sluša, a svima ostalima da

*se okrenu leđa. Njegovo je da govori, kao onaj u koga je moć.*²⁶⁴

Za reformatore snaga i vlast Crkve, ako se ispravno shvaća, leži u službi Božje riječi. To praktično znači da ta snaga i vlast ne leži u samim pastorima, već u njihovoj službi. Zapravo, ona ne leži ni u samoj službi, već u Riječi koju služe. Njihova moć da zapovijedaju, te njihova jedina ovlast da poučavaju se nalazi u Riječi, odnosno u tome što oni djeluju u Kristovo ime. Jean Calvin taj autoritet službe Riječi ne temelji (samo) na nadahnuću Svetog pisma, to jest na argumentu da je Sveto pismo, budući da Bog kroz njega govori, prava Božja riječ koja ima vrhovni autoritet. Glavni Calvinov argument je zapravo kristološki. Krist je savršena mudrost i objava Božja, on je proniknuo sve Očeve tajne. Krist je izvor iz kojeg su starozavjetni pisci crpili sve svoje znanje o Bogu. Kada je postao čovjekom, On sam je bio konačni i savršeni svjedok o Ocu. Stoga je Kristovo naučavanje savršeno. Nemoguće ga je nadići i kriminalno je domišljati nešto novo. „Neka Krist govori, a svi neka šute!“. Apostoli su morali naučavati samo i točno ono što su primili od Krista. Svaki novi naraštaj mora primiti taj nauk, vjerno čuvati i predati dalje netaknut. Stoga, duhovno oružje crkve jest Riječ Božja, Kristovo naučavanje. U služenju i podjeljivanju ove doktrine, jest

²⁶⁴ Ibid. 537.-540.

jedina prava moć Crkve. Tako Calvin kaže: „po njoj se, s povjerenjem, upuštaju u sve, primoravaju svu snagu, slavu i dostojanstvo svijeta da se podvrgnu njezinom veličanstvu i da joj budu poslušni, vladaju nad svime od najvećeg do najnižeg, izgrađuju kuću Kristovu, obaraju Sotonino kraljevstvo, hrane ovce, istrebljuju vukove, potiču i poučavaju poučljive, kore, prekoraavaju i pobijaju buntovne i tvrdoglave, otpuštaju, vežu, te konačno, bacaju munje-ali čineći sve to u Riječi Božjoj.“ Stoji istina da Bog vodi svoju Crkvu svojim Duhom koji je Duh objave, istine, mudrosti i svjetlosti. No Duh Sveti nikad ne djeluje neovisno od Riječi. Budući da je Kristov Duh, on je i Duh Kristove Riječi. Tako i obećanje „upućivat će vas u svu istinu“ u nastavku govori: „On će mene proslavljati jer će od mojega uzimati i navješćivati vama“ (Iv 16, 14). Duh uvodi Crkvu u spoznaju Kristove volje tako što ju uvodi u spoznaju Riječi- izričite Kristove volje. Izričita Kristova volja, koja je uvijek jedno s voljom Očevom, jest jedina vlast po kojoj i pod kojom Crkva treba živjeti. Crkva jest Crkvom utoliko koliko ne navješćuje ništa drugo doli Kristove riječi. U tom slučaju treba slušati glas Crkve.²⁶⁵

Najvažniji dio službe pastora jest naviještanje Božje riječi, a to znači poučavati, opominjati, poticati i prekoraavati, i javno i privatno. Reformatori su pridavali veliku važnost propovijedanju, a razlog nije bio obrazovni ili sociološki, već teološki. Propovijedanje za njih nije bilo neko propagandno sredstvo, niti su ga smatrali najučinkovitijim

²⁶⁵ *Thomas H. L. Parker Jean Calvin* (Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", Zagreb, 2007.), 88.-89.

načinom obrazovanja zajednice. Pravi razlog važnosti koju su reformatori pridavali propovijedanju se nalazi u biblijskom konceptu Božje Riječi. Izraz Riječ Božja vrlo lako postane frazom ili sloganom vrlo slabog i nesigurnog značenja, no za reformatore je on imao ogromno, svježje, živo i snažno značenje. Riječ Božja znači Riječ koju sam Bog izgovara. Riječ Božja je ta koja je stvorila svemir. Bog je progovorio i pozvao u postojanje ono čega nije bilo. Svojom Riječju Bog je susreo čovjeka. Riječ Božja jest sinonim za Sina Božjega koji se utjelovio, postao čovjekom, te živio među ljudima kao živa i savršena objava Božje vječne volje čovjeku. Riječ Božja je bila i kreativni govor Riječi koja je tijelom postala. Njegove Riječi su vratile Lazara od mrtvih ponovno u život, njegove Riječi daju život svijetu, njegove Riječi čiste i njegove Riječi će suditi ljudima u posljednji dan. No čitajući Djela apostolska i poslanice reformatori su uvidjeli da se i propovijedanje apostole i evangelizatora također nazivalo riječju Božjom ili negdje riječju Gospodnjom. Stoga, reformatori su zaključili da sve te izraze- evanđelje, propovijedanje ili riječ Božja valja smatrati sinonimima. No zbog čega je riječ apostola i evangelizatora bila riječ Božja? Njihova riječ je bila riječ Božja utoliko koliko je bila vjerno tumačenje bivstva i djelovanja Riječi Božje-Isusa Krista, i s druge strane, ona je kao takva bila nastavkom djelovanja Riječi Božje-Isusa Krista, i to tako daje on sam Božja Riječ- Isus Krist, kroz njih nastavio djelovati. Sva silina i moć nije počivala u apostolima, već u samoj Riječi Božjoj. Stoga, nije samo

apostolsko naviještanje evanđelja bilo Riječju Božjom, već je evanđelje Riječ Božja kod svakoga tko ga vjerno naviješta. Neophodan uvjet za to uvijek je taj da propovjednici ne “izlažu vlastite snove i maštarije, već da vjerno prenose ono što su i sami primili“. U Svetome pismu, kao i u propovijedanju koje vjerno tumači Sveto pismo govori sam Bog, objavljujući svoje postojanje, svoju svrhu, svoju volju, iznosi naum otkupljenja čovjeka kao svog stvorenja, kao grešnika potrebitog otkupljenja. Zapravo, Bog ne govori čovjeku (nadahnuto i normativno) osim po svetopisamskom naviještaju. Iz tog razloga reformatori su propovijedanje smatrali najvažnijim dijelom pastorske službe. Propovjednik nije Bog, on je poslanik, poslan od Boga. Propovjednik sam po sebi nije ništa. Sav njegov autoritet nalazi se u njegovoj poslaničkoj službi, to jest, da ga je Bog poslao propovijedati, i da propovijeda samo ono što mu je Bog u Svetome pismu zapovjedio propovijedati. Međutim, kada su ta dva uvjeta ispunjena onda je evanđelje koje on propovijeda zaista Riječ Božja, i ono kao takvo zahtijeva potpunu poslušnost od strane njega samoga i zajednice vjernika u cjelini.²⁶⁶

Na polju Calvinovog unutarnjeg ustrojstva Crkve nailazimo na tragove njegove pravničke formacije i utjecaja što ga je nosio s očeve strane.²⁶⁷ Calvin uspostavlja četiri crkvene službe: Briga za propovijedanje evanđelja i dijeljenje sakramenata povjerena je pastorima,

²⁶⁶ Ibid. 133.-134.

²⁶⁷ Gérard Calvin je bio administrator nyonskog biskupa. Usp J. Boisset *Protestantizam* 73.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

poučavanje vjernika ispravnom vjerovanju, te briga oko pastorskog podmlatka povjerena je doktorima ili učiteljima, a đakoni su brinuli za crkvene zadužbine te za siromašne i bolesne. Starješine, odnosno prezbiteri bili su odgovorni za disciplinu i moral u Crkvi.²⁶⁸

²⁶⁸J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 116.

5. Engleska reformacija

Humanisti su čeznuli za miroljubivom reformacijom. No ona nije bila ni približno miroljubiva kako je to Erazmo priželjkivao. Da bi bila takva, trebalo je čekati da poticaj za njezino izvršenje dođe od nekog vladara koji bi sebe i svoje ideje mogao nametnuti i samom papi. Erazmo je pri tome mislio na njemačkog cara, engleskog suverena ili francuskog kralja. Međutim, jedino je engleski kralj Henrik VIII prihvatio tu zamisao izjavivši kako je spreman za reformaciju kojoj bi on bio poglavar. Erazmo mu je stoga posvetio svoj *Traktat o slobodnoj volji*. Međutim, taj je humanistički vladar imao prilično nepovoljnu reputaciju. Bile su poznate njegove avanture (osobito s Anom Boleyn), a znalo se i da je papa uskratio poništenje njegova braka s Katarinom Aragonskom (27. rujna 1530.). No, engleski je antipapizam upravo u tom događaju našao dobru priliku da se očituje.²⁶⁹

Kada Papa Klement VII nije odobrio zatraženo poništenje braka s Katarinom Aragonskom, Henrik VIII odlučio je osamostaliti Englesku crkvu od Rima i sebe proglasiti vrhovnim poglavarom. Prvim primasom i nadbiskupom

²⁶⁹ *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* (Kršćanski centar "Dobroga Pastira", Osijek, 2012. 7.-10; Usp. J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 48.-50.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Canterburyjskim imenovan je Thomas Cranmer.²⁷⁰ Ovaj je poništio kraljev brak s Katarinom Aragonskom, te ga 1533. godine vjenčao s dvorkinjom Anom Boleyn.²⁷¹

Sljedeće 1534. godine i Parlament je potvrdio samostalnost Engleske crkve, te usvojio "Akt o supremaciji", kojim je kralj proglašen jedinim vrhovnim poglavarom Engleske crkve. Dom lordova je dakle priznao engleskog suverena "zaštitnikom" (protektorom) i "vrhovnim poglavarom" Crkve u Engleskoj "koliko to zakon Kristov dopušta". Reformaciju u Engleskoj je dakle proglasila politička vlast, ne toliko da bi obnovila crkvu, koliko radi toga da dođe do praktične neovisnosti od Rima.²⁷²

Pa ipak, reformacijski pothvat ni ovdje nije prošao bez prepreka i nevolja. Naime, postojao je otpor, ne toliko od strane naroda, već od dostojanstvenika i redovnika, tako da se, nažalost, događalo i to da su ustrajni rimokatolici bili zatvarani, mučeni i pogubljeni. Zgražanja i osude zbog takvih događaja dolazile su iz cijele Europe.²⁷³

²⁷⁰ (1489. – 1556.) – Prvi nadbiskup neovisne Anglikanske crkve od Rima. Djelovao na uvođenju protestantskog nauka u Anglikanskoj crkvi.

²⁷¹ *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* 7.-10; Usp. J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 48.-50.

²⁷² Ibid.

²⁷³ Ibid.

Henrik VIII oštro je progonio sve koji su se suprotstavljali ovakvom uređenju Engleske crkve. Među najpoznatijim žrtvama ovih progona bio je čuveni humanist lord-kancelar Thomas More (1478-1535.).²⁷⁴

Od svih činovnika, redovnika i klerika na području Engleske zahtijevana je prisega vjernosti kralju kao vrhovnom poglavaru. Tekst te prisege glasio je: "*Kralj, naš vrhovni gospodar, njegovi nasljednici i baštinici, trebaju se smatrati jedinim poglavarima Engleske Crkve i imati svu vlast da suzbijaju i istrebljuju sve zablude, krivovjerstva, zlorabe i sablazni.*"²⁷⁵

No Henrik VIII nije želio stvarne promjene u teologiji Crkve. U svim drugim pitanjima, osim odbacivanja papinske vlasti i zatvaranja samostana, kralj je ostao konzervativni katolik.²⁷⁶

Novi nadbiskup Canterburyjski, Thomas Cranmer, bio je sklon luterovskom pristupu. I nova engleska kraljica,

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Stoga je prilično netočno govoriti o njemu kao začetniku reformacije u Engleskoj. Odvajanje Engleske crkve od Rima zasigurno je omogućilo lakši put za reformaciju, no prava reformacija je započela tek nakon Henrikove smrti. Tada je na prijestolje stupio njegov devetogodišnji sin Edward VI kojeg mu je rodila njegova treća supruga Jane Seymour. Pod Edwardovom vladavinom Cranmer započinje stvarnu reformu Engleske crkve, a među prvim potezima koje je poduzeo u tom smjeru bila je liturgijska reforma. Vidi: Jasmin Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* (Kršćanski centar "Dobroga Pastira", Osijek 2012.), 47-48.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

posljednja kraljeva žena Catherine Parr, gajila je istu naklonjenost. No kralj je prije, a i poslije raskida s Rimom, progonio i pobornike luteranstva. Naime, Henrik VIII je već od prije bio poznat kao protivnik Lutherova nauka, te je braneci nauk o sedam sakramenata, 1521. godine od strane pape odlikovan kao defensor fidei (branitelj vjere).²⁷⁷

To se odjednom promijenilo kad mu je zaprijetio njemački car u savezu s francuskim kraljem Franjom I. U tom trenutku se u Henrika VIII pojavila određena naklonost prema luteranstvu. Poslao je izaslanike u Wittenberg i otad se ipak zamijetila određena promjena u Crkvi Engleske.²⁷⁸

U njoj je vrhovni autoritet Biblija zajedno s ekumenskim Vjerovanjima (Nicejsko, Apostolsko, Atanazijevo). Obredi i shvaćanje sakramenata su ostali isti kao u rimokatoličanstvu (uključujući transsupstancijaciju). Dopuštene su svetačke slike i likovi, štovanje svetaca, vjerovanje u čistilište i molitve za mrtve. U cjelini, od rimokatolicizma su odbačeni samo oprosti, a od reformacije je prihvaćeno spasenje po vjeri. Tako je Crkva Engleske za Henrika VIII. bila tek malo reformirana.²⁷⁹

²⁷⁷ *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* 7.-10;
Usp. J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 48.-50.

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Ibid

Za kralja je i to možda bilo previše što je pokazao kada je u prosincu 1539. zahtijevao da parlament izglasa *Šest članaka*²⁸⁰ (tzv. Krvavi Statut) koji su u mnogočemu označavali povratak na staro. To je izazvalo prosvjede, ali je kralj oštrim postupcima, pa i mučenjima, ipak nametnuo ove zakonske odredbe. Takvim rješenjima nitko nije bio zadovoljan, ni humanisti, ni pristaše reformacije, ni rimokatolici. No, kako god bilo, ipak je rođena Anglikanska crkva koju je narod prihvatio.²⁸¹

²⁸⁰U kojima se: 1. snažno afirmira transsubstancijacija; 2. uskraćuje narodu Pričest pod obje prilike; 3. traži celibat klera; 4. podržava poštivanje zavjeta čistoće ili udovištva; 5. dozvoljava održavanje privatnih misa; 6. naglašava važnost ispovijedi na uho.

²⁸¹ *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* 7.-10; Usp. J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 48.-50.

6. Uloga vjeroispovijedanja i katekizama u klasičnom protestantizmu

Reformacija je, kao što je i ispravno, snažno naglasila vrhovni autoritet Svetog pisma. Međutim, Bibliju treba i tumačiti, i to ne samovoljno i proizvoljno. Sloboda da čitamo Sveto pismo nam ne daje slobodu da ga tumačimo kako hoćemo. A upravo to se počelo događati u vrijeme reformacije, pojedini ljudi i pokreti počeli su proizvoljno tumačiti Sveto pismo.²⁸² Kroz Sveto pismo koje treba biti izvor sigurnosti izazivana je nesigurnost. Postojala je opasnost nejedinstva i mogućnost da se reformacija potpuno "razvodni", te se izgube temeljne ideje i razlozi zašto je došlo do nje, te da ona potpuno propadne. Organizirani jedinstveni pokret reformacije s jasnim idejama i ciljevima zamijenile bi radikalne grupice s mnoštvom vrlo različitih ideja i sve bi neslavno propalo. Stoga, ukazala se potreba za nekim oblikom jasnog izražavanja i službenog predočavanja temeljnih

²⁸² Robert C. Sproul *Essential truths of the Christian faith* (Tyndale house publishers, inc., Wheaton, Illinois, 1992.), 27, 28; Robert C. Sproul *Now, That's a Good Question* (Tyndale house publishers, inc., Wheaton, Illinois, 1996.), 89, 90.

reformacijskih ideja i uvjerenja, a kako bi se izbjegle nejasnoće i nesuglasice. Tu ulogu preuzela su vjeroispovijedanja. Istodobno su nastali i katekizmi koji imaju ulogu da podučavaju vjernike u temeljnim pitanjima njihove vjere. Premda i dalje naglašavamo vrhovni autoritet Svetog pisma, mi prepoznajemo važnost suglasja u učenju raznih crkvenih učitelja koje možemo vidjeti kroz povijest. Tako mi kao protestanti imamo tri razine autoriteta koje poštujemo: 1. *Sveto pismo*; 2. *Creda*; 3. *Vjeroispovijedanja, načela vjerovanja i katekizme*.²⁸³

Vjeroispovijedanja i katekizmi su od velikog značaja za protestantske crkve. One se teološki okupljaju upravo oko vjeroispovijedanja. Kroz njih izražavaju što vjeruju, potvrđuju jedinstvo i teološko slaganje oko bitnih pitanja, te vjernike poučavaju u biblijskom nauku.

U tome je anglikanstvo donekle različito. Anglikanske crkve se okupljaju oko svojih biskupa, te sebe smatraju crkvama *Creda* (Nicejsko-Carigradsko, Apostolsko...). To znače da u nauku traže prvenstveno ono što je katoličko, zajedničko, što ih povezuje i spaja s drugim kršćanskim tradicijama. Stoga anglikanci na Trideset i devet članaka vjere gledaju više kao na *načela vjerovanja*.

Spomenimo osnovna reformirana vjeroispovijedanja:

²⁸³A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 98.- 99.

6.1. Heidelberški katekizam

Usvojen je 1563. godine inicijativom Fredericka-izbornika njemačke provincije Palatinije u koju je pripadao i Worms. Stari sveučilišni grad Heidelberg bio je njezino administrativno središte. Frederick je pokrenuo stvaranje ovog katekizma s namjerom da pomiri nemire koji su vladali među protestantima u njegovoj pokrajini, a posebno sukobe oko pitanja naravi sakramenta Gospodnje večere.²⁸⁴

6.2. Drugo helvetsko vjeroispovijedanje

Frederick-izbornik Heidelberške Palatinije morao se osobno pojaviti pred carem Maksimilijanom II u svibnju 1566. te je o tome u pismu izvijestio Heinricha Bullingera. Frederick je bio optužen za nauk suprotan Augsburškom vjeroispovijedanju i širenje reformirane hereze. Bullinger

²⁸⁴ Heidelberški katekizam i Drugo helvetsko vjeroispovijedanje (Reformirana kršćanska crkva u RH; Reformirani teološki institut, Osijek, 2000.), 15-16.

je znao da su to vrlo ozbiljne optužbe u Njemačkoj onog vremena. Drugo helvetsko vjeroispovijedanje trebalo je biti njegovo osobno svjedočanstvo koje je napisao kada je preživio urotu 1561. godine Namjera mu je bila priložiti ga svojoj oporuci kao dar gradu Zürichu, no bio je prisiljen tiskati ga 1566. godine kao odgovor na zahtjev za podršku od strane Reformiranih kršćana iz Heidelberga.²⁸⁵

6.3. Belgijsko vjeroispovijedanje

(Confession Belgica) se ubraja u najstarije doktrinarne obrasce Reformiranih crkava. Naziv "Belgica" odnosio se na cijelu tadašnju Nizozemsku, a danas Nizozemsku i Belgiju. Glavni autor ovog vjeroispovijedanja Guido de Bräs, rođen je u Monsu oko 1522. godine u radničkoj obitelji. Zbog privrženosti reformaciji morao je pobjeći u London, no nakon što je na prijestolje došla Marija Tudor, 1552. godine vraća se na kontinent. Jedno vrijeme djelovao je kao putujući propovjednik i za tu svrhu sastavio je apologetsku i polemičku knjigu *Palica kršćanske vjere* (izdana 1555.godine, drugo izdanje 1562.). Progonstvo ga je dovelo i u Švicarsku gdje je upoznao Bezu, Calvina i ostale. Po povratku u domovinu

²⁸⁵ Ibid. 69-70.

podizao je crkve i organizirao ih prema švicarskom modelu. Umro je mučeničkom smrću 1567. godine.²⁸⁶

6.4. Westminstersko vjeroispovijedanje, Veliki i Mali katekizam

Godine 1643. Engleski je parlament ustanovio komisiju čija je zadaća bila izraditi dokument kojim bi se uredila pojedina pitanja unutar Anglikanske crkve: način crkvene uprave (episkopalni ili prezbiterijalni i sl.), pitanja bogoslužja, sakramenata, crkvene discipline i dr.

Ta komisija izradila je dokument koji je poznat pod nazivom *Westminstersko vjeroispovijedanje*. Ono afirmira prezbiterijalno crkveno uređenje koje je neko vrijeme doista bilo na snazi i u Anglikanskoj crkvi, no tamo ipak nije uspjelo zaživjeti. Međutim, Škotska crkva ga je u potpunosti prihvatila kao svoj standard vjerovanja.

Westminstersko vjeroispovijedanje Generalna skupština Škotske crkve usvojila je 1647. godine, a Engleski

²⁸⁶Belgijsko vjeroispovijedanje (1561.) (Kršćanski centar "Dobroga pastira", Osijek; Reformirani teološki institut "Mihael Starin", Tordinci, 2008.), 5.

parlament isto je učinio 1648. godine. Glavni autor Velikog katekizma je dr. Anthon Tuckney, koji je bio profesor duhovnosti na Cambridge Sveučilištu. Godine 1648. usvojila ga je Generalna skupština Škotske crkve, a također i Engleski parlament. Njegova namjena je poučavanje s propovjedaonice, gdje se crkva poučava u osnovnim pitanjima vjere. Glavni autor Malog katekizma je vlč. John Wallis, cijenjeni matematičar onog vremena i profesor geometrije na sveučilištu u Oxfordu. Mali katekizam namijenjen je djeci i onima slabijih intelektualnih sposobnosti. Također je službeno prihvaćen također 1648. godine.²⁸⁷

6.5. Kanoni sa Sinode u Dortrechtu.

Tijekom druge polovice 16. i početkom 17. stoljeća došlo je do velikih neslaganja s obzirom na *nauk o predestinaciji* koji je bitno obilježje Reformiranog učenja²⁸⁸, a jasno je definiran u Belgijskom

²⁸⁷ Westminstersko vjeroispovijedanje/Veliki i Mali katekizam (Kršćanski centar "Dobroga pastira", Osijek; Reformirani teološki institut "Mihael Starin", Tordinci, 2008.), 7.

²⁸⁸Tako Calvin u svome djelu *Upute za vjeru* piše: "Istina je da evanđelje zove sve ljude da budu dionicima u Kristu, ali neki, zaslijepljeni i otvrdnuti nevjerom, preziru tu jedinstvenu milost. Naposljetku samo vjernici mogu uživati u Kristu; oni ga primaju jer je poslan njima; oni ga ne odbacuju kada im jedan, već ga

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

vjeroispovijedanju i Heidelberškom katekizmu. Iz tog razloga je Amsterdamski konzistorij zatražio od mladog teologa *Jacobusa Arminiusa* (1560-1609.)²⁸⁹, da razmotri argumente onih koji imaju protivno mišljenje, te ospori nauk koji bi bio protivan konceptu predestinacije. Međutim, nasuprot svim očekivanjima, Arminius je prihvatio protivan nauk. Suprotstavio se kalvinističkim teološkim stavovima, posebno nauku o bezuvjetnoj predestinaciji, te objavljivao brojna djela u kojima je argumentirao svoj novi teološki pravac. Iscrpljen brojnim teološkim raspravama, preminuo je 19. listopada 1609. godine.²⁹⁰

Nakon Arminiusove smrti njegovo učenje sistematizirali su Simon Episcopus (1583-1643.) i Jan Uytenbogaert (1577-1644.), te 1610. godine izdali dokument pod nazivom *Remonstratia*.²⁹¹

slijede kada ih On pozove." Dakle, Calvinov je stav da oni koji slijede Krista, odnosno oni koji se odazivaju na njegov poziv, time potvrđuju da su izabrani. Svi su pozvani, a odazivaju se samo izabrani.

²⁸⁹ Koji je bio profesor teologije na Sveučilištu u Leidenu.

²⁹⁰ *Kanoni sa Sinode u Dortrechtu 1618.-1619.* (Kršćanski centar "Dobroga pastira", Osijek; Teološki fakultet Novi Sad, 2007.), 10-11.

²⁹¹ Ovaj dokument je naglašavao pet doktrinarnih točaka njihovog učenja: 1. *Bog je odredio da u Kristu spasi one koji vjeruju u njegova Sina;* 2. *Krist je umro za sve ljude, a ne samo za izabrane.* *Spasenje je u načelu moguće svakome;* 3. *čovjek ne može sam doći k*

"Arminijanci", predvođeni Simonom Episcopusom pokušavali su obraniti svoje stavove na Reformiranoj Sinodi u Dortrechtu u Nizozemskoj, koja je započela 13. studenog 1618. godine, a završila 9. svibnja 1619. godine. Ova Sinoda je za Reformiranu crkvu imala sveopći i međunarodni karakter. Na toj Sinodi arminijanizam je osuđen, a usvojen je službeni dokument pod nazivom *Kanoni sa Sinode u Dortrechtu*.²⁹²

Uz Belgijsko vjeroispovijedanje i Heidelberški katekizam, Kanoni iz Dortrechta priznati su od strane mnogih reformiranih denominacija kao temeljna vjeroispovijedanja i nazivaju se i *Tri forme jedinstva*.²⁹³

Bogu bez djelovanja milosti; 4. No, toj se milosti čovjek može suprotstaviti; 5. Moguće je "otpasti od milosti".

²⁹² U kojem je definirano sljedećih pet doktrinarnih točaka: 1. *Potpuna iskvarenost ljudska (čovjek je nesposoban sam postići spasenje zbog svoje grešnosti koja ga čini potpuno iskvarenim); 2. Bezuvjetan izbor (izbor/predodređenje nije ničim uvjetovano, već je jednostavno stvar Božje suverene odluke); 3. Ograničeno pomirenje (pomirenje između Boga i čovjeka ograničeno je samo na one koje je Bog izabrao i nema karakter univerzalnog/sveopćeg pomirenja-Krist je umro samo za izabrane); 4. Neodoljiva milost (izabrani se ne mogu suprotstaviti Božjoj milosti); 5. Ustrajnost svetih (sveti ne mogu izgubiti spasenje, odnosno otpasti od milosti).* Ovih pet točaka poznato je i pod nazivom *Pet točaka kalvinizma*, a u teološkoj literaturi predstavljene su i pod akronimom *TULIP* (prema početnim slovima engleskih riječi kojima započinje svaka od točaka).

²⁹³ *Kanoni sa Sinode u Dortrechtu 1618.-1619.* 11-13.

6.6. Trideset i devet članaka vjere

Godine 1553. kralj je potvrdio *42 članka vjerovanja*, koji su uglavnom Cranmerovo djelo. Ti članci su pod velikim utjecajem Lutherovog i Calvinovog učenja. Teško vrijeme za protestante nastupilo je dolaskom Marije Tudor (Marije katoličke ili „Krvave“ Marije) na prijestolje Engleske. Ona je, kao kći Henrika VIII i Katarine Aragonske, bila ogorčena događajima vezanim uz razvod svojih roditelja. Stoga je uz pomoć kardinala Reginalda Polea vratila Englesku Crkvu pod papinsku vlast i naredila progon protestanata. Pod njezinom vladavinom, 21. ožujka 1556. godine, spaljen je i Thomas Cranmer. Protestantizam u Engleskoj ponovni uspon doživljava za vrijeme vladavine Elizabete I (1558-1603.) i Anglikanska crkva se ponovno osamostaljuje od pape. Za Canterburyjskog nadbiskupa imenovan je Matthew Parker.²⁹⁴

Godine 1563. objavljena su načela vjerovanja Anglikanske crkve u obliku *39 članaka vjere* (skraćeni oblik *42 članka vjerovanja*) koje su priredili nadbiskup Matthew Parker i biskup Edmund Guest. U pripremi su se koristili *Würtemberškim vjeroispovijedanjem (Confesio Virtembergica)*, a primjetan je utjecaj luteranske i

²⁹⁴ *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* 7.-10;
Usp. J. Boisset *Protestantizam* drugo dopunjeno izdanje, 48.-50.

kalvinističke teologije. Calvinistička teologija dominantna je s obzirom na sakramente. Članke je Engleski parlament prihvatio 1571. godine, i do danas su, uz neke manje revizije, službena načela vjerovanja anglikanskih crkava.²⁹⁵

Recimo sada nekoliko riječi o tome što nam *Trideset i devet članaka vjere* govore o anglikanstvu i koji je njihov značaj.

Biskup John Rodgers u svojoj knjizi *Essential Truths for Christians* kaže kako svatko od nas ima nekakvu teologiju. Pitanje ne glasi imamo li ili nemamo neku teologiju, već je li naša teologija istinita ili lažna, dobra ili loša? Kršćani imaju teologiju koja je utemeljena na osobi, učenju i djelima Isusa Krista, onako kako su prikazani u Svetom pismu, te u konačnici na Njegovom raspeću i uskrsnuću. Anglikanci su odlučili graditi svoju teologiju na vrhovnom autoritetu Svetog pisma, s Isusom Kristom kao ispunjenjem, vrhuncem i temeljem za razumijevanje cijelog Pisma. Gledajući na Sveto pismo, anglikanci također gledaju i na tradiciju povijesne Crkve i crkvenih otaca koji su tražili načine kako da razumiju i primjene Pismo. Anglikanci nisu smatrali mudrim ni ispravnim čitati Sveto pismo izolirano od onih koji su živjeli prije njih, kao ni od druge braće i sestara koji ga čitaju u sadašnjosti.²⁹⁶

²⁹⁵Ibid.

²⁹⁶John. H. Rodgers *Essential Truths for Christians – A Commentary on the Anglican Thirty-Nine Articles and an*

Za vrijeme reformacije anglikanci su kroz *Trideset i devet članaka vjere* izrazili ono što smatraju esencijalnim istinama koje Sveto pismo naučava i koje trebaju biti držane od strane svih kršćana, a pogotovo od strane službenika u Anglikanskoj crkvi. *Trideset i devet članaka vjere*, dakle, predstavljaju vrhunski izraz ključnih istina kršćanske vjere koje bi svi kršćani trebali držati i održati.²⁹⁷

6.7. Kanoni iz Kneževih Vinograda

Dokument pod nazivom *Članci suglasnosti kršćanskih crkava* ili *Kanoni iz Kneževih Vinograda* vrlo su značajan dokument iz vremena reformacije u našim krajevima. Dokument je nastao 16. i 17. kolovoza 1576. godine kada je održana prva reformirana (kalvinska) Sinoda na prostoru današnje Hrvatske.²⁹⁸ Na toj Sinodi sudjelovalo

Intoduction to Systematic Theology (Classical Anglican Press, Blue Bell, Pennsylvania, 2011.), 1.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Prije održavanja ove, održana je poznata Sinoda u Tordincima 17. svibnja 1551. godine. No Sinoda u Tordincima se ne može smatrati kalvinskom jer u to vrijeme kalvinska reformacija još nije preuzela protestantske župe Slavonije i Baranje. Vidi: Jasmin Milić *Kalvinizam u Hrvata* 68-70.

je četrdesetak pastora gornje i donje Baranje. Ovaj važan kalvinski dokument pisan je latinskim jezikom te baca svjetlo na vjerovanje, praksu i organizaciju Reformirane (kalvinske) crkve iz vremena reformacije u našim krajevima.²⁹⁹

Kalvinski kanoni iz Kneževih Vinograda najstariji su sačuvani pisani dokument kalvinskih crkava ovih prostora. Nastali su po uzoru na druge protestantske konfesije poput Heidelberškog katekizma ili Drugog helvetskog vjeroispovijedanja kojim se nastojao postići sporazum između različitih protestantskih konfesija. *Članci suglasnosti kršćanskih crkava* su postali zajednički moralni i vjerski kodeks kojim se uređivao vjerski i društveni život raznih slojeva vjernika, praktična pravila o bogoslužju, podjela sakramenata itd.³⁰⁰

6.8 Augsburško vjeroispovijedanje

Recimo na kraju nekoliko riječi o Augsburškom vjeroispovijedanju. Iako se ne radi o reformiranom, već o

²⁹⁹ Jasmin Milić *Kalvinski kanoni iz Kneževih Vinograda* (Protestantska reformirana kršćanska crkva u RH, Osijek, Reformatska crkvena općina Kneževi Vinogradi, Kneževi Vinogradi, 2006.)

13.

³⁰⁰ Ibid., 14.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

evangeličkom vjeroispovijedanju, ono je od velikog značaja za protestantsku povijest i teologiju.³⁰¹

Augsburška konfesija (*Confessio Augustana*) osnovna je vjeroispovijest Luteranskih (Evangeličkih) crkva. Car Karlo V³⁰² sazvaio je u Augsburgu, 1530. godine, državni Sabor. Na tom saboru trebalo je biti odlučeno hoće li evangelici biti priznati u Carstvu. Knez Saksonske Johann Bestandige³⁰³ zadao je wittenberškim teolozima da izrade opis bitnih razlika nauka i crkvene prakse između evangelika i Rimske crkve.³⁰⁴

Prvi dio Augsburškog vjeroispovijedanja temelji se na Schwabach-Margburškim artiklima³⁰⁵, a drugi dio se temelji na Torgauskim artiklima.³⁰⁶ Konačni oblik

³⁰¹ Seija Uimonen, Boris Gunjević *Augsburška konfesija – suvremeno čitanje* (izdavač i godina izdanja nisu navedeni), 9,10,13,14.

³⁰² (1500.-1558.), car Njemačko – Rimskog carstva 1519.-1556. Bio je protivnik reformacije.

³⁰³ (1468.-1532.) Snažni branitelj reformacije.

³⁰⁴ Seija Uimonen, Boris Gunjević *Augsburška konfesija – suvremeno čitanje* (izdavač i godina izdanja nisu navedeni), 9,10,13,14.

³⁰⁵ Nastali kao rezultat Margburške diskusije sa Zwinglijem i političke diskusije u Schwabachu iz listopada 1529. godine.; Usp. Seija Uimonen, Boris Gunjević *Augsburška konfesija – suvremeno čitanje* (izdavač i godina izdanja nisu navedeni), 9,10,13,14.

³⁰⁶ To su bili planovi za AK. Nazvani su prema gradu gdje je vladao Johann Bestandige.

vjeroispovijesti je dao Philipp Melanchton.³⁰⁷

Ova vjeroispovijest se, dakle, dijeli na dva dijela: doktrinarni i praktični. U prvom dijelu (temeljenom na Schwabach-Margburškim artiklima) se nalazi glavni nauk luterana (članci 1-21), gdje se želi dokazati da evangelici nisu heretici, već su utemeljeni na autentičnom katoličkom nauku. U drugom dijelu (temeljenom na Torgauskim artiklima) riječ je o pogreškama Rimske crkve. Evangelici su u drugom dijelu htjeli dokazati da je cijela prepirka nastala samo zato što su evangelici ukazali na te pogreške, a car je trebao vidjeti opravdanost njihova zalaganja.³⁰⁸

Augsburška konfesija predstavlja sumu evangeličkog učenja, kako onog propovijedanog tako i naučavanog, te na Svetom pismu jasno potkrijepljenog. Ona je i temelj konfesionalnosti Luteranskog svjetskog saveza osnovanog 1947. godine. Pored Lutherovog Malog i Velikog katekizma predstavlja teološku osnovu evangeličkog teološkog identiteta i smjerokaz za osobnu pobožnost i duhovnu izgradnju vjernika evangelika.³⁰⁹

³⁰⁷ (1497.-1560.) humanist i reformator. Lutherov najbliži suradnik.

³⁰⁸ Seija Uimonen, Boris Gunjević *Augsburška konfesija – suvremeno čitanje* (izdavač i godina izdanja nisu navedeni), 9,10,13,14.

³⁰⁹ Ibid.

7. Temeljne značajke Reformirane teologije

Reformirani kršćani su poznati po tome da znaju što vjeruju i zašto to vjeruju. To ne znači da se u svemu moramo slagati i biti istog mišljenja, već da imamo istu temeljnu polazišnu točku. Vrijednost svake tradicije jest upravo u stabilnom temelju i polazištu koje nam pruža. To znači da idemo stazom koju su već utrli naši prethodnici, a mi ustrajemo na njihovom putu, i nastavljamo dalje tamo gdje su oni stali. Najprirodnije polazište i za razmišljanje o temeljnim uvjerenjima reformiranih kršćana jest Reformacija. Taj veliki pokret nastao je iz napora predanih kršćana, kao što je bio Martin Luther, da reformiraju do tada jedinstvenu zapadnu crkvu. Luther nije imao namjeru osnovati vlastitu crkvu, već je samo pozivao na reformu, na ispravljanje velikih nepravilnosti. No, njegovo beskompromisno stajalište natjeralo ga je da 1520. godine napusti Rimokatoličku crkvu, pošto je bio isključen. Na žalost, dva velika reformacijska pokreta, onaj u Njemačkoj pod vodstvom Luthera, i onaj koji je nastao u Švicarskoj, te se proširio i na druge dijelove Europe, nikada se nisu uspjeli u potpunosti ujediniti. Nešto kasnije, kao predvodnik reformacijskog pokreta u Švicarskoj i drugim zemljama, iskristalizirao se Jean Calvin. On je bio pastor i

crkveni učitelj u Ženevi. Taj ogranak reformacije se ujedinio pod imenom Reformirana crkva.³¹⁰

Calvinova, odnosno reformirana misao imala je velik utjecaj i na reformaciju unutar Crkve Engleske, to jest na veliku obitelj Anglikanskih (Episkopalnih) crkava, što se posebice snažno očituje kroz anglikanska načela vjerovanja sadržana u *Trideset i devet članaka vjere* i kroz liturgijsku knjigu na narodnom jeziku "*The Book of Common Prayer*" (*Knjiga zajedničkih molitava*).³¹¹

Iako je bio jedan od najvećih mislilaca u povijesti, Calvin sebe nikada nije smatrao originalnim. U stvari, činio je sve što je mogao da izbjegne originalnost, te je svoja razmišljanja i zaključke uspoređivao s biblijskim naučavanjem velikih kršćanskih mislilaca u povijesti. Izvanredno je poštovao Luthera kao prethodnika i mnogo je radio na jedinstvu kršćana, odnosno Crkve.³¹²

Upravo iz tog razloga jedna od osnovnih značajki Reformirane teologije jest da je ona *katolička*. To znači da ona dijeli mnogo toga zajedničkog s ostalim tradicijama koje čine dio povijesnog kršćanstva. Teolozi 16. stoljeća nisu bili zainteresirani za "inovacije", već za obnovu apostolske i biblijske vjere. Odbacivši crkvenu tradiciju kao izvor Božanske objave jednak Pismu, oni nisu u

³¹⁰ Stephen E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* (Kršćanski centar "Dobroga pastira", Osijek, 2010.), 1.-9.

³¹¹ *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* 9.

³¹² Stephen E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* (Kršćanski centar "Dobroga pastira", Osijek, 2010.), 1.-9.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

potpunosti odbacili ispravnost i autoritet cjelokupne baštine kršćanstva. Jean Calvin i Martin Luther često su citirali crkvene oce i naučitelje, a posebno Augustina. Vjerovali su da je Crkva mnogo naučila tijekom svoje povijesti i željeli su sačuvati sve ono što je ispravno i istinito u njezinoj tradiciji. Tako je Reformirana teologija prigrlila doktrine, artikulirane i formulirane na velikim ekumenskim Saborima, uključujući doktrine o Trojstvu i osobi Isusa Krista, formirane na Saborima u Niceji (325.) i Kalcedonu (451.).³¹³

Calvinova sposobnost da pokaže kako je Sveto pismo temelj svemu što je naučavao dala mu je vjerodostojnost kao vođi reformacije. Biblija je za Calvina bila Božja samoobjava - Božja riječ, koju nam je on dao kako bismo ga mi mogli upoznati, slijediti i služiti mu. On je o Svetom pismu govorio kao o naočalama koje stavljamo kako bismo ispravili vid koji nam je iskrivljen zbog grijeha. Bio je uvjeren da je Biblija, ako joj ukažemo povjerenje, dosljedna sama sebi i nudi jedinstveno stajalište s kojeg se može promotriti svako pitanje u životu.³¹⁴

Kada govorimo o temeljnim Reformiranim učenjima ona se mogu podijeliti na šest glavnih značajki. Neke od ovih značajki u većoj ili manjoj mjeri dijelimo i s drugim tradicijama. No, za reformirane kršćane ove teme su vrlo

³¹³ Robert C. Sproul *What is Reformed theology?* (Baker Books Grand Rapids, Michigan, 1997.), 27.-29.

³¹⁴ Stephen E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 6.-8.

važne. Tih šest značajki možemo imenovati kao: *Vrhovni autoritet Pisma, Božja suverenost (ili vlast), Savez (Zavjet), Božji zakon, Crkva, Božje kraljevstvo.*³¹⁵

7.1. **Vrhovni autoritet Pisma**

Ako smo reformirani kršćani, to znači da se pokoravamo Svetom pismu kao apsolutnom autoritetu u svim pitanjima naše vjere i prakse. To se temelji na uvjerenju da je Biblija Božja zapisana i sačuvana objava samoga sebe. Biblija je prvenstveno otkrivenje Boga i njegova plana spasenja, no ona se dodiruje svih životnih područja i problema, te služi za izgradnju ispravnog životnog svjetonazora. Polazeći od uvjerenja da se sadržaj Pisma može razumjeti i proučavati (ispravnim metodama), te da je Sveto pismo dosljedno sebi, Reformirane crkve su taj sadržaj bile spremne izraziti vjeroispovijedanjima.³¹⁶

Kao što smo rekli, ne smatramo da sve znamo, ili da smo kadri do kraja spoznati Boga. No, Bog nam se otkrio kroz svoju Riječ, te omogućio da ga jasno upoznamo. Čovjek može, u skladu sa svojim sposobnostima i onoliko koliko mu je Bog odlučio o sebi otkriti, vlastitim razumom upoznati Boga, te steći izvjesnost i sigurnost u odnosu s

³¹⁵ Ibid. 10.

³¹⁶ Ibid. 10-12

njim.³¹⁷ Sposobnost da jasno izrazimo i razumijemo ono temeljno što kao pojedinci i zajednica vjerujemo štiti nas od zbuđenosti i zavođenja, te nam daje veću sigurnost i mir u našoj vjeri. Važno je da njegujemo i razvijamo to razumijevanje.³¹⁸

Svako vjeroispovijedanje mora proizlaziti iz učenja Svetog pisma. Ono je zapravo tumačenje, to jest učenje na temelju Pisma. Na tom istom principu učitelji i propovjednici u Crkvi imaju autoritet da tumače i poučavaju na temelju Pisma. Među poznatijim Reformiranim vjeroispovijedanjima su: *Drugo Helvetsko vjeroispovijedanje i Heidelberški katekizam, Westminsterško vjeroispovijedanje i katekizam, Belgijsko vjeroispovijedanje, Kanoni iz Dorta* itd. Da bi izrazili važnost uvjerenja u božansko nadahnuće, istinitost i vjerodostojnost Svetog pisma autori su uvijek tu istinu svjedočili u prvom poglavlju vjeroispovijesti.³¹⁹

Bilo koja tvrdnja o istinitosti ili ispravnosti nekog doktrinarnog ili moralnog učenja nema smisla ako Božji narod nema potpuno pouzdan i čvrst izvor Božje objave. Kako se nositi s nekim kontroverznim društvenim

³¹⁷ Robert C. Sproul *Lifeyviews* (Fleming H. Revell, Grand Rapids, Michigan, 2005.), 162-167.; R. C. Sproul *Essential truths of the Christian faith* 3-13.; Francis A. Schaeffer *Otkaz razumu* (Put života, Zagreb, 1976.), 17-21.65-73.

³¹⁸ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 10.-12.

³¹⁹ Ibid.

pitanjima današnjice? Moramo li pronaći odgovore uvijek iznova sami za sebe ili pak imamo pouzdanu riječ od Boga? Naravno, mi moramo biti spremni priznati mnoštvo praznina u našem razumijevanju Biblije. Međutim, problem je u našem ograničenom razumijevanju, predrasudama, subjektivnosti i, naravno, grešnosti, a ne u ispravnosti teksta. Nadalje, potrebno je ulagati trud i obučavati se u ispravnom tumačenju onoga što Biblija naučava. U svakom slučaju, za stabilan hod u vjeri, početno stajalište nam mora biti da je svako Pismo od Boga nadahnuto.³²⁰ Reformirano naučavanje o Pismu naglašava da je "svjedočanstvo Duha" - presvjedočenost Duhom Svetim, a ne prvenstveno racionalni dokaz, ono što uspostavlja autoritet Pisma. To praktično znači da se u konačnici podređujemo Bibliji zato što nam Duh Sveti, koji obitava u nama, svjedoči da je ona Božja riječ. Isto tako, to praktično znači da mi ne možemo nekoga natjerati da prihvati Bibliju kao Božju riječ i autoritet u životu. Autoritet Pisma se prihvaća povjerenjem iz srca. No, istodobno, ovo ne znači da su Calvin ili Reformirano učenje ravnodušni prema pitanju točnosti Pisma i njegovu proučavanju. Duh svjedoči za Sveto pismo kao Božju riječ čija je bit istina.³²¹

³²⁰ Ibid. 11.

³²¹ Ž. Kalvin *Nauk hrišćanske vere* 53.170-171.; S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 12.

7.1.1. Nepogrešivost Svetog pisma

Rana Crkva, crkveni oci, kao i većina kršćana, uvijek su smatrali da je Sveto pismo nepogrešivo i nezabludivo. Međutim, u praksi, vjernik neće pogriješiti i zabludjeti samo onda kada je Pismo ispravno shvaćeno i tumačeno u kontekstu zajednice vjernika – Crkve.³²²

Isto tako, crkveni oci su smatrali da je Sveto pismo nepogrešivo prema drevnim standardima (a tako se smatralo i većinu crkvene povijesti, uključujući i shvaćanja reformatora), a ne modernim fundamentalističkim standardima apsolutne činjenične i doslovne točnosti. Crkveni oci i većina Crkve tijekom povijesti nisu smatrali da manje netočnosti i proturječnosti ruše nepogrešivost Biblije, niti su inzistirali da sve biblijske priče i navode treba tumačiti doslovno.³²³

Tako je, na primjer, izvještaj o stvaranju bio često alegoriziran, interpretiran s nakanom da naznači Krista, ili kroz prizmu trenutnih znanstvenih shvaćanja. Rani tumači se nisu sapletali niti u jalovom pokušaju da harmoniziraju sva biblijska (a posebno evanđeoska) izvješća,

³²² A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 187.; Usp. <http://www.religioustolerance.org/inerran1.htm>; <https://www.catholic.com/qa/is-the-bibles-inerrancy-limited-to-matters-pertaining-to-salvation> (Pristup: 14. 04. 2017.)

³²³ Ibid.

već su smatrali da pojedine neusklađenosti (odnosno izostanak pokušaja da se sve dotjera i uskladi) upravo pozitivno svjedoče o karakteru biblijskih pisaca, autentičnosti izvješća i istinitosti kršćanstva.³²⁴

Stoga, kada rana Crkva, crkveni oci, ili većina Crkve tijekom povijesti (pa i reformatori) potvrđuju nepogrešivost Svetog pisma, ta ideja nosi znatno manje „prtljage“ nego doslovno fundamentalističko shvaćanje (u posljednjih stotinjak godina).³²⁵

Iako nepogrešivost Svetog pisma nije, kako neki smatraju, ograničena samo na vjerske istine (ili one koje se odnose na spasenje), već se može odnositi i na druge tvrdnje koje nisu direktno povezane s vjerom, to ne znači da je Sveto pismo inspirirani udžbenik iz znanosti ili povijesti. Nepogrešivost Svetog pisma se proteže na ono što su nas biblijski pisci namjeravali poučiti, no ne nužno i na ono što su usput pretpostavljali, ili ono što nije sastavni dio onoga što su tvrdili, kao ni na njihove manjkavosti u znanju, stilu pisanja i slično. Kako bi razlikovali ove stvari, bibličari moraju ispitati kontekst biblijskog teksta, jezik, način pisanja i književnu vrstu koju su pojedini biblijski pisci koristili.³²⁶

³²⁴ Ibid.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Ibid.

7.1.2. Božja Riječ i Sveto pismo

Karl Barth (1886.-1968.), jedan od najutjecajnijih teologa 20. stoljeća, iznio je neka razmišljanja o odnosu Božje riječi i Svetog pisma koja su uvelike bliska i autoru ovog rada. On je u svojem radu kritizirao krajnost teološkog liberalizma s jedne, kao i krajnost biblicizma (to jest kršćanskog fundamentalizma ili fundamentalističkog krila evangelikalizma) s druge strane. Problem liberalizma je bio taj što je Božju objavu, to jest kršćansku vjeru i teologiju skroz subjektivizirao i relativizirao, tako što ju je sveo na puke subjektivne religijske osjećaje i iskustva.³²⁷

S druge strane, protestantski fundamentalizam je temeljni cilj i namjeru reformacije – a to je naviještanje Isusa Krista kao prave i žive Božje Riječi – zamijenio biblicizmom (ili tako reći; idoliziranjem Biblije). Učinio je to doživljavajući Sveto pismo kao primarni vid Božje objave (ili objavu samu). Tako je vjera u Sveto pismo postavljena u fokus duhovnosti, namjesto Trojedinog Boga i Isusa Krista (o kojima Sveto pismo svjedoči), a objava svedena, tako reći, na skup krutih i suhih doktrinarnih tvrdnji.³²⁸

³²⁷ Vidi: Karl Barth *Uvod u Evangeličku teologiju* predgovor: dr. sc. Lidije Matošević, (TF Matija Vlačić Ilirik, Zagreb, 2007.)

³²⁸ Ibid.

Barth je apelirao (kako su u osnovi i sami reformatori shvaćali Isusa Krista i Sveto pismo) na povratak Isusu Kristu kao živom i pravom Božjoj Riječi. Tako se Sveto pismo ne shvaća naprosto kao autonomni izvor Božje objave, već prvenstveno kao svjedočanstvo o živom objavi Božjoj, koja je svoj vrhunac dosegla u Isusu Kristu kao utjelovljenoj Božjoj Riječi. O Svetom pismu dakle možemo govoriti kao (nadahnutom) svjedočanstvu o Božjoj objavi u Isusu Kristu, ili kao o Božjoj riječi jer nam Bog kroza nj otkriva Isusa Krista kao živu i pravu Božju Riječ. Kao takvo, Sveto pismo predstavlja autoritet i kriterij za razumijevanje i naviještanje Isusa Krista kao žive Božje Riječi.³²⁹

Barth je dakle apelirao na povratak Svetom pismu kao svjedočanstvu o Božjoj Riječi, suprotstavivši se tako krajnostima liberalnog subjektivizma i krutog fundamentalističkog biblicizma. No taj povratak se ne događa u osamljenom kutku sobe pojedinog kršćanina (ili u individualizmu), već u okviru zajednice vjernika – Crkve (kako pojedine zajednice, tako i cijele ekumene). Za Bartha, čitati Bibliju znači čitati je primarno u prostoru Crkve i kontekstu vjere – kako u okružju današnje vjerničke zajednice, tako i u kontekstu vjere Crkve iz prošlih vremena (iz koje je potekla i današnja zajednica vjernika).³³⁰

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Ibid.

Naime, kada su reformatori proklamirali načelo *sola Scriptura* (*samo Pismo*), to za njih nije apriori značilo da Crkva i Pismo (to jest Pismo i crkvena tradicija) trebaju biti međusobno suprotstavljeni i isključivi. Upravo suprotno, reformatori su visoko cijenili, uvažavali i konsultirali crkvenu tradiciju. Njihova prava namjera je bila upozoriti kršćanstvo da kršćanska zajednica može i pogriješiti ili zabludjeti. Stoga tradiciju i naviještanje Crkve (mada ih valja poštovati i shvaćati vrlo ozbiljno) treba uvijek ponovno preispitivati u svjetlu Svetog pisma, odnosno Božje Riječi o kojoj Pismo svjedoči. Takvo preispitivanje upravo je zadaća teologije; svih kršćanskih vjernika, a posebno obrazovanih teologa.³³¹

7.2. Božja suverenost

Prva i temeljna činjenica koju Pismo iznosi jest da Bog postoji i da on ima vrhovnu vlast u svim stvarima. Drugim riječima, Bog ima najviši autoritet što znači da je On autor-Stvoritelj svega. Uobičajeni izraz za to jest *Božja suverenost*. Teoretski, ta činjenica je jasna kao dan. Međutim, uskoro ćemo vidjeti da se u praksi, kao i u našim razmišljanjima vezanim za odnos Boga i stvorenja, ova osnovna i prva činjenica o Bogu vrlo lako previđa, pa čak

³³¹ Ibid.

i odbija prihvatiti. Bog nije samo stvorio sve što postoji, već on nastavlja aktivno vladati svime što je stvorio. Uobičajeni izraz za to jest *Božja providnost*.³³²

Božja vrhovna vlast se proteže i na njegovo jedinstveno djelo stvaranja, a to su ljudska bića. Pored Božje suverenosti, Biblija jasno naučava (no istodobno nam nikada do kraja ne objašnjava kako) da su ljudska bića slobodna i odgovorna u svojim odlukama, a istodobno nužno ispunjavaju Božji krajnji cilj. To je jedan od najvećih životnih paradoksa. Mi svakodnevno donosimo svoje vlastite odluke, a istodobno Božja ruka je nad svim stvarima. Važno je primijetiti da Božja suverenost i ljudska odgovornost idu zajedno. Mi donosimo svakodnevne odluke prema unutarnjim odabirima i željama našega srca (samoodređenje), no iznad svega jest svemogući suvereni Bog koji sve upravlja prema svome planu. U svakom slučaju, reformirano učenje je bilo spremno dopustiti Bibliji da progovori o obje istine, ne srameći se što na mnoga pitanja nismo u stanju do kraja odgovoriti, niti ih razumjeti. (Post 50,19.20; Iz 46,9-11; Iv 6,37; Dj 2,23).³³³

³³²Robert C. Sproul *Izabranici Božji* (Kršćanski centar „Dobrog pastira, 2010.), 25-30.; S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 12.

³³³S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 12-14.; R. C. Sproul *Izabranici Božji* 56.; Richard D. Phillips *Što su izabranje i predestinacija?* (Kršćanski centar "Dobroga pastira", Osijek,2008.), 20-21.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Ako je Bog suveren, onda je on neminovno suveren i u pitanjima vezanim za spasenje. Ta istina nas dovodi do nekih neminovnih zaključaka. Aspekt vezan za Božje suverene nakane, a koji izaziva veliku raspravu, jest da je Bog suvereno odlučio tko će primiti spasenje, a tko neće (Jon 2,10). Biblijski izraz za to jest *izabrati* ili *izabranje*. Ako ćemo biti spašeni to je zato što je Bog prije počeo tražiti nas, a ne zato što smo mi tražili Njega. Slikovito rečeno, kada smo mi počeli tražiti Njega, to je bilo zato što je prethodno On već našao nas (Lk, 19,10). S izabranjem se prvi puta susrećemo u Starom Zavjetu prilikom izbora izraelskog naroda da bude (izdvojeni) sveti Božji narod. Njegov izbor se nije temeljio na nekoj vrlini samog Izraela, već je to bilo isključivo zbog Božjeg vječnog nauma i saveza. (Pnz 7,6-11; Rim 9). U novozavjetnom učenju, Božji izabrani narod nije više nacija, već Crkva Isusa Krista sazdana od izabranog mnoštva iz svakog plemena i naroda. (Rim 8,29-9,33; 11,1-6.22-36; Ef 1,3-14; 2,19-22; Kol 1,9-2,7; 1. Pt 1,1.2; 2,7-10). Ne samo da je Bog stvorio veliki plan spasenja koji provodi utjelovljenjem, smrću na križu i uskrsnućem njegova Jedinorođena Sina, nego i u osobi Duha Svetoga on dolazi onima koje je izabrao, da bi na njima u stvarnosti osobno primijenio spasenje: privodi ih k pokajanju i vjeri, daje im novi život, duhovno ih sjedinjuje s Kristom i osposobljava

ih da se spase po vjeri u Krista, te imaju nov i svrshodan život službe. (1 Pt 1,1.2; 1 Kor 6,11).³³⁴

Ovo je ujedno sama suština velike teme reformacije: Spasenje samo zbog Krista i samo po milosti i samo kroz vjeru. Jean Calvin u *Institucijama* piše:

„U suštini, pravi vjernik je samo onaj koji u sebi nosi duboku uvjerenje da je za njega Bog blagonakloni i dobronamjerni otac i koji sve očekuje od njegove blagodati, koji, oslanjajući se na obećanja Božje dobre volje, nosi u sebi bez ikakve sumnje iščekivanje svog spasa, kako to kazuje apostol: 'ali Krist - kao Sin, nad kućom njegovom. Njegova smo kuća mi ako sačuvamo smjelost i ponos nade'. Govoreći tako svjedoči da se nitko ne može neposredno u Boga nadati, osim ako se usuđuje smjelo pohvaliti da je nasljednik nebeskog kraljevstva. Vjernik je samo onaj tko se, kažem opet, podržan izvjesnošću svog spasa, usuđuje bez kolebanja vrijeđati đavola i smrt, kako to uči apostol u svom zaključku Rimljanima: 'Uvjeren sam doista: ni smrt ni život, ni anđeli ni vlasti, ni sadašnjost ni budućnost, ni sile, ni dubina ni visina, ni ikoji drugi stvor neće nas moći rastaviti od ljubavi Božje u Kristu Isusu Gospodinu našem'. U tom smislu on ne misli da je pogled našeg razumijevanja dovoljno prosvijetljen, ukoliko ne gledamo kakva je nada u vječno naslijeđe za koje smo pozvani. On svuda uči da

³³⁴ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 14-16.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

ne možemo dobro spoznati Božju dobrotu ukoliko u sebi ne nosimo potpunu sigurnost u nju."³³⁵

Kao što smo rekli, pobliže shvatiti odnos Božje suverenosti i ljudske odgovornosti jest jedan od najvećih paradoksa i otajstava. Učenje o izabranju izaziva mnoga pitanja. Međutim, važno je da usvojimo kako nije važno sviđa li se meni neka ideja, nego naučava li tu misao Sveto pismo. I zato, zbog težine ove teme, važno je da svaka ova tvrdnja bude pokrepljena s mnogo ulomaka iz Pisma koji iznose jasno učenje.

Praktično, ovo učenje znači da ako si vjernik, onda si "u Kristu", odnosno u sigurnoj kolijevci u kojoj za tebe brine svemogući, vječni i milostivi Bog. Veliku snagu, radost i sigurnost možemo naći u pomisli da je to Bog koji sve drži u svojim rukama. Praktičan učinak ove svijesti o izabranju može biti da umjesto o sebi, počnemo više razmišljati o Bogu. To znači da se možemo sve manje brinuti i osjećati se kao duhovni neuspjeh. Možemo imati sve više sigurnosti u našem odnosu s Bogom jer to je odnos zasnovan na njegovoj ljubavi i milosti, a ne našim postignućima. Takva sigurnost spasenja ispunjava vjernike istinskom, zahvalnošću, snagom i radošću.³³⁶

³³⁵Ž. Calvin *Nauk hrišćanske vere*

³³⁶S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 16-18; Louis Berkhof *Sigurnost vjere* (Kršćanski centar "Dobrog pastira", Osijek;

7.3. Savez

Treća značajka Reformiranih crkava jest gledište da je Biblija cjelovita, odnosno jedna cjelina. U Starom, kao i u Novom Zavjetu, otkriva se jedinstveni Božji plan koji nazivamo *Savezom* ili *Savezom milosti*. Suštinu Saveza iščitavamo u Božjoj izjavi svome narodu: "*Ja ću vam biti Bog, a vi ćete mi biti narod.*" (Post 17,7.8; Jer 31,33; 2. Kor 6,16; Otk 21,3). To nije zamolba ili želja, već potvrda onoga što je Bog nakanio učiniti zbog svoje naravi, jer je milostiv i milosrdan.³³⁷

Savez se sustavno gradi od stvaranja, preko čovjekova pada, do iskupljenja u kojem Bog obnavlja ono što su prvi muškarac i žena uništili kada su sagriješili. Veliki plan spasenja se postupno razvija: prvo kroz Abrahamovu obitelj, zatim kroz izraelski narod, te se na kraju upotpunjuje osobno u Isusu (kroz njegovo utjelovljenje, smrt na križu i uskrsnuće) i djelovanjem Crkve nudi cijelom svijetu. Isus nije počeo od početka (kako neki shvaćaju). On je samo doveo do potpunog ostvarenja ono što su prethodno već uspostavili Abraham, Mojsije i drugi. Velike teme, poput spasenja samo milošću, neophodnosti

Reformirani teološki institut "Mihael Starin", Tordinci, 2007.), 59-62.

³³⁷ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 18.-19.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

krvnog izmirenja, te Crkve kao zajednice izbavljenih ljudi i njihove djece, su starozavjetne ideje koje su se u potpunosti ostvarile i ispunile u liku i djelu Isusa Krista. Poslanica Hebrejima je velika studija ove istine. Sve ostale značajke o kojima ćemo govoriti mogu se smatrati i pod točkama učenja o Savezu. Ispravno razumijevanje saveza jest ključ koji omogućuje ispravan pogled na gotovo sva ostala biblijska naučavanja.³³⁸

Što je to savez? Savez je sporazum dvojice ili više njih , u ovom slučaju Boga i čovjeka. Svaki savez ima svoja obećanja, te svoje zahtjeve i odredbe. Savez je nešto uzajamno i stoga sve strane trebaju ispuniti svoje obaveze. Dakle, po definiciji, nema Saveza bez uzajamnog obećanja i bez uzajamnog obvezivanja.³³⁹

Bog je takav Savez sklopio s Abrahamom. Božje obećanje bilo je da će Abrahamovo potomstvo silno umnožiti i da će im dati Obećanu zemlju u nasljedstvo. Abrahamova obaveza prema Bogu je bila poslušnost iz vjere. Dakle, život vjere i poslušnosti. Na Abrahamovom primjeru vidimo da poslušnost Bogu nije izuzeta iz vjere, već je, dapače, njezin sastavni dio.³⁴⁰

S obzirom na način Božjeg ophođenja s ljudima mi razlikujemo dvije vrste Saveza. To su: Savez djela i Savez

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Ibid.

milosti. Savez djela, naziva se još i Savez s Adamom jer se odnosi na sporazum koji je Bog sklopio s Adamom. Bog je Adamu obećao vječni život uz uvjet potpune i bezuvjetne poslušnosti, a kazna za neposluh bila je smrt. Naš predak Adam nije ispoštovao odredbe tog Saveza... I u svijet su ušli grijeh i smrt. Savez milosti je sporazum koji Bog sklapa s Adamovim potomcima na temelju svog milosrđa i milosti, te spašava one koji sami nisu u stanju ispoštovati Božje odredbe. U njemu Krist Jamči i Posreduje za ljude koji ne mogu zadovoljiti standarde Božje pravednosti.³⁴¹

Savez milosti (kao način Božjeg ophođenja s ljudima) preslika je mnogo većeg “nebeskog Saveza” koji nazivamo Savez spasenja. U Savezu spasenja Bog Otac sklopio je u vječnosti sporazum sa svojim Sinom. Sin se obavezao da će biti Jamac, Posrednik i Glava grešnim ljudima, a Otac se obavezao da će k Sinu privući sve za koje je Sin umro. Sin se također obavezao da će izabrani živjeti život vjere i poslušnosti, te da neće izgubiti niti jednoga kojeg mu Otac daje. Kao što vidimo, u Savezu spasenja postoje obostrane odgovornosti. Tako je i u Savezu milosti. Bog Otac po djelovanju Duha Svetoga privlači i budi vjeru u grešniku, Sin za njega Jamči i Posreduje, vjernik se obavezuje živjeti životom vjere i poslušnosti, odnosno poslušnosti iz vjere.³⁴²

³⁴¹ Ibid.

³⁴² Ibid.

Kod odnosa između Boga i Abrahama lako je uočiti da je to bio Savez milosti. No reformirana teologija tvrdi da je nakon Adamovog pada, svaki Božji sporazum s čovjekom bio na osnovu milosti.³⁴³

Tako, mada mnogi ne bi rekli, i Božji Savez s Mojsijem zapravo je bio Savez milosti. Najprije je Bog, bez ikakvih prethodnih zasluga, izbavio Izraelski narod iz Egipta. A zašto ih je izbavio? Izbavio ih je upravo na temelju obećanja koje se zakleo njihovu praocu Abrahamu, na temelju obećanja Saveza milosti koji je s njim sklopio. U pustinji je Bog od Hebreja spašenih iz Egipta stvorio čvrstu naciju Izrael. I onda kao takvi, kao izabrani narod već izbavljen iz Egipta, primili su kao znak tog Saveza zakon zapisan Božjim prstom na pločama od kamena i obavezu da ga poštuju.³⁴⁴

Dakle, Božji Savez je mnogo veći koncept, dolazi prije, premašuje zakon i ima prednost nad zakonom. Onaj tko to dobro razumije neće nikada upasti u zamku legalizma s jedne ili samo nominalnog kršćanstva s druge strane. Rekli smo da svaki Savez po definiciji ima svoje zahtjeve i odredbe. Zakon je jednostavno skup odredbi i produžetak Saveza. Zakon je kućni red ili uputstvo za Božju obitelj, koji smo primili od Boga koji nas je već prihvatio po milosti. Zakon je u konačnici izraz Božjeg karaktera,

³⁴³ Ibid.

³⁴⁴ Ibid.

kakav on zaista jest. On je etika utemeljena na Božjem karakteru.³⁴⁵

7.4. Božji zakon

Reformirane crkve su uvijek naglašavale vrijednost Božjeg zakona. On je koristan za onoga koji vjeruje, kao i za nevjernika. Kroz Zakon nam Bog objavljuje sve ono što trebamo činiti za Njega. Najosnovnija načela Božjeg zakona sumirana su u *Deset zapovijedi* (ili *Dekalog*) i o njima obično govorimo kao o *moralnom zakonu*, da bismo ih razlikovali od građanskih i obrednih zakona. Na hebrejskom pojam koji je preveden i ustalio se kao Deset zapovijedi zapravo znači *Deset riječi*. Riječ koja je kod nas prevedena kao zapovijed na hebrejskom doslovno znači riječ. To nas upućuje na to da bismo Deset zapovijedi zapravo trebali smatrati osnovnim načelima, koja bismo trebali slijediti iz povjerenja, kao temelj za blagoslovljen život, a ne samo nekim popisom od deset izvanjskih pravila. Deset zapovijedi moraju biti interpretirane duhovno (Rim 7,14). To znači da nije dovoljna samo

³⁴⁵ Usp. Jasmin Koso *Evandeoska poslušnost (i Mojsijev Savez)* <http://reformiranikrscanizagreb.com/2011/07/25/evandeoska-poslusnost-i-mojsijev-savez/> (Pristup: 15. 06. 2015.)

formalna izvanjska poslušnost, već zakon zahtijeva da uz njega pristaje naše srce.³⁴⁶

Mi vjerujemo da se bit i svrha Deset zapovijedi može sažeti na dvije još kraće zapovijedi, odnosno načela: *Ljubi Gospodina, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom* (Pnz 6,5), te *ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe* (Lev 19,18). Ove dvije starozavjetne zapovijedi Isus je citirao kao srž Zakona (Mt 22,34-40), a Pavao kao njegovo ispunjenje (Rim 13,8-10). Kao što apostol Pavao kaže: "*Stoga je ljubav punina Zakona*", Zakon i ljubav nisu u suprotnosti jedno s drugim, i nikada se ne smiju odvajati, već se trebaju međusobno nadopunjavati. Vjerujem da kada Zakon i ljubav idu zajedno, onda Zakon ima svoju pravu svrhu, a ljubav pravi smjer.³⁴⁷

Razlikujemo tri oblika upotrebe Zakona. *Prva* upotreba Zakona jest za društvo općenito. Božji zakon je dobar za sve ljude. Božji moralni zakon možemo smatrati Božjom objavom najboljeg načina na koji čovječanstvo može živjeti. U takvoj upotrebi on ne mijenja duhovno stanje pojedinca, ali je vrlo koristan za uređenje ljudskog društva. To je razlog zašto smo mi Reformirani kršćani

³⁴⁶ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 20.; Jochem Douma *The Ten Commandments - Manual for the Christian Life* (P & R Publishing, Phillipsburg, New Jersey, 1996.), 12.

³⁴⁷ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 20.; Ž. Kalvin *Nauk hrišćanske vere* 117-118.

uključeni u politički i društveni život. Ta uključenost proizlazi upravo iz ovakvog razumijevanja Božjeg zakona (kao dobrog za pojedinca i društvo u cjelini) i želje da budemo na korist svim ljudima u izgradnji pravednijeg društva.³⁴⁸

Druga upotreba Zakona je ta da on upućuje ljude na potrebu za Spasiteljem. Ljudi su obično naviknuti spasenje promatrati kao nagradu koja se daje onima koji su bili dovoljno dobri. Međutim, istina je da nikada ne možemo biti dovoljno dobri. No, u to se moramo uvjeriti. U tom uvjeravanju Gospod se koristi savršenim moralnim zakonom kako bi ljudi progledali, bili iskreni prema sebi i shvatili da je potpuno nemoguće zaslužiti spasenje. Svrha zakona jest da nas pozove da se pokajemo i obratimo Kristu za milosrđe (Rim 3,20-22). Jednom kada povjerujemo u Evanđelje, Zakon nas nastavlja i dalje osvjeđivati koliko je neophodno da se za spasenje pouzdajemo samo u Krista. Zapravo, tek nakon što se obratimo otkrivat ćemo sve više koliko smo daleko od Božjih svetih mjerila. Martin Luther je znao govoriti o tome koliko je važno da si svakog dana propovijedamo Evanđelje: "*Sad, dakle, nema više nikakve osude onima koji su u Kristu Isusu*" (Rim 8,1) To je razlog zbog kojega mi prolazimo kroz pokajnički čin u okviru svakog bogoslužja, da bi u svijesti o svojoj slabosti još više prionuli uz Krista.³⁴⁹

³⁴⁸ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 20-21.

³⁴⁹ Ibid. 21-22.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

To nas vodi do *treće* upotrebe Zakona. Treća upotreba Zakona je za kršćane. Nakon što nam Sveti Duh promijeni srca i podari želju za poslušnošću, Zakon nam nudi obrise novog načina života ka kojemu nas Gospodin želi uputiti. Propovijed na Gori (Mt 5-7) ponovna je potvrda vrijednosti Zakona, ali ovoga puta s Isusom Kristom kao pravim ispunjenjem "veće pravednosti". A mi smo u Kristu i naš temeljni cilj treba biti ljubiti i slijediti Isusa. Naše oči trebaju biti uprte prije svega u Krista. I zato, zbog Krista i kroz Krista, mi želimo biti poslušni i Zakonu. Ljubav, zahvalnost i povjerenje u njega su pravi motiv za poslušnost načelima Zakona. Bog po proroku Jeremiji obećava: "*Zakon ću svoj staviti u dušu njihovu i upisati ga u njihovo srce*" (Jer 31,33). Pod novim savezom (koji je Isus Krist uspostavio), Zakon je umjesto na kamen, upisan na naša srca. To ne znači da se načela Zakona ukidaju, već znači novu motivaciju i novu želju ka poslušnosti. Stoga, ovakva upotreba Zakona ne znači neki slijepi legalizam, već prepoznavanje ispravnog motiva i duha poslušnosti iz dubine našeg bića. Zakon nije skup pravila koji koriste da bi nas zarobljavali. Umjesto toga, to su životna načela za oslobođene ljude, za ljude koji ne smiju biti toliko glupi da ponovno padnu u ropstvo (Rim 6).³⁵⁰

³⁵⁰ Ibid. 23.; J. Douma *The Ten Commandments - Manual for the Christian Life* 7.

7.4.1. Deset zapovijedi – koji je izvoran način njihova numeriranja?

Jedna od bitnih razlika između većine protestanta i rimokatolika jest numeracija Deset zapovijedi ili Dekalog.

7.4.1.1. Razlika

Naime, kod većine protestanata (reformirani, anglikanci), a i kršćana reformacijske baštine (ako spominju Dekalog kao bitan) prve dvije zapovijedi glase ovako:

Prolog i prva zapovijed: Ja sam Gospodin Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva. Nemoj imati drugih Bogova uz mene.

Druga zapovijed: Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Ne klanjaj im se niti im služi.

Kod rimokatolika i luterana³⁵¹ prve dvije zapovijedi glase ovako:

³⁵¹ Numeracija Deset zapovijedi koju je Luther poznao bila je ona Rimske crkve. Luther se u svoje vrijeme vjerojatno nije dalje bavio ovim problemom već je samo preuzeo numeraciju kakvu je najbolje poznao (vidi: Martin Luther, *Veliki i Mali katekizam*). Tako su i Luteranske evangeličke crkve u svojoj tradiciji naslijedile ovakvu numeraciju.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Prva zapovijed: Ja sam Gospodin Bog tvoj: Nemoj imati drugih bogova uz mene.

Po ovoj numeraciji se zapovijed „Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Ne klanjaj im se niti im služi“ tretira samo kao pojašnjenje prve zapovijedi i najčešće se potpuno izostavlja iz teksta.

Druga zapovijed: Ne izusti imena Gospodina Boga svoga uzalud.

Reformiranima i anglikancima je ovo treća zapovijed.

Da bi imali deset zapovijedi, kako pojam Dekalog i nalaže, kod rimokatolika i luterana je deseta zapovijed podijeljena u dvije:

Deveta zapovijed: Ne poželi tuđega ženidbenog druga.

Deseta zapovijed: Ne poželi nikakve tuđe stvari .

Kod Luthera, deveta zapovijed glasi: Ne poželi kuće bližnjega svoga. Deseta glasi: Ne poželi žene bližnjega svoga; ni sluge njegov, ni vola njegov, ni magarca njegov, ni išta što je bližnjega tvoga.

Kod reformiranih i anglikanaca je to oboje deseta zapovijed jer se odnosi na suštinski jednu te istu zapovijed: Ne poželi ništa što je tuđe.

7.4.1.2. Izvorno numeriranje

Mnogi rimokatolici se vjerojatno pitaju nešto poput: „Zašto su protestanti izmijenili uvriježeni tekst Dekaloga?“ Međutim, odgovor glasi da nisu protestanti ti koji su izmijenili izvorni raspored (pa i tekst) Dekaloga, već se rimokatolici služe onim izmijenjenim. Protestanti se služe onom starijom izvornom numeracijom.

Način na koji protestanti numeriraju Dekalog bio je uvriježen već u prvim stoljećima kršćanstva, te kod crkvenih otaca, a i danas je uvriježen i u istočnim-pravoslavnim crkvama. Takav „protestantski“ način numeriranja Dekaloga bio je uobičajen sve do Augustina koji je počeo koristiti način numeriranja kakav se nakon toga uvriježio u zapadnoj rimskoj crkvi.

Jean Calvin o tome piše u Institucijama sljedeće: „... Međutim, Gospod nas u prvoj Tablici uči pobožnosti i vjeri da bismo slavili njegovo veličanstvo. U drugoj naređuje kako treba, zbog straha od njega, da vladamo zajedno.... U pogledu broja zapovijesti ne postoji sumnja, tim prije što je Gospod svojom riječi isključio bilo kakvu proturječnost, rasprava se može odnositi samo na podjelu. Oni koji ih toliko dijele da na prvoj Tablici ima tri zapovijesti, a sedam na drugoj, brišu zapovijest o slikama iz broja drugih, ili je stavljaju pod prvu, a Gospod je stavio kao posebnu zapovijest. Osim toga, nepromišljeno dijele u dvije tablice desetu zapovijest da ne poželimo dobra bližnjeg svog. Još jedan razlog upućuje na pobijanje: za njihovu

podjelu prvobitna crkva nije znala, kao što ćemo dalje vidjeti... Što se mene tiče, pošto ne mogu držati drugačijim deset riječi, koje Mojsije spominje, do za deset pravila (osim ako budem uvjeren u suprotno očiglednim razlogom), tim prije što mi se čini da ih možemo redom na prste nabrojati, neka oni misle što hoće, a ja ću slijediti ono što mi izgleda najvjerojatnije... Ovu podjelu je dao Origen bez teškoća, kao opće usvojeno u njegovo vrijeme; sveti Augustin je također odobrava u trećoj knjizi *ad Bonifacium*. Istina je i da na drugom mjestu kaže da mu se prva podjela (op. a. onakva kakva je danas uvriježena u rimskoj crkvi) više dopada. Ali razlog je suviše površan: kad bi se samo tri zapovijesti stavile u prvu Tablicu, to bi predstavljalo Sveto Trojstvo, mada na tom istom mjestu ne krije da mu se uostalom naša podjela više dopada. Drugi pak od Svetih Otaca se slaže s našim mišljenjem, pisac nezavršenih komentara uz Svetog Mateja.³⁵²

Kao što vidimo numeriranje Dekaloga kako to većina protestanata čini je izvorno kršćansko, potpunije odražava Biblijski tekst i njegove namjere, te ne izbjegava bitnu Božju zapovijed o zabrani štovanja idola.

7.4.1.3. Dekalog je dakle izvorno od početaka kršćanstva raspoređen ovako:

³⁵² Ž. Kalvin *Nauk hrišćanske vere* 117-118.

Prva Tablica Dekaloga posvećena ispravnom štovanju Boga

Bog je izgovorio sve ove Riječi:

Prolog i prva zapovijed: Ja sam Gospodin, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva. Nemoj imati drugih bogova uz mene.

Druga zapovijed: Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Ne klanjaj im se niti im služi. Jer ja, Gospodin, Bog tvoj, Bog sam ljubomoran. Kažnjavam grijeh otaca – onih koji me mrze – na djeci do trećeg i četvrtog koljena, a iskazujem milosrđe tisućama koji me ljube i vrše moje zapovijedi.

Treća zapovijed: Ne uzimaj uzalud imena Gospodina, Boga svoga, jer Gospodin ne oprašta onome koji uzalud izgovara ime njegovo.

Četvrta zapovijed: Sjeti se da svetkuješ dan odmora. Šest dana radi i obavljaš sav svoj posao. A sedmoga je dana Gospodnji, počinak posvećen Gospodinu, Bogu tvojemu. Tada nikakva posla nemoj raditi: ni ti, ni sin tvoj, ni kći tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni živina tvoja, niti došljak koji se nađe unutar tvojih vrata. Ta i Gospodin je šest dana stvarao nebo, zemlju i more i sve što je u njima, a sedmoga je dana počinio. Stoga je Gospodin blagoslovio i posvetio dan sabat.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Druga Tablica Dekaloga posvećena ispravnom odnosu prema bližnjem

Peta zapovijed: Poštuj oca svoga i majku svoju da imad-neš dug život na zemlji koju ti da Gospodin, Bog tvoj.

Šesta zapovijed: Ne ubij!

Sedma zapovijed: Ne učini preljuba!

Osma zapovijed: Ne ukradi!

Deveta zapovijed: Ne svjedoči lažno na bližnjega svoga!

Deseta zapovijed (svodi se na zajednički nazivnik „ne poželi išta što je bližnjega tvoga“): Ne poželi kuće bližnjega svoga! Ne poželi žene bližnjega svoga; ni sluge njegova, ni sluškinje njegove, ni vola njegova, ni magarca njegova, niti išta što je od bližnjega tvoga!

(Izlazak 20, 1-17 i 5, Ponovljeni zakon 5, 6-21).

7.4.1.4. Štetna praksa

Rimokatolički način numeriranja Dekaloga smatram u bitnom štetnim iz najmanje dva razloga.

Prvo, zato što ne slijedi i ne naglašava zapovijed koju sama Biblija očigledno želi naglasiti. A to je zapovijed: „*Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Ne klanjaj im*

se niti im služi. Jer ja, Jahve, Bog tvoj, Bog sam ljubomoran. Kažnjavam grijeh otaca – onih koji me mrze – na djeci do trećeg i četvrtog koljena, a iskazujem milosrđe tisućama koji me ljube i vrše moje zapovijedi.“

Drugo (a povezano s prvim), ne ističe već kao da izbjegava zabranu onoga što je ljudima od najranijih vremena velik kamen spoticanja, a to je idolopoklonstvo. Idolopoklonstvo je nešto na što se ljudi lako spotiču. Spotiču se kroz pogrešan odnos spram slika i kipova od koje u svome neznanju i danas štiju kao idole, očekujući od njih čudotvorne moći i klanjajući im se kao samome Bogu. Do idolatrije dolazi i u prenesenom značenju, kroz pretjeranu sklonost materijalizmu, konzumerizmu, karijeri, novcu, dodvoravanju i sličnom.

Badava rimokatolički teolozi (u teoriji) naglašavaju da su slike i kipovi samo predmet poštovanja i u svrhu podsjećanja³⁵³, kada je praksa vjerničkog puka sasvim drugačija. Puk nosi razne kvazikršćanske amajlice za sreću jer će im tako valjda Bog biti više na pomoći. Pobožno i pokorno kleči pred raznim relikvijama, te kipovima svetaca, Marije i Isusa, cjeliva ih i očekuje vidjeti suze, krv, ozdravljenje ili neko drugo čudo. Hodočaste u ista stara svetišta poganskim bogovima (u našim krajevima, na primjer, božici Mokoš), sada zaogrnutima u kršćansko ruho i posveće-

³⁵³ Zapovijed zabrane štovanja idola se ipak nalazi u Katekizmu Katoličke crkve pod stavkom 2084. u odjeljku koji govori o Deset zapovijedi.

nima Bogorodici ili nekom svecu. Dakle, uvelike čine upravo ono što zapovijed štovanja idola, koja se (možda prigodno namjerno) propušta naglasiti i poučiti, zabranjuje.

7.4.1.5. Važnost umjerenosti

Osobno se ne protivim (mada valja naglasiti da se Jean Calvin, a potom i reformirana tradicija, to čine, *Nauk hrišćanske vere*, str. 121-128.) svakom prisustvu slika ili likova u crkvi. Radikalno inzistiranje na uklanjanju svake slike ili kipa nas također može odvesti u druge štetne krajnosti. Protivim se ikonoklazmu jer jedna od svrha ikona jest poučiti vjernike da su oni sami najljepša ikona Božja, pozvani na stalno posvećenje, kako bi što bolje, čistije i savršenije odražavali sliku Božju na koju su stvoreni. I sam Isus je utjelovljeni Bog, te je time pokazao da Bog ono vidljivo i materijalno posvećuje, voli i koristi kao i ono duhovno. Osim toga, na bogoslužju su nam kao oruđe i inspiracija nužna i materijalna sredstva.

Tako je Židovima na Sinaju bilo zapovjedbno napraviti zavjetni kovčeg i na njega staviti Pomirilište sa zlatnim kerubinima na svakom kraju (Izlazak 25, 18-20), ni Prebivalište s izvezenim anđeoskim slikama na zavjesama nije bilo smatrano idolopoklonstvom (Izlazak 36, 35-38). Moj-sije je bilo zapovjedbno da napravi mjedenu zmiju i stavio je na stup, tako da je svatko tko pogleda u nju mogao živjeti (Brojevi 21, 8-9.). Ta mjedena zmija je predstavljala nagoviještaj žrtve Isusa Krista na križu (Ivan 3, 14). Dakle, biti zagledan u nju nije se razmatralo kao idolopoklonstvo.

Možemo još spomenuti i urese Salomonovog hrama, dvora i prijestolja (1 Kraljevima 6, 18-35; 7, 25; 10, 19-20)

No s prisutnošću slika i kipova treba biti iznimno oprezan i ne valja pretjerivati, a vjernike treba oštro i jasno poučiti da od njih valja odijeliti svako praznovjerje, kao i diviniziranje, štovanje i klanjanje koje pripada samo Bogu. Vjernike valja poučiti da se i pouzdanje u znanje, vještinu, novac, rad, materijalno blagostanje, oslanjanje na ljude (Psalam 33, 16-17) i slično, također mogu lako razviti u oblik idolopoklonstva.

Dakle, vjernicima treba biti naročito istaknuto ono što je loša i zabranjena praksa. Zato je vrlo važno, umjesto da ju se izbjegava, dati primjereno mjesto biblijskoj zapovijedi „Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom. Ne klanjaj im se niti im služi“.³⁵⁴

³⁵⁴ Vidi: <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith7115>;
<http://www.antiochian.org/ten-commandments>; <http://lutheranreformation.blogspot.hr/2010/02/numbering-ten-commandments.html>
(Pristup: 11. 04.2017.)

7.5. Crkva

Osobitost Reformiranih crkava je i shvaćanje da Crkvu nalazimo kako u Starom tako i u Novom zavjetu. Naše shvaćanje Crkve proizlazi upravo iz razumijevanja Saveza. Kada kažemo da Crkvu nalazimo i u Starom Zavjetu, pod tim podrazumijevamo upravo jedinstvo Saveza. *Božji narod, izabrani rod, narod svećenstva, kraljevsko svećenstvo* samo su neki od izraza koji se koriste za Crkvu Božju-skup izabran iz svijeta, nazidan na pravom temelju: na prorocima i apostolima (Ef 2,19-22; 1 Pt 2,9.10). Dar Duha Svetoga na dan Pedesetnice započeo je novo razdoblje u povijesti Crkve, ali Crkva je već od prije postojala, temelji su već prije postavljeni.³⁵⁵

7.5.1. Crkvena vlast

Pravo je Crkve propisivati obrede i ima vlast odlučivanja u spornim pitanjima vjere. Ipak, Crkvi nije dopušteno poučavati i nalogati ono što je u suprotnosti sa zapisanom Božjom riječi. Crkva također ne smije tumačiti određeno mjesto u Svetom Pismu tako da spomenuto mjesto proturječi nekom drugom. Tako, premda Crkva svjedoči i čuva božanske knjige, ona ne smije zaključivati ništa što

³⁵⁵ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 23-24.

je u suprotnosti s njima, niti nametati bilo što izvan Svetog Pisma kao nužno za spasenje.³⁵⁶

Nitko ne smije javno propovijedati u zajednici ili dijeliti sakramente ako prethodno nije pravovaljano pozvan i poslan. Pravovaljano pozvanim i poslanim smatramo one koji su za taj posao odabrani i prihvaćeni od ljudi kojima je u zajednici dano ovlaštenje pozivati sluge i slati ih u službu. U zajednici treba govoriti jezikom kojega narod poznaje.³⁵⁷ Reformirana episkopalna crkva priznaje i pridržava se Episkopata, ali ne kao Bogom danog prava, već kao drevnog i poželjnog načina vođenja crkvene zajednice. Prepoznamo da je Bog pozvao i nadario biskupe, svećenike i đakone u povijesnom nasljeđu (sukcesiji) kako bi opremili sav Božji narod za njihovu službu u svijetu.³⁵⁸ Međutim, to za nas ne znači da bi

³⁵⁶Jasmin Koso *Što kršćani vjeruju – ili biblijski priručnik za početnike* (Crkva Krista Otkupitelja, Zagreb, 2012.), 18.

³⁵⁷Ibid. 18.

³⁵⁸Ovdje se episkopalni način upravljanja Crkvom razlikuje od prezbiterijskog. Za razliku od episkopalnog poimanja koje kao mjesnu crkvu vidi biskupiju (koja se sastoji od više crkvenih općina) na čijem je čelu biskup, prezbiterijsko poimanje svaku crkvenu općinu vidi kao mjesnu crkvu u kojoj je sva punina crkvenosti. U prezbiterijskom upravljaju crkvenom općinom povjerava više izabраниh starješina koji se dijele na starješine upravitelje i starješine učitelje (pastore). Zatim, Crkva se okuplja regionalno, na razini skupštine starješina, iz više crkvenih općina - što se naziva *prezbiterij*, ili kao cijela Crkva na razini predstavnika iz svih prezbiterijskih - što se naziva *Sinoda* ili *Opći skup* (*Generalna skupština*). Vidi: S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 24-26.; Jasmin Milić *Kalvinizam u Hrvata* (Protestantska reformirana crkvena

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Crkva Kristova mogla postojati samo ako postoji prema jednom redu ili obliku crkvene zajednice. Radujemo se u našem sakramentalnom i liturgijskom nasljeđu kao izrazu Evanđelja, i držimo *Knjigu zajedničkih molitava* kao istiniti i mjerodavni standard štovanja i molitve koja se treba prevoditi i prilagoditi svakoj lokalnoj kulturi.³⁵⁹

Važno je primijetiti da se reformirani naglasak na važnost vidljivog zajedništva odnosi na istinsku Crkvu Isusa Krista. Reformatori su u konačnici razvili *tri obilježja prave Crkve* kako bi bilo moguće razlikovati pravu od lažne crkve. Poznavati i razumjeti ova tri obilježja važno je skoro koliko i poznavanje ona tri "Sola" reformacije. Ta tri obilježja su: 1. *Vjerno izlaganje Riječi*; 2. *Ispravan primjena sakramenata*; 3. *Primjena crkvene discipline*. Ovo možda nisu sva, ali su sigurno vrlo važna obilježja u razlikovanju prave od lažne crkve. Tri obilježja prave crkve također su dio našeg reformiranog nasljeđa. Ona su ujedno i radikalni protest protiv olakog odvajanja od Crkve (odnosno raskola i cjepkanja), silne prisutnosti hereza i lažnog naučavanja, koji su i danas velik problem. Što za crkvu znači čuvati vlastito vjerovanje ili kako se

općina, Tordinci; Protestantski teološki fakultet, Novi Sad, 2005.), 19.

³⁵⁹ Iz Izjave o ispovijedanju vjere (REC) i Jeruzalemske deklaracije

nositi s lažnim učiteljima i prevarantima nije novo pitanje (Mt 7,15-23; 2 Tim 3,1-17; 2 Pt 2,1-12; 3,1-18).³⁶⁰

7.5.2. Sakramenti

U Reformiranoj crkvi se poštuju dva sakramenta (za razliku od Rimokatoličke crkve koja drži da ih ima sedam). Sakramenti su sveti, vidljivi znaci i pečati Božje milosti. Po njima nam Bog bolje objašnjava i potvrđuje obećanja Evandjelja (oproštenje grijeha i vječni život po Kristovoj žrtvi na križu). Dakle, da bi sakrament odista to i bio mora udovoljavati sljedeće svetopisamske kriterije: mora biti ustanovljen osobno od Gospodina Isusa Krista, mora predstavljati obećanje Božje milosti (upućivati na Evandjelje) i mora sadržavati materijalni element. Dva sakramenta za koje je iz Pisma vidljivo da zadovoljavaju ove kriterije su: krštenje i Gospodnja večera. Također, važno je reći da svaki od ova dva sakramenta ima svoju preteču u nekoj starozavjetnoj praksi ili obredu.³⁶¹

Inače, u svom razumijevanju učinka sakramenata Reformirane crkve se drže umjerenog stajališta između dvije krajnosti. Jedna krajnost je da Bog svoju milost (oproštenje) udjeljuje po samom sakramentu, tako da nas

³⁶⁰ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 24-26.

³⁶¹ Ibid. 26-27.; Michael Green *Krštenje* (Kršćanski centar "Dobroga pastira", Osijek, 2005.) 11-18.; *Heidelberški katekizam* – u: Jack Rogers *Povijesni pregled* (Reformirana kršćanska crkva u RH-Reformirani teološki institut, Osijek, 2000.), 20-22.

voda prilikom krštenja uistinu i doslovno pere od naših grijeha, ili da kruh i vino, za pravo postaju krv i tijelo. Druga krajnost je negiranje bilo kakve milosti ili posebne snage u sakramentu, odnosno bilo kakvog značenja većeg od sjećanja (spomen čina) u Gospodnjoj večeri ili jednostavno svjedočenja vjere (kod krštenja). Međutim, Biblija sakramentima daje previše uzvišeno mjesto da bismo ih smatrali samo spomen činom (1. Kor 10,16.17; Gal 3,27).³⁶²

U Reformiranom učenju oni jesu istinski sakramenti (nešto sveto), i nazivaju se "*sredstvima milosti*". Nazivaju se tako jer u duhovnom smislu Gospod stvarno blagoslivlja sve one koji ih primaju s vjerom. Na isti način kao što su Biblija i molitva sredstva kojima se Gospod koristi kako bi svoj narod priveo i izgradio u vjeri, tako to čini i kroz sakramente. Baš kao što snaga i učinkovitost čitanja Biblije i molitve u životu vjernika ovise o djelovanju Duha Svetoga, tako je i sa snagom i učinkovitošću sakramenata.³⁶³

7.5.2.1. Krštenje

U Starom Zavjetu obred inicijacije u zajednicu Božjeg naroda bilo je obrezanje. Tako je osoba bila zauvijek obilježena kao član. Muško koje se rodilo unutar zajednice bilo je obrezano kao dijete, dok se stranac obrezivao

³⁶² Ibid.

³⁶³ Ibid.

prilikom primanja u zajednicu, neovisno o svojoj starosti. U Novom Zavjetu obrezanje je zamijenjeno krštenjem (Kol 2,11-12). No, sada se ovaj vanjski znak inicijacije, odnosno primanja u zajednicu onih koji vjeruju, primjenjuje na oboje: muškarce i žene. Krštenje je znak i pečat Božjeg saveza milosti, koji je on obećao prenositi s generacije na generaciju. To znači da vjerujući roditelji traže tu milost za svoju djecu donoseći ih na krštenje, dok odrasli stranci traže tu milost za sebe kada osobno ispovijedaju svoju vjeru i krste se.³⁶⁴

I djeca vjerujućih roditelja također trebaju osobno ispovjediti vjeru, no ta ispovijed se odlaže do kasnije dobi kada oni mogu osobno razumjeti i prihvatiti poruku Evanđelja. Takav obred ispovijedanja i potvrde vjere nadovezuje se na krštenje, a naziva se *konfirmacijom* (Rim 10,9). Nakon konfirmacije vjernik se svečano uvodi kao punopravni član zajednice sa svim pravima i odgovornostima, te prvi put prima Gospodnju večeru (premda ju u načelu može primiti i prije svečanog ispovijedanja vjere, ako pokaže zrelost, razumijevanje i vjeru u Krista).³⁶⁵

Čini se kako apostol Petar na dan Pedesetnice poziva roditelje koji se obrate i odluče krstiti da donesu i svoju

³⁶⁴ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 27.; Michael Green *Krštenje* 19-23.

³⁶⁵ Vidi: Jasmin Milić *Propovijed upućena konfirmantima*
Internet stranica:
<http://kalvinizam.blog.hr/2006/04/1620972126/konfirmacija-utordincima.html> (Pristup: 13. 09. 2013.)

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

djecu (što bi i bilo nešto potpuno logično i normalno za Židove). On kaže: "*Obratite se, i svaki od vas neka se krsti u ime Isusa Krista za oproštenje grijeha svojih, i primit ćete dar Duha Svetoga; Jer je za vas obećanje i za djecu vašu i za sve daljnje, koje će god dozvati Gospodin Bog naš.*" (Dj 2,38.39) Krštenje djece vjernika predstavlja ispunjenje starozavjetnog načela da je cijela obitelj dio zajednice Saveza. Prirodno je očekivati da tako bude i u NZ, a izgleda da Pismo bilježi upravo to:

"A kad se pokrsti ona i kuća njezina, zamoli govoreći: "Ako mislite, da sam vjerna Gospodinu, uđite u moju kuću i ostanite! I natjera nas... I on ih uze k sebi u onaj čas noći, i oprala im rane; i pokrsti se odmah on i sva kuća njegova." (Dj 16,15.33)

"A krstio sam i Stefaninu kuću; dalje ne znam, jesam li koga drugoga krstio." (1. Kor 1,16)

Vezano za krštenje, još treba kazati da Reformirane crkve ne smatraju da je samo jedna metoda krštenja ispravna. Tako se smatra regularnim škropljenje (kao znak škropljenja Kristovom krvlju) i polijevanje vodom (kao znak izlivanja Duha Svetog), a većina se ne protivi uranjanju u vodu (kao simbolu smrti i uskrsnuća). No u svakom slučaju, krštenje predstavlja Božju milost, odnosno djelo koje Bog, u svojoj milosti, čini nama³⁶⁶; predstavlja Evanđelje, pranje grijeha Kristovom krvlju,

³⁶⁶ A ne djela koja mi činimo prema Bogu ili za Boga.

oproštenja zbog njegove smrti na križu i nadu u uskrsnuće. A krštenju se pridodaje naše svjedočanstvo vjere, koja je nužna da bi se oprostjenje zaista primilo.³⁶⁷

7.5.2.2. Anglikanski katekizam: Kakav je učinak sakramenta krštenja?

Ovo pitanje je ponekad zbunjujuće, a pogotovo za protestante. Ukoliko sam spašen samo milošću Božjom po vjeri, zbog posredničke žrtve našeg Gospodina Isusa Krista, čemu onda krštenje? Kakav je njegov učinak? Je li krštenje samo naše svjedočenje vjere?

O sakramentima općenito - Da bismo raščistili ovo pitanje, trebamo najprije odgovoriti na pitanje; što je to sakrament? „Sakrament je vanjski vidljivi znak unutarnje duhovne milosti. Bog nam udjeljuje ovaj znak kao sredstvo po kojem primamo njegovu milost i kao vidljivi znak pripadnosti Bogu.“ (1662. Katekizam).

Ponovimo: „... sredstvo po kojem primamo njegovu milost...“ – dakle, uloga sakramenata nije samo simbolička, već imaju i stvarni učinak.

„Bog nam udjeljuje...“ – sakrament dakle nije nešto što činimo mi već Bog, a mi u poslušnosti odgovaramo, isto kao i na Božji poziv da mu vjerujemo.

³⁶⁷ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 27-28.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Nadalje, sakramente je nužno primiti vjerom u Krista, te s pokajanjem i zahvalnošću. Vjera je nužna kako bismo doista primili milost koju Bog u sakramentu daje, a poslušnost je nužna kako bi dobrobiti sakramenta donijele ploda u naše životu. Iz ovoga zaključujemo da su vjera i sakramenti uzajamno i usko povezani. (1662. Katekizam; 39 Članaka 28).

Krist je uspostavio dva sakramenta Evanđelja općenito potrebna za spasenje: Krštenje i Večeru Gospodnju (Euharistiju, Pričest). Druge obrede i prakse Crkve poput konfirmacije, ispovijedi, zaređenja, braka i bolesničkog pomazanja, dopušteno je nazivati još i sakramentima Crkve. Oni nisu općenito potrebni za spasenje, ali potječu od prakse apostola, odnosno rane Crkve ili označavaju način života blagoslovljen od Boga još od stvaranja. (39 Članaka 25).

O krštenju - Oba sakramenta Evanđelja imaju izvanjski vidljivi znak, a kod krštenja je to voda u kojoj kandidati bivaju kršteni „u ime Oca, Sina i Duha Svetoga“. (1 Petrova 3, 21; Matej 28,19; 1662. Katekizam).

Koji je dakle učinak, odnosno unutarnja duhovna milost koja započinje krštenjem? To je smrt grijehu i novo rođenje u pravednosti, i to putem jedinstva s Kristom u Njegovoj smrti i uskrsnuću. U krštenju ispravno primljenom postajemo Božjim djetetom (i dijelom Tijela Kristovog – Crkve) po milosti i vjerom u Krista. (Ivan 3, 3-5; Rimljanima 6, 1-11; Efežanima 2, 12; Galacanima 3, 27-29).

Krštenju treba pristupiti u pokajanju i vjeri u Isusa Krista kao Gospodina i Spasitelja, prigrlivši obećanja (o spasenju itd.) koja Bog udjeljuje ovim sakramentom. (Djela apostolska 2, 38).

Napomene - Sveto pismo govori o krštenju kao vanjskom znaku unutarnje milosti (napr. 1 Korinćanima 6, 11; Tit 3, 5), tako da „novo rođenje“ treba shvatiti kao nešto što se normalno pojavljuje pri krštenju. No treba napomenuti, da „novo rođenje“ nije nužno i neodvojivo povezano s krštenjem. To znači da se ono ipak može dogoditi prije, za vrijeme ili nakon krštenja (a ne samo pri krštenju, kao što neki naučavaju). No svejedno je potrebno i nužno da vjernik bude kršten. (Izjava o ispovijedanju vjere – REC).

Važno je još jednom napomenuti da krštenje nije naše već, Božje milosno djelo, te da krštenje nije prvenstveno naše svjedočanstvo vjere, niti samo simbolički čin. Isto tako, krštenje ne pripada samo vjerujućim odraslima, već i djeci vjernika. Pobijmo dakle sve ove zablude anabaptista i zajednica reformacijske baštine. (39 Članaka 27).

Za one koji eventualno nisu stigli primiti spoznaju o krštenju ili prije smrti nisu stigli biti kršteni, odnosno za one koji su umrli mučeničkom smrću, vjerujemo da bivaju spašeni bez krštenja. U slučaju kršćanskih mučenika se koristi i izraz „krštenje krvlju.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Svi drugi trebaju pristupiti krštenju u skladu s jasnom Gospodinovom zapovijedi. Odbijanje takve jasne Gospodinove zapovijedi evidentno sugerira da nešto nije u redu ni s vjerom onoga koji odbija pristupiti krštenju. Nema autentične vjere bez krštenja i nema pravog učinka krštenja bez vjere. Krštenje, pošto je jednom učinjeno vrijedi, ali bez vjere nema pravog učinka.

Zašto je onda ispravno krstiti malu djecu? Zato što je krštenje znak Božjeg obećanja da su djeca vjernika (ili djeca Saveza) dobrodošla i prigrljena u zajednicu saveza Kristove Crkve. (Izlazak 20, 5-6; Ponovljeni Zakon 5, 9-10; Djela apostolska 2, 39; 16, 15; 16, 30-33; 1 Korinćanima 7, 14). Oni koji u vjeri i pokajanju prinesu svoju djecu da budu krštena, zavjetuju se da će ih odgajati u Gospodnjem strahu i spoznaji, s očekivanjem da će i ona jednoga dana ispovijedati kršćansku vjeru. Oni koji su ispravnim načinom i formulom kršteni kao mala djeca ne trebaju (ili ne smiju) biti ponovno kršteni. (Biti kršćanin – anglikanski katekizam 108.).

Zaključno - Krštenici se trebaju nadati i moliti da im Duh Sveti koji prebiva u njima pomogne da budu aktivni članovi svoje župe/kršćanske zajednice, da sudjeluju u štovanju, da se trajno kaju i vraćaju Bogu, naviještaju Evande-

lje, te ljube Boga i svoje bližnje, težeći pravdi i miru. (Hebrejima 10, 25; 12, 14; 1 Petrova 3, 15; 1 Ivanova 1, 9; 2, 1).³⁶⁸

7.5.2.3. *Gospodnja večera*

Drugi sakrament *Gospodnja večera* (također poznat i kao *pričest*) ima svoj starozavjetni ekvivalent u pashalnom jelu. Za razliku od obrezanja, pasha se trebala ponavljati svake godine kao znak izbavljenja iz Egipta koje je došlo po smrti janjeta (Izl 12). Zato je Isus-janje Božje, upravo u vrijeme pashe uveo sličan objed koji se treba često ponavljati. To ne činimo samo zato da bi se sjećali njegova dolaska u tijelu i žrtve, već da bismo s njim imali duhovno, a opet vrlo stvarno zajedništvo u toj gozbi (1. Kor 10,16.17; 11,23-34). Dakle, Gospodnja večera nam služi kao sredstvo duhovne obnove zajednice i pojedinca. Pasha se slavila u obitelji, a tako se i Gospodnja večera slavi u crkvenoj obitelji. Svi koji su kršteni i koji su javno priznali Krista pozvani su da u njoj sudjeluju. Dobrodošlica na pravo sudjelovanje u Gospodnjoj večeri znak je osvjedočenja i povjerenja starješina da je dotična osoba pravi vjernik. Rekli smo da i mladi, prije nego što pristupe Gospodnjoj večeri, trebaju dati iskaz vjere.³⁶⁹

³⁶⁸ *Biti kršćanin – Anglikanski katekizam* (Kršćanski centar „Dobroga pastira“, Osijek, 2016.), 46-47.

³⁶⁹ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 28-29.; *Heidelberški katekizam* – u: Jack Rogers *Povijesni pregled* 22-23.; Richard D. Phillips *What is the Lord's Supper?* (P & R Publishing, Phillipsburg, New Jersey, 2005.), 8-20.

Nažalost, postoje slučajevi kada članovi svojim djelima grubo pokazuju da nisu vjernici. Naravno da nitko osim Boga ne može znati što je u nečijem srcu. No, kad je nečije ponašanje u gruboj suprotnosti s biblijskim naučavanjem starješine traže da se to ispravi. To se zove *crkvena disciplina*. U slučaju da nema pozitivnih promjena, odnosno da se crkvena disciplina odbije, najstroža kazna može biti isključenje. Praktična posljedica toga može biti upravo ta da se dotičnoj osobi uskrati pravo sudjelovanja u Gospodnjoj večeri kao svjedočanstvo da ju ne možemo smatrati pravim vjernikom i članom.³⁷⁰

7.5.2.4. Što se u Euharistiji događa s kruhom i vinom?

Kada je Isus ustanovio Večeru Gospodnju (Matej 26, 26-28; Marko 14, 22-24; Luka 22, 19-20; 1 Korinćanima 11, 23-25) rekao je: „*Ovo činite meni na spomen*“ (Marko 22,19). No isto tako je (ili još više), pokazavši na kruh, rekao: „*Uzmite i jedite. Ovo je tijelo moje!*“ (Matej 26, 26); a pokazavši na vino je rekao: „*Ovo je krv moja!*“ (Matej 26,28 i Marko 14, 24).³⁷¹

U skladu s Gospodinovim riječima, vjerujemo da elementi kruha i vina u Euharistiji posvećenjem poprimaju značenje

³⁷⁰ Ibid.

³⁷¹ A. E. Mcgrath *Uvod u kršćansku teologiju* 501-503
(Posebno vidi: str. 501. transsignifikacija i transfinalizacija).

Kristova Tijela i Krvi. Vjernicima, dakle, ovi materijalni elementi po posvećenju znače i predstavljaju Kristovo Tijelo i Krv. To znači da na njih gledamo i postupamo s dostojanstvom primjerenim Kristovu Tijelu i Krvi na koje ukazuju.³⁷²

Ovi elementi istovremeno mijenjaju i svoju svrhu i namjenu. Više se ne radi samo o kruhu i vinu kao hrani i piću, već služe kao sredstva spominjanja na Isusa Krista i Njegovu žrtvu na križu, to jest spomen na Božje jedinstveno otkupiteljsko djelo ljubavi kroz žrtvu Isusa Krista, te sredstva duhovne okrijepe.³⁷³

Istodobno, kada s vjerom blagujemo posvećene elemente kruha i vina, mi na duhovan (ali sasvim stvaran) način dostojno blagujemo Kristovo Tijelo i Krv, to jest samo Kristovo biće (Ivan 6, 51-58). Dakle, vjera je nužna. Oni pak koji od toga kruha i vina blaguju na neodgovoran način; bez vjere, pokajanja i osjećaja za zajedništvo, time tonu još više u grijeh, pokvarenost i osudu (1 Korinćanima 11, 27-29).³⁷⁴

Način na koji vjernici u Euharistiji primaju Krista je poseban i jedinstven. On je neodvojiv je od tog čina, odnosno blagovanja materijalnih elemenata kruha i vina. Primiti Krista u Euharistiji znači primiti ohrabrenje i snagu u vjeri

³⁷² Ibid.

³⁷³ Ibid.

³⁷⁴ Ibid.

i pouzdanju u Gospodina, te jačanje zajedništva u ljubavi među vjernicima.³⁷⁵

Kao biblijski neopravdane i potencijalno idolatrijske pobijamo tvrdnje kako elementi kruha i vina na stvaran i bitan način doista postaju Kristova Krv i Tijelo, odnosno Kristovo biće (supstancija). Tim prije što nas Sveto pismo uči da je Krist jednom prinio sebe za grijeh mnogih (Hebrejima 7, 26-27. 9, 24-28). Kao nebiblijske i nekatoličke pobijamo i stavove zajednica reformacijske baštine, da kruh i vino služe samo kao sredstvo spominjanja na Kristovo djelo, bez potrebe da se s njima postupa s pristojnošću i dostojanstvom Kristova tijela i krvi, kao i bez uvjerenja da blagujući ih doista primamo samog Krista.³⁷⁶

7.6. Božje kraljevstvo

Savez milosti zapravo je obećanje da će Bog osobno doći na zemlju kako bi poništio posljedice grijeha i kako bi opet zavladao pravednost. Zato se Izrael pozdravlja riječju *shalom* koju mi uglavnom prevodimo s *mir*. Kako starozavjetno vrijeme odmiče očekivanje Božjeg dolaska i vremena mira sve se više pojačava. Proroci govore o

³⁷⁵ Ibid.

³⁷⁶ Ibid.

Kralju i njegovu Kraljevstvu (Iz 9,1-7; 11,1-9). Isus je bio taj Kralj, a njegovim dolaskom uspostavljeno je Božje kraljevstvo na zemlji (Lk 2,10-14; 4,14-21.43).³⁷⁷

Mi živimo u zadnjim danima, godini Gospodnje milosti, između početka kraja i konačnog kraja ovog vremena. Božje kraljevstvo već jest i još potpuno nije. Dakle, Kraljevstvo je već stiglo, no mi još iščekujemo puninu tog kraljevstva, kada će se Krist vratiti u sili i slavi. Kraljevstvo je već došlo, no ono se i dalje širi, odnosno njegova punina se bliži, u sili Duha Svetoga, dok se širi Radosna vijest, razvijaju nove crkve, novi ljudi obraćaju Kristu, a kršćani bivaju sol i svjetlo. Mi zapravo služimo Kraljevstvu kada svoj život usredotočujemo na Krista, sudjelujemo u izgradnji Crkve, širimo Radosnu vijest, služimo onima koji su u potrebi, radimo na izgradnji mira i podižemo svoju djecu kao Kristove sljedbenike.³⁷⁸

Božje kraljevstvo nas podsjeća da Božji plan nadilazi spasenje pojedinca, koliko god ono predivno bilo. Kristov dolazak značio je "*slavu Bogu na visini i na zemlji mir*" (Lk 2,14). Po Kristu Božja je namjera "*pomiriti za nj sve što je na zemlji ili na nebu, uspostavljajući mir krvlju njegova križa*" (Kol 1,20). Zato, da bismo bili poslušni učenju Biblije, i mi moramo ići dalje od svoga vlastitog spasenja i barem započeti donositi mir i pomirbu u ovom razrušenom i palom svijetu.³⁷⁹

³⁷⁷ S. E. Smallman *Što je Reformirana crkva?* 29-31.

³⁷⁸ Ibid.

³⁷⁹ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

U kakvom god da je stanju, ovo je ipak Božji svijet i mi imamo zadatak u njemu. Mi molimo "Dođi kraljevstvo tvoje! Budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji" (Mt 6,10). No dok zadnji dan ne dođe, mi moramo tražiti njegovo Kraljevstvo i svojim djelima živjeti ovu molitvu.³⁸⁰

³⁸⁰ Ibid.

3. DIO

**KATOLIČKA
SUŠTINA I
REFORMIRANI
ASPEKT
ANGLIKANSTVA**

Uvod

Anglikanska crkva, koja se u Engleskoj službeno zove *Church of England* (*Crkva Engleske*), a u nekim drugim zemljama u kojima je prisutna, anglikanska tradicija nosi naziv Episkopalna crkva (tako nazvana zbog svog episkopalnog crkvenog ustrojstva), svoju povijest je započela u 16. stoljeću, odnosno u vrijeme reformacije.

Reformacija na engleskom tlu bila je nešto umjerenije naravi nego ona na kontinentu. Iz tog razloga, sve do danas, jedna od važnih odlika anglikanstva jest *via media* - srednji put između katoličanstva³⁸¹ i radikalnog protestantizma. Nadalje, tri važna elementa koji sačinjavaju anglikanski identitet su: vrhovni autoritet Svetog pisma, episkopalni crkveni ustroj, načela vjerovanja iskazana u *Trideset i devet članaka vjere*, te liturgijska praksa u skladu s *Knjigom zajedničkih molitava* (engl. *The Book of Common Prayer*). O svim ovim odlikama i elementima će biti više govora u nastavku gdje donosimo njihov povijesni i teološki pregled.

³⁸¹ U smislu onakvog katoličanstva kakvo je ono postalo (i u mnogim elementima još uvijek jest) u okviru Rimske crkve, pa ga je trebalo reformirati, odnosno vratiti na biblijske temelje.

1. Anglikanstvo je u suštini reformirano katoličanstvo

Charles Erlandson³⁸² piše da je anglikanstvo u stvari *reformirano katoličanstvo*, odnosno, da je anglikanac u stvari *reformirani katolik*. To znači da je katolička suština vjere ono što anglikanac traži, te želi održavati i čuvati. Kada pak katolička vjera postane iskrivljena, zamagljena, te pomiješana s dodacima i pogreškama, onda ju treba reformirati. Na taj način, katolički identitet anglikanstva je uvijek primaran, dok je reformirani uvijek onaj sekundarni, ali i dalje bitan, aspekt koji djeluje na osnovu katoličke vjere koja je u srži anglikanstva.

1.1. Katolička suština

³⁸² Charles Erlandson je pomoćnik rektora u Reformiranoj episkopalnoj župi Dobroga Pastira u Tyleru, TX, SAD, gdje također služi kao srednjoškolski profesor u školi pri župi Dobrog Pastira. Doktorirao je religijske studije na sveučilištu Lancaster (Velika Britanija). Kao pomoćni profesor služi na teološkom učilištu "Cranmer Theological House". Vidi više na: <http://giveusthisdaydevotional.com/about-us/> (Pristup: 13. 09. 2013.)

Primijenjena doktrinarna teologija Crkva reformacije

Kada koristimo izraz *katolička vjera*, onda je važno definirati što to znači? Nažalost, u zapadnom je svijetu kroz mnoga stoljeća riječ *katolik* bila povezana isključivo s pripadnošću jednoj određenoj crkvi – Rimokatoličkoj crkvi. Za većinu zapadnjaka reći da je netko katolik znači da je ta osoba "rimokatolik". No, to nije izvorno značenje riječi katolik, i to nije ono na što anglikanac misli kada kaže da je po prirodi "katolik".³⁸³

Kada kažemo da je Crkva *katolička* onda to u osnovi znači da je ona "univerzalna" ili "cijela". Stoga se pojam katolička vjera koristi za nauk, disciplinu, i bogoslužje koje je prakticirala nepodijeljena Crkva u prvim stoljećima poslije Krista. Kao sekundarno značenje uzima se "univerzalna u opsegu", te se odnosi na samu Crkvu kao Tijelo Kristovo, koja je zasigurno najuniverzalnija i najrasprostranjenija religija na svijetu. Sv. Ćiril obuhvatio je više srodnih značenja riječi *katolička* kada je napisao: "*Crkva se, dakle, zove Katolička, jer se proširila cijelim svijetom... i zato što nikad ne prestaje poučavati u svojoj svojoj punini svaki nauk u kojem ljudi trebaju biti poučeni... zove se Katolička i zato što dovodi do poslušnosti vjere sve vrste ljudi, vladare i podanike, učene i priproste, i zato što ima univerzalan tretman i lijek za*

³⁸³ Usp. C. Erlandson *Is Anglicanism Catholic?*

<http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-blog/is-anglicanism-catholic/> (Pristup 13. 09. 2013.); Usp; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 46.47.

svaku vrstu grijeha..."³⁸⁴ Katoličko u smislu onoga što se univerzalno vjerovalo često se izražava i u riječima sv. Vinka Lerinskog: "*Sada se u Katoličkoj crkvi s najvećom pažnjom trebamo držati onoga što se vjerovalo posvuda, uvijek i od svih. To je doista i ispravno 'katolički', kao što je prikazano od strane same snage i značenja te riječi, koja sve shvaća univerzalno.*"³⁸⁵

Vežano uz ovu temu treba još spomenuti kako se rana Crkva suočila s velikim izazovom koji je dolazio od strane pokreta zvanog "gnoza" (donekle sličnog novovjekovnom fenomenu New Age-a), te je morala pronaći rješenje kako da ostane na pravom biblijskom putu. Ta rana hereza, koja ima odjeka sve do danas, u mnogim je momentima bila slična kršćanstvu. Zbog toga je predstavljala velik izazov za mnoge ranokršćanske pisce. Gnostički pisci su tumačili dijelove Novoga Zavjet na način kako je njima odgovaralo, što je kršćanske vođe dovodilo do očajja. Tako su vrlo rano aktualizirana pitanja o ispravnosti tumačenja Svetog pisma.³⁸⁶

³⁸⁴ Preuzeto iz: Charles Erlandson *Is Anglicanism Catholic?*
<http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-blog/is-anglicanism-catholic/>, u prijevodu autora ovog rada, (Pristup: 13. 09. 2013.)

³⁸⁵ Ibid.

³⁸⁶ Usp. C. Erlandson *Is Anglicanism Catholic?*
<http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-blog/is-anglicanism-catholic/> (Pristup 13. 09. 2013.); Usp; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 46.47.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

U tome kontekstu je pozivanje na kršćansku predaju (tradicija doslovno znači “ono što je predano ili proslijeđeno”) bilo od iznimne važnosti. Tako je Irenej Lyonski (rođen oko 130. godine) ustvrdio da se “pravilo vjere” (*regula fidei*) vjerno odražava u apostolskoj Crkvi, te da ono svoj izraz ima u kanonskim knjigama Pisma. Crkva je vjerno naviještala isto evanđelje od apostolskih vremena do danas. No gnosticici (kao ni današnje sekte, kultovi i revizionisti) nisu mogli potvrditi takav kontinuitet s ranom Crkvom. Oni su uglavnom domislili nove ideje i neprimjereno ih predstavili kao kršćanske. Irenej se stoga poziva na kontinuitet službe crkvenog propovijedanja i naučavanja, kao i samih crkvenih službenika (posebice biskupa).³⁸⁷

I za Tertulijana je predaja bila od velikog značaja jer pokazuje na koji način je Pismo bilo primljeno i tumačeno u Crkvi. Ispravno tumačenje Pisma može se naći ondje gdje se odražava istinska kršćanska vjera i disciplina.³⁸⁸

Predaja je stoga smatrana apostolskim nasljeđem koje Crkvu vodi i usmjerava ka ispravnom tumačenju Pisma. Predaju se u to vrijeme nije smatralo nekim dodatnim “skrivenim izvorom objave” rame uz rame s Pismom (kao što se to kasnije nažalost dogodilo), a što je Irenej odbacio kao gnostičku ideju. Radije je smatrana sredstvom koje

³⁸⁷ Ibid.

³⁸⁸ Ibid.

jamči vjernost Crkve apostolskom nauku, umjesto prihvaćanja raznih osebnih tumačenja Pisma.³⁸⁹

Anglikanstvo je, dakle, katolička vjera, odnosno istinsko nastojanje da se zadrži vjera jednom predana svetima (Jd 3). Gdje možemo pronaći ovu katoličku vjeru? Ova katolička vjera se prije svega nalazi u Svetom pismu Staroga i Novoga zavjeta. Novi zavjet je svjedočanstvo apostolskog učenja prvog stoljeća, prvenstveno sačuvanog u obliku Knjiga Evanđelja i Poslanica. Jedino Sveto pismo je pisana Riječ Božja, nadahnuti i najviši autoritet za ono što kršćani vjeruju, te sadrži sve potrebno za spasenje.³⁹⁰

Međutim, Bibliju uvijek treba i tumačiti, pa se postavlja pitanje: "Tko ima ovlasti za njezino tumačenje?" Najbolji i pravi odgovor je: "Crkva", koja, naravno, mora i sama biti definirana. Određena autoritativna tumačenja Pisma nužno su dio katoličke vjere. To naročito uključuje Vjerovanja (pogotovo Apostolsko i Nicejsko-Carigradsko Vjerovanje) i prva četiri (neki bi rekli sedam) Ekumenska Koncila. Iako nemaju isti autoritet kao Biblija, oni su autoritativna tumačenja i sažetak Biblije, i stoga su katolička - što znači apostolska i univerzalna po prirodi.³⁹¹

³⁸⁹ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 46.-47.

³⁹⁰ Usp. C. Erlandson *Is Anglicanism Catholic?*

<http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-blog/is-anglicanism-catholic/> (Pristup 13. 09. 2013.); Usp; A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 46.47.

³⁹¹ Ibid.

Postoje mnoge točke o doktrini, disciplini i bogoslužju koje nisu odmah vidljive i jasne iz Pisma. Često dolazi do problema koji se nalaze izvan onoga o čemu govore Biblija, Vjerovanja ili Koncili. Postoji li još netko kome se možemo obratiti za najbolje i najautoritativnije tumačenje apostolske vjere Crkve? Odgovor je, "Crkveni oci." Iako nisu nadahnuti poput Biblije, niti tako autoritativni ili jedinstveni kao Vjerovanja ili Koncili, Crkveni oci nam mogu pružiti dobra svjedočanstva najranijih i najuniverzalnijih vjerovanja rane Crkve o pitanjima koja nisu posve jasna iz samog Pisma. Anglikanci su dosljedno okrenuti i uvijek se ponovno vraćaju Ocima kako bi ih vodili u nastojanju da zadrže doktrinu, disciplinu i bogoslužje rane Crkve - što je zapravo katolička i apostolska vjera Crkve. Ako su određeno vjerovanje ili praksa bili prisutni u prvom stoljeću i nastavili se sve do šesnaestog stoljeća (kada su mnoge drevne prakse i vjerovanja zabačeni), onda se zasigurno možemo pouzdati da su to posebno vjerovanje ili praksa ono što je predano od apostola. Da postavimo stvari na drugi način: "Za koga je više vjerojatno da zna što su apostoli htjeli reći u Bibliji i kako su očekivali da Crkva živi i štuje Boga: oni koji su bili neposredni i najbliži potomci apostola ili oni koji su došli 2000 godina kasnije?"³⁹²

Postoji još jedan izvor katoliciteta, u kojem je katolička vjera ostala sačuvana. To je drevna liturgija! Rane liturgije

³⁹² Ibid.

opskrbljuju nas ne samo sa znanjem o tome kako je rana Crkva štovala Boga, već i o tome kako je tumačila određene stvari. U liturgiji nije riječ samo o štovanju, već i o duhovnosti i teologiji.³⁹³

I tako, to očuvanje apostolske vjere u svojoj doktrini, disciplini i štovanju, kao što je univerzalno čuvano od strane rane Crkve, predstavlja katolički ideal na kojem počiva reformirani katolički karakter anglikanstva. Iako anglikanstvo ima neke svoje posebnosti, njegov temeljni identitet i karakter jest da je nasljednik i čuvar jedne, apostolske i katoličke vjere rane Crkve, inkulturirane u različitim razdobljima i kulturama.³⁹⁴

1.2. Reformirani aspekt

Ako je anglikanstvo u stvari reformirano katoličanstvo, a obrazložili smo što znači njegova katolička suština, pogledajmo sada gdje ovdje spada njegov reformirani aspekt. Istina je da je Sveto Pismo nadahnuto i nepogrešivo, no Crkva i ljudi u njoj nisu. Kroz povijest, katolička vjera rane Crkve našla se pred mnogim izazovima, koji su dolazili s mnogo strana, i zato katolicitet mora biti uvijek otvoren za rad Duha Svetoga

³⁹³ Ibid.

³⁹⁴ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

na reformiranju Crkve koja biva pokvarena ili u zabludi. Tako i na velike Ekumenske koncile možemo gledati kao na reformski pokret unutar Crkve. U vrijeme održavanja Koncila (posebice tijekom četvrtog i petog stoljeća) namnožile su se mnoge hereze vezane uz bitne doktrine. Koncili su sazvani u cilju suočavanja s tim pogreškama.³⁹⁵

Reformacijski pokret, s kojim je većina od nas najviše upoznata, jest, naravno, protestantska reformacija u 16. stoljeću. U stvarnosti, nije baš sasvim točno govoriti o jednoj "Reformaciji". Ispravnije je govoriti o nizu povezanih reformacija koje su se dogodile posebice tijekom 16. stoljeća. Jedna vrsta reformacije dogodila se pod Lutherovim vodstvom u Njemačkoj i drugim mjestima, dok se reformacija, koja je bila srodnog, ali i različitog oblika, dogodila pod Calvinovim vodstvom u Ženevi, Zwinglijevim u Švicarskoj, a u Engleskoj pod vodstvom Thomasa Cranmera i Engleske države. U Engleskoj Crkvi reformacija je na kraju poprimila neke druge oblike u odnosu na glavne reformacijske pokrete na kontinentu, čak i u teološkim pitanjima, iako su često započinjala na sličnom polazištu kao i drugim reformacijama. U tipičnom engleskom stilu, engleska reformacija je bila umjerenija od onih reformacija koje su se odvijale na kontinentu. Jedan način gledanja je da

³⁹⁵ Usp. Charles Erlandson *Anglicanism is Reformed*
[http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-
blog/anglicanism-is-reformed/](http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-blog/anglicanism-is-reformed/) (Pristup 13. 09. 2013.)

kažemo kako je Engleska Crkva na određeni način zadržala više od katoličke baštine, na primjer u zadržavanju biskupa i drevne liturgije.³⁹⁶

Kod mnogih tradicija proizašlih iz reformacije rezultat je u konačnici bio ne samo čišćenje od pogrešaka i zloupotreba srednjovjekovne crkve³⁹⁷, već i zabacivanje mnogo toga što je bilo dio neprekinutog vjerovanja i prakse Crkve od najranijih stoljeća. Dok su ljudi poput Calvina i Luthera čitali Crkvene oce i uglavnom poštivali katoličku vjeru u relativnoj punini, s vremenom je u mnogim tradicijama proizašlim iz reformacije došlo do odbacivanja mnogo toga što je Crkva učila i prakticirala u prvim stoljećima.³⁹⁸

³⁹⁶ Ibid.

³⁹⁷ Pa zašto je katolička vjera zahtijevala reformaciju u 16. stoljeću? Kratak (ali točan) odgovor je da je srednjovjekovna Rimokatolička crkva (koja je do 16. stoljeća u osnovi bila jedno te isto što i zapadno kršćanstvo) postala opterećena nizom ozbiljnih pogrešaka, zloupotreba i korupcije. Reformski pokreti unutar Rimokatoličke crkve očitovali se već stoljećima prije, ali nitko nije imao adekvatnu moć ili motiv da očisti Crkvu od tih pogrešaka i zloupotreba. Neke od najvažnijih pogrešaka i zloupotreba koje možemo ukratko spomenuti su: zloupotreba papinske moći i njezini zahtjevi, klerikalno uzvisivanje nauštrb laika, liturgija na jeziku koji narod nije mogao razumjeti, pogrešan nauk o prirodi Božje milosti i sakramenata, te Pričest koja je praktički uzeta iz ruku naroda. Usp. Charles Erlandson *Anglicanism is Reformed* <http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-blog/anglicanism-is-reformed/> (Pristup 13. 09. 2013.)

³⁹⁸ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Kako objasniti činjenicu da je engleska reformacija izabrala oboje, da se riješi pogrešaka i zloupotreba Rimokatoličke crkve, dok u isto vrijeme održava mnogo od onoga što se učilo i prakticiralo u ranoj Crkvi? Dok su s vremenom mnoge tradicije proizašle iz reformacije počele sve više i više gledati u Bibliju kao doslovce samu, odnosno kao na jedini autoritet i izvor apostolskog nauka, anglikanstvo je nastavilo s velikom pozornošću gledati i u ranu Crkvu, a osobito u spise ranih Crkvenih otaca.³⁹⁹

Prilazeći Bibliji kao potpuno samoj, odnosno izvan njezina povijesnog konteksta i bez katoličke tradicije Crkve, kršćani su u mnogim područjima njezin sadržaj počeli tumačiti u suprotnosti s onim što je Crkva oduvijek učila. Na primjer, ako počete od ideje da ćete vjerovati samo ono što se može dokazati izravnim iščitavanjem iz Svetog pisma, onda ćete doći do drugačijih vjerovanja nego ako u Pismo pogledate tipološki, kroz teologiju Saveza i u okviru neprekinute crkvene tradicije tumačenja (apostolske vjere).⁴⁰⁰

Za razliku od nekih drugih tradicija proizašlih iz reformacije, Crkva Engleske odlučila je zadržati biskupe (episkopalni ustroj), snažno gledište na Crkvu, snažan naglasak na Kristovu prisutnost u Euharistiji (dok istovremeno odbija tolerirati transsupstancijaciju); krštenje djece i drevnu liturgiju. Rado priznajući svoju

³⁹⁹ Ibid.

⁴⁰⁰ Ibid.

reformaciju, pa čak i svoju protestantsku baštinu, anglikanstvo je također zadržalo svoj osnovni katoličku identitet.⁴⁰¹

⁴⁰¹ Ibid.

2. Crkva je jedna

Kao kršćani ispovijedamo da vjerujemo u Crkvu koja ima četiri bitne značajke. Crkva je: *jedna, sveta*⁴⁰², *katolička i apostolska*⁴⁰³. Ove četiri značajke su međusobno usko povezane. Do sada smo na dosta prostora posvetili katolicitetu Crkve. Sada ćemo nastojati objasniti što mislimo kada, unatoč neslozi koja je prisutna u današnjem kršćanstvu, ipak ispovijedamo da je Crkva koju je Krist utemeljio *jedna*.⁴⁰⁴

2.1. Crkva je jedna iz tri suštinska razloga:

⁴⁰² Crkva je sveta jer joj je tvorac sam Presveti Bog i stoga jer je Krist dao sama sebe za nju da je posveti i osposobi da posvećuje ljude, a Duh Sveti je ljubavlju oživljuje. U njoj se nalazi punina sredstava spasenja. Svetost je poziv svakoga njezina člana i svrha njezina djelovanja. Usp. *Katekizam katoličke crkve – kompendij* stavak 161. (Verbum, Zagreb, 2012.)

⁴⁰³ Crkva je apostolska svojim podrijetlom, jer je sagrađena na »temelju apostola« (Ef 2,20), po svome nauku preuzetom od apostola i po svome ustrojstvu. Usp. Ibid. stavak 174.

⁴⁰⁴ Vidi: <https://www.catholic.com/magazine/online-edition/on-your-marks-the-church-is-one> (Pristup: 14.04.2017.)

1. *Njezin jedini izvor je Bog Otac*
2. *Njezin osnivač i jedina Glava je Bog Sin – Isus Krist*
3. *Njezino nadahnuće dolazi od Boga Duha Svetog.*⁴⁰⁵

Crkva je, dakle, jedna jer izvire iz Božjeg vječnog nauma, osnovana je i nadahnuta od Trojedinog Boga. Važno je, dakle, zapaziti da *jednost* kao osobina Crkve ne dolazi od nas ljudi, već od samoga Boga.⁴⁰⁶

Crkveni oci su Crkvu promatrali kao hram Trojedinog Boga. Tako sv. Ciprijan kaže: *Sveopća Crkva očituje nam se kao narod čije jedinstvo proizlazi iz jedinstva Oca, Sina i Duha Svetoga.*⁴⁰⁷

Crkva nije organizacija osnovana u ljudskoj snazi ili sporazumom između nekoliko osoba. Ona je Božje djelo, učinjeno iz ljubavi, koje se postupno razvijalo kroz povijest spasenja. Apostoli nisu bili ni bogati ni obrazovani ni moćni, niti su, sami po sebi, bili neki veliki junaci. No, Isus na njihova ramena stavlja da u sili Duha Svetoga izvrše veliko poslanje širenja Crkve Božje.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ Ibid.

⁴⁰⁷ Ibid.

⁴⁰⁸ Ibid.

2.2. Vidljivi elementi jedinstva i zajedništva

Bijahu postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama. (Djela 2).

Iz činjenice da je Crkva jedna jer joj je izvor u Bogu Ocu, Glava Bog Sin, a nadahnitelj Duh Sveti, proizlazi da se u Crkvi treba očitovati vidljivo jedinstvo i zajedništvo vjernika.⁴⁰⁹

2.2.1. Crkva treba biti jedna u vjeri (nauku):

»Svako kraljevstvo u sebi razdijeljeno opustjet će i svaki grad ili kuća u sebi razdijeljena neće opstati. (Matej 12).

To je apostolski nauk koji je prvenstveno sačuvan u Bibliji kao nadahnutoj Božjoj riječi i posebnoj pisanoj Božjoj objavi čovječanstvu, a zatim u kontinuitetu i predaji Crkve (ekumenskim Saborima, crkvenim ocima i naučiteljima, liturgiji itd.).⁴¹⁰

⁴⁰⁹ Ibid.

⁴¹⁰ Ibid.

Apostolski nauk Crkve, utemeljen na Bibliji i predaji, izražen je ekumenskim Vjerovanjima (Nicejsko-Carigradsko, Apostolsko Vjerovanje). Ispovijedanje ekumenskih Vjerovanja ključan je znak je li neka zajednica vjerna apostolskom nauku tj. Božjoj riječi, a time i je li doista može biti govora o Crkvi.⁴¹¹

Crkva je suštinski i duhovno jedna. No, s obzirom na ljudski faktor, kroz povijest i danas, često je bila razjedinjena i nesložna. Prvenstveno je razjedinjena po pitanju nauka; bilo da se radi o uzdizanju crkvene predaje iznad Biblije, ili radikalnom odbacivanju crkvene predaje i proizvoljnom tumačenju Biblije. Rezultat je, nažalost uvijek isti – hereze i kriva učenja. Prisustvo različitih hereza dovodi u pitanje prisustvo značajki prave Crkve kod pojedinih zajednica i tradicija.⁴¹²

Nažalost, čišćenje od pogrešaka i zloupotreba srednjovjekovne Crkve, u nekim je tradicijama rezultiralo i zabacivanjem mnogo čega što je bilo dio neprekinutog vjerovanja i prakse Crkve od najranijih stoljeća.⁴¹³

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² Ibid.

⁴¹³ Ibid.

2.2.2. Crkva je jedna s obzirom na bogoslužje i sakramente

Sakramenti Novoga Zavjeta su krštenje i Gospodnja večera. Sakramenti su sveti, vidljivi, materijalni znaci i pečati koje je ustanovio sam Isus Krist. On je u njima duhovno, ali sasvim realno, stvarno i djelotvorno, prisutan. Stoga kroz sakramente Božja milost duhovno djeluje na čovjeka.⁴¹⁴

Crkva je suštinski i duhovno jedna jer je njezin utemeljitelj Jedan. No punina zajedništva kršćana je kompromitirana i zbog različitih gledišta spram sakramenata; bilo da se radi o pretjeranom uzvisivanju sakramenata, ili umanjivanju njihova značaja, pa čak i postojanja. Krivo shvaćanje ili odbacivanje sakramenata također narušava i same značajke prave Crkve kod pojedinih tradicija.⁴¹⁵

Bogoslužna praksa pojedinih kršćanskih zajednica danas uvelike odudara od onoga što je u povijesti Crkve bilo prepoznatljivo kao kršćansko bogoslužje i istinsko štovanje Boga. To također narušava jedinstvo i prepoznatljivost Crkve.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Ibid.

⁴¹⁵ Ibid.

⁴¹⁶ Ibid.

2.2.3. Crkva je jedna po načinu upravljanja

Idealan način upravljanja Crkvom zasnovan je na biskupima kao nasljednicima apostola. Svaki biskup je autonoman u vođenju svoje partikularne-lokalne crkve, ali svi biskupi solidarno brinu o cijeloj Crkvi. Tu brigu pokazuju kroz *saborni* ili *koncilijarni* način odlučivanja.⁴¹⁷

Crkva je suštinski i duhovno jedna jer je njezina Glava – njezin pravi vođa Krist. No danas je ovaj povijesni i idealni način upravljanja Crkvom, utemeljen od samog Krista i zasnovan na apostolima, ugrožen zbog ljudske grešnosti; bilo da se radi o nerazmjernom uzdizanju jednog biskupa i jedne partikularne crkve nauštrb ostalih biskupa, ili o osnivanju različitih zajednica kako se god kome prohtije. Do raskola je u povijesti, a i danas, zapravo često dolazilo zbog netrpeljivosti između kršćana, a posebno crkvenih vođa i utjecajnih ličnosti.⁴¹⁸

Danas su prisutni najrazličitiji modeli vođenja crkvene zajednice, koji su međusobno nespojivi, te otežavaju zajedništvo i suradnju, a olakšavaju raskol. Tako različite prakse vođenja crkve također narušavaju jedinstvo, a i same značajke prave Crkve kod pojedinih zajednica.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ Ibid.

⁴¹⁹ Ibid.

2.3. Što s podjelama u Tijelu Kristovu?

Važno je napomenuti da je uvijek bilo napetosti u Tijelu Kristovu – Crkvi. Dovoljno je pročitati poslanice apostola Pavla ili Djela apostolska, da bismo shvatili da naša grešnost šteti jedinstvu od samog početka. Kroz povijest smo doživjeli takve lomove koji su ozbiljno ozlijedili Tijelo Kristovo.⁴²⁰

U crkvi Božjoj su se od početaka javljale određene pukotine koje su apostoli smatrali velikom sablazni. U kasnijim stoljećima došlo do ozbiljnih raskola među velikim kršćanskim tradicijama, a odgovornost je za to, kao i gubitak, bila na obje strane. Do svega toga je došlo zbog naših ljudskih grijeha i propusta.⁴²¹

Nema onoga koji jedini predstavlja pravu Crkvu dok su svi ostali izvan nje, kako neki tvrde. Upravo suprotno, možemo ustvrditi da zbog raskola koji su nam se dogodili, niti jedna grana kršćanstva ili tradicija nema puninu. Raskoli su nam svima naštetili; bilo da se radi o prenamaglašanju osobnog-subjektivnog nauštrb korporativnog i jedinstva,

⁴²⁰ Ibid.

⁴²¹ Ibid.

ili pre naglašavanju značaja korporativnog nauštrb osobnog razumijevanja i vjere.⁴²²

Pa ipak, naša vjera nas uči da naši grijesi i propusti, bez obzira koliko teški i štetni bili, nikada nisu i neće uništiti jednost Crkve – činjenicu da je Crkva jedna – jer je to dar koji dolazi od samog Boga. Crkva može biti nesložna, razjedinjena, ponekad nismo sigurni ni gdje su njene granice (*znamo gdje Crkva jest, ali nismo sigurni gdje nije* – što je možda i dobro), ali Crkva je ipak jedna jer je Jedan Bog koji ju je utemeljio, jer je jedan Krist, a Crkva je njegovo Tijelo. To je ogromna utjeha!⁴²³

Krist je darovao jednost svojoj Crkvi od početka. Ta jednost je nešto što Božja Crkva nikada ne može izgubiti, a nadamo se da će se i vidljivo jedinstvo povećati do kraja vremena. Jednost je Kristov dar Crkvi, ali i Crkva mora uvijek moliti i raditi na ostvarenju, održavanju, jačanju i usavršavanju vidljivog jedinstva koje Krist želi: *...da svi budu jedno kao što ti, Oče, u meni i ja u tebi, neka i oni u nama budu da svijet uzvjeruje da si me ti poslao.* (Ivan 17). Želja da obnovimo jedinstvo kršćana je Kristov dar i poziv Duha Svetoga.⁴²⁴

Upravo zato u Nicejsko-Carigradskom Vjerovanju ispovijedamo vjeru u Crkvu koja je već posjeduje znak jednosti i jedinstva: *Vjerujem u jednu, svetu, katoličku i apostolsku*

⁴²² Ibid.

⁴²³ Ibid.

⁴²⁴ Ibid.

Crkvu. Mi ne molimo da Crkva postane jedna, već da ta jednost koja već postoji voljom i djelovanjem presvetog Trojedinog Boga bude ojačana i usavršena vidljivim jedinstvom svih Kristovih učenika i zajednica.⁴²⁵

Razjedinjenost i podjele koje postoje u Kristovu Tijelu ugrožavaju našu sposobnost da budemo vjerodostojni svjedoci Evanđelja u svijetu. Upravo zato je dužnost svih kršćana raditi na vidljivom jedinstvu koje Krist hoće za svoju Crkvu.⁴²⁶

⁴²⁵ Ibid.

⁴²⁶ Ibid.

3. Pitanje crkvenosti

Anglikanstvo uglavnom slijedi reformirano shvaćanje o tri obilježja prave Crkve kako bi bilo moguće razlikovati pravu od lažne crkve, odnosno je li u nekoj vidljivoj zajednici doista prisutna Kristova Crkva. Da ponovimo, ta tri obilježja su: 1. *Vjerno izlaganje Riječi*; 2. *Ispravna primjena sakramenata*; 3. *Primjena crkvene discipline*.

Tako i u Trideset i devet članaka vjere stoji:

"Vidljiva Crkva Kristova je skup vjernika u kojemu se poučava čista Riječ Božja, a sakramenti podjeljuju prema Kristovoj odredbi, u svemu što tome nužno pripada."⁴²⁷

Vidljiva Crkva, osim što je zajednica vjernika, ona je zajednica Božje riječi (zajedničke vjere) i Euharistije. Mnogi anglikanci ispravnim propovijedanjem Božje riječi smatraju ono koje je u skladu s ekumenskim Vjerovanjima. To je neka granica ispravnog propovijedanja. Možemo se zapitati što je ispravna primjena sakramenata, a posebno, što je ispravna i valjana Euharistija?⁴²⁸

⁴²⁷ *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* 21.

⁴²⁸ Naime, nepriznavanje krštenja djece, odnosno ponovno krštenje (prekrštavanje) već krštenih u drugim crkvama nije u skladu s jedinstvenom povijesnom praksom Crkve, niti je u skladu sa smislom i duhom krštenja kao znakom Jedne Crkve (Efežanima 4, 5). Nadalje, Gospodnju večeru koja se doživljava samo kao spomen čin, a negira stvarna Kristova prisutnost i

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Nadalje, anglikanstvo Crkvu doživljava kao Tijelo. No to Tijelo nužno mora biti jedinstveno, usklađeno i organizirano, što riječ organizam, kad je Tijelo u pitanju, i sugerira. Stoga je Crkva i organizam, organizacija, a time što različiti ljudi obnašaju različite službe, te imaju različite ovlasti, i institucija.⁴²⁹

Nameće nam se pitanje, tko ima legitimne ovlasti da predvodi zajednicu u propovijedanju Riječi i dijeljenju Euharistije?

U Trideset i devet članaka stoji i to da:

"Nitko se ne smije drznuti javno propovijedati u zajednici ili dijeliti sakramente, ako prethodno nije pravovaljano pozvan i poslan. Pravovaljano pozvanim i poslanim moramo smatrati one koji su za taj posao odabrani i prihvaćeni od onih ljudi kojima je u zajednici dano ovlaštenje pozivati sluge i slati ih u vinograd Gospodnji."⁴³⁰

Dakle, legitimnim službenicima Riječi i sakramenata možemo smatrati samo one koji su za tu službu u kontinuitetu odabrani i prihvaćeni od strane onih koji imaju ovlaštenje pozivati i slati službenike. Pitanje

posredovanje milosti, ne možemo smatrati ispravnom i valjanom Euharistijom (već samo spomen činom kao što takvo shvaćanje i sugerira).

⁴²⁹ Primjenjivo na vidljivi aspekt Crkve.

⁴³⁰ Ibid. 23.

legitimnih službenika se svakako može tretirati kao povezano s ispravnim izlaganjem Riječi, legitimnošću crkvene discipline, a osobito s ispravnim podjeljivanjem sakramenata (valjanošću Euharistije).⁴³¹

Anglikanstvo ne uvjetuje episkopatom (ili određenom formom liturgije) prisustvo Kristove Crkve u nekoj vidljivoj zajednici vjernika. Stoga u Izjavi o ispovijedanju vjere Reformirane episkopalne crkve stoji⁴³²:

"Crkva odbacuje i osuđuje, sljedeće pogrešne i čudne doktrine, kao protivne Božjoj Riječi: – Prvo, da bi Crkva Kristova, postojala samo ako postoji prema jednom redu ili obliku crkvene zajednice."

Međutim u istoj Izjavi o ispovijedanju vjere stoji da:

"Crkva priznaje i pridržava se Episkopata, ali ne kao Bogom danog prava, već kao drevnog i poželjnog načina vođenja crkvene zajednice."

Stoga dijelimo mišljenje da Kristova Crkva (istinski vjernici) može biti prisutna i u konfesijama koje nemaju povijesni episkopat. Kao Crkve, u vidljivom i strukturalnom smislu priznajemo i one konfesije koje, iako nemaju očuvano episkopalno nasljeđe, posjeduju određeni

⁴³¹ Vidi: Jasmin Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* (Kršćanski centar "Dobroga Pastira", Osijek, 2012.), 65.-69

⁴³² Vidi: *Izjava o ispovijedanju vjere*
<https://rechurchzg.wordpress.com/izjava-o-ispovijedanju-vjere-reformirane-episkopalne-crkve/>, prijevod: Goran Bosanac (Pristup. 13. 7. 2018.)

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

povijesni kontinuitet i red u rukopoložanju službenika, No njima nedostaje taj blagoslov i punina episkopata.

Osim što im nedostaje kontinuitet i legitimitet u rukopoložanju službenika, mnogim takvim kršćanskim zajednicama nedostaju i drugi još bitniji elementi kao što su: biblijsko i tradicionalno poimanje sakramenata (ili čak odbijanje postojanja sakramenata), korektno vrednovanje kontinuiteta, tradicije i povijesne liturgije, teološka pismenost, aktivno poznavanje i razumijevanje ekumenskih Vjerovanja itd.

Iz navedenih razloga ostaje otvoreno pitanje možemo li takva kršćanska zajedništva, iako se u njima mogu nalaziti istinski vjernici, u vidljivom i strukturalnom smislu smatrati Crkvom.⁴³³

Treba također naglasiti da u anglikanstvu postoji snažna tendencija i čežnja za jedinstvom (na pravim osnovama), što je u stvari logično usmjerenje vezano uz očuvanje esencijalnih elemenata katoličke vjere i povijesnog episkopata.

⁴³³ Ne negirajući time njihov kršćanski i spasenjski karakter, ukoliko su ispravno očuvale i drže esencijalna (trinitarna, kristološka i soteriološka) uvjerenja.

3.1. Čikaško – Lambetski kvadriteral

Čikaško – Lambetski kvadriteral je službena Izjava anglikanskih biskupa s kraja 19. stoljeća vezana uz anglikansku poziciju u ekumenskim odnosima.

Ova Izjava za nas danas predstavlja:

- četiri bitne i prepoznatljive točke našeg anglikanskog (odnosno episkopalnog) identiteta,
- osnovu ekumenskog djelovanja,
- temelj (i preduvjet) kršćanskog jedinstva,
- standard i način našeg gledanja na crkvenost (vidljive manifestacije ili značajke Crkve) ili puninu crkvenosti.

Donosimo vam prijevod ove Izjave sastavljene od strane američkih biskupa u Chicagu 1886. godine, te dopunjene i prihvaćene kao dio anglikanskog identiteta na Lambethskoj konferenciji dvije godine kasnije:

Usvojeno od Doma biskupa, u Chicagu, 1886. godine

“Mi, biskupi Protestantske episkopalne crkve u SAD-u, u Vijeću okupljenom od biskupa u Crkvi Božjoj, ovime svečano izjavljujemo svima kojih se to tiče, a posebno za naše drugove kršćane iz drugih zajedništava u ovoj zemlji,

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

u njihovim različitim sferama, ono što smo ustvrdili u svezi vjere u Krista:

1. Naša najiskrenija želja je da se Spasiteljeva molitva: “Da smo svi budu jedno”, može, u svom najdubljem i najistinitijem smislu, vrlo brzo ispuniti;

2. Da vjerujemo da su svi oni koji su uredno kršteni vodom, u ime Oca i Sina i Duha Svetoga, članovi svete katoličke Crkve;

3. Da se u svim stvarima ljudskog upravljanja ili ljudskog izbora, vezano uz načine štovanja i disciplinu, ili uz tradicionalne običaje, ova crkva spremna u duhu ljubavi i poniznosti odreći svih vlastitih preferencija;

4. Da ova crkva ne nastoji apsorbirati druga zajedništva, već radije, surađivati s njima na temelju zajedničke vjere i reda, ne odobravati raskol, liječiti rane Tijela Kristova i promicati milosrđe koje je glavna vrlina kršćanske milosti i vidljivo očitovanje Krista u svijetu.

No, osim toga, mi ovime potvrđujemo da jedinstvo kršćana može biti obnovljeno samo povratkom svih kršćanskih zajedništava načelima jedinstva prikazanim primjerom nepodijeljene katoličke Crkve tijekom prvog razdoba-

lja njezinoga postojanja; za ova načela vjerujemo da predstavljaju značajan polog kršćanske vjere i reda zapovjeda-nog od strane Krista i njegovih apostola Crkvi do svršetka svijeta, i zbog toga su neprikladni za kompromis ili pre-daju od strane onih koji su ordinirani da budu njihovi u-pravitelji i ovlaštenici na zajedničku i jednaku korist svih ljudi.

Kao svojstvene dijelove ovog svetog depozita, i stoga e-sencijalne za obnovu jedinstva među podijeljenim gra-nama kršćanstva, mi uračunavamo sljedeće, kako slijedi:

1. Sveto pismo Starog i Novog Zavjeta, kao objavljenu Riječ Božju.
2. Nicejsko Vjerovanje kao dovoljnu izjavu kršćanske vjere.
3. Dva Sakramenta – krštenje i večera Gospodnja – slu-žene korištenjem Kristovih riječi ustanovljenja bez pogre-ške, i korištenjem elemenata koje je On odredio.
4. Povijesni episkopat, lokalno prilagođen u načinima nje-gove primjene za različite potrebe naroda i ljudi pozvanih od Boga u jedinstvo Njegove Crkve.

Nadalje, duboko ožalošćeni tužnim podjelama koje utječu na kršćansku Crkvu u našoj vlastitoj zemlji, izjavljujemo našu želju i spremnost, tako brzo kako će biti nekih ovlaš-tenih reakcija na ovu Deklaraciju, da se okupimo na brat-skoj konferenciji sa svima ili s bilo kojim od kršćanskih Tijela tražeći obnovu organskog jedinstva Crkve, s pogle-

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

dom usmjerenim na ozbiljno proučavanje uvjeta pod kojima se tako neprocjenjiv blagoslov može sretno obistinuti.”

Lambethska konferencija 1888

Rezolucija 11

“Prema mišljenju ove Konferencije, ovi sljedeći članci sadrže osnove po kojima se, po Božjem blagoslovu, može krenuti prema postizanju početaka ponovnog sjedinjenja:

- (a) Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, kao ono koje “sadrži sve potrebno za spasenje”, i kao pravilo i krajnji standard vjere.
- (b) Apostolsko Vjerovanje kao krsni Simbol; i Nicejsko Vjerovanje, kao dovoljna izjava kršćanske vjere.
- (c) Dva Sakramenta zapovjeđena od samog Krista – krštenje i večera Gospodnja- služena korištenjem Kristovih riječi ustanovljenja bez pogreške, i korištenjem elemenata koje je On odredio.
- (d) Povijesni episkopat, lokalno prilagođen u načinima njegove primjene za različite potrebe naroda i ljudi pozvanih od Boga u jedinstvo Njegove Crkve.”⁴³⁴

⁴³⁴ Prijevod: Jasmin Koso

4. Reformirane episkopalne posebnosti

Autor ovoga rada zareden je za anglikanskog prezbitera od strane pokojnog biskupa Reformirane episkopalne crkve Royala U. Grotea. Radi se, naime, o anglikanskoj jurisdikciji koja je od 2011. godine prisutna i u Republici Hrvatskoj. No, najvažniji razlog zašto navodimo primjer Reformirane episkopalne crkve jest taj što je ona dobar primjer zbivanja u anglikanstvu (u SAD-u i šire) od 18. stoljeća do danas.

4.1. O Reformiranoj episkopalnoj crkvi

4.1.1. Kratka povijest Reformirane episkopalne crkve

Reformirana episkopalna crkva (REC) organizirana je u New Yorku 1873. godine od strane osam laika i svećenika koji su bili bivši članovi i svećenici Protestantske episkopalne crkve. Duga debata oko prekomjernog

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

ritualizma i ekskluzivni stav Protestantske episkopalne crkve spram drugih protestantskih denominacijama nalazi se u pozadini ovog razdvajanja. Neposredni uzrok podjele leži u sudjelovanju biskupa Georgea Davida Cummins, pomoćnog biskupa Kentuckyja, pri obredu održanom u Prezbiterijanskoj crkvi Pete avenije u New Yorku. U svjetlu neopravdane kritike, te s uvjerenjem da su evanđeoska i katolička priroda i misija Protestantske episkopalne crkve izgubljeni, biskup Cummins podnio je ostavku na mjesto pomoćnika biskupa Kentuckyja i prenio svoj biskupski nadzor na novu nadležnost nazvanu Reformirana episkopalna crkva.⁴³⁵

Doktrina i organizacija Reformirane episkopalne crkve slična je onoj u Episkopalnoj crkvi, no s nekoliko važnih iznimaka:

Sveto pismo je najviši autoritet Reformirane episkopalne crkve.

Reformirana episkopalna crkva revno se drži jednostavnog razumijevanja Trideset i devet članaka vjere engleske reformacije, te ih je usvojila kao doktrinarni standard Crkve odmah pri njezinu osnivanju.

⁴³⁵ *The Reformed Episcopal Church -A Brief History*
<http://rechurch.org/history.html> (Pristup: 28. 05.2015.). U prijevodu autora ovog rada.

Službenici koji su zaređeni za prezbitere u drugim crkvama, mogu biti primljeni u službu Reformirane episkopalne crkve. Ukoliko je njihova ordinacija bila nepravilna, takvo ređenje mora biti regulirano polaganjem ruku od strane biskupa. Članovi bivaju primljeni po činu pismenog istupanja iz drugih protestantskih denominacija.

Bogoslužje je liturgijsko. Na nedjeljnim jutarnjim bogoslužjima zahtijeva se uporaba Knjige zajedničkih molitava (BCP). Na ostalim službama korištenje Obrednika je opcionalno, dok na svakoj službi od strane službenika može biti korištena i improvizirana molitva.

Trijenalno Generalno vijeće Reformirane episkopalne crkve nije poput Opće konvencije Episkopalne crkve SAD-a, s obzirom na to da biskupi u Generalnom vijeću REC-a ne čine zaseban dom već, radije, glasuju zajedno s klerom.⁴³⁶

4.1.2. Izjava o ispovijedanju vjere REC-a

4.1.2.1. Povijesni kontekst

U 19. stoljeću dogodile su se velike promjene u Anglikanskoj zajednici, posebno u Protestantskoj episkopalnoj crkvi Amerike. Kao rezultat liberalnog

⁴³⁶ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

pokreta u 18. stoljeću, neki su počeli tvrditi da je engleska reformacija bila u krivu i da se anglikanstvo treba u većoj mjeri vratiti doktrini i praksi srednjovjekovne Crkve. Međutim, učiniti tako nešto, predstavljalo bi značajno odstupanje od povijesnog anglikanstva.⁴³⁷

Kao rezultat takvih nastojanja postojala je bojazan, od strane drugih, oko zaštite onoga što možemo nazvati anglikanstvom engleske reformacije. Njihovo mišljenje je bilo da liberalizam treba suzbijati jasnim naviještanjem Radosne vijesti spasenja po vjeri u Krista, štiteći integritet Svetog pisma, te očuvanjem Obrednika Thomasa Cranmera, nadbiskupa koji je umro mučeničkom smrću upravo zbog odbacivanja određenih inovativnih rimokatoličkih doktrina nastalih u Srednjem vijeku.⁴³⁸

Tako je jedan evanđeoski svećenik Protestantske episkopalne crkve, vlč. William Augustus Muhlenberg, pokušao sažeti osnovne probleme kako su ih vidjeli evangelikali u 19. stoljeću formulirajući ono što je postalo poznato kao *Muhlenbergov memorijal*. Velečasni Muhlenberg je i sam bio evangelikal koji je radio u uskoj ekumenskoj suradnji sa Starokatoličkom crkvom. Kao

⁴³⁷ *Declaration of Principles*

<http://rechurch.org/principles.html> (Pristup: 29. 05. 2015.). U prijevodu autora ovog rada.

⁴³⁸ Ibid.

takav, on je bio "čovjek Evandjelja" iz "visoke"⁴³⁹ crkve koji objašnjava zašto neki evanđeoski kršćani njegova vremena uvjereni njeguju određene liturgijske prakse te su ujedinjeni oko drevnih reformiranih katoličkih istina. Iako nikada nije postao reformirani episkopalac, novoosnovana Reformirana episkopalna crkva dobrano je upotrijebila njegove stavove.

U drugoj četvrtini 19. stoljeća neki su zaključili da se njihova voljena Protestantska episkopalna crkva tako dramatično promijenila da nisu imali drugog izbora nego sačuvati "staru" Crkvu formiranjem druge denominacije⁴⁴⁰

⁴³⁹U anglikanstvu (a ponekad i u drugim tradicijama) postoje tri različita shvaćanja doktrine i liturgijske prakse koja se nazivaju *visoka*, *niska* i *široka crkva* (*High, Low and Broad Church*). *Visoka crkva* je najvažniji ogranak anglikanstva u kojem je naglašena važnost sakramentalnosti i liturgijske prakse. Pripadnici tog ogranka su u povijesti anglikanstva najviše težili ka povratku srednjovjekovnoj doktrini i praksi. *Niska crkva* je najreformatskiji ogranak anglikanstva, teološki najbliži reformiranoj ortodoksiji i evangelikalizmu. *Široka crkva* je najmlađi ogranak anglikanstva liberalnog i kritičkog teološkog usmjerenja.

U današnje vrijeme razlika između visoke i niske crkve sve više gubi na važnosti, posebno u okviru reformiranog episkopalizma koji istodobno njeguje reformiranu evangelikalnu teologiju i visoku liturgijsku praksu, baš kao u klasičnom anglikanstvu, odnosno u vrijeme engleske reformacije.

Usp. J. Boisset *Protestantizam* 228-230.

⁴⁴⁰Uporaba riječi "denominacija" pojavljuje se oko 1740. godine u ranim godinama evanđeoskog probuđenja, koje su predvodili John Wesley i George Whitefield. Ovaj pojam u protestantizmu i kod crkava reformacijske baštine označava

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

(iako ne druge Crkve). Stoga je godine 1873., preuzvišeni George David Cummins, pomoćni biskup biskupije Kentucky u Protestantskoj episkopalnoj crkvi, uvjeren da mora očuvati i nastaviti praksu "stare" Crkve, postao osnivački biskup Reformirane episkopalne crkve. Time se održava povijesna sukcesija ređenja u REC-u sve do današnjeg dana.⁴⁴¹

Biskup Cummins koristio je neke stavove velečasnog Muhlenberga u kreiranju Izjave o ispovijedanju vjere. Cummins je čak htio da Muhlenberg postane biskup u

skupinu kršćanskih zajednica koje dijele zajedničke teološke i organizacijske elemente. Pojam može označavati zajednice koje su se organizacijski grupirale na osnovu nekih zajedničkih naglasaka u njihovu učenju (koji ih razlikuju od drugih); ili crkve koje, iako dijele u osnovi istu vjeroispovijest i tradiciju, mogu potpadati pod različite jurisdikcije upravljanja. Taj pojam, nažalost, podsjeća na protestantsku sklonost k neslozi i podjelama te kao takav i u takvom obliku nije bio poznat u ranoj Crkvi. No, prema Jambreku, "pojam "denominacija" stoji nasuprot pojmu "sekta", a denominacionalizam je suprotan sektaštvu. Sekta prisvaja autoritet Isusa Krista za sebe samu. Vjeruje da je jedino ona istinsko Tijelo Kristovo; sva istina pripada njoj i nikome drugome. Sekta je isključiva. Denominacija je uključiv pojam. Podrazumijeva da je skupina prozvana ili denominirana posebnim imenom dio veće skupine – Crkve – kojoj sve denominacije pripadaju." S. Jambrek *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj* 19.

⁴⁴¹ *Declaration of Principles*

<http://rechurch.org/principles.html> (Pristup: 29. 05. 2015.). U prijevodu autora ovog rada.

REC-u. Dakle, Izjava o ispovijedanju vjere predstavlja srce bitnih uvjerenja Reformirane episkopalne crkve.⁴⁴²

Međutim, obzirom na činjenicu tko je velečasni Muhlenberg bio, kao i njegovo viđenje Crkve, te obzirom na izjave biskupa Cumminsa kakvu Reformiranu episkopalnu crkvu želi, prilikom čitateljevog pokušaja interpretacije Izjave o ispovijedanju vjere, na umu treba imati sljedeća pojašnjenja:

-Prvo, početni principi jasno prepoznaju Pismo kao primarni autoritativni dokument, ali ne isključivo. Sveto pismo nam nije dano u vakuumu odvojeno od Crkve, te na taj način, drevna Vjeronanja, kako su interpretirana u Trideset devet članaka vjere, također su autoritativna.

-Drugo, izjava o episkopatu dolazi izravno od Richarda Hookera, anglikanskog teologa s kraja 16. stoljeća, koji je napisao klasičnu obranu anglikanstva: "Zakone eklezijalnog uređenja". Hooker potvrđuje episkopalno uređenje kao ukorijenjeno u Svetom pismu i kao povijesno potvrđeno po univerzalnom i neosporavom prihvaćanju kroz prvih 1500 godina crkvene povijesti.⁴⁴³

Ipak, ovi klasični anglikanci opirali su se da u ekskluzivnoj maniri liše crkvenosti one koji nisu imali biskupe (npr. njihovu europsku reformiranu braću), kroz negiranje valjanosti njihova krštenja ili Pričesti. Oni koji su došli kasnije, u 19. stoljeću, odlučili su odstupiti od

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Hookerove engleske reformacije i odbaciti valjanost Pričesti neepiskopalnih protestantskih denominacija. Kao takav, drugi princip prihvaća episkopat na dobrobit Crkve, ali ne i kao uvjet da bi netko uopće bio Crkva.⁴⁴⁴

Na kraju, četiri negirajuća principa mogu se shvatiti kao jasno protivljenje bilo kojem izričaju, definiranom tako da implicira da sakramenti u i po sebi posreduju spasenje odvojeno od vjere.⁴⁴⁵

Međutim, ove negacije ne znače i suvišne zabrane ili odbacivanja. Posebni izrazi poput svećenika, oltara i stvarne prisutnosti nisu zapravo zabranjeni, već je samo pogrešna njihova uporaba.⁴⁴⁶

(1) Članci vjere dozvoljavaju korištenje riječi svećenik kao anglikaniziranu verziju riječi prezbiter i to kroz njihovu dosljednu i jasnu upotrebu kako bi opisale službenika Riječi i sakramenta (XXXII, XXXVI), a ne kao nekoga tko može na neki poseban način osigurati pomirenje (XXXI).⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Ibid.

⁴⁴⁵ Ibid.

⁴⁴⁶ Ibid.

⁴⁴⁷ Ibid.

(2) Izrazi stol i oltar koriste se naizmjenično u Svetom pismu (Malahija 1, 10, 12), što upućuje da je stol Pričesti ujedno i oltar hvale i zahvaljivanja.⁴⁴⁸

(3) Članci vjere potvrđuju vjeru u stvarnu Kristovu prisutnost kada kažu: Tijelo Kristovo se u Večeri Gospodnjoj daje, prima i jede, i to samo u nebeskom i duhovnom smislu (XXVIII).⁴⁴⁹

(4) Sveto pismo (Titu 3, 5) i Katekizam BCP govore o krštenju kao vanjskom znaku unutarnje milosti, tako da regeneraciju treba shvatiti kao nešto što se normalno pojavljuje pri svetom krštenju, ali ne i neodvojivo od krštenja.⁴⁵⁰

Dakle, Izjava o ispovijedanju vjere nije pokušaj odstupanja od povijesnih anglikanskih uvjerenja. Umjesto toga, ona je, prema riječima biskupa Cummins, izraz povratka starim stazama anglikanstva i naših engleskih reformatora. Štoviše, njezino odbijanje osebujnih srednjovjekovnih pogrešaka koje su se ponekad pojavljivale u anglikanskoj povijesti, održalo je reformirane episkopalce na putu pravovjerja bez i jednog slučaja raskola ili doktrinarne devijacije.⁴⁵¹

4.1.2.2. Izjava o ispovijedanju vjere

⁴⁴⁸ Ibid.

⁴⁴⁹ Ibid.

⁴⁵⁰ Ibid.

⁴⁵¹ Ibid.

(usvojena 2. prosinca 1873.)

I. Reformirana Episkopalna crkva, držeći se “vjere jedan put predane svetima” ispovijeda:

- svoju vjeru u Sveta Pisma, Staroga i Novoga zavjeta, držeći Riječ Božju jedinim vodičem Vjere i Prakse;
- svoje vjerovanje prema Ispovijedanju, koje se uobičajeno naziva “Apostolsko ispovijedanje”;
- svoju vjeru u božansko ustanovljenje Sakramenata Krštenja i Večere Gospodnje, te u doktrine o milosti Božjoj, u bitnom kako su definirane u “Trideset i devet članaka vjere”.

II. Crkva priznaje i pridržava se Episkopata, ali ne kao Bogom danog prava, već kao drevnog i poželjnog načina vođenja crkvene zajednice.

III. Crkva ustrajava u liturgiji koja nije važnija niti represivna prema slobodnoj molitvi, prihvaćajući revidiranu “Knjigu zajedničkih molitava” onako kako je predlaže i preporučuje za korištenje Opća konvencija Protestantske episkopalne crkve iz 1785.godine, uz pridržavanje pune slobode, izmijeniti, skratiti, dodati, te uraditi izmijene i dopune iste, kako bi se na najprimjereniji način poslužilo potrebama vjernika „pod uvjetom da sadržaj vjere ostane očuvan“.

IV. Crkva odbacuje i osuđuje sljedeće pogrešne i čudne doktrine, kao protivne Božjoj Riječi:

- Prvo, da bi Crkva Kristova postojala samo ako postoji prema jednom redu ili obliku crkvene zajednice.
- Drugo, da bi kršćanski svećenici bili na neki poseban način “svećenstvo”,
drukčije no što su svi vjernici “kraljevskim svećenstvom”.
- Treće, da bi Stol Gospodnji bio oltarom na kojem se Tijelo i Krv Kristova iznova prinose Bogu Ocu.
- Četvrto, da bi prisutnost Krista u Večeri Gospodnjoj stvarno bila u elementima kruha i vina.
- Peto, da bi nanovorođenje bilo nerazdvojivo povezano s Krštenjem.⁴⁵²

⁴⁵² *Declaration of Principles*

<http://rechurch.org/principles.html> (Pristup: 29. 05. 2015.). U prijevodu autora ovog rada.; *Izjava o ispovijedanju vjere* <http://rechurchzg.wordpress.com/izjava-o-ispovijedanju-vjere-reformirane-episkopalne-crkve/>, prijevod: Goran Bosanac (Pristup: 14. 7. 2018.)

5. Episkopalni ustroj

5.1. Apostolska sukcesija

Apostolska sukcesija odn. nasljedstvo (kod pravoslavnih *prejemstvo*), u Anglikanskoj je crkvi preduvjet za valjanu svećeničku službu. U skladu sa shvaćanjem apostolske sukcesije, svaki valjano ordinirani odnosno zaređeni biskup mora imati povijesnu poveznicu sa samim apostolima (apostoli su zaređili prve biskupe kao svoje nasljednike, oni pak druge biskupe i tako sve do današnjih biskupa). Apostolsku sukcesiju drže i Rimokatolička; Pravoslavna i Starokatolička pa i neke druge, uglavnom stare istočne crkve.⁴⁵³ Od protestantskih crkava naglašavaju ju i skandinavske luteranske crkve. Prema buli *Apostolicae Curae* pape Leona XIII iz 1896. godine, Rimokatolička crkva ne priznaje apostolsku sukcesiju anglikancima zbog promjena u shvaćanju Euharistije i svetog reda do kojeg je došlo za vladavine kralja Edvarda VI, odnosno u BCP 1552. (o čemu će biti više riječi u nastavku). No, pitanje apostolske sukcesije u dijalogu

⁴⁵³Pet starih istočnih crkava su: Nestorijanci, Jakobiti, Armenci, Kopti i Etiopljani. One su se za vrijeme velikih kristoloških rasprava od 5. do 7. stoljeća odvojile od tada jedinstvene Crkve. Vidi više: Juraj Kolarić *Istočni kršćani* (Veritas, Zagreb, 1982.)

anglikanaca i rimokatolika je, unatoč stavu pape Leona XIII, još uvijek otvoreno.⁴⁵⁴

Bez obzira na stav određenih crkava o anglikanskoj apostolskoj sukcesiji, ona ipak ima neprekinuti slijed od vremena samih apostola i svaki valjano (sukladno BCP) zaređeni biskup to može i potvrditi. Biskupa, sukladno staroj tradiciji Crkve, zaređuju (odnosno posvećuju) tri biskupa, iako je i ređenje od strane jednog biskupa u nužnim okolnostima valjano.⁴⁵⁵

Anglikanci ne smatraju da je podjeljivanje svetog reda sakrament i da isto djeluje *ex opere operato* (samo po sebi djelotvorno). Naime, apostolska sukcesija se ne sastoji samo u mehaničkom prenošenju polaganja ruku s biskupa na biskupa, a po njima na svećenike i đakone, već i u očuvanju apostolskog nauka. Ordinacija službenika zapravo je potvrda milosnog dara kojeg mu je Gospodin svojim pozivom već udijelio.⁴⁵⁶

5.2. Zašto biskupi?

⁴⁵⁴ Vidi više: J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 66-67.

⁴⁵⁵ Ibid.

⁴⁵⁶ Ibid. 66-68.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Ovdje donosimo promišljanje Grega Goebela pod naslovom „*Zašto biskupi?*“ Anglikanstvo je jedna od rijetkih tradicija proizašlih iz reformacije koja je zadržala biskupe i episkopalni sustav. Zašto je tomu tako? Greg Goebel će nam pokušati odgovoriti na to pitanje:

„Anglikanci su jedna od rijetkih Crkava reformacije koje su zadržale biskupe kao biblijsku i povijesnu službu. Većina ostalih skupina je odustala od povijesno episkopalnog ustroja. Čini nam se da je to bila pogreška. Evo zašto.⁴⁵⁷

Prvo, zbog povijesti. U Pavlovim Poslanicama nalazimo prezbitere (starješine) koji su nadgledali crkve. U vrijeme Ivanovih Pisama (kasno prvo ili početak drugog stoljeća), jedan od prezbitera na svakom od područja bio je identificiran kao episkopos ili biskup, koji će voditi prezbitere na određenom zemljopisnom području. Ovakav potonji razvoj ubrzo je postao norma u cijelom kršćanskom svijetu sve do reformacije u šesnaestom stoljeću. Biskup je bio glavni pastir Crkve, stoga je pastirski štap simbol koji mnogi biskupi koriste sve do današnjih dana.

⁴⁵⁷ Greg Goebel *Why Bishops?*

<http://anglicanpastor.com/why-bishops/>; Zašto biskupi?

<http://reformiranikrscanizagreb.com/2015/04/24/zasto-biskupi/>

Preveo i prilagodio Jasmin Koso (Pristup: 29. 04. 2015.)

Drugo, zbog kontinuiteta u svjedočanstvu. Anglikanci vjeruju kako ne samo da trebamo propovijedati istu poruku kao apostoli i prvi kršćani, već trebamo zadržati istu strukturu i povijest. U osnovi, vjerujemo da je zadržavanje biskupa jedan važan, vidljiv način kako pokazati da smo nastavak povijesne, izvorne apostolske Crkve. Ne jedini način, ali jedan važan način.

Treće, jer je to dobar način vođenja Crkve. Crkve prirodno imaju tendenciju gravitiranju prema regionalnim voditeljima. Kad se crkva bez biskupa organizira, s vremenom, ako se ne želi skroz raspasti na potpuno nezavisne zajednice, izabrat će regionalne čelnike. To je neizbježan proces.

Rana Crkva nije ponovno izmislila upravljanje s regionalnim biskupom na čelu. Oni su slijedili hebrejski i rimskih obrazac, a njihov "hibrid" je bio vrlo djelotvoran i praktičan (to je zapravo bilo dio onoga što je okrenulo cijeli svijet "naopačke"). Zašto nanovo osmišljavati službu koja već postoji?

Četvrto, a odnosi se na treće, biskupska služba osigurava odgovornost i kredibilitet. Naravno, i biskupi mogu biti nevaljalci i učiniti mnogo štete. No, takvi mogu biti i pastori i laici. Ne postoji potpuno siguran sustav za sprječavanje zlostavljanja, hereza ili lošeg upravljanja. Međutim, regionalni biskup nalaže odgovornost pastorima na terenu. No, i biskup je odgovoran vijeću biskupa. Biskup je također odgovoran i Sinodi (u kojoj su i predstavnici laika) i vijeću klerika. Ovaj sustav, mudro

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

konstruiran od strane naših duhovnih predaka, funkcionirao je tisućama godina. Nije uvijek funkcionirao besprijekorno, ali, promatrajući povijest širokokutnim objektivom, učinio je bolji posao nego bilo koji drugi sustav upravljanja.

Peto, jer može dovesti do umnožavanja novih zajednica. Mi biskupa razmatramo kao glavnog pastora u cijeloj biskupiji. Lokalni svećenik, ili rektor, služi umjesto biskupa u određenoj zajednici (ili župi). Stoga je regionalno umnožavanje i grupiranje zajednica za nas realnost mjesne Crkve. Biskupija je, dakle, mjesna Crkva koja se sastoji od više zajednica. To ne mora uvijek nužno dovesti do osnivanja novih zajednica i ne mora voditi ka automatskom dijeljenju resursa. No, u episkopalnom sustavu postoji ta neka latentna energija ili potencijal. Pokreti koji bivaju najuspješniji u osnivanju novih zajednica su oni regionalni. Čak i ako postoji globalniji poticaj, na kraju se na nivou grada, županije ili regije mora iznaći način kako zapravo izvršiti misiju unutar vlastite kulture. Episkopalna i dijecezanska struktura stvorena je upravo za ovakvu svrhu.

I konačno, jedinstvo. Da, mi anglikanci smo trenutno u podjelama. Pa ipak, naši biskupi i nadbiskupi se i nadalje okupljaju da nas predstavljaju i vode k jedinstvu.

Rimska crkva je najveća svjetska Crkva, s izobiljem biskupa. Ona se održava zajedno već tisućama godina, a

sustav upravljanja je jedan važan razlog zašto je tomu tako.

U stvari, kršćanska Crkva je bila jedna tisuću godina, a onda se, nakon raskola između Istoka i Zapada, podijelila na dvije za idućih petsto godina. Sve dok se protestanti nisu riješili biskupa nije se dogodilo da se razdvojimo na tisuće različitih denominacija.

Statistika naših dana jest da tri najveća kršćanska tijela u svijetu, a predstavljaju oko 60% svjetskih kršćana, imaju biskupe. Anglikanci vjeruju da unatoč našim trenutnim podjelama, zadržavanje i reformiranje našeg episkopalnog sustava upravljanja može pridonijeti tomu da ostanemo ujedinjeni.

Treba li neka denominacija imati biskupe da bi bila istinski kršćanska? Ne. Smatramo li mi ne-episkopalne crkve našom braćom i sestrama u Kristu? Da! No, našoj dragoj braći i sestrama nedostaje taj blagoslov.

Anglikanci vjeruju da bi episkopat jednoga dana mogao biti jedan od naših doprinosa jedinstvu Crkve. Jednoga dana, kada druge Crkve reformacije budu radile s Rimom i Istokom na tome da pokušamo iznaći kako bi se mogli ponovno ujediniti, Anglikanci će biti spremni ponuditi most. Most će biti obnova episkopata s našim srodnim Crkvama reformacije. Imamo puno toga za primiti od

*naših ne-episkopalnih sestrinskih Crkava, ali ćemo imati i za dati, barem ovu jednu stvar.*⁴⁵⁸

5.3. Liturgijske službe

5.3.1. Kler ili duhovni službenici

Euharistiju služi, odnosno njoj predsjedava, biskup ili prezbiter.

Biskup (grč. episkopos, lat. episcopus = nadzornik, nadglednik) je u episkopalno uređenim crkvama najviši, tj. treći stupanj svećeničkog reda.⁴⁵⁹

Prezbiter (lat. presbyter, grč. presbyteros = stariji, starac, u novozavjetnom smislu starješina) je onaj koji u odsutnosti biskupa predsjedava euharistijom. Služba prezbitera u episkopalno uređenim crkvama znači drugi stupanj svećeničkog reda.

⁴⁵⁸ Greg Goebel *Why Bishops?*

<http://anglicanpastor.com/why-bishops/>; Zašto biskupi?
<http://reformiranikrscanizagreb.com/2015/04/24/zasto-biskupi/>
Preveo i prilagodio Jasmin Koso (Pristup: 29. 04. 2015.)

⁴⁵⁹ J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 65.

U prezbiterialno uređenim crkvama (odnosno prezbiterialjanskim), prezbiterial označava i laika, odnosno starješinu upravitelja. Reformirana tradicija u našim krajevima prezbiterialima zapravo naziva crkvene odbornike. Tako se, pod utjecajem reformirane prakse, ovaj termin za laike, odnosno crkvene odbornike, ustalio i u luteranskim-evangeliečkim crkvama u našim krajevima.

U episkopalnoj tradiciji se za prezbiterial koristi i termin svećenik, a termin pastor, kao i župnik, koristi se u smislu svećenikovog upravljanja konkretnom župom.⁴⁶⁰

Đakon (grč. diakonos = sluga, poslužitelj, podvornik) pomaže predsjedatelju liturgije u onim dijelovima koji su predviđeni za đakona. Od 2. stoljeća uobičajeno je da đakoni pripremaju stol Gospodnji za služenje euharistije. Od 4. stoljeća u različitim se liturgijama ustalilo i to da đakon čita Evanđelje. Od kraja 4. stoljeća đakon predvodi i Molitvu naroda a, s dozvolom biskupa, đakoni mogu i propovijedati na liturzijskom slavlju.

Đakoni predvode Jutarnju i Večernju molitvu, službu riječi (kad nema euharistijske službe) te mogu podijeliti od strane ovlaštenog služitelja posvećene euharistijske elemente kruha i vina vjernicima. Njihova dužnost je i podučavati mlade katekizmu, pomagati bolesnima, starima i nemoćnima, a u određenim okolnostima, u

⁴⁶⁰ Ibid.65.-66.

odsutnosti prezbitera, mogu i obavljati sakrament krštenja. Đakoni na euharistijskom bogoslužju upućuju i otpust.⁴⁶¹

Ako se služi koncelebrirano bogoslužje (bogoslužje u kojem sudjeluje više biskupa ili prezbitera kojima pomažu i ostali služitelji) uvijek je jedan služitelj – bio to biskup ili prezbiter – predsjedatelj euharistijskog slavlja, dok ostali bivaju uključeni u određenim dijelovima bogoslužja kako će to predsjedatelj već odrediti.⁴⁶²

5.3.2. Laičke liturgijske službe

Zaređenim služiteljima pomažu laici koji se ne zareduju već imenuju za pojedine službe.

Propovjednik-laik (engl. *lay reader*) je specifična služba u okviru Engleske crkve te onih tradicija koje nasljeđuju hijerarhijsku strukturu ove crkve. Njegove su dužnosti voditi Jutarnju i Večernju molitvu, te službu riječi (ako nema euharistijske službe), propovijedati ukoliko ima ovlaštenje biskupa, a u posebnim okolnostima može obaviti i sprovod.

U evangeličkim i reformiranim crkvama u našim krajevima, ova se služba naziva i lektorskom službom. No,

⁴⁶¹ Ibid. 66.

⁴⁶² Ibid.

u anglikanskoj tradiciji lektorska je služba različita od službe propovjednika laika.⁴⁶³

Lektor (lat. *lector* = čitač) se spominje već u 2. stoljeću. Lektor čita prvo i drugo čitanje za vrijeme Jutarnje i Večernje molitve te službe riječi (čitanje Evanđelja je pridržano đakonu odnosno prezbiteru).

Lektor, ako nema đakona, nosi i evanđelistar u procesiji – bilo na početku bogoslužja, bilo prilikom navještaja evanđelja. Iako svaki vjernik može čitati prva čitanja, ipak je dobro i korisno imenovati posebne osobe za tu važnu liturgijsku službu.⁴⁶⁴

Služba čitača je prisutna i u rimokatoličkoj crkvi, a u istočnim crkvama lektori se nazivaju čteci.

Akolit (lat. *acolythus* = jednoga puta pratilac). U liturgijskom kontekstu se može prevesti s „liturgijski pratitelj“ (ili „liturgijsko pratiteljstvo“) pomaže predsjedatelju liturgije u onim dijelovima koji su i predviđeni za akolite. Akoliti se prvi put spominju u 3. stoljeću. Njegove su dužnosti da pali svijeće i nosi ih u procesiji, da nosi procesijski križ, te da pomaže predsjedatelju liturgijskoga slavlja donošenjem kruha i vina na stol Gospodnji.

U tradiciji Crkve, ova je služba bila samostojna i trajna. Kao takva se udjeljuje u anglikanskim crkvama. U

⁴⁶³ Ibid. 68.

⁴⁶⁴ Ibid. 68.-69.

Rimokatoličkoj crkvi je nakon 1972. godine došlo do obnavljanja službe akolita u formi pripravnika za svećeničku službu (niži redovi), no dužnosti akolita uglavnom obavljaju ministranti (najčešće djeca). U istočnim crkvama službu akolita uglavnom obavljaju čteci.⁴⁶⁵

5.4. Upravljanje u Crkvama reformacije i anglikanstvu

Za Crkve reformacije, pa tako i Reformiranu episkopalnu crkvu, najvišu zakonodavnu vlast, kao i posljednju riječ u pitanjima nauka i prakse, ima Sinoda ili Generalna skupština Crkve. Uz manje varijacije, sastav Sinode je uobičajeno takav da njome predsjedava biskup⁴⁶⁶, a u njezinom radu također sudjeluju i rukopoloženi službenici crkve, te predstavnici crkvenih općina. Svi oni imaju pravo glasa pri donošenju konačnih odluka. Crkvene općine biraju svoje predstavnike u Sinodi i tako posredno

⁴⁶⁵ Ibid. 69.

⁴⁶⁶ A u Crkvama s prezbiterijskim ustrojem moderator odnosno superintendent.

ostvaruju pravo odlučivanja o važnim pitanjima u Crkvi.⁴⁶⁷

Anglikanstvo sačinjava obitelj samostalnih crkava. Njih ne drži na okupu neka centralna organizacija ili crkveni dostojanstvenik koji ima upravnu vlast već svojevrsna dvostruka spona: jedinstvo u vjeri i zajedništvo svetih sakramenata. U anglikanstvu ne postoji nitko tko bi imao položaj ekvivalentan položaju rimskog pape. Canterburyjski nadbiskup uživa posebno i počasno mjesto među anglikancima, no ni on nema pravo miješati se u unutarnje stvari drugih Crkava. Njegov je položaj sličan položaju koji carigradski patrijarh uživa u obitelji Pravoslavnih crkava.⁴⁶⁸

Ovaj decentralizirani sustav lokalnih (mjesnih) crkava fleksibilan je i može biti prilagodljiv u slučaju da se izmijene okolnosti: lokalne crkve mogu nastajati i nestajati, a da to vrlo malo ili uopće ne remeti Crkvu kao cjelinu.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Vidi više na:

<https://www.churchofengland.org/about/leadership-and-governance> (Pristup. 14. 7. 2018.) i stranicama drugih anglikanskih i protestantskih crkava

⁴⁶⁸ Jasmin Koso *Kratka povijest anglikanske crkve – skripta* <https://reformiranikrscanizagreb.files.wordpress.com/2018/02/kratka-povijest-anglikanske-crkve2.pdf> (Pristup. 14. 7. 2018.); Jasmin Koso *Anglikanstvo - Doktrinarni principi 39 članaka vjere – skripta* <https://reformiranikrscanizagreb.files.wordpress.com/2018/03/doktrinarni-principi-39-c48dlanaka-vjere.pdf> (Pristup. 14. 7. 2018.)

⁴⁶⁹ T. Ware *Pravoslavna crkva* 12.

6. Odnos spram evangeli- zacije

6.1. Što je to "evangelikalizam ili "evandeoski pokret"?

Da bismo bolje razumjeli odnos anglikanstva spram evangelizacije valja nam definirati što znači termin *evangelikalizam*. Ovaj termin (srodni izrazi su *evandeoski*, *evangelički*) svoje korijene ima u 16. stoljeću i označavao je one katoličke pisce koji su se željeli više okrenuti biblijskim vjerovanjima i praksi, u odnosu na ono što se vjerovalo i prakticiralo u srednjovjekovnoj Crkvi. Upotrebljavao se posebice od 1520. godine u polemičkim spisima na počecima reformacije.⁴⁷⁰

U današnje vrijeme termin se upotrebljava kako bi naglasio transdenominacijski trend u teologiji i duhovitosti koji poseban naglasak stavlja na ulogu Svetog pisma u kršćanskom životu.^{f471}

Evangelikalizam (ili *evandeoski pokret-kršćanstvo*) označavaju četiri povezana naglasaka:

⁴⁷⁰ A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 142.

⁴⁷¹ Ibid.

1. Autoritet i dostatnost Svetog pisma,
2. Jedinstvenost otkupljenja kroz Kristovu žrtvu na križu,
3. Potrebu za osobnim obraćenjem,
4. Nužnost, ispravnost i hitnost evangelizacije.

Evangelikalni pokret današnjice pokazuje sklonost visokom stupnju pluralizma i prihvaćanja različitosti u pogledu svih drugih pitanja koja smatra "sporednim" ili "nevažnim".⁴⁷²

Evangelikalni pokret današnjice se tako pokazuje vrlo fleksibilnim i po pitanju ekleziologije, čiju važnost često relativizira. To ima i loše i dobre strane. Tako za mnoge pripadnike evangelikalnog pokreta poimanje korporativnog kršćanskog života nije posebno povezano s ispravnim razumijevanjem naravi Crkve, što predstavlja minimalističko i pojednostavljeno poimanje crkvenosti. S druge pak strane, takva minimalistička ekleziologija ovaj pokret čini transdenominacijskim, ekumenskim, te čimbenikom kršćanskog jedinstva i suradnje.⁴⁷³

Smatrajući da je uloga Crkve u kršćanskom životu velika, za reformiranu i anglikansku tradiciju pitanje crkvenosti je pak vrlo važno, te imaju prilično visoko gledište spram

⁴⁷² Ibid.

⁴⁷³ Ibid.

Crkve, o čemu je bilo govora u ovom poglavlju, a bit će još govora i u nastavku.

6.2. Odnos Reformirane episkopalne crkve spram evanđeoskog pokreta

Da bismo bolje razumjeli odnos Reformirane episkopalne crkve (i općenito klasičnog anglikanstva) spram evanđeoskog pokreta i evangelizacije, u cijelosti prenosimo Misijsku izjavu Reformirane episkopalne crkve:

"Izgrađena na temelju autoritativne Božje Riječi, Svetog pisma, Reformirana episkopalna crkva postavlja svoj najviši prioritet na biblijsko **bogoštovlje** i izjavljuje svoju predanost djelu **evangelizacije**, odvažnom i nerazblaženom navještanju spasenja po milosti kroz vjeru u Gospodina Isus Krista (Djela 8, 4). U skladu s vjerom jednom predanom svetima, Reformirana episkopalna crkva međutim ne vjeruje da evangelizacija treba biti kraj, već radije početak njezina božanski određenog poziva.

Osim što je evanđeoska, ona je duboko posvećena **učeništvu**, radu na obuci evangeliziranih muškaraca i žena u kršćanskom življenju (sv. Matej 28,20). Kad je Evanđelje uistinu naviješteno i milosrdem Božjim obznanjeno, otkupljeni muškarci i žene moraju biti vođeni kako bi *prikazali svoja tijela za živu žrtvu, što je njihovo duhovno bogoslužje* (Rimljanima 12, 1). Dakle, Reformirana Episkopalna crkva razumije kršćanski život kao nužno zajednički. Evanđeoski poziv spasenja nije samo k Spasitelju, već također i k vidljivom **zajedništvu** (1 Kor 12, 27), koje biva ispunjeno Kristovim Duhom te nadilazi i vremenske i zemljopisne granice.

Stoga, Reformirana episkopalna crkva je **Crkva Vjerovanja**, slijedi povijesnu katoličku vjeru kako je izražena od strane rane nepodijeljene Crkve, i to u Apostolskom Vjerovanju (a.d. 150.), Nicejskom (a.d. 325.) i Atanazijevom (oko. a.d. 401.); **sakramentalna**, prakticira božanski ustanovljene sakramente krštenja i Gospodnje večere kao vanjske i vidljive znakove Njegove unutarnje i duhovne milosti; **liturgijska**, koristeći povijesnu Knjigu zajedničkih molitava; i **episkopalna**, nalazeći jedinstvo s Crkvom najranijeg kršćanskog razdoblja kroz podlaganje upravljanu pobožnih biskupa.

Na ovaj način, prihvaćajući široku bazu nauka i prakse svojstvene apostolskom kršćanstvu, primljenu po Crkvi engleske reformacije i izraženu u Trideset i devet članaka vjere, Reformirana Episkopalna crkva ima temelj za

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

učinkovitu službu u Kristovo ime, svijetu koji je izgubljen i umire bez Njega."⁴⁷⁴

⁴⁷⁴Ova Misijska izjava usvojena je od biskupa ove crkve 3. prosinca 1992. Revidirana od Vijeća biskupa, 2. listopada 2003. *Odobrio ju je glavni odbor 5. listopada 2003.* Vidi: <http://rechurchzg.wordpress.com/misijska-izjava/> (Pristup. 20. 05. 2015.). Prijevod: Jasmin Koso

7. Liberalni izazovi današnjice

Današnje anglikanstvo, kao i ostale kršćanske tradicije i društvo u cjelini, suočeno je s izazovom sukoba konzervativnih i liberalnih snaga. Crkve se dijele i raspadaju oko pitanja homoseksualnih brakova (i blagoslova takvih brakova u crkvi), prava na pobačaj i slično. Naime, ovdje se ne radi samo o pravima homoseksualaca već i o pitanjima poput: Što je osnovni Božji plan za čovjeka stvorenog na sliku Božju, kao muško i žensko, sa zapoviješću plodnosti?

Drugo važno pitanje oko kojeg se u današnjem anglikanstvu vode velike debate je pitanje posvećenja žena za biskupsku službu. Ovo pitanje izraslo je iz ranije debate o ređenju žena za svećenice.

Danas postoji određeni kompromis vezan uz zaređenje žena za svećenice. Unutar Anglikanske crkve Sjeverne Amerike, neke denominacije imaju svećenice, a neke nemaju, a obje prakse se toleriraju bez nametanja vlastitog stava drugoj strani. No, mnogo veći problem predstavlja posvećenje žena za biskupsku službu zbog same naravi episkopata koji potječe od apostolske službe.

Neki, međutim, upozoravaju da se već u praksi zaređenja žena krije zametak problema vezanih uz ulogu muškarca i žene, a time i pitanje definicije braka.⁴⁷⁵

7.1. Koja je uloga muškarca i žene u liturgiji?

Ovdje donosimo jedno konzervativnije, ali zanimljivije, tumačenje uloga žene i muškarca u liturgiji i pastoralu, te razmišljanje o mogućim implikacijama na svakodnevni život.⁴⁷⁶

„Prva Timoteju 2, 12-14 je jedan od tekstova koji se najčešće citiraju u raspravi oko ređenja i ordinacije žena:

⁴⁷⁵ Ovime ne prejudiciramo nikakav konačan stav o ovom, a ni drugim kontroverznim pitanjima današnjice, jer argumentacija postoji na obje strane.

⁴⁷⁶ Peter J. Leithart *Liturgy and interchangeable sexes*
<http://www.firstthings.com/web-exclusives/2015/03/liturgy-and-interchangeable-sexes>; *Liturgija i međusobna zamjenjivost spolova*
<http://reformiranikrscanizagreb.com/2015/03/18/liturgija-i-medusobna-zamjenjivost-spolova-by-peter-j-leithart/>, preveo i prilagodio Jasmin Koso (Pristup: 29.05.2015.)

'Poučavati pak ženi ne dopuštam, ni vladati nad mužem, nego – neka bude na miru. Jer prvi je oblikovan Adam, onda Eva; i Adam nije zaveden, a žena je zavedena, učinila prekršaj.'

Neki ljudi, unutar i izvan Crkve, ovaj tekst uzimaju kao primarni dokaz da je kršćanstvo inherentno mizoginistički (op. prev. mržnja prema ženama) nastrojeno. Čak i za kršćane, koji ovaj tekst uzimaju kao sam po sebi vrijedan, on predstavlja slabu kariku (op. prev. zbunjuje ih, ne znaju kako bi se postavili). Kakve veze Adam ima s pastoralom?

No Pavao zna u kakvoj je to vezi. U Postanku 2 ljudska vrsta počinje svoj put u Božjoj kući, Vrtu-svetištu Raju. Gotovo svaka značajka pokazuje da je Vrt Hram. Kao i ostala biblijska svetišta on je orijentiran na istok. To je dobro navodnjeno mjesto, mjesto životvorne hrane, sveto mjesto gdje je Gospod prisutan među svojim stvorenjima. Nakon (čovjekova) Pada, kerubini su postavljeni na ulazu, predviđajući tako kerubine čuvare na ulazu (kasnijeg) Prebivališta (Tabernakula) i Hrama. Kasnija svetišta su rekonstrukcije Vrta. Vrt je proto-svetište.

Adam je stvoren prvi i zapovjedom mu je da "obrađuje i čuva" Vrt, ili bolje rečeno, da u njemu služi i da ga čuva. Oba termina opisuju svećeničku službu. Svećenici su čuvari svetih mjesta i nadstojnici sluge Velikog Kralja Izraela, a Adam je prvi u toj liniji.

I Gospod reče: Nije dobro da čovjek bude sam: načinit ću mu pomoć kao što je on (Postanak 2, 18). Ovo treba biti shvaćeno u tom istom kontekstu. Ono što Adam treba nije

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

prijatelj, već liturgijski partner – slušatelj i sugovornik s kojim će razgovarati o Božjoj riječi, pjevač koji će harmonizirati njegovo štovanje, odgovaralac na njegove zazive, partner za Stalom s kojim će lomiti kruh u Božjoj prisutnosti. Kad je Gospod stvorio Evu, Adam ju je trebao čuvati i služiti joj. On njoj saopćava Božju riječ i s njom dijeli plodove Stabla Života. Pavao na drugom mjestu kaže: žena je slava muževa (1 Korinćanima 11,7), i, čuvajući Evu, Adam čuva svijetli odsjaj slave.

Sotonina iskušenja su izopačenje liturgije: najprije su tu zmijine obmanjujuće riječi, zatim “sakramentalna” hrana koja otvara Evine oči. Umjesto da čuva Evu, Adam pasivno stoji s njom (Postanak 3, 6), gledajući plaho kako se zmija dokopava njegove liturgijske uloge. Adam pada u napuštanje svojeg svećeništva.

Muškarci i žene biološki se razlikuju na svima očit način, ali u Postanku se ne radi o biologiji. Crkve su zbunjene u svezi pitanja ređenja jer smo mi materijalisti koji poredak stvaranja poistovjećuju s biologijom, te pretpostavljaju da je sve osim fizičkih činjenica tek kulturna konstrukcija. Liturgijske razlike nisu nametnute samo osnovnim fizičkim razlikama. Prema Pavlu i Postanku, razlike između muškarca i žene su esencijalno simboličke i fundamentalno liturgijske.

Ovo, doduše, nije potpuna obrana prakse ređenja isključivo muškaraca, pa čak niti potpuno objašnjenje 1 Timoteju 2. No to pokazuje da je Pavao imao dobar razlog

da se pozove na Postanak u prilog muške pastorale. A ta linija argumentacije također ukazuje na šire posljedice borbe oko ređenja žena.

Tvrđnja da su homoseksualne želje i djela “neprirodni” također se poziva na red stvaranja. Protivnici istospolnih brakova koriste iste odlomke iz Postanka koje i Pavao koristi u 1. Timoteju. Povijesno stajalište Crkve o homoseksualnosti i njezina tradicionalna pozicija o ređenju imaju zajedničku početnu poziciju u Božanskoj namjeri stvaranja.

Paralela nije slučajna. Iako seksualni čini nisu dio biblijskog obožavanja, Pismo često povlači analogiju između liturgije i seksualnosti. Od kada je napisana, Pjesma nad pjesmama se čita alegorijski, i to s pravom. Tu je puna slika Hrama: Zaručnica sebe opisuje tamnom kao zavjese Salomonove (1, 5); ljubavničke prostorije su izgrađene od cedrovine i čempresa (1, 16), dakle hramskog materijala; oni se povlače u vrt da bi uživali u ljubavnoj gozbi (5, 1), a Hram je bio arhitektonski vrt. Ova erotska simbolika je unesena i u kršćanstvo. Crkva se okuplja u Božjoj prisutnosti kao “zaručnica Kristova” da bi uživala u predokusu “svadbene gozbe Jaganjčeve”

Liturgijski i seksualni poredak stoje zajedno, te mogu i pasti zajedno. Za sada, neke crkve pokušavaju napraviti razliku: Spolovi su međusobno zamjenjivi za propovjedaonicom i Stolom Gospodnjima, ali se zato jako razlikuju u krevetu. Taj nestabilni položaj će erodirati i crkve neće biti sposobne održati liniju u svezi pitanja

istospolnih brakova bez preispitivanja i rješavanja pitanja međusobne zamjenjivosti spolova u pastoralnoj službi.

Za mnoge crkve pitanje će se svesti na ovo: Ako su muškarac i žena zamjenjivi u Vrtu-svetištu, zašto ne i drugdje? Ako su spolovi zamjenjivi u centru života – u liturgiji, zašto nisu zamjenjivi posvuda?⁴⁷⁷

7.2. Jeruzalemska deklaracija

GAFCON (Global Anglican future conference) kao organizacija koja okuplja Crkve koje se širom svijeta zalažu za opstanak i budućnost klasičnog anglikanstva u Jeruzalemskoj deklaraciji⁴⁷⁸ izrazila je temeljna načela svoga vjerovanja i rada:

Jeruzalemska deklaracija

⁴⁷⁷ Peter J. Leithart *Liturgy and interchangeable sexes*
<http://www.firstthings.com/web-exclusives/2015/03/liturgy-and-interchangeable-sexes>; *Liturgija i međusobna zamjenjivost spolova*
<http://reformiranikrscanizagreb.com/2015/03/18/liturgija-i-medusobna-zamjenjivost-spolova-by-peter-j-leithart/>, preveo i prilagodio Jasmin Koso (Pristup: 29.05.2015.)

⁴⁷⁸ Donesenoj 2008. godine na prvoj konferenciji održanoj u Jeruzalemu.

U ime Boga Oca, Boga Sina i Boga Duha Svetoga:

Mi, sudionici konferencije Globalna budućnost anglikanizma (Global Anglican Future Conference), sastali smo se u domovini Isusova rođenja. Kao učenici Kralja nad kraljevima, Gospodina Isusa, izražavamo Mu svoju odanost. Radosno prihvaćamo Njegovu zapovijed da naviještamo realnost Njegova Kraljevstva koje je prvo navijestio u ovoj zemlji. Evanđelje Kraljevstva je radosna vijest spasenja, oslobođenja i preobraženja za sve. U svijetlu ovoga gore navedenoga, složili smo se zajedno zacrtati put kojim ćemo ići naprijed, a koji će promicati i čuvati biblijsko evanđelje i misiju prema svijetu, te svečano izjavljujemo sljedeće stavke pravovjerja koje su temelj našeg anglikanskog identiteta.

1. Radujemo se u Evanđelju Božjem po kojem smo milošću spašeni vjerom u Isusa Krista, silom Duha Svetoga. Jer Bog je prvi ljubio nas i mi ljubimo Njega, i kao vjernici donosimo plodove ljubavi, neprestanog pokajanja, žive nade i zahvaljivanja Bogu u svim stvarima.

2. Vjerujemo da je Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta pisana Riječ Božja i da sadrži sve potrebno za spasenje. Bibliju treba prevoditi, čitati, propovijedati, naučavati te joj treba biti poslušan u njezinu jasnom i kanonskom smislu, u skladu s povijesnim crkvenim i konsenzualnim čitanjem.

3. Držimo četiri Ekumenska koncila i tri povijesna Vjeroispovijedanja kojima izražavamo vjerovanje u jednu svetu, sveopću i apostolsku Crkvu.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

4. Trideset i devet članaka vjere držimo dokumentom koji sadrži istinski nauk Crkve u suglasnosti s Riječju Božjom i mjerodavnim za anglikance današnjice.

5. Radosno naviještamo i pokoravamo se jedinstvenom i univerzalnom gospodstvu Isusa Krista, Sina Božjega, jedinog Spasitelja čovječanstva od grijeha, osude i pakla, koji je živio životom kojim mi ne možemo, i umro smrću koju mi zaslužujemo. Po Njegovoj pomirničkoj smrti i slavnom uskrsnuću osigurao je otkupljenje svih koji Mu pristupe u pokajanju i vjeri.

6. Radujemo se u našem anglikanskom, sakramentalnom i liturgijskom nasljeđu kao izrazu Evanđelja, i držimo Knjigu zajedničkih molitava (1662) kao istiniti i mjerodavni standard štovanja i molitve koja se treba prevoditi i prilagoditi svakoj lokalnoj kulturi.

7. Prepoznajemo da je Bog pozvao i nadario biskupe, svećenike i đakone u povijesnom nasljeđu (sukcesiji) kako bi opremili sav Božji narod za njihovu službu u svijetu. Držimo klasični Anglikanski ordinarij (Anglican Ordinal) kao mjerodavni standard za crkvene službenike.

8. Potvrđujemo da je Bog ljudski rod stvorio kao muško i žensko i da je nepromjenjiv standard za kršćanski brak, brak između jednog muškarca i jedne žene i da je bračna zajednica jedino ispravno okruženje za seksualnu intimnost i temelj obitelji. Kajemo se zbog svojih propusta da zadržimo ovaj standard i pozivamo na obnovu

predanosti doživotnoj vjernosti u braku i apstinencije za one koji nisu u braku.

9. Radosno prihvaćamo veliko poslanje uskrslog Gospodina da činimo sve narode učenicima Njegovim, da tražimo one koji ne poznaju Krista i da krstimo, poučavamo i dovodimo nove vjernike do zrelosti u vjeri.

10. Ne zaboravljamo našu odgovornost da moramo biti dobri upravitelji Božje tvorevine, da držimo i zagovaramo pravdu u našem društvu, da tražimo oslobođenje i osnaženje siromašnih i potrebitih.

11. Predani smo ujedinjenju svih onih koji poznaju i ljube Krista i izgradnji autentičnih ekumenskih odnosa. Prepoznamo službe i ovlasti onih anglikanaca koji drže pravovjernu vjeru i praksu i potičemo ih neka nam se pridruže u ovoj deklaraciji.

12. Slavimo, Bogom nam danu, različitost koja obogaćuje naše globalno zajedništvo i prihvaćamo slobodu u sekundarnim stvarima. Prisižemo da ćemo raditi zajedno i tražiti Kristov savjet u stvarima koje nas dijele.

13. Odbacujemo autoritet onih crkava i vođa koji su zanijekali pravovjere riječima ili djelima. Molimo za njih i pozivamo ih da se pokaju i vrate Gospodinu.

14. Radujemo se skorom ponovnom dolasku Isusa Krista u slavi, i dok čekamo taj konačni povijesni događaj,

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

proslavljamo Ga radi načina na koji gradi Svoju Crkvu po Duhu Svojemu čudesno mijenjajući ljudske živote.⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ *Jeruzalemska deklaracija*

<http://rechurchzg.org/jeruzalemska-deklaracija/> (Pristup: 29. 05. 2015.). U prijevodu Danijele Vidaković.

4. DIO

LITURGIJA

Uvod

Liturgijsko bogoslužje znači da koristimo pisane molitve i pjesme, kako bismo mogli štovati, moliti i pjevati zajednički i jednodušno, kao jedno tijelo. Prednost liturgijske molitve je i to što ne ovisi bitno o izvedbi i osobnosti služitelja.

Oni koji se pitaju o temelju liturgijskog štovanja mogu testirati biblijske dokaze. Cijela liturgija nije sačuvana u Bibliji, ali Novi zavjet je zapravo ispunjen mnogim citatima i referencama na liturgiju. Apostol Pavao Korinćane pohvaljuje za održavanje tradicije koju im je predao (1 Kor 11, 2), apostol Petar citira upute za krštenje (1 Pt 3, 18). Također, himne (Fil 2, 6), ispovijedi (1 Tim 3, 16), katekizmi (1Kor 15, 3-15, Rim 1, 2-4), te trojstvene formule (2 Kor 13, 13; Jd 20-21) prožimaju Poslanice. Najraniji kršćani su bili postojani u apostolskom nauku, zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama (1 Kor 11, 23; Dj 2, 42). U stvari, kad su se njegovi učenici raspitali, sam Gospodin poučio ih je kroz zajedničku molitvu “Oče naš”.

Tijekom svog povijesnog razvoja liturgija je imala pozitivan utjecaj na kršćansku teologiju i praksu, no možemo svjedočiti i njezinim stranputicama.

Kroz svoj pozitivan utjecaj liturgija je često otkrivala pogrešne, novoosmišljene teološke koncepte. S druge strane, kada je i sama zapadala u "novotarije" i pogrešne pristupe, tada ju je trebalo reformirati na osnovu Svetog pisma i apostolskih načela.

1. Osnovno određenje poj- mova

Liturgija. Liturgija dolazi od grčke riječi λειτουργία (glagol λειτουργειν koja je kod Grka označavala svako dobro djelo učinjeno u korist naroda ili države, odnosno koje je učinjeno za javno dobro. Od 2. stoljeća prije Krista ovaj izraz se koristi i za bogoštovnu praksu, odnosno kulturnu službu.⁴⁸⁰

U grčkom prijevodu Starog Zavjeta, odnosno prijevodu Sedamdesetorice (Septuaginta)⁴⁸¹ izraz *leiturgia* upotrebljava se za službu svećenika i levita. Također u Novom Zavjetu, u redcima poput Lk 1, 23; Heb 9, 21; 10, 11 isti termin se upotrebljava za Kristovu svećeničku službu (Heb 8, 6), ali i za humanitarno djelovanje vezano za pomoć vjernicima u Palestini (2 Kor 9, 12), te za pomoć apostolu Pavlu dok je bio utamničen (Fil 2, 30). Termin *leiturgia* koristi se i za bogoslužje rane Crkve (Dj 13, 2).⁴⁸²

U današnje vrijeme, izraz liturgija označava bogoslužje kršćanskih crkava. No u praksi, budući da se pojedine crkve razilaze i po pitanju bogoslužja i u praktičnom i u

⁴⁸⁰ J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 15-16.

⁴⁸¹ Nastao između 250-150 godine pr. Kr.

⁴⁸² J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 15-16.

dogmatskom smislu, izraz liturgija se primjenjuje u onim crkvama koje imaju tzv. *liturgijsko bogoslužje*.⁴⁸³ Pod tim se podrazumijeva propisano i definirano bogoslužje; s određenim liturgijskim radnjama, posebnom odjećom voditelja bogoslužja, propisanim molitvama, redosljedom itd. Za razliku od njih, postoje tradicije koje imaju tzv. *slobodna bogoslužja*⁴⁸⁴ koja ne podliježu određenim pisanim formama, već je naglašena sloboda i kreativnost voditelja bogoslužja.⁴⁸⁵

Liturgika je naziv za znanost koja se bavi proučavanjem kršćanskog bogoslužja.

Liturgičar je naziv za osobu koja se bavi proučavanjem liturgije.

Liturg je osoba koja predvodi bogoslužje, odnosno vrši liturgijski čin.⁴⁸⁶

Bogoštovlje je jedan od termina koji se također koristi za liturgiju. Sam izraz ukazuje na njegovo značenje:

⁴⁸³Crkve koje primjenjuju ovakav način bogoslužja su: Rimokatolička, Grkokatolička, Pravoslavna, stare Istočne crkve, Anglikanska, Starokatolička, Evangelička, Reformirana, Metodistička i sl.

⁴⁸⁴Crkve koje primjenjuju ovakav način bogoslužja su tzv. Slobodne crkve reformacijske baštine poput Baptističke, Pentekostne i sl.

⁴⁸⁵ J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 15-16.

⁴⁸⁶*Ibid* 15.

aktivnosti pojedinca ili zajednice po kojima se štuje Bog. Iako svaka religija poznaje privatnu molitvu vjernika, suština bogoslužja jest zajednički čin u kojem vjernačka zajednica štuje Boga.⁴⁸⁷

Bogoslužje. Pored termina bogoštovlje koristi se i termin bogoslužje. Bogoslužje je zapravo najprikladniji hrvatski izraz koji možemo upotrijebiti za kršćansku liturgiju. To je zbog toga što je kršćanska liturgija dvostruki čin. Mi služimo Bogu proslavljajući i štujući ga, no u isto vrijeme i Bog služi nama „darujući nam uslugu svog spasenja u Kristu, koji je sam rekao da nije došao 'da bude služen, nego da služi'(Mt 20, 28; Mk 10, 45)“. Može se slobodno reći da je bogoslužje u prvom redu Božje služenje nama, a tak onda, kao naš odgovor, služenje vjernika Bogu.⁴⁸⁸

Služba. Pored navedenih izraza koji se koriste za kršćansku liturgiju, nailazimo i na jednostavan termin služba. Ovaj termin zapravo je jednostavan prijevod hebrejske riječi *abadah* koja se u Starom Zavjetu označava službu Bogu. I taj termin, poput riječi bogoslužje, može imati dvostruko značenje- Bog je onaj kojeg se služi i Bog je služitelj onima koji mu služe.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷Ibid. 16.-17.

⁴⁸⁸Ibid. 17.-18.

⁴⁸⁹Ibid. 18.

1.1. Nazivi za euharistiju

Uobičajeni nazivi koji se u BCP⁴⁹⁰ koriste za euharistiju su:

Večera Gospodnja (engl. *Lord's Supper*) odnosno **Sveta pričest** (staroslav. pristup čestici, djelu, odnosno zajedništvo/sjedinjenje (s Kristom); engl. *Holy Communion*).

Osim ovih, u tradiciji crkve susrećemo se i s drugim nazivima:

Lomljenje kruha – uobičajeni termin u Novome zavjetu za euharistijsko blagovanje po gesti lomljenja kruha pri židovskoj gozbi. Predsjedatelj stola je, naime, nakon molitve blagoslivljao i lomio kruh, a isto je učinio i Krist prilikom ustanovljenja euharistije. Krist je nakon uskrsnuća prepoznat u lomljenju kruha.

Euharistija (grč. *euharistia* = zahvalnost, zahvaljivanje), temeljem židovskih blagoslovnih molitava izgovaranih za objedom, a kojima su se navješćivala Božja djela

⁴⁹⁰ The Book of Common Prayer (Knjiga zajedničkih molitava).

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

stvaranja, otkupljenja i posvećenja. Rani crkveni oci su uglavnom koristili ovaj termin za Večeru Gospodnju.

Misa (lat. *mittere* = slati, otpuštati). Po završetku u latinskom obredu: *Ite missa est* = idite, otpust je, završeno je) – iako se u našem kontekstu ovaj termin vezuje uz Rimokatoličku crkvu, treba reći da ga je koristio i Luther, a koristi se i danas u nekim luteranskim i anglikanskim crkvama. Večeru Gospodnju naziva misom i prvo izdanje BCP 1549. Reformatori su ga izbjegavali koristiti zbog povezanosti sa žrtvenim karakterom euharistije.

Liturgija – U istočnim crkvama naziv liturgija odnosno božanstvena liturgija odnosi se na slavljenje euharistije.⁴⁹¹

⁴⁹¹ J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 64.-65.

2. Teologija i štovanje – važnost liturgijske tradicije

Jedan od zasigurno najvažnijih elemenata kršćanstva su ustanovljeni oblici štovanja, to jest liturgija. Tako i kršćanski teolozi mole i štuju, te taj pobožni kontekst oblikuje i njihovo teološko promišljanje. Ovu činjenicu se uvažavalo još od vremena rane Crkve. Izreka *lex orandi, lex credendi* koja se približno može prevesti kao "način na koji moliš određuje što vjeruješ", govori o činjenici da su teologija i pobožnost vrlo usko povezani. Ono što kršćani vjeruju utječe na način na koji mole i štuju, i obrnuto, način na koji kršćani mole i štuju utječe na ono što vjeruju.⁴⁹²

Možemo izdvojiti dvije kontroverze u ranoj Crkvi, povezane s gnosticizmom i arijanizmom, koje vrlo dobro oslikavaju važnost ovog principa. Na osnovu svog radikalnog dualizma između "tjelesnog" i "duhovnog", gnostici su tvrdili kako je materija po sebi zla. No Irenej je odbacio ovaj stav upućujući na činjenicu da se kruh, vino i voda upotrebljavaju u kršćanskim sakramentima. Prema tome, oni ne mogu biti zli, kad im je dano tako važno mjesto u kršćanskom bogoštovlju.⁴⁹³

⁴⁹² A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 198.

⁴⁹³ *Ibid.*

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Arije je pak tvrdio kako je Krist najviši među Božjim stvorenjima. No njegovi protivnici, poput Atanzija, prigovorili su da je ova kristologija u potpunom neskladu s načinom kršćanskog štovanja Boga. Atanzije je naglasio teološku važnost prakse upućivanja molitava Kristu, te Njemu upućenog štovanja. Ako je Arije u pravu, kršćani su krivi za idolatriju, odnosno štovanje stvorenja umjesto Boga. Tamo gdje je Arije vjerovao da teologija treba kritizirati liturgiju, Atanzije je vjerovao da teolozi trebaju uvažavati bogoštovnu praksu (kao stariju, izvorniju i predanu, dok je Arijevo učenje bilo "novotarija").⁴⁹⁴

Kršćanska liturgija je i plod teološkog promišljanja. Teološki motivi i koncepti uključeni su u kršćansko bogoštovlje već od samih početaka. Crkvena liturgija uključuje intelektualne elemente, te po svome karakteru nije samo osjećajna, ili plod slučaja i okolnosti. Kao rezultat toga, uska veza teologije i liturgije je potpuno prirodna, jer su bogoštovlje i teološko promišljanje usko povezani.⁴⁹⁵

Neki teolozi, poput rimokatoličkog teologa Aidana Kavanagha⁴⁹⁶, čak smatraju da je bogoštovlje primarni

⁴⁹⁴ Ibid.

⁴⁹⁵ Ibid.

⁴⁹⁶Aidan Kavanagh *On Liturgical Theology – The Hale Memorial Lectures of Seabury-Western Theological Seminary, 1981* (The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 1984.)

izvor i poticaj za kršćansku teologiju. Kavanagh je stoga oštro razlikovao bogoštovlje kao primarnu teologiju, od teološkog promišljanja kao sekundarne teologije. On je smatrao da bogoštovlje prethodi teologiji. No što se događa ako liturgijski razvoj postane neodgovoran? Ima li i teologija ulogu ograničavanja i kritiziranja teologije? Svakako, uloge teologije i liturgije su uzajamne. Smatramo da i teologija ima mogućnost kritiziranja liturgije ukoliko se u nju uvedu neopravdane i nepotrebne "novotarije".⁴⁹⁷

U nastavku donosimo promišljanje autorice Rebecce Dinovo.⁴⁹⁸

Zašto liturgija?

„Anglikansku (Episkopalnu) Crkvu primjereno je opisati kao "liturgijsku crkvu". To znači da je anglikansko bogoslužje u potpunosti liturgijsko. Ovdje ćemo razmotriti zašto anglikanci koriste liturgiju, i zašto ju vole.

Liturgija je aktivna i traži sudjelovanje

⁴⁹⁷A. E. McGrath *Uvod u kršćansku teologiju* 198.

⁴⁹⁸ Rebecca Dinovo *Why Liturgy?* <http://www.franciscan-anglican.com/Liturgy.htm>; *Zašto liturgija?* <http://reformiranikrscanizagreb.com/2012/01/12/zasto-liturgija/>, u prijevodu Almira Pehlića. (Pristup: 13. 09. 2013.)

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Liturgija doslovno znači, "djelo naroda". Bogoslužje je u ranoj Crkvi bilo liturgijsko, ono nije bilo pasivno već aktivno iskustvo, odnosno događaj u kojemu Božji narod aktivno zajedno slavi. Liturgija zahtjeva aktivnu uključenost cijele zajednice kroz zajedničke forme molitve, pjevanja, odgovora i akcija.

Liturgija je biblijska praksa

Kada promotrimo uzore slavljenja u Pismu, tada nužno pronalazimo zajedničke naglaske. Naprije vidimo Božji narod koji za ozbiljno shvaća Božju svetost u svome slavljenju. U današnjem zapadnom bogoslužju često gubimo svijest o Božjoj svetosti uslijed naših dobronamjernih pokušaja da Boga učinimo pristupačnijim.

Ovdje moramo napraviti razliku: Bog uistinu i jest pristupačan kroz Isusa Krista zato što je Isus posredovao spasenje i oprostjenje za nas ("U njemu, s pouzdanjem po vjeri u njega, imamo slobodan pristup", Ef 3,12). Međutim, Bog je i dalje Bog te zaslužuje istinsko strahopoštovanje zbog svoje svetosti i drugosti u kontekstu slavljenja: "Gospodnji strah početak je mudrosti" (Mudre izreke 9,10). Poslanica Hebrejima 12,28.29 nas podsjeća: "Zato jer smo primili kraljevstvo neuzdrmljivo, iskazujmo zahvalnost iz koje služimo Bogu kako je njemu milo, s predanjem i strahopoštovanjem. Jer Bog je naš oganj što proždire".

Starozavjetno bogoslužje, kao i bogoslužje rane Crkve, bilo je liturgijsko. Uključivalo je liturgijske elemente kao što su rituali i dekoracije, prekrasne ambijente. U Božjim naredbama prilikom izgradnje Hrama, bila je i ona o dekoriranju (Izl 25-30). Ovo nam pokazuje kako Bog želi da ga Njegov narod slavi – a taj način slavljenja možemo uključiti i u naše današnje bogoslužje.

Ova tradicija o ozbiljnosti Božje svetosti nastavlja se i u Novome zavjetu. Primijetit ćemo da je Isus odrastao u kontekstu židovskog bogoslužja. Marija, Josip i Isus su u potpunosti sudjelovali u liturgijskim slavljenjima i obredima u Hramu i sinagogama. Isus nikada nije govorio protiv same forme slavljenja, već je govorio protiv legalizma i licemjerja religijskih vođa svoga vremena. Isus zagovara ideju da je Božji dom mjesto posvećene molitve i slavljenja. Jedini primjer u kojem vidimo Isusa ljutog jest u susretu mjenjača novca u Hramu, jer narod nije ozbiljno shvaćao svetost kuće Božje i pretvorio ju je u trgovinu i "razbojničku špilju", a to je ozbiljan grijeh.

Jedna od Pavlovih velikih briga jeste da se bogoslužje odvija "dostojno i uredno" (1 Kor 14,40). Pavao je tražio da se u potpunosti svi uključe u bogoslužje, no, uvažavajući red i dobrostivost, jer "Bog nije Bog nesklada, nego Bog mira" (1 Kor 14,33).

Knjiga Otkrivenja nam zorno prikazuje bogoslužje koje se odvija u nebesima. Tamo vidimo starješine kako padaju licem pred Bogom, vidimo mora ljudi koji pjevaju hvalu Bogu dan i noć bez prestanka. Čujemo anđeoski refren koji

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

odzvanja pred Bogom koji sjedi na prijestolju: "Svet! Svet! Svet Gospodin, Bog Svevladar, Onaj koji bijaše i koji jest i koji dolazi!" (Otk 4,8). Žarište iskazivanja slave jest Bog i samo Bog. Ako uistinu razumijemo da se nalazimo u prisutnosti Gospodara nad Gospodarima, tada i naše Bogoslužje mora reflektirati to uvjerenje.

Naravno, ozbiljno prihvaćanje Božje svetosti ne odbacuje radost u bogoslužju. Zapravo, ono treba povećati radost! Bogoslužje treba biti radosno, jer je ono slavljeničkog karaktera. U prisutnosti smo Svetog Kralja Pobjede i imamo privilegiju bogoslužiti mu i proslavljati ga.

Crkvena liturgija je izravno povezana sa židovskim bogoslužjem. Namjera liturgije jeste ozbiljno prihvaćanje Božje svetosti kroz uređenu strukturu i drevne refrene. To je jedan od razloga zašto je rana Crkva ugradila liturgijske obrasce u svoja bogoslužja. Postoji i vrijeme i mjesto za sve, a bogoslužje je vrijeme kada pristupamo Bogu u duhu i formi stvarnog – duhovnog štovanja, te priznanja njegove svete prisutnosti među nama.

No postaju li liturgija i rituali postepeno isprazni i beznačajni? I to je moguće, no svi obrasci bogoslužja moraju računati s tim rizikom. To je više indikator stanja srca pojedinca nego pitanje forme bogoslužja. Zapravo, većina crkava imaju neku vrstu 'rituala' u svome bogoslužju iako ih možda tako ne nazivaju. Dakle, postoji forma koja se ponavlja iz tjedna u tjedan: pjevanje pjesama, obavijesti, molitva, propovijed, i završetak s

pjesmom. Svaki način djelovanja, i svaki način bogoslužja može postati isprazan i besmislen ukoliko nije učinjen u pravom duhu. Takvo bogoslužje će postati gluma, jer više nećemo sudjelovati punim srcem, umom i duhom. No, ukoliko je naše bogoslužje u potpunosti ispunjeno Duhom, a naša srca otvorena za Boga, tada će ono proslavljati Boga. Ključ autentičnog bogoslužja jest da slavljenju pristupamo iskrena srca, te puni poštivanja prilazimo našem Bogu.

Ne postoji apsolutno "pravi" i apsolutno "krivi" način slavljenja, dapače, sigurno je da su neke forme bliže nekim ljudima, a udaljenije drugim ljudima. No, slavljenje koje teži proslavljanju Boga (i koje nije orijentirano ka udobnosti i stimuliranosti pojedinca) će težiti slavljeničkoj atmosferi koja će ugađati Bogu, bez obzira u kojoj formi ono bilo. U slavljenju uzimamo dijelove iz Biblije, a naročito iz starozavjetnih spisa, u kombinaciji s jasnim slikama proslavljanja iz knjige Otkrivenja.

Problem kod suvremenog bogoslužja je da se fokus postavlja na osobu koja čini bogoslužje umjesto na Boga. Ne samo da je izgubljeno zajedničko bogoslužje, već je izgubljena i sama svrha tog čina. Mnoge se suvremene pjesme za bogoslužja fokusiraju primarno na osjećaje, nade i želje pojedinca. Iako su takvi koncepti vrijedni i potrebni, oni se ipak ne uklapaju u svrhu bogoslužja koje ima za zadatak proslaviti Boga. Pitanje vezano uz uređenje suvremenih bogoslužja de facto glasi "Što bi bilo ugodno ljudima?", a trebalo bi glasiti "Što će proslaviti Boga?"

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Drugi problem koji nastaje kod suvremenog bogoslužja jest da ona postaju vrlo pastorocentrična! Žarište bogoslužja postaje jedna osoba i propovijed te iste osobe. No, to nije način bogoslužja kakav nalazimo u Pismu. U Bibliji je bogoslužje radosna služba koju predajemo Bogu, jer je On vrijedan Slave! Ono je u potpunosti teocentrično i u potpunosti fokusirano na Boga. Podučavanje i učenje imaju svoje mjesto u životu kršćanina, ali bogoslužje nije isto što i podučavanje. Trebamo se vratiti autentičnoj formi bogoslužja kako bismo ponovo naučili kako slaviti Boga.

Liturgija nas povezuje s kršćanima kroz stoljeća

Liturgija uključuje forme i sadržaje bogoslužja rane i drevne Crkve. Ono uključuje Psalme, Vjerovanja, himne i stihove koje su koristili i rani kršćani. Upotreba ovih elemenata podsjeća nas da ne slavimo Boga u povijesnom vakuumu, već da smo povezani s Božjim narodom kroz sva vremena.

U liturgiji molimo Kyrie: "Gospodine, smiluj se. Kriste, smiluj se. Gospodine, smiluj se", koji ima korijene u hebrejskoj Hosani, a standardizirano je u četvrtom stoljeću od strane grčkih kršćana. "Gloria in excelsis" je proizašla iz anđeoske himne prilikom rođenja našeg Spasitelja i iz drevnih mesijanskih pjesama. Sve najvažnije komponente liturgije, uključujući euharistijsku molitvu,

pronalazimo u židovskim, biblijskim i ranokršćanskim bogoslužjima.

Liturgija je holističko bogoslužje

Liturgija poziva okupljene da Boga slave na holistički način; što znači svojim tijelom, umom i duhom. U zapadnom društvu bogoslužje se često reducira na intelekt, no Bog nas poziva da ga slavimo u punini. Naš intelekt možda jest uključen kroz propovijed ili učenje, ali naša tijela obično nisu u punini uključena već budu prilično pasivna. U liturgijskom bogoslužju, tijelo i osjetila su u potpunosti uključena. Tijelo sudjeluje zajedno s umom i duhom kroz djela klečanja, križanja, ustajanja i prilaska oltaru. Osjetila su uključena kroz vizualno: umjetnine, svijeće i simbole; osjet mirisa zaokuplja dim i mirisi zapaljenih sredstava; auditivno smo uključeni kroz pjevanje, kroz glazbu, zvonjavu; a po osjetu dodira i okusa smo dionici Euharistije i Sakramenata. Sve nas ovo poziva da podignemo naša srca, umove, i tijela k Bogu u proslavljanju, obožavanju i bogoslužju.

Dio holističkog bogoslužja nužno uključuje poslušnost tezi: "Prikažite svoja tijela za žrtvu živu, svetu, Bogu milu – kao svoje duhovno bogoslužje." (Rim 12,1). Kada slavimo holistički, tada nas taj način slavljenja podsjeća na tu zapovijed.

Liturgija je inkarnacijska

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Naša vjera je inkarnacijska vjera.⁴⁹⁹ Kršćanstvo je fokusirano na osobu Isusa Krista koji je inkarnirani Bog. Za razliku od spiritizma ili gnosticizma koji niječu materiju kao dobar vid Božje kreacije, kršćanstvo prihvaća naslijeđenu dobrotu svih stvorenja, pa tako i fizičkih – materijalnih ("I vidje Bog sve što je učinio, i bijaše veoma dobro." Post 1,31). Kršćanstvo također prepoznaje da Bog dolazi do nas, komunicira s nama i djeluje u našim životima inkarnacijskim putovima. Biblija je puna primjera Božjeg inkarnacijskog djelovanja u odnosu na svoj narod. Neki primjeri uključuju Božju prisutnost u Izraelu po oblaku i Šatoru, Božju upotrebu Aaronova i Mojsijeva štapa za činjenja čuda, Božji način govorenja kroz ljude i proroke. Bog komunicira kroz Bibliju i kroz Isusa Krista – ultimativnu inkarnaciju. Bog nam također govori na druge inkarnacijske načine: kreativnošću, umjetnošću, glazbom, sakramentima, Crkvom, knjigama i preko drugih ljudi. Kršćani potvrđuju i prihvaćaju da Bog koristi fizičke, materijalne i opipljive načine komuniciranja s ljudima i time nas izravno dotiče.

Liturgijske zajednice preuzimaju inkarnacijsku teologiju te ju u potpunosti koriste. Bog ne traži od nas da budemo savršeno duhovni kako bismo komunicirali s njim! Ne, Bog se spušta do nas i preuzima zemaljsku suštinu i život kako bi nam govorio i dodirnuo nas. Pozvani smo da se

⁴⁹⁹ Inkarnacija znači utjelovljenje duhovne forme u tjelesnu.

*otvorimo Božjem dodiru i poruci kroz promatranje ljepote stvaranja, ritma bogoslužja, vode, kruha, vina, prekrasne slike ili ikone, svjetlosti svijeće, kroz prizore vitraja, elegantnih arhitektura, te kroz gestu ili dodir drugih osoba. Vjerujemo da liturgija na snažne načine posreduje Božju prisutnost i poruku. Nestrpljivo iščekujemo Boga koji nam milostivo dolazi u ovim uobičajenim zemaljskim načinima, isto kao što je došao u obliku dojenčeta u jaslama ispunjenim slamom.*⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Rebecca Dinovo *Why Liturgy?* <http://www.franciscan-anglican.com/Liturgy.htm>; *Zašto liturgija?* <http://reformiranikrscanizagreb.com/2012/01/12/zasto-liturgija/>, u prijevodu Almira Pehlića. (Pristup: 13. 09. 2013.)

3. Počeci kršćanskog bogoslužja

"Ovo činite meni na spomen!" (Lk 22,19).

Ovu zapovijed Gospodina Isusa Krista Crkva je ostvarivala u vremenu kao posljednju želju svoga Utemeljitelja i kao svoju prvotnu zadaću. Kroz njezino ostvarenje ona će se predstavljati svijetu u kojemu živi i po njoj će je taj svijet prepoznavati. Proučavati kako je Crkva u pojedinim vremenima i geografskim prostorima odgovarala na tu zapovijed, znači proučavati povijest kršćanskog bogoslužja u kome se zrcali i izražava življenje vjere Kristove Zaručnice.⁵⁰¹

Pojedine kulturne i geografske okolnosti utjecale su na način i izgled toga odgovora. Kršćansko se bogoslužje uklapalo u konkretan kulturni život određenog mjesta i naroda gdje su kršćani živjeli. Zbog toga možemo pratiti utjecaj pojedinih kultura na kršćansko bogoslužje, i obratno. Da bi se pravilno vrednovali kultura i povijest jednoga naroda, veoma je važno proučavati povijest bogoslužja toga naroda. I obratno, potrebno je proučavati

⁵⁰¹ Marko Babić *Liturgika 2, povijest liturgije* (Katolički bogoslovni fakultet u Splitu, Split, 2010.), 2.-3.

kulturu i povijest dotičnoga naroda da bi se pravilno vrednovala povijest njihova bogoslužja.⁵⁰²

Povijesno proučavanje kršćanskog bogoslužja, poput svake druge povijesne znanosti, polazi od čitanja i analiziranja sačuvanih povijesnih izvora. Pri tome treba imati na umu da je Crkva u počecima trpjela nevjerojatne progone, te nije ni čudno što nam nedostaju mnogi dokumenti koji bi nam pomogli pravilnije procijeniti neki obred ili neku liturgijsku ustanovu. Ipak, ugodno nas iznenađuje činjenica da je broj tih izvornih dokumenata iz prvoga tisućljeća kršćanstva, uza sve naznačene poteškoće, toliko velik da nam ipak omogućuje pratiti nastanak i glavne pravce razvoja pojedinih dijelova kršćanskog bogoslužja kroz povijest, a otkrivanje novih dokumenata još nije iscrpljeno.⁵⁰³

Uza sve rečeno, moramo imati na umu da je kršćansko bogoslužje, poput starozavjetnog hebrejskog, zahvalna i proсна molitva Bogu, od strane njegova naroda koji je po savezu s Bogom Narod Božji, a njegovo je bogoslužje organizirano kao organizirana molitva jedne skladne zajednice. Zbog toga bi povijesno proučavanje kršćanskoga bogoslužja koje ne bi vodilo računa o životu i duhu zajednice Božjega naroda, bilo nedostatno i najčešće krivo.⁵⁰⁴

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ Ibid.

⁵⁰⁴ Ibid.

3.1. Lomljenje kruha - Gospodnja večera

Odmah na početku moramo reći kako ne raspolažemo iscrpnim dokumentima o tome kako je izgledalo bogoslužje prve Crkve. No sigurno je da su od samih početaka apostoli okupljali kršćane na lomljenje kruha.⁵⁰⁵

Za euharistiju u Novom zavjetu nalazimo dva izraza: lomljenje kruha i Gospodnja večera.⁵⁰⁶

Bijahu postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, u lomljenju kruha i molitvama. (Dj 2,42).

Čaša blagoslovna koju blagoslivljamo, nije li zajedništvo krvi Kristove? Kruh koji lomimo, nije li zajedništvo Tijela Kristova? (1 Kor 10,16).

⁵⁰⁵ Ibid.

⁵⁰⁶ Uzgred, zanimljivo je da reformacija ponovno preuzima izraz Gospodnja večera koji se nakon apostolskih vremena bio izgubio.

Kad se, dakle, tako zajedno sastajete, to nije blagovanje Gospodnje večere... (1 Kor 11,20).

Euharistiju je ustanovio Gospodin Isus Krist na posljednjoj večeri prilikom blagdana Pashe kada su se Židovi prisjećali spasenja Božjeg izabranog naroda, odnosno izbavljenja Izraela iz egipatskog ropstva. Na blagdan Pashe Židovi su bili obavezni hodočastiti u Jeruzalem da bi u Hramu prinijeli pashalnu žrtvu Gospodinu (Pnz 16, 6). Tom prilikom blagovala se i pashalna večera. Razumijevanje slavljenja pashe pomaže nam da bolje razumijemo i euharistiju kao pashu Novoga Zavjeta.⁵⁰⁷

Iz Mišne saznajemo kako su Židovi slavili Pashu u Isusovo vrijeme. Dana 14. nisana poslije podne žrtvovali su jaganjce u Hramu. Krvlju jaganjaca poškopili su oltar, a ponutricu i krv spalili. To je bio prvi čin priprave za Pashu (Lk 22, 13). Večera koja je slijedila potom u kućama, bila je obredno strogo određena. Najprije su prisutni prali ruke, prišli stolu i tada je domaćin blagoslovio kalež s crnim vinom i pružio sustolnicima da iz njega piju po redu. Onda je domaćin opet oprao ruke i blagoslovio hranu, beskvasni kruh, kiselo zelje, slatku kašu od jabuka, oraha, smokava i vina i vazmeno janje. Tada je netko od mlađih zapitao što znače ovi obredi. Domaćin je na to čitao biblijsko-liturgijske tekstove koji dozivlju u pamet izlazak

⁵⁰⁷ J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 149.; *Rječnik biblijske teologije* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.), 828-835.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

iz Egipta (Izl 12-13). Potom je digao drugi kalež vina i izmolio odnosno otpjevao Ps 113-114 (halel-psalam), blagoslovio kalež i dao nazočnima da iz njega piju. Zatim su oprali ruke i noge, sjeli ponovno za stol i počeli večeru u punom pravom smislu. Jeli su beskvasni kruh s gorkim zeljem i spomenutom kašom. Poslije toga pili su vino iz treće čaše (1 Kor 11, 25). Ovaj se kalež, odnosno ova čaša zvala čaša blagoslova (hebr berakha, grč. euharistia) (1 Kor 10, 16). Ponovno su napunili kalež vinom, izmolili ostale halel -psalme (115-118) i četvrti put pili vino iz čaše...⁵⁰⁸

Kršćanski je sastanak na početku na neki način bio vezan uz sinagogalno bogoslužje. Apostoli i prvi judeokršćani nisu prestali biti Židovi. Subotom su išli u sinagogu gdje se čitala i tumačila Božja riječ, gdje se molilo i zahvaljivalo (kršćani su upravo tom prigodom i znali naviještati Isusa). Nakon toga, subotom uvečer (a to je po židovskom shvaćanju već bila nedjelja), kršćani su se sastajali na lomljenju kruha u koje je, naravno, bila uključena i službu riječi, koja se mogla sastojati i od žive riječi apostola (Dj 20,7-12).⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ Adalbert Rebić Biblijske starine (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992.), 204.-205.

⁵⁰⁹ Usp. Zvonko Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja* (Katolički bogoslovni fakultet, u Đakovu, Đakovo2007.), 2.-3.

U počecima euharistijsko slavlje se odvijalo unutar zajedničke bratske (agape) gozbe, upravo kao na posljednjoj večeri. Apostoli bi se sastali sa svojom zajednicom, te govorili i tumačili Božju riječ u duge noćne sate. To se odvijalo u sklopu zajedničkog blagovanja i onda bi se tu našlo mjesta i za lomljenje kruha. No vrlo su se brzo pojavile poteškoće poput zajedničkog blagovanja kršćana iz židovstva i onih iz poganstva zbog potrebe Židova (makar bili i kršćani iz židovstva) da paze na čista i nečista jela (Gal 2,11-12). Iz tih razloga, euharistijska gozba uskoro je premještena iza zajedničke bratske gozbe.⁵¹⁰

Uskoro se javljaju i problemi opisani u 1 Kor 11,17-34 gdje je dolazilo do društvenih podjela kada su bogati donosili birana jela, što siromašni, naravno, nisu mogli pa su onda ostajali postićeni. Pavao ih oštro prekorava i određuje da se euharistija posve odijeli od običnog blagovanja. Pavao to argumentira činjenicom da oni koji blaguju od jednog kruha i kaleža jesu jedno tijelo među sobom i jedno tijelo s Kristom ("zajedništvo krvi Kristove, zajedništvo tijela Kristova", 1 Kor 10,16-17). Zato je razumljivo da ih Pavao opominje da nedostojno jedu i piju sa stola Gospodnjeg upravo oni koji narušavaju jedinstvo Kristove Crkve. Naime, radi se o čaši Novoga Saveza, te tko remeti taj savez, odnosno zajedništvo tijela Kristova, nedostojno sudjeluje u euharistiji (1 Kor 11,25-28). Sav dotadašnji razvoj euharistijskog slavlja je po sebi

⁵¹⁰ Ibid.

razumljiv. Euharistijsko slavlje se sve više i više izmicalo iz konteksta bratske (agape) gozbe.⁵¹¹

No agape gozbe su se ubrzo transformirale u drugi običaj, da se na euharistijski sastanak donose darovi koji nisu bili određeni samo za gozbu već i za pomoć siromašnima. Tako i Pavao upućuje Korinćane da se “svakoga prvog dana u tjednu”, dakle u nedjelju, kad se slavi euharistija, skupljaju darovi za siromašne u Jeruzalemu. Pavao ovo darivanje označava kao izraz njihove ljubavi. (1 Kor 16, 1-4).⁵¹²

3.2. Bogoslužje sinagoge

Kada je neumitno došlo do konačnog raskola između sinagoge i Crkve kršćani u euharistijsko slavlje i formalno uvode službu riječi po uzoru na sinagogalno bogoslužje. Tada više nije bilo apostola, tako da više nije moglo biti ni „žive“ službe riječi. Da bismo mogli bolje razumjeti našu

⁵¹¹ Ibid.

⁵¹² J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 153.

današnju Službu riječi, pogledajmo kako je izgledalo bogoslužje sinagoge u apostolsko vrijeme:⁵¹³

a) Šem'à. Ova uvodna molitva je i danas najvažnija molitva Židova:

“Čuj, Izraele! Jahve je Bog naš, Jahve je jedan! Zato ljubi Jahvu, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom, i svim umom svojim. Riječi ove što ti ih danas naređujem neka ti se urežu u srce. Napominji ih svojim sinovima. Govori o njima kad sjediš u svojoj kući i kad ideš putem; kad lijegaš i kad ustaješ. Priveži ih na svoju ruku kao znak, i neka ti budu kao zapis među očima! Ispiši ih na dovratnicima kuće svoje i na vratima svojim!” (Pnz 6,4-9).⁵¹⁴

b) Čitanja:

1) *Torah - Petoknjižje*. Podijeljeno je u 164 odlomka, tako da se cijelo Petoknjižje pročitalo za 3 godine.

2) *Proroci*. Obuhvaća sve proročke knjige te još neke povijesne knjige (Jš, Suci, 1 i 2 Sam te 1 i 2 Kr).⁵¹⁵

c) Midraš (tumačenje):

Nakon što bi pročitali odlomke određene za pojedinu subotu, pristupalo se tumačenju. U počecima bi netko od

⁵¹³ Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja* 3.-4.

⁵¹⁴ Ibid.

⁵¹⁵ Ibid.

nazočnih vlastitim riječima protumačio odlomak (tako je i Isus u Nazaretu tumačio Izaijin tekst “Duh Gospodnji na meni je”). Međutim, kasnije su se tumačenja uglednijih rabina počela zapisivati i potom čitati u sinagogama umjesto usmenog tumačenja. Treba napomenuti da nije bilo mnogo Židova koji su znali hebrejski, pa se tumačenje u prvom redu sastojalo od prepričavanja hebrejskog teksta, a zatim je to bilo tumačenje u užem smislu riječi.⁵¹⁶

d) *Psalmi.*

Kao odgovor na Božju riječ pjevani su psalmi - pjesme zahvalnice.⁵¹⁷

e) *Završni blagoslov.*

Služba je završavala blagoslovom iz Br 6,22-26:

“Jahve reče Mojsiju: "Reci Aronu i njegovim sinovima: Ovako blagoslivljajte Izraelce govoreći im: ‘Neka te blagoslovi Jahve i neka te čuva! Neka te Jahve licem svojim obasja, milostiv neka ti bude! Neka pogled svoj Jahve svrati na te i mir ti donese! Tako neka blagoslivljaju sinove Izraelove, i ja ću ih blagoslivljati!’”

Možemo primijetiti kako je Služba riječi u današnjem bogoslužju veoma nalik ovoj strukturi: i danas se čitaju

⁵¹⁶ Ibid.

⁵¹⁷ Ibid.

(barem) dva čitanja, od kojih je čitanje Evandjelja osobito cijenjeno, kao što je to za Židove bila Tora. Umjesto zahvalnih psalama nakon propovijedi, mi imamo zahvalni psalam između čitanja itd. Treba još naglasiti kako je sinagogalno bogoslužje bilo isključivo služba riječi, jer se žrtvena liturgija mogla slaviti isključivo u jeruzalemskom Hramu.⁵¹⁸

3.3. Novozavjetna svjedočanstva o bogoslužju

Kao što smo već istaknuli, u Novom Zavjetu ne nalazimo točnih opisa bogoslužja, nego se ona samo uzgred spominju. Znamo da su se sastajali lomiti kruh, tj. slaviti euharistiju, te da je to uključivalo i službu riječi. K tome, molili su za razne potrebe (kao što i mi molimo molitvu vjernika). Pjevali su himne u sklopu euharistije, a u Otkrivenju imamo i naznake određene ritualnost u njihovom bogoslužju, ali su to tek naznake.⁵¹⁹

a) Djela apostolska 20,7-12:

⁵¹⁸ Ibid..

⁵¹⁹ Ibid. 4.-5.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

U prvi dan tjedna, kad se sabrasmo lomiti kruh, Pavao im govoraše i, kako je sutradan kanio oputovati, probesjedi sve do ponoći. U gornjoj sobi, gdje smo se sabrali, bijaše dosta svjetiljaka. Na prozoru je sjedio neki mladi, imenom Eutih. Kako je Pavao dulje govorio, utone on u dubok san. Svladan snom, pade s trećeg kata dolje. Digoše ga mrtva. Pavao siđe, nadnese se nad dječaka, objumi ga i reče: "Ne uznemirujte se! Duša je još u njemu!" Zatim se pope pa, pošto razlomi kruh i blagova, dugo je još zborio, sve do zore. tad oputova. Mladića odvedoše živa, neizmjerne utješeni.⁵²⁰

Možemo primijetiti tri osnovne odrednice liturgijskog slavlja koje je ovdje vrlo škrto opisano:

- 1) Sastali su se prvoga dana u tjednu, dakle u nedjelju,
- 2) Pavao je govorio (živa riječ umjesto čitanja),
- 3) potom je razlomio kruh i blagovao.

Kao što smo već bili spomenuli, ovo je slavlje vjerojatno bilo u sklopu zajedničkog blagovanja.⁵²¹

⁵²⁰ Ibid. 4.-5.

⁵²¹ Ibid. 4.-5.

b) Prva poslanica Timoteju. Ovdje nalazimo neke elementi molitve vjernika u sklopu euharistije:

Dakle, preporučujem prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude, za kraljeve i one koji su na vlasti, da provodimo miran i spokojan život u svoj bogoljubnosti i ozbiljnosti. To je dobro i ugodno pred Spasiteljem našim i Bogom koji hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznanja istine (...) Hoću, dakle, da muškarci mole na svakom mjestu, podižući čiste ruke bez srdžbe i raspre.⁵²²

c) Knjiga Otkrivenja

Egzegeti smatraju da se u viđenjima koje Ivan opisuje između ostaloga može nazrijeti nešto od kršćanske liturgije Ivanova vremena: himni su uzeti iz ondašnjeg bogoslužja, a nebeska viđenja zapravo odražavaju strukturu ondašnjeg bogoslužja.⁵²³

Ta četiri bića bez predaha dan i noć govore "Svet! Svet! Svet Gospodin, Bog, Svevladar, Onaj koji bijaše i koji jest i koji dolazi!" I kad bića dadu slavu i čast i pohvalnicu Onomu koji sjedi na prijestolju, Živome u vijekove vjekova, dvadeset i četiri starješine padnu ničice pred onim koji sjedi na prijestolju i poklone se Njemu – Živome u vijekove vjekova. I stavljaju svoje vijence pred prijestolje govoreći:

⁵²² Ibid. 4.-5.

⁵²³ Ibid. 4.-5.

"Dostojan si, Gospodine, Bože naš, primiti slavu i čast i moć! Jer ti si sve stvorio i tvojom voljom sve postade i bi stvoreno!" (Otk 4,8-11; Usp. također: 5,9-14; 7,9-12; 11,17-18; 15,3-4; 19,1-10; 21,3-8.).

d) Novozavjetni himni

Na više mjesta u NZ nailazimo na himne koji po stilu i po slijedu misli iskaču iz konteksta. Egzegeti su uvjereni da se tu radi o bogoslužnim himnima koji su tada bili u uporabi, a pisac ih je jednostavno ugradio u svoj tekst. Ako nam već ne daju jasnu strukturu, ti nam himni donose barem nešto od sadržaja apostolske liturgije:⁵²⁴

On je slika Boga nevidljivoga, Prvorođenac, prije svakog stvorenja. Ta u njemu je sve stvoreno na nebesima i na zemlji, vidljivo i nevidljivo, bilo Prijestolja, bilo Gospodstva, bilo Vrhovništva, bilo Vlasti - sve je po njemu i za njega stvoreno: on je prije svega, i sve stoji u njemu. On je Glava Tijela, Crkve; on je Početak, Prvorođenac od mrtvih, da u svemu bude Prvak. Jer, svidjelo se Bogu u njemu nastaniti svu Puninu i po njemu - uspostavivši mir krvlju križa njegova - izmiriti sa sobom sve, bilo na zemlji, bilo na nebesima. (Kol 1,15-20; Usp. također: Ef 1,3-14; Fil 2,6-11; 1 Tim 1,17; 3,16; 6,15-16; 1 Pt 1,3-5.).

⁵²⁴ M. Babić *Liturgika 2, povijest liturgije 25.*; Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja 6.*

Vrlo značajni himni prve Crkve bili su : *Veliča* (Lk 1,46-55), *Blagoslovljen* (Lk 1,68-79). K tome bi se moglo nadodati i Ef 5,14: “*Probudi se ti što spavaš, ustani od mrtvih i zasvijetlit će ti Krist.*” pretpostavlja se da je to je himan, ili dio himna, koji je pratio obred krštenja. Među prvim kršćanima je bilo i onih koji su potaknuti Duhom improvizirali vlastiti psalam (1 Kor 14,26). Zatim čitamo kako Pavao potiče Kološane da od srca pjevaju hvalu Bogu “*psalmima, hvalospjevima, pjesmama duhovnim*” (Kol 3,16).⁵²⁵

Da rezimiramo, nedjeljni se euharistijski sastanak ovakvo razvijao: isprva su kršćani išli subotom u sinagogu gdje bi nazočili službi riječi (što nije isključivalo kršćansku službu riječi prije euharistije), potom bi u subotu navečer slavili lomljenje kruha u sklopu agape gozbe (koje su uskoro bile odvojene od lomljenja kruha ili posve ukinute). Kad su se kršćani potpuno odvojili od sinagoge, što je pospješeno pojavom kršćana iz poganstva i razorenjem jeruzalemskog Hrama, preostala je samo euharistija (sa službom riječi) u subotu navečer. Na koncu je čitavo slavlje prebačeno na nedjelju rano ujutro.⁵²⁶

Mlada je Crkva jasno očitovala svoju različitost od Židovstva. Tu različitost je katkad izražavala s mnogo žara, ali ju to nije spriječilo da usvoji neke uzorke

⁵²⁵ Ibid..

⁵²⁶ Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja 6.*; M. Babić *Liturgika 2, Povijest liturgije 13*

judejskih religioznih ustanova. Tako je u početku Crkve između nje i starog Izraela vladala skladnost u nasljedovanju sedmičnog ritma, iako su imali različit dan na kome su temeljili taj ritam. Za kršćane je to od početka bio prvi dan po suboti, dan kad je Gospodin uskrsnuo od mrtvih i očitovao se učenicima. Zbog toga je taj dan postao “dan Gospodnji”, prvi dan tjedna i novo žarište tjedna umjesto subote.⁵²⁷

Kao što je svetkovanje subotom u starozavjetnom bogoštovnom sustavu podsjećalo Izrael na stvaranje, tako nedjelja podsjeća na novo stvaranje koje Krist ostvaruje po svojoj žrtvi i uskrsnuću. Krist svojim uskrsnućem prvoga dana u tjednu pobjeđuje smrt i tako čini sve novo. Kršćani su radije svetkovali nedjeljom, nego li subotom, jer je upravo prvoga dana stvorena svjetlost, tog dana je Krist uskrsnuo od mrtvih, tog dana je i Duh Sveti sišao na apostole. Zato je veoma rano nedjelja nazvana i Danom Gospodnjim. Tjedno slavljenje nedjelje kao dana Uskrsnuća Gospodina našeg Isusa Krista jest temelj kasnijem uspostavljanju slavljenja Uskrsa te formiranju kršćanskog liturgijskog kalendara.⁵²⁸

⁵²⁷ M. Babić *Liturgika 2, povijest liturgije*, 20-21

⁵²⁸ J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 45.; Usp. William H. Willimon *Word, Water, Wine and Bread* (Judson Press, Valley Forge, 1989.), 21.

3.4. Židovski i helenistički utjecaji u bogoslužju

Kršćanska poruka spasenja i kršćanska otajstva su nepromjenjivi i trajni. No, način slavlja i izražavanja kršćanskog vjerovanja mogu biti podložni utjecajima pojedinih kultura. Tako je Kristovo spasiteljsko djelo izrečeno u crkvi (osobito u bogoslužju) židovskim i helenističkim kategorijama.⁵²⁹

a) Židovski elementi

Iz židovstva nam dolazi služba riječi prema već navedenoj strukturi. Također, u korijenima kršćanskih euharistijskih molitava se nalazi *berakah*-židovska pashalna molitva blagoslova⁵³⁰ i molitva zahvalnosti. Židovskog je podrijetla i molitva vjernika (po uzoru na molitvu Osamnaest blagoslova). Od Židova smo baštinili sedmicu te, kalendarski, Uskrs i Pedeseticu. Od njih smo preuzeli i molitvu časova i doksologiju. Židovskog je podrijetla i *trostruki Svet*, te poklici *amen*, *aleluja*, *hosana*, i *s duhom*

⁵²⁹ U tome su smislu i danas ispravne želje pojedinih afričkih crkava da svoju liturgiju na izvjestan način "afrikaniziraju".

⁵³⁰ Molitve blagoslova počinju sa: "Blagoslovljen si Ti, Gospodine Bože naš, Kralju Svemira..."

tvojim. Konačno, od Židova smo baštinili polaganje ruku i mazanje uljem.⁵³¹

b) Helenistički elementi

Molitveni obrasci podvrgnuti su pravilima antičkog govorništva. Iz grčkog jezika nam dolaze izrazi: *liturgija, euharistija, doksologija, anamneza, epikleza, agape, misterij*. Tu je i litanijski oblik molitve, te poklik *Kyrie eleison*. Konačno, još u 3. st. u rimskoj liturgiji se koristio grčki jezik.⁵³²

3.5. Neka ranokršćanska liturgijska svjedočanstva

a) Didahé

Ovaj je spis iz 100. g. pronađen u prošlom stoljeću. U njemu ne nalazimo strukturu liturgijskog slavlja, već samo

⁵³¹ Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja 7. Usp. J. Milić Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo*

⁵³² Ibid.

neke molitve u sklopu euharistijskog slavlja. Evo jednog ulomka (br. 9 i 10):

A što se tiče euharistije, ovako iskazujte hvalu: Najprije za čašu: Hvalu ti dajemo, Oče naš, za sveti trs Davida, sluge tvojega; koji si nam dao spoznati po Isusu, svome sluzi: Tebi slava u vijeke. Amen.

A o razlomljenom kruhu: Hvalu ti dajemo, Oče naš, za život i spoznaju, koju si nam dao spoznati po Isusu, svome sluzi. Tebi slava u vijeke. Amen.

Kao što bijaše ovaj razlomljeni kruh raspršen po bregovima, i sabran postade jedno, tako neka se sabere tvoja Crkva s krajeva zemlje u tvoje kraljevstvo. Jer: tvoja je slava i moć u vijeke. Amen.

A nitko neka ne jede ni ne pije od vaše euharistije, nego samo oni koji su kršteni u ime Gospodnje.

Jer u vezi s tim rekao je Gospodin: Ne dajte sveto psima. A pošto se nasitite, ovako iskazujte hvalu: Hvalu ti dajemo, Oče sveti, poradi svetog Imena tvoga, koje si dao da stanuje u našim srcima, i poradi spoznaje vjere i besmrtnosti koju si nam dao spoznati po Isusu svome sluzi: tebi slava u vijeke. Amen. (...)

Spomeni se, Gospodine, Crkve svoje, da je izbaviš od svakoga zla i da je usavršiš u svojoj ljubavi. Saberi je od sva četiri vjetra, posvećenu, u svoje kraljevstvo koje si priprazio. Jer tvoja je moć i slava u vijeke! Neka dođe milost i neka prođe ovaj svijet! Amen. Hosana domu

*Davidovu! Tko je svet, neka dođe, ako tko nije, neka se obrati. Maranatha! Amen. A prorocima dopustite, da iskazuju hvalu kako hoće.*⁵³³

b) Apologija sv. Justina (150. g.)

Apostoli su u svojim spomen-zapisima koji se zovu evanđelja ovako predali da im je Isus naredio kada je uzeo kruh i zahvalivši rekao: "Ovo činite meni na spomen, ovo je moje tijelo", a isto tako uzeo čašu i zahvalivši rekao: "Ovo je moja krv", i da je to predao samo njima. A mi odonda nadalje uvijek jedni druge na to podsjećamo. I koji imamo, pomažemo potrebnima i vazda se držimo zajedno. Za sve što prinosimo zahvaljujemo Tvorcu svega po njegovu Sinu Isusu Kristu i po Duhu Svetomu.

A u dan zvan „Dan sunca“ drži se zajednički sastanak svih, bilo da borave u gradu ili na selu. Koliko već ima vremena, čitaju se spomen-zapisi apostolâ i knjige proroke. Nato, kad čitač prestane, predstojnik nas opomene i potakne živom riječju da se ugledamo u one primjere. Zatim se dižemo svi zajedno i molimo molitve. A poslije molitava, kako već rekosmo, donese se kruh, vino i voda, a predstojnik upravi Bogu molitve i zahvale iz dna duše. A narod odobravajući klikne: Amen. Od euharistijske se hrane svakome dijeli i svatko prima, a

⁵³³ Prijevod preuzet iz: T. Šagi-Bunić *Povijest kršćanske literature I.* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.); 49.; Vidi: Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja* 8

nenazočnima se šalje po đakonima. Imućni i koji hoće, daju što hoće. A što se skupi, pohrani se u predstojnika, i on se stara za siročad i udovice i jadnike koji trpe s bolesti ili drugih uzroka, pa i za utamničenike i nadošle strance: uopće, svi su mu nevoljnici na brizi.⁵³⁴

Dio teksta koji se odnosi na ustroj euharistijskog slavlja protumačit ćemo dio po dio:

- A u dan zvan „Dan sunca“ drži se zajednički sastanak sviju, bilo da borave u gradu, ili na selu.

Riječ je o nedjeljnom bogoslužju (Dan sunca jest nedjelja). Bila je to jedina euharistija za sve vjernike, boravili oni u gradu ili na selu. Pohađanje samo jednog bogoslužja zasigurno je uzrokovalo određene teškoće, ali je za njih očito bilo od izuzetne važnosti da se cijela zajednica nađe zajedničkoj na euharistijskoj gozbi.

- Koliko već ima vremena, čitaju se spomen-spisi apostolâ i knjige proroke.

Euharistijska je gozba započinjala čitanjem Starog i Novog Zavjeta. Izgleda da nije bilo nikakvih uvodnih obreda i da nisu postojale posebne knjige čitanja, nego se čitalo iz Biblije koliko je već bilo vremena.

⁵³⁴ Prva Apologija, 66-67 (= PG 6,427-431); časoslov, 2,510-511.; Vidi: Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja* 7.-9.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

- Nato, kad čitač prestane, predstojnik nas opomene i potakne živom riječju da se ugledamo u one primjere.

Predstojnik propovijeda vezano uz naviještenu Božju riječ.

- Zatim se dižemo svi zajedno i molimo molitve.

Odgovor naroda na Božju riječ jest molitva, odnosno molitva vjernika.

- A poslije molitava... donese se kruh, vino i voda.

Vjernici donose darove. Time je njihovo sudjelovanje u euharistiji potpunije.

- Predstojnik upravi Bogu molitve i zahvale iz dna duše. A narod odobravajući klikne: Amen.

Sv. Justin opisuje euharistijsku molitvu koju predstojnik moli spontano "iz dna duše", a narod svoje sudjelovanje i odobravanje izražava poklikom "Amen". Po toj molitvi se događa posveta darova koji tako postaju euharistija.

- Od euharistijske se hrane svakome dijeli i svatko prima, a nenazočnima se šalje po đakonima.

Ovdje je opisano dijeljenje pričesti. Svi se pričešćuju, a crkva se brine da od euharistijskog kruha dobiju i oni koji su bili spriječeni. Ne govori se izričito o bolesnicima. No,

očigledno je bilo nezamislivo biti kršćanin a ne sudjelovati u euharistiji i ne pričestiti se.

- *Imućni i koji hoće daju što hoće...*

U ovom posljednjem odlomku vidimo koliko je za prvu zajednicu bio važno dijeliti materijalna dobra. Nisu se bojali da bi prikupljanjem priloga na samoj euharistijskoj gozbi „obešćastili“ euharistiju.

Kao što smo vidjeli, ovdje je sadržan i osnovni ustroj današnje liturgije:

- Čitanja iz Starog i Novog zavjeta
- Propovijed
- Molitva vjernika
- Prinošenje darova
- Euharistijska molitva
- Pričest⁵³⁵

⁵³⁵ Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja 7.-9.*

3.6. Različitosti u obredima unutar kršćanstva

Kršćanski obred nije samo folklor, forma, niti zbirka propisa. On odražava kulturu jednog naroda, ali njime također pojedina crkva pokazuje kako shvaća, proživljava i slavi Božju svetost, svoje otkupljenje i oproštenje u Isusu Kristu, odnosno vazmeno otajstvo njegove muke, smrti, uskrsnuća i proslavljenja.⁵³⁶

Po obredu se vidi kako pojedina Crkva proživljava Božju riječ, kako otajstvo spasenja pretače u slavlje te prenosi u vlastiti život. Bogatstvo obreda predstavlja bogatstvo jedne Kristove crkve. Razumljivo je da pojedini obredi naglašavaju neke vidove otajstva više, a neke manje.⁵³⁷

Postavlja se pitanje što je dovelo do različitosti u obredima?

a) Improvizacija

U počecima nije bilo liturgijskih obrazaca. Biskup je izricao molitve kako je već znao “*iz dna duše*”, što znači da nije bilo nekih čvrstih oblika. Tamo gdje je improvizacija, tu je i različitost. Tako su se počeli stvarati različiti obredi. Naime, nije svatko mogao dobro

⁵³⁶ Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja* 9.-11.

⁵³⁷ Ibid.

improvizirati, pa se uskoro osjetila potreba za unifikacijom da bi se zaštitilo pravovjerje, jednodušnost i dobar ukus u slavljenju. Tako su pojedine crkve rano počele s određivanjem čvrstih obrazaca.⁵³⁸

b) Različiti uvjeti nastanka

Već smo uočili utjecaj židovske i grčke kulture i mentaliteta na liturgiju. Rimski i sjevernoafrički mentalitet također se razlikuju. Obred je uvijek izraz mentaliteta kao i načina razumijevanja pojedinih kršćanskih otajstava.⁵³⁹

c) Poteškoće u komunikaciji

U povijesti su se manje Crkve rado povodile za onima većima i uglednijima. Tako se npr. bizantska liturgija (njegovana u Carigradu) nije nametnula nekom vlašću, nego ugledom. Tako je bilo i s rimskom liturgijom. Međutim, koliko god pojedine crkve željele kopirati obrede neke druge crkve, komunikacije su u ono vrijeme bile otežane, pa su se tako stvarale razlike.⁵⁴⁰

3.6.1. Završetak razdoblja liturgijske improvizacije: Hipolit Rimski (oko 220.)

⁵³⁸ Ibid.

⁵³⁹ Ibid.

⁵⁴⁰ Ibid.

Hipolit je ostavio za liturgiju izuzetno vrijedno djelo: *Apostolska predaja (Traditio apostolica)*.⁵⁴¹ On je predstavnik konzervativnih rimskih krugova i žestoki protivnik pape Kaliksta, tako da nam on zapravo prikazuje staru rimsku liturgiju iz vremena prije 220. S ovim spisom završava vrijeme liturgijske improvizacije. Iako *Apostolska predaja* nije bila službena liturgijska knjiga, ona ipak želi biti neki obrazac kako se pojedina bogoslužja imaju slaviti. Tako nalazimo opise ređenja biskupa, svećenika i đakona, postavljanje u službu čitača, udovica i djevice. Opisan je i katekumenat, krštenje, potvrda, post,

⁵⁴¹ Djelo je pronađeno tek 1910., a za njega se znalo i prije nego što je bio pronađeno. Naime, godine 1551. pronađen je kip nekog uvaženog čovjeka koji sjedi za katedrom, a na desnoj plohi katedre napisana su njegova djela na grčkom jeziku, a među njima upravo *Apostolska predaja*. Ovaj su spis u starom Egipatskom crkvenom pravilu pronašli njemački filolog Eduard Schwarz i engleski benediktinac Hugh Connolly. Kasnije je utvrđeno da je autor Hipolit Rimski. Grčki se original ovoga spisa izgubio, tako da ga danas imamo na raspolaganju samo u sahijskom, arapskom, etiopskom i latinskom prijevodu. Istraživači Gregory Dix (1937.) i Bernard Botte (1963.) pokušali su tekst ponovno "vratiti" na grčki, tako da danas imamo i grčki tekst za kojeg vjerujemo da je veoma blizu originalu.

agape i dnevne molitve. Katekumenat već tada traje 3 godine, a krštenje se podjeljuje u Vazmenoj noći.⁵⁴²

Kad su se kršćani odvojili iz židovske zajednice, oni su se okrenuli prema poganima. To je zahtijevalo i promjenu u navjestiteljskom i katehetskom djelovanju. Kršćani koji su dolazili iz židovstva bili su odgojeni u svetopisamskom duhu, a poganima je bila potrebna osnovna biblijska pouka i duže uvođenje u duh povijesti spasenja. Zbog toga su osnovane prave katehetske škole, među kojima se isticala ona koju je u prvoj polovici 3. st. u Aleksandriji utemeljio i organizirao Origen. Te su se škole susretale s mnogim problemima u izlaganjima izvornih kršćanskih poruka u poganskom svijetu koji je bio zaražen različitim idejnim strujanjima od kojih je najjači bio gnosticizam.⁵⁴³

Euharistija se odvija ovako: nakon službe riječi vjernici prinose darove, a đakoni od tih darova uzimaju kruh i vino i donose na oltar pred biskupa. Biskup govori nad tim darovima euharistijsku molitvu:

Hvalu ti dajemo, Bože, po tvom ljubljenom Sinu Isusu Kristu, koga si nam, u posljednjim vremenima za Spasitelja i Otkupitelja i Navjestitelja tvoje volje poslao. On je riječ tvoja nerazdvojiva po kojoj si sve načinio i, budući da ti se tako svidjelo, poslao si ga s neba u Krilo Djevice koja ga je u utrobi nosila. On se utjelovio i

⁵⁴² Z. Pažin *Povijest liturgije, nacrt predavanja* 9.-11.

⁵⁴³ M. Babić *Liturgika 2, povijest liturgije*, 28.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

očitovao kao tvoj Sin, rođen od djevice po Duhu Svetom. On je, vršeći tvoju volju stekao tebi sveti narod, raširio ruke trpeći, da od trpljenja oslobodi nas koji smo u te povjerovali. I dok se dragovoljno predavao muci da smrt dokine i okove vražje prekine i podzemlje zgazi i prosvijetli pravedne i k cilju upravi i uskrsnuće objavi, uze kruh, tebi zahvali i reče: Uzmite, jedite, ovo je Tijelo moje koje će se za vas lomiti. Slično i kalež govoreći: Ovo je Krv moja koja se za vas proljeva. Kad ovo činite, meni na spomen činite. Sjećamo se stoga smrti i uskrsnuća njegova, prikazujemo ti kruh i kalež i zahvaljujemo ti jer si nas držao vrijednima da pred tobom stojimo i tebi služimo. I molimo te da pošalješ svoga Svetog Duha na prinos svete Crkve. Sve saberi u jedno i podaj svima koji uzimaju udjela u ovim otajstvima da se ispune tvojim Svetim Duhom, da ih uvrsti u vjeri i istini, da te hvalimo i slavimo po Sinu tvome Isusu Kristu, po kojemu slava i čast tebi, Ocu i Sinu sa Svetim Duhom u svetoj Crkvi tvojoj i sada i u vijeke vjekova. Amen⁵⁴⁴

Ova molitva se u prerađenom obliku koristi do danas.⁵⁴⁵

Hipolit osobito iscrpno opisuje katekumensku liturgiju. Primjera radi, donosimo njegov opis primanja kandidata i sam obred krštenja:

⁵⁴⁴ Z. Pažin *Povijest liturgije (nacrt predavanja)*, 11-14.

⁵⁴⁵ (Napr. druga Euharistijska molitva u Rimskom misalu).

Prije redovitog sastanaka vjernika, prijatelji i kumovi dovode kandidate, a učitelj pita za njihovo ime, motive i ponašanje: Oni koji prvi puta dolaze slušati riječ, neka odmah budu dovedeni do učiteljâ, prije nego puk dođe i neka ih se upita za razlog zbog kojeg se priklanjaju vjeri. Oni koji su ih doveli svjedoče jesu li u stanju slušati (riječ). (Novopridošli) bivaju upitani za stanje u kojem se nalaze: imaju li ženu? Jesu li robovi? Ako je netko rob nekog vjernika, te ako mu gospodar dopusti, neka sluša riječ; ali neka bude odbijen ako gospodar ne jamči da je dobar. Međutim, ako je rob nekog poganina, neka ga se poduči da mu bude poslušan, tako da ne bi bilo povoda klevetama. Ako muž ima ženu ili žena muža, neka ih se pouči da budu zadovoljni: muž ženom a žena mužem. Ako netko nema žene, neka ga se poduči da ne bludniči, nego da sklopi ženidbu prema zakonu ili neka ostane u stanju u kojem se nalazi.⁵⁴⁶

Zatim se nabrajaju zanimanja koja su zaprekom za ulazak u katekumenat: oni koji vode javne kuće, koji prave idole, zatim glumci, vozači u trkalištu i gladijatori, poganski svećenici, suci koji imaju vlast nad životom i smrću, te sve ostale osobe nečasnih zanimanja. Svi oni trebaju prestati s takvim zanimanjem, inače se otpuštaju. Oni koji prođu taj prvi ispit, ulaze u katekumenat. Slijedi opis samoga krštenja:

Neka đakon uđe u vodu zajedno s onim koji se treba krstiti. A kad ovaj siđe u vodu, onaj koji krsti položi mu ruku na

⁵⁴⁶ Z. Pažin *Povijest liturgije (nacrt predavanja)*, 11-14.

glavu pitajući: „Vjeruješ li u Boga Oca Svemogućega?“ Onaj koji se krsti odgovori: „Vjerujem.“ Onda neka ga krsti (uroni!) prvi puta držeći mu ruku na glavi. Zatim ga pita: „Vjeruješ li u Isusa Krista, Sina Božjega, koji je rođen po Duhu Svetom od Marije Djevice, raspet pod Poncijem Pilatom, koji je umro, treći dan uskrsnuo od mrtvih, uzašao na nebesa, sjedi s desne Ocu i koji će doći suditi žive i mrtve?“ Kad onaj koji se krsti odgovori: „Vjerujem“, krsti ga po drugi put, a zatim ga ponovno pita: „Vjeruješ li u Duha Svetoga, svetu Crkvu i u uskrsnuće tijela?“ Krštenik odgovara: „Vjerujem.“ Tako bude kršten po treći puta. Kad izađe, svećenik ga maže posvećenim uljem govoreći: „Mažem te svetim uljem u ime Isusa Krista.“ I tako, neka se jedan po jedan obrišu, obuku i uđu u crkvu. Neka biskup na njih položi ruke i neka zaziva govoreći: „Gospodine Bože, koji si ih učinio dostojnima da zasluže oprostjenje grijeha po kupelji preporođenja Duha Svetoga, izlij na njih svoju milost, da bi ti služili po tvojoj volji, jer tebi pripada slava; tebi, Ocu i Sinu sa Svetim Duhom u svetoj Crkvi, sada i u sve vijeke vjekova. Amen.“⁵⁴⁷

Hipolit ovim djelom želi pokazati pravu liturgijsku predaju, ali same liturgijske obrasce ni on sâm nije smatrao nepromjenjivima. Tako, iako je njegova euharistijska molitva bogata, ipak ostaje nedotjerana. On je htio dati

⁵⁴⁷ Ibid.

nacrt kako bi trebala biti sastavljena jedna euharistijska molitva.⁵⁴⁸

3.7. Prijelaz s grčkog na latinski jezik na zapadu

U Rimu je grčki u formi „koine“ do 3. stoljeća bio prevladavajući govorni jezik ne samo kod obrazovanih, nego i kod jednostavnog gradskog puka. Zato se ne treba iznenaditi što se i rimska liturgija, barem do 3. stoljeća, slavila na grčkom jeziku, kako to primjerice dokazuje Crkveno uređenje Hipolita Rimskog (oko 215.). Povratak latinskog jezika, koji počinje za vladanja cara Decija (249-251), stvorio je tad u Rimu problem razlike narodnog i liturgijskog jezika. U toj se situaciji rimska Crkva, u duljem prijelazu, odlučila za načelo da se liturgija mora slaviti na jeziku naroda. Taj je proces zaključen oko 380. za pape Damaza. On je naložio sv. Jeronimu na načini novi prijevod Biblije na latinski. Dotadašnji prijevod, tzv. *Vetus latina* nije bio dobar jer je preveden sa *Septuaginte*. Jeronimov prijevod, tzv. *Vulgata*, nastao je na osnovi hebrejskih i grčkih izvornika i bio je u uporabi sve do osamdesetih godina ovog stoljeća. Rimska liturgija je od tada isključivo na latinskom jeziku i ljudi je razumiju.

⁵⁴⁸ Ibid.

Problem će se pojaviti nakon provale barbara, kad latinski prestaje biti govorni jezik. Zaboravilo se na načelo da liturgijski jezik treba biti narodni jezik. Tako je latinski ostao liturgijski jezik Rimokatoličke crkve sve do 2. Vatikanskog koncila. Jedini su izuzetak bili hrvatski krajevi: uz jadransku obalu i po otocima rimska liturgija se služila starocrkvenoslavenskim jezikom, a pismo je bilo uglata glagoljica.⁵⁴⁹

3.8. Liturgijska odjeća

Liturgijska odjeća ne vuče podrijetlo od židovske liturgijske odjeće, kako se smatralo u srednjem vijeku, već od civilne, odnosno građanske grčko-rimske odjeće (razumije se da se za Euharistiju oblačila najbolja i najljepša odjeća koju su imali, kao što je to i danas red). Liturgijska se odjeća počela razlikovati od građanske odjeće onda kada je od 6. st. s barbarima došao nov način odijevanja. Dakle, s provalom barbara u liturgiji se

⁵⁴⁹ Ibid. 14.

sačuvala tradicionalna nošnja, a u građanskom životu je došla nova moda.⁵⁵⁰

⁵⁵⁰ Ibid. 57.

4. Primjeri reformacijske liturgije – Luther, Zwingli i Calvin

S obzirom na to da reformacija nije bila jedan uniformirani i jedinstveni pokret, u nekih reformatora liturgijske promjene su bile minimalne, dok su kod drugih bile mnogo radikalnije. Na razvoj liturgije bitno je utjecalo teološko definiranje Večere Gospodnje, ali i drugi teološki momenti, poput pitanja treba li Biblija izrijeком određivati svaki postupak u liturgiji ili je dozvoljeno sve što Biblija izrijeком ne zabranjuje.

4.1. Martin Luther

Luther je njegovao konzervativan nazor spram izmjena u načinu bogoslužja. Smatrao je da se može zadržati svaki običaj, pa tako i liturgijski, kojega Biblija izričito ne zabranjuje. Za njega su način bogoslužja, molitve, crkveno ruho, predmeti «isprazna vanjska stvar», samo po sebi ni

dobro ni zlo, ni zabranjeno ni naređeno.⁵⁵¹ Luther ne mijenja niti naziv *misa*⁵⁵² za bogoslužje.

Luther u početku nije mijenjao niti latinski jezik⁵⁵³, osim u čitanju biblijskih tekstova i pjevanja. No od 1523. godine u Wittenbergu se, pod vodstvom Luthera, služi misa na njemačkom jeziku.⁵⁵⁴

Luther se, dakako, zalaže za udaljavanje svih onih dijelova bogoslužja koji nisu u skladu s protestantskim učenjem, poput molitava za mrtve (ili služenja misa za mrtve), shvaćanje mise kao sredstva zadobivanja milosti i sl.⁵⁵⁵

Na teološkom planu Luther odbacuje učenje o misi kao žrtvi. Luther također odbacuje i učenje o euharistiji kao pretvorbi (transspuncijaciji). Za razliku od ovoga

⁵⁵¹Usp. Hubert Jedin, *Velika povijest crkve IV* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.), 73.

⁵⁵²Prema latinskom *mittere* = slati, otpuštati. U staro su vrijeme obredi završavali *ite missa est* = idite, otpust je, završeno je, po čemu je kasnije i sam obred mise dobio naziv.

⁵⁵³«... Luther je kao humanist i pedagog htio zadržati latinski jezik kao element naobrazbe. Osobito bi se mladež trebala kroz bogoslužje vježbati u tom jeziku. Za mladež je i poslije uvođenja «Deusch Messe» (1526.) «Formula missae», to znači latinsko bogoslužje, zadržalo svoju valjanost. Dapače, kad, bi o njemu ovisilo, on bi nedjeljom naizmjenice služio latinsku, grčku i hebrejsku misu.» Usp. H. Jedin *Velika povijest crkve IV* 74.

⁵⁵⁴ J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 85.-88.

⁵⁵⁵ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

učenja, Luther definira euharistijsko učenje kao konstupstancijaciji:

«Gospodin je u euharistijskom kruhu stvarno prisutan ali bez promjene u supstanciji simbola. Ovo stajalište poznato kao konstupstancijacija (za razliku od transsupstancijacije), može se najbolje opisati kao prisutnost stvarnog Krista s nepromijenjenom supstancijom kruha.»⁵⁵⁶

Najznačajniji doprinos liturgiji Luther je dao u smislu glazbe. Godine 1524. objavljena je zborska pjesmarica s Lutherovim predgovorom. Luther je i autor većine pjesama u toj pjesmarici. Luther je tijekom života napisao trideset i sedam crkvenih pjesama te brojne i komponirao. Jedna od njegovih poznatih pjesama je «*Eine feste Burg*» (Naš Bog je jaka utvrda). Ova pjesma je nadahnuta psalmom 46, kao i Pavlovskim poslanicama i Otkrivenjem, a pjeva se i danas u mnogim protestantskim crkvama, posebice prigodom Dana reformacije.⁵⁵⁷

⁵⁵⁶Thomas Chatterton Hammond *Uvod u Teologiju* (Izvori, Osijek, 1993.), 210.

⁵⁵⁷J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 85.-88.

4.2. Huldreich Zwingli

Švicarski reformator Huldreich Zwingli imao je mnogo radikalnija stajališta od Luthera po pitanju liturgije, ali i po pitanju shvaćanja Večere Gospodnje.⁵⁵⁸

Smatrao je da Sveto pismo mora određivati svaki postupak tijekom bogoslužja. Zalagao se za jednostavnost. Uklonio je oltar, svijećnjake, slike, svećeničku odjeću pa čak i orgulje iz crkava. Pjevati su se mogli samo psalmi, te nije bilo sudjelovanja naroda u zajedničkim liturgijskim tekstovima (poput litanijskih molitava i sl.).⁵⁵⁹

Prvo Zwinglijevo djelo o liturgiji bilo je «Napad na kanon mise» iz 1523. godine. Odbacio je žrtveni karakter euharistije, te se zalagao za ukidanje mise i uvođenje službe Večere Gospodnje.⁵⁶⁰

Glede značenja euharistije, Zwingli je odbacio i rimokatoličko učenje o transsupstancijaciji, ali i Lutherovo učenje o konstupstancijaciji, smatrajući da je Večera puko sjećanje na žrtvu Isusa Krista, odnosno samo komemoracija.⁵⁶¹ Večera Gospodnja se obavljala svega

⁵⁵⁸ Ibid.90.-91.

⁵⁵⁹ Ibid.

⁵⁶⁰ Ibid.

⁵⁶¹Usp. Ulrich Gabler *Huldrych Zwingli, His Life and Work* (Forter Press, Philadelphia, 1986.), 125.-139.

četiri puta godišnje: Na Uskrs, Duhove, u rujnu te na Božić.⁵⁶²

Bogoslužni prostor bio je jednostavan. Umjesto oltara, obično se u sredini crkve nalazio običan stol odnosno stol Gospodnji na kome nije bilo niti svijeća, niti raspela. Zwingli je uklonio i svećeničko misno ruho iz bogoslužja, a zadržao samo crni akademski talar.⁵⁶³

4.3. Jean Calvin

Calvin je odbacio rimski liturgijski obred, udaljujući se na tako i od luteranskog bogoslužja koje je, kako smo već spomenuli, zadržalo mnoge tradicionalne liturgijske elemente.⁵⁶⁴

Calvin se s Lutherom slaže da je propovijed središte bogoslužja. Za Calvina, kao i za Luthera, euharistija je bila

⁵⁶²E. Ž. Leonar *Opšta istorija protestantizma, prvi tom* 133.

⁵⁶³J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 90.-91.

⁵⁶⁴Ibid. 95.-100.

uzvišeni dio bogoslužja, ali se može održavati samo u kontekstu propovijedane Riječi.⁵⁶⁵

Calvin je 1545. sastavio liturgiju⁵⁶⁶ u kojoj je propovijed bila posebno naglašena kao središte protestantskog bogoslužja, kao i pjevanje psalama.

Calvinovo bogoslužje imalo je sljedeće dijelove:

Stihovi Pisma: «Pomoć je naša u imenu Gospodina, koji je

stvorio nebo i zemlju»

Ispovijed grijeha

Stihovi iz Pisma

Objava odrješenja grijeha

Dekalog (prvih četiriju zapovijedi)

Molitva

Dekalog (ostalih šest zapovijedi)

Psalam po Ženevskoj formi

⁵⁶⁵ Usp. Donald G. Bloesch *Osnove evanđeoske teologije 2* (Dobra Vest, Novi sad, 1989.), 93.

⁵⁶⁶ Usp. Bard Thompson *Liturgies of the Western Church* (Meridian Books, Cleveland, 1961.) 185-224.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Molitva prosvjetljenja (prije čitanja Svetog Pisma)

Biblijsko čitanje i propovijed

Velika zastupnička molitva i parafraza molitve Očenaš

Apostolsko vjerovanje

Priprema za kruh i vino

Molitva za dostojno primanje Večere Gospodnje, sa završetkom

Očenaša

Riječi ustanovljenja

Ekshortacija i pristupanje Stolu

Riječi odrješenja i pričest s kruhom i vinom

Psalam

Molitva zahvalnosti

Nunc Dimittis (Šimunova molitva u Lk 2, 29-32)

Aronov blagoslov⁵⁶⁷

⁵⁶⁷J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 95.-100.

Calvin je na samrtnoj postelji sam posvjedočio da se u sastavljanju svoje vodio Strassbourškom liturgijom.⁵⁶⁸

Calvin se isticao ekspozitorskim načinom propovijedanja.⁵⁶⁹ Sustavno je propovijedao na temelju biblijskih knjiga o čemu nam svjedoče mnoge njegove propovijedi i komentari Svetoga pisma, stih po stih.⁵⁷⁰

Glede reformiranog bogoslužja značajno je spomenuti zajedničko pjevanje psalama, a Calvin ga je uveo ugledavši se na bogoslužje u Strassbourgu. Pjevanje psalama tako postaje značajka reformiranog bogoslužja. Calvin je preveo, priredio i izdao psalme za pjevanje godine 1539. Ovaj je psaltir sadržavao svega 19. psalama. Clement Marot i Theodor Beza proširili su ovaj psaltir na 101 psalam i objavili ga 1562. godine. Psaltir je preveden

⁵⁶⁸ Jasmin Milić *Tko je bio Jean Calvin (Kratak prikaz života i vjerovanja Jeana Calvina)* (Protestantska reformirana kršćanska crkva u RH, Osijek, 2003.), 41.

⁵⁶⁹Usp. *The Complete Library of Christian Worship, volume 2, Twenty Centuries of Christian Worship, (ed. Robert E. Webber)* (Star Song Publishing group, Nashville, Tennessee, 1994.), 300.; Haddon W. Robinson *Biblijsko propovijedanje* (Susret, Zagreb, 1997.), 16.

«Ekspozitorsko propovijedanje je prenošenje biblijskog koncepta izvedenog iz povijesnog, gramatičkog i literarnog proučavanja jednog odlomka Pisma u njegovom kontekstu i provedenog kroz ta proučavanja, kojeg Duh Sveti najprije primjenjuje na osobu i iskustvo propovjednika a zatim kroz njega na slušatelje.»

⁵⁷⁰ J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 95.-100.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

na mnoge europske jezike, a osim reformiranih, koristili su ga i luterani pa i rimokatolici.⁵⁷¹

Po pitanju *euharistije* Calvin je odbacio rimokatoličku doktrinu transupstancijacije, kao i Zwinglijevsku doktrinu komemoracije, te se zauzimao za srednji stav između Luthera i Zwinglija. Naučavao je duhovnu Kristovu nazočnost, koji se, prilikom blagovanja euharistije, vjerom prima od strane vjerujućih.⁵⁷² Iako se niti u jednom trenutku kruh i vino ne pretvaraju u pravo tijelo i krv Kristovu, ona su oruđa i znaci, to jest način na koji vjernik dolazi u dodir s Kristovom supstancijom. Pod supstancijom ne treba razumjeti doslovno Kristovo tijelo, već bit Kristove ljudske prirode. Tako euharistija, odnosno pričest, nije samo puka komemorativna ceremonija, niti materijalno primanje Kristova tijela, već sudjelovanje u Kristovu životu. Sjedinjenje (pričest) Krista i vjernika u euharistiji događa se samo po Duhu Svetome.⁵⁷³

Calvin kritizira tadašnji običaj Rimske crkve da se pričešćuje jednom godišnje. Calvin se, za razliku od Zwinglija, zalagao za često slavljenje Večere Gospodnje,

⁵⁷¹Usp. John H. Leith *Introduction to the Reformed Tradition* (Westminster John Knox Press, Atlanta, 1977.), 172-178

⁵⁷²Usp. Francois Wendel *Calvin Origins and Development of His Religious Thought* (Harper & Row, Publishers, New York and Evanston, 1950.), 329-355.; Ž. Kalvin, *Nauk hrišćanske vere* 464-498.

⁵⁷³Usp. Ž. Delimo *Nastanak i učvršćenje reformacije*, str. 161.; Ž. Kalvin *Nauk hrišćanske vere* 474.

odnosno barem jednom tjedno, to jest nedjeljom⁵⁷⁴, no ta nastojanja nije uspio realizirati. Ženeva je, naime, prihvatila Zwinglijevu praksu, te se Večera Gospodnja slavila šest puta godišnje.⁵⁷⁵

Drugo helvetsko vjeroispovijedanje u 22. poglavlju govori o *crkvenim sastancima*. Vjernici se potiču da pored svojeg osobnog proučavanja Biblije sudjeluju i na zajedničkim bogoslužjima koja moraju biti javna, osim u vrijeme progonstva. Mjesta okupljanja moraju biti pristojne i prostrane zgrade ili hramovi iz kojih treba ukloniti sve neprimjereno. Takva su mjesta sveta i prema njima se treba ponašati s poštovanjem jer u njima boravi Bog i Njegovi sveti anđeli.⁵⁷⁶

Skupocjenu odjeću (to se najvjerojatnije odnosi na svećeničku liturgijsku odjeću) treba ukloniti iz crkava, a jezik bogoslužja treba biti svima razumljiv.⁵⁷⁷

U 23. poglavlju se govori i o potrebi organiziranja bogoslužja:

«Kao sa svime, tako i kod javnih molitava, mora se uspostaviti standard da ne bi postale preduge i zamarajuće. Veći dio bogoslužja treba biti evanđeosko poučavanje i treba paziti da se crkvu ne optereti predugim molitvama

⁵⁷⁴Usp. Ž. Kalvin *Nauk hrišćanske vere* 483.-484.

⁵⁷⁵J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 95.-100.

⁵⁷⁶Ibid.

⁵⁷⁷*Heidelberški katekizam, Drugo helvetsko vjeroispovijedanje*

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

kako članovi crkve ne bi za vrijeme propovijedanja evanđelja razmišljali: bar da je već gotovo, ili bar da možemo otići. Takvima se propovijed čini predugom, dok je inače, dovoljno kratka. Zato je potrebno da se propovjednici pridržavaju neke mjere.»⁵⁷⁸

Drugo helvetsko vjeroispovijedanje u 23. poglavlju govori i o crkvenom pjevanju, zalažući se za jednostavno pjevanje, a protiv gregorijanskih napjeva.⁵⁷⁹

⁵⁷⁸Ibid. 186.

⁵⁷⁹J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 95.-100.

5. Knjiga zajedničkih molitava

Za vrijeme Henrikove vladavine, Thomas Cranmer nije mogao realizirati svoje naume vezane uz reformu liturgije. Jedino što je za njegove vladavine uspio, bilo je objavljivanje *Velike litanije* na engleskom jeziku 1544. godine. Prilika mu se pružila tek nakon njegove smrti, za vrijeme vladavine Edvarda VI, koji je kao maloljetan vladao svega nekoliko godina (1547-1553.).⁵⁸⁰

Do reformacijskog utjecaja na Englesku crkvu, pa tako i na liturgiju, došlo je tek nakon smrti Henrika VIII. Nadbiskup Canterburyjski, Thomas Cranmer, priredio je 1548. godine prvi liturgijski tekst na engleskom jeziku pod nazivom *The Order of the Communion* (Red pričesti).⁵⁸¹

Konačno, nakon što je godinama proučavao različite liturgijske knjige kršćanskoga Istoka i Zapada, posebice *Sarum liturgiju*, Cranmer je u listopadu 1549. godine priredio i prijevod liturgije i obreda na engleski jezik te ih objavio u jednoj knjizi *Book of Common Prayer* (BCP).⁵⁸²

⁵⁸⁰J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 47.-49.

⁵⁸¹ Ibid.

⁵⁸² Daljnja izdanje BCP: Drugo izdanje objavljeno je 1552. godine (Drugi molitvenik kralja Edvarda VI), Treće izdanje BCP nastaje 1559. godine (Molitvenik kraljice Elizabete I),

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Bio je to prvi obrednik Engleske crkve na narodnom jeziku. Ovo izdanje je sadržavalo sažetke više liturgijskih knjiga koje su u to vrijeme bile opširne i komplicirane, poput brevijara, misala, propisnika obredima i sličnog.⁵⁸³

Dakle, glavne značajke ovog BCP obrednika su bile:

- po prvi puta, nakon nekoliko stoljeća, sve službe su bile na narodnom jeziku;
- složeni sustav liturgijskih knjiga je pojednostavljen u jednoj knjizi kojom se svaki obrazovani član crkve mogao služiti;
- služba je donekle bila uređena pod utjecajem reformacijske misli

Engleska crkva po prvi put dobiva bogoslužje koje je isto za cijelu zemlju.⁵⁸⁴

U obredniku su iz euharistijske molitve uklonjena obilježja žrtve i u mnogo čemu je zapravo sličio na Lutherovu latinsku misu iz 1523. godine odnosno njemačku misu iz 1526. godine. Stoga je obrednik odražavao Lutherovu teologiju i praksu.⁵⁸⁵

Škotsko izdanje BCP iz 1637. godine, Četvrto izdanje BCP iz 1662. godine.

⁵⁸³ Ibid.

⁵⁸⁴ Ibid..

⁵⁸⁵ Ibid.

Također je vidljiv Lutherov stav da običaje treba promijeniti tamo gdje Sveto pismo to jasno zahtjeva, nasuprot Zwinglijevom uvjerenju da Sveto pismo mora propisivati svaku gestu. Stoga je obrednik ostao vjeran starim obredima i ceremonijama.⁵⁸⁶

Na liturgijsku reformu Engleske crkve značajan utjecaj su imali i reformatori s kontinenta poput Petera Martyra Vermiglia⁵⁸⁷ i Martina Bucera koji su kao izbjeglice svoje utočište pronašli u Engleskoj. Značajnu ulogu u liturgijskoj reformi Engleske crkve odigrao je i John Hooper⁵⁸⁸.

⁵⁸⁶Usp. E. Ž. Leonar *Opšta istorija protestantizma*, prvi tom, 450.

⁵⁸⁷ Talijanski Pietro Martire Vermigli (8. rujna 1499. – 12. studenog 1562.). Bio je talijanski augustinski redovnik, profesor teologije i reformator. Rođen je kao Piero Mariano, a Peter Martyr (mučenik) mu je redovničko ime. Pod utjecajem djela Martina Bucera priklanja se protestantizmu. Godine 1547. Thomas Cranmer ga poziva u Englesku da mu pomogne oko reforme Engleske crkve. Predavao je na Oxfordu. Zastupao je nauk o stvarnoj Kristovoj prisutnosti u Euharistiji koja je uvjetovana vjerom primatelja (Calvinov nauk koji je prihvatila i Engleska crkva). Vidi: J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 48-49.; Vidi opširnije: E. Ž. Leonar *Opšta istorija protestantizma* Prvi tom (Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2002.), 450-452.

⁵⁸⁸ (1495. - 1555.) Engleski vjerski reformator. Studirao je na Oxfordu. Dolaskom Henrika VIII na vlast bježi na kontinent kako bi izbjegao progonstvo. Kada je Edvard VI došao na vlast, Hooper se vraća u Englesku te djeluje na širenju reformacije. Postaje biskup Anglikanske crkve. Međutim, dolaskom Marije krvave na vlast biva osuđen kao heretik i spaljen na lomači. Vidi opširnije: James Dixon Douglas *The New International Dictionary of the Christian Church*

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Kao što smo već spomenuli, Thomas Cranmer je koristio srednjovjekovne istočne i zapadne liturgije u pripremi obrednika, posebice liturgiju *Sarum*.⁵⁸⁹ Sastavio je jutarnje i večernje bogoslužje koristeći srednjovjekovne brevijare. Koristio je i mnoge srednjovjekovne molitve, posebice kod posvećenja pričesti. U obredniku je također vidljivo i Cranmerovo visoko obrazovanje koje je određene dijelove liturgije «pretvorilo u dragulje, istovremeno istančane i jednostavne liturgijske proze i poezije».⁵⁹⁰

U kasnijim izdanjima Knjige zajedničkih molitava primjetan je veći reformacijski utjecaj nego u prvom izdanju. Naime, Cranmer je već prije izdanja prvoga obrednika prihvatio kalvinističku teologiju o euharistiji. Neki vanjski oblici bogoslužja, poput svećeničkog ruha i sličnog, ostali su vjerni staroj tradiciji, no obred je u velikoj mjeri pojednostavljen.⁵⁹¹

Bitne se promjene, dakle, događaju u euharistijskoj službi. Uklonjen je svaki ostatak veze s misnom žrtvom, te euharistija poprima kalvinističko razumijevanje. Oltar je

(Zondervan Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1974.), 482.

⁵⁸⁹*Sarum liturgija (Sarum Rite ili Use of Sarum)* liturgijski je obred koji se koristio u katedrali u Salisbury, u južnoj Engleskoj u kasnom srednjem vijeku. U 13. stoljeću postao je standard za mnoge engleske katedrale.

⁵⁹⁰Oven Čedvig *Istorija reformacije* (Dobra vest, Novi Sad, 1986.), 87.

⁵⁹¹J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 48-49.

nazvan stolom Gospodnjim, no zadržao se termin svećenik kao i klečanje kod primanja pričesti.⁵⁹²

U *Trideset i devet članaka vjere* Anglikanske crkve (Articles of Religion) iz 1563. godine u članku 23. govori se o duhovnim službenicima koji jedini mogu obavljati službu riječi i sakramenata. U članku 24. govori se o jeziku bogoslužja, odnosno da je «Protivno Riječi Božjoj i običajima najstarije Crkve, da se javna služba Božja u crkvi služi na jeziku nerazumljivom narodu ili da se na nerazumljivom jeziku dijele sakramenti. U čl. 28. govori se o značenju Večere Gospodnje, odbacujući transsubstancijaciju i definirajući euharistiju na način da se «Tijelo Kristovo u euharistiji daje, prima i jede samo u nebeskom i duhovnom smislu.» iz čega je jasno vidljivo da je prihvaćeno kalvinističko shvaćanje sakramenta euharistije.⁵⁹³

Knjiga zajedničkih molitava pokazala se liturgijski i kulturološki relevantnom i među protestantima na ovim našim prostorima.⁵⁹⁴ Euharistijska služba, koja se u

⁵⁹²Usp. E. Ž. Leonar *Opšta istorija protestantizma*, prvi tom, 452.; J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 48-49.

⁵⁹³*Trideset i devet članaka vjere* 23. i 28.; J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 101.-104.

⁵⁹⁴Evangelička crkva u Hrvatskoj u svojoj liturgijskoj praksi koristi knjigu *Pjesmarica Božjeg naroda* u izdanju Seniorata Evangeličke crkve, iz 1981. godine. Valja napomenuti da su mnogi elementi koje nalazimo u ovom izdanju jednaki onima u BCP. Ovo je ujedno i prva objavljena protestantska liturgija na hrvatskom jeziku u okviru navedene pjesmarice. U crkvama se nalazi oltar na kojem se obično nalaze svijećnjaci, raspelo i otvorena Biblija. Ponad oltara se

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

posljednjih nekoliko desetljeća služila u Reformiranoj crkvenoj općini Tordinci (najstarijoj Protestantskoj reformiranoj crkvenoj općini u Hrvatskoj i jedinoj hrvatskoj crkvenoj općini koja kontinuirano djeluje od vremena reformacije), temeljila se upravo na dijelovima Euharistijskog bogoslužja iz BCP. Naime, koristili su se različiti interni prijevodi određenih dijelova bogoslužja po BCP. Obnovom crkvene općine nakon Domovinskog rata, od 1998. godine, BCP se počinje još intenzivnije i sustavnije koristiti u liturgiji tordinačke crkvene općine. Vremenom se osnivaju i nove crkvene općine, poput Crkve Dobroga Pastira u Osijeku, te se sve više javlja

najčešće nalazi slika Krista, koja se naziva oltarska slika. Iznad oltara ili odvojeno od oltara nalazi se propovjedaonica koja je najčešće na povišenom položaju. Povišena propovjedaonica, osim praktične funkcije, ima i liturgijsko značenje. Označava da je, za razliku od Rimokatoličke mise, Riječ iznad sakramenata. Evangelička crkva u Hrvatskoj priredila je i *Liturgijski priručnik*. Unutar priručnika mogu se naći: priprema za bogoslužje, nedjeljno bogoslužje s popratnim tekstovima, euharistijska služba, molitve dana u liturgijskoj godini, sakrament krštenja, konfirmacija, primanje u Evangeličku crkvu, obred vjenčanja, obred sprovoda, obred rukopoložanja u služenje pastoralne liturgije, prigodni zavjeli blagoslova, dnevno-kontemplativne molitve, Lutherove molitve, nedjeljni lekcionar, dnevni lekcionar. Vidi: *Pjesmarica Božjeg naroda* (Seniorat Evangeličke crkve, 1981.); J. Milić *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* 57-59.; *Liturgijski priručnik* eksperimentalna i radna verzija, za internu uporabu Evangeličke crkve, (Evangelička crkva u Republici Hrvatskoj, 2004.); J. Milić *Povijesni pregled liturgije* 145-150.

potreba za liturgijskom knjigom na hrvatskom jeziku. Tako prvo izdanje *Knjige zajedničkih molitava* na hrvatskom jeziku izlazi 2003. godine.⁵⁹⁵

Nakon osam godina upotrebe ovog prvog izdanja *Knjige zajedničkih molitava* pristupilo se izradi novog prijevoda. Za sada su objavljene dvije skripte: *Euharistijsko bogoslužje*⁵⁹⁶ i *Velika litanija*, te *Dnevne molitve*⁵⁹⁷. U prvoj skripti se nalazi prijevod sukladan izdanju Reformirane episkopalne crkve iz 2003. i donosi tri oblika Euharistijske službe. Prvi se temelji na BCP 1662. Zatim donosi alternativni oblik REC izdanja iz 2003., a to je bogoslužje temeljeno na BCP 1928. Tu je i prilagođeni oblik Euharistijskog bogoslužja za služenje u PRKC. U drugoj skripti, Jutarnja i Večernja molitva prevedena je iz REC izdanja BCP, dok je Podnevna molitva preuzeta iz REC izdanja *The Book of Occasional Services*.⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ *Knjiga zajedničkih molitava* (Protestantska reformirana kršćanska crkva u RH, Osijek, 2003.)

⁵⁹⁶ *Knjiga zajedničkih molitava – Euharistijsko bogoslužje i Velika litanija* (Reformirani episkopalni dekanat Protestantske reformirane kršćanske crkve u RH, Osijek, 2011.)

⁵⁹⁷ *Knjiga zajedničkih molitava – Dnevne molitve* (Reformirani episkopalni dekanat Protestantske reformirane kršćanske crkve u RH, Osijek, 2011.)

⁵⁹⁸ *The Book of Occasional Services* (The Reformed Episcopal Church, 53rd General Council, 2011.), 3-4.

6. Zašto (posebna) liturgijska odjeća?

Na ovo pitanje možemo odgovoriti tako da ga podijelimo na dva različita pitanja. Prvo pitanje je: Koji je bio razlog za uvođenje liturgijske odjeće? Drugo pitanje glasi: Kojoj konkretnoj svrsi ono služi?⁵⁹⁹

U odgovoru na prvo pitanje, možemo reći da nije bilo svjesnog plana o usvajanju posebnog ruha za služitelja dok slavi liturgiju. Koliko nam je poznato kroz Sveto pismo, naš Gospodin nije dao nikakvu konkretnu upute apostolima ili Crkvi kakvu odjeću trebaju nositi na bogoslužjima. Nekoliko stoljeća je prošlo dok se odjeća crkvenih službenika nije počela razlikovati od one koju nose laici. Još tijekom petog, šestog, pa i početkom 7. stoljeća, liturgijska odjeća se nije bitno razlikovala od civilne. Poznato je da je u Crkvi čak bilo i otpora prema usvajanju posebne liturgijske odjeće.⁶⁰⁰

Tijekom sedmog stoljeća, s postupnim promjenama u stilu odijevanja poklapa se i razvoj liturgijskog ruha. Graciozna

⁵⁹⁹ Vidi: CatholicCulture.org *Why Liturgical Vestments?*
<https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=4311>, (Pristup: 12. 04. 2017.)

⁶⁰⁰ Ibid

odjeća iz prošlih vremena nije se više koristila za svakodnevnu upotrebu, ali se i dalje zadržala u liturgijskoj upotrebi. Određena obilježja dostojanstvenika iz prošlih vremena također su usvojena od strane klera, ali sada u službi označavanja različitih sakralnih funkcija i dužnosti. Daljnji razvoj liturgijske odjeće tekao je prirodnim tijekom. Kada ona više nije bilo namijenjena svakodnevnoj upotrebi, počela je preuzimati oblik koji je bolje odgovarao njezinoj namjeni. Bilo je za očekivati da će je početi izrađivati od skuplje tkanine, s bogatijom ornamentikom, kako bi se razlikovala od svakodnevnih odjevnih predmeta.⁶⁰¹

Iz svega rečenog, vidljivo je da do usvajanja liturgijskog ruha nije došlo direktno zbog njegovog postojanja u Starom Zavjetu. Možda i možemo reći da je Crkva imitirala starozavjetnu liturgijsku praksu, prepoznavajući u njoj pozitivnu božansku zapovijed, no nemamo dokaza o planskom imitiranju. Tek kad je Crkva već imala svoje liturgijsko ruho, te kada je ono već bilo u procesu daljnjeg razvoja, pojavila se svjesna misao o povezanosti s liturgijskom odjećom židovskog svećenstva. Tek tada je bilo moguće naglasiti činjenicu da je za službenike Novog Zavjeta, kao i za svećenike Starog Zavjeta, prikladno da se njihova božanska služba očituje kroz posebnu odjeću.⁶⁰²

Isto tako, ne postoji ništa što bi podržalo mišljenje da je liturgijska odjeća nastala iz želje da se napravi razlika između klera i laika. Istina je da je ta prirodna želja dovela

⁶⁰¹ Ibid.

⁶⁰² Ibid.

do usvajanja određenog znakovlja po kojem se dužnosnici državnih ili privatnih organizacija razlikuju od običnih građana ili članova društva. Mnogi zanimljivi detalji mogu biti pripisani utjecaju tog instinkta, koji se na mnogostruke načine manifestira kod djece i odraslih. Nije pretjerano reći da je takva želja ubrzala razvoj liturgijskog ruha, i definirala njegovo korištenje od strane različito rangiranih pripadnika klera. Međutim, to se ne može smatrati izravnim razlogom za uvođenje liturgijskog ruha.⁶⁰³

To nas dovodi do drugog pitanja: Koja je konkretna svrha korištenja liturgijskog ruha? Ono razlikuje vjernike od klera koji sudjeluje u obavljanju sakralnih funkcija, no to ne može biti njegova jedina i glavna svrha. Ono mora imati uzvišeniju svrhu, vjerski značaj, duhovnu vrijednost, koja odgovara njegovoj upotrebi u liturgiji Crkve. Drugim riječima, sveto ruho ne može imati nikakvu drugu svrhu osim liturgije same.⁶⁰⁴

Osnovna svrha liturgije jest proslavljati Boga. Stoga liturgijsko ruho također mora pridonositi slavi Božjoj. Naši interni akti moraju naći adekvatan izraz u našem vanjskom izgledu, jer čovjek je nije samo duh, nego i tijelo. Djela klanjanja i štovanja, koja proizlaze izravno iz duše, izražavaju se pokretima tijela kao što su naklon, klečanje i slično. Isto tako, odjećom koju nosi kada pred okupljenima

⁶⁰³ Ibid.

⁶⁰⁴ Ibid.

predstavlja Boga, služitelj mu javno odaje čast. Ona je vanjski izraz unutarnjeg osjećaja štovanja u prisutnosti Božjoj. U tom smislu, odjeća ne predstavlja manje važno sredstvo veličanja Boga od savijanja koljena i sličnih liturgijskih čina.⁶⁰⁵

Ako liturgijsko ruho nema drugu svrhu osim liturgije same, njezova sekundarna svrha je posvećenje duše. U prvom redu, liturgijsko ruho ima tendenciju da nadahnjuje poštovanje prema svetim funkcijama liturgije, ne samo onoga koji ga nosi, već i ostalih sudionika. To poštovanje je temelj pobožnoj dispoziciji potrebnoj za vjernu izvedbu ili sudjelovanje u liturgijskom činu. Odjenuvši se u sveto ruho, služitelj ne može, a da se ne podsjeti kako se privremeno povlači iz svijeta da uđe u Svetište Božje, te da sebe u potpunosti posvećuje u službu Njemu. On ne može, a da se ne podsjeti svetosti koja bi trebala krasiti dušu koja pristupa u blizinu beskonačnog svetog Boga i s Njime intimno razgovara. Sveto ruho podsjetnik je na odjeću posvetne milosti u koju bi dostojni službenici Kristovi trebali biti odjeveni. Ono službenika posebice podsjeća na Kristoliki karakter u koji treba biti zaodjeven, kao što je odjeven u vidljivu liturgijsku odjeću.⁶⁰⁶

U liturgiji služitelj se u posebnom smislu pojavljuje kao *alter Christus*, i na njemu se mora očitovati Pavlov poticaj iz Rim 13, 14: “*nego zaodjenite se Gospodinom I-*

⁶⁰⁵ Ibid.

⁶⁰⁶ Ibid.

susom Kristom i, u brizi za tijelo, ne pogodujte požudama.” Na crkvene službenike primjenjiva je i eksortacija iz Psalma 132, 9: “*Svećenici tvoji nek’ se obuku u pravednost, pobožnici tvoji nek’ radosno kliču!*” Pravednost, kao odjeća posvetne milosti, neophodna je dispozicija za vjerne Kristove službenike. Liturgijsko ruho ne samo da simbolizira tu unutarnju dispoziciju, već također ima tendenciju da ju intenzivira i poveća kroz pobožnost na koju službenik biva inspiriran kada ga odjene. Postoji različita simbolika pojedinih liturgijskih odjevnih predmeta, ali zajednička svrha im je da izvanjski izraze svetost koja treba karakterizirati služitelja liturgije. Ono ga treba svaki dan podsjećati na njegovu obavezu da raste u osobnoj svetosti, kao i da u njoj poučava druge.⁶⁰⁷

Neka se sveti raduju u slavi (Ps 149, 5). Ovaj poticaj jako dobro opisuje ulogu vjernika u liturgiji. Za njih, kao i za služitelja, liturgijska odjeća treba imati posebno značenje. Oni su dio otajstvenog Tijela Kristovog, kojem pripadaju, kao i njihovi službenici. Kada stoji za stolom Gospodnjim, služitelj obavlja dužnosti prema Bogu koje se odnose na cijelu Crkvu. Vjernici pri tome ne bi trebali biti samo pasivni promatrači, već aktivni sudionici u toj božanskoj službi, u onim dijelovima koji su im namijenjeni. Liturgijsko ruho nošeno od strane služitelja mora biti poticaj za nji-

⁶⁰⁷ Ibid.

hovo veće poštovanje, te uvećati njihov žar za sudjelovanjem u toj božanskoj službi, što predstavlja njihovo djelo štovanja i zahvale Bogu.⁶⁰⁸

Štoviše, kada vide svete poslužitelje odjevene u liturgijsku odjeću, oni ne mogu, a da ne budu impresionirani veličinom liturgijske službe. Povećanje kvalitete proslavljanja Boga vrijedno je svakog truda. Korištenje liturgijskog ruha je samo jedan od načina da vjernicima posredujemo tu lekciju. A ako ih vanjski sjaj liturgijskog slavja impresionira, neće li im to onda biti poticaj da shvate kako jedini prihvatljiv stav za one koji u njemu sudjeluju jest unutar-nja svetost? Sveto ruho nije samo simbol odjeće posvetne milosti koja bi trebala krasiti dušu služitelja, ono također uči vjerne sudionike u liturgiji da bi i oni trebali biti odjeveni u istu nadnaravnu odjeću kada pomažu u toj božanskoj službi. Sveto pismo ih naziva *svetima*, jer se od njih također očekuje da posjeduju svetost koja je ugodna Bogu. Velika radost ispunja srca vjernika kada prepoznaju svetost u svojim službenicima, no i oni sami trebaju doživjeti radost osobne svetosti. S obzirom na to da su dio Tijela Kristovog, za njih je uvijek aktualno, isto kao i za njihove službenike, da nastoje povećati ljepotu te odjeće posvetne milosti, koja treba krasiti njihovu dušu. Tako će iskusiti predokus one nebeske radosti i iskustva pjevanja himne slavljenja i zahvale pred prijestoljem Božjim.⁶⁰⁹

⁶⁰⁸ Ibid.

⁶⁰⁹ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Posvećujući liturgijsko ruho za službu Bogu, mi zazivamo milost Božju na one koji ga nose, da bi naši službenici bili svakoga dana sve više i više dostojni sudjelovanja u svetim činima liturgije.⁶¹⁰

⁶¹⁰ Ibid.

7. Je li opravdano korištenje naziva svećenik?

Reformacija je snažno afirmirala novozavjetno uvjerenje o svećenstvu svih vjernika (1 Petrova 2,9) i odbacila nauk o transupstancijaciji (pretvorbi)⁶¹¹. Odbivši svaku povezanost s rimokatoličkim sacerdotalističkim⁶¹² shvaćanjem Euharistije, većina protestanata je odbacila i korištenje naziva svećenik (razlog je ležao i u tome što mnogi protestantski propovjednici doista nisu ni bili ordinirani crkveni službenici).

Pa ipak, u protestantskim crkvama u našim krajevima, kao i među velikim dijelom anglikanaca (a i luterana), sve do danas održao se naziv svećenik⁶¹³ za zaređenog (rukopoloženog) službenika Riječi i sakramenata.

⁶¹¹ Vjerovanje da se kruh i vino u zajednici, misi, odnosno slavlju euharistije pretvaraju u istinsku krv i istinsko tijelo Kristovo. Pretvorba se događa u unutarnjoj biti (supstanci), a ne u vanjskom izgledu.

⁶¹² Uvjerenje da je za pomirnu žrtvu za grijeh, ili svete prinose Bogu, nužna intervencija svećenika, odnosno da samo poseban red svećenika ima direktnu komunikaciju s Bogom (ili bogovima).

⁶¹³ Ovo poglavlje donosi promišljanje autora o tom pitanju.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Vezano uz ovu temu, nameće nam se nekoliko pitanja...

Je li to tek onako, samo stvar običaja, nešto proizvoljno i potpuno neopravdano ili ipak ima neko svoje objašnjenje i utemeljenje?

Je li većina protestanata, odbacujući rimokatoličko shvaćanje da kruh i vino u fizičkom smislu postaju pravo Tijelo i Krv Kristova koje svećenik prinosi Bogu kao žrtvu, otišla predaleko, odbacivši i neke istinite i korisne stvari?

Prinosimo li na kršćanskom bogoslužju ipak neku žrtvu?

Iako snažno afirmiramo svećenstvo svih vjernika te ispovijedamo, kako je u Poslanici Hebrejima zapisano (9, 11-14), da je Krist prinio samog sebe jednom zauvijek kao savršenu žrtvu za vječno otkupljenje, možemo li ipak naći neko utemeljenje za korištenje izraza svećenik?

Vjerujem da možemo.

Na bogoslužju zasigurno ne prinosimo Krista kao žrtvu, no ipak nešto žrtvujemo.

U redu Euharistijske službe prema Knjizi zajedničkih molitava stoji:

„Radi toga, Gospodine, Oče nebeski, po ustanovljenju Tvojega ljubljenoga Sina, našega Spasitelja Isusa Krista, mi, Tvoje ponizne sluge, pred Tvojim božanskim veličanstvom, s ovim Tvojim darovima, koje Ti sada prinosimo, slavimo spomen Tvoga Sina...“

„Prinosimo Ti, Gospodine, ovoga časa i izručujemo Ti nas, naše duše i tijela, da budu prihvatljiva, sveta i živa žrtva Tebi; ponizno Te molimo da mi i svi drugi koji će biti dionici ove svete pričesti, možemo dostojno primiti predragocjeno Tijelo i Krv Tvojega Sina Isusa Krista, budemo ispunjeni Tvojom milošću i nebeskim blagoslovom te činimo jedno tijelo s njim, da on bude u nama i mi u njemu. I premda smo, zbog naših mnogih grijeha, nedostojni prinositi Tebi bilo kakvu žrtvu, ipak Te molimo da primiš ovu našu svetu dužnost i službu, ne mjereci naše zasluge, nego opraštajući naše prijestupe, po Kristu Isusu Gospodinu našem.“

U jednoj od alternativnih molitava stoji:

„Ovom žrtvom hvale i zahvaljivanja slavimo, Oče, spomen našega otkupljenja. Prisjećajući se njegove smrti, uskrsnuća i uzašašća, prinosimo ti ove darove.“

Na bogoslužju, dakle, ipak nešto žrtvujemo. Tada Bogu prinosimo darove našeg života i rada u obliku kruha, vina i dobrovoljnih priloga, te naše duše i tijela. Prezbyter predvodi zajednicu u zajedničkoj žrtvi hvale i zahvaljivanja koje smo kao Crkva Božja dužni pružiti Bogu.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

U Svetom pismu ima mnogo redaka koji se referiraju na ovakvu vrstu žrtve, kao i na radosno prinošenje plodova našeg života i rada Bogu. Navedimo dva novozavjetna primjera:

„Zaklinjem Vas, braćo, milosrđem Božjim: prikažite svoja tijela za žrtvu živu, svetu, Bogu milu – kao svoje duhovno bogoslužje.“ (Rimljanima 12,1)

„Po njemu, dakle, neprestano prinosimo Bogu žrtvu hvalbenu, to jest plod usana što ispovijedaju ime njegovo. Dobrotvornosti i zajedništva ne zaboravljajte jer takve su žrtve mile Bogu!“ (Hebrejima 13,15.16)

Vjerujemo da tijekom bogoslužja svi vjernici zajednički kao „kraljevsko svećenstvo“ pružaju Bogu tu molitvenu žrtvu, a svećenik nema ulogu nužnog posrednika između Boga i naroda. No službenik Riječi i sakramenata je onaj koji predvodi i predsjeda bogoslužjem. Budući da on svojim molitvama predstavlja zajednicu pred Bogom, a u isto vrijeme, služeći joj Riječju Božjom i sakramentima, pred zajednicom predstavlja Krista, korištenje naziva svećenik nije bez svog opravdanja i utemeljenja. Uostalom, pogotovo stoga što vjerujemo u svećenstvo svih vjernika, nije li čast da ga tako i oslovljavamo zaslužio upravo onaj koji se sav posvetio toj pomirbenoj službi?

Zbog očuvanja reda, kontinuiteta i crkvenog jedinstva, oduvijek je postojalo pravilo da u zajednici Riječ Božju i sakramente može posluživati samo onaj tko je tu službu nasljedovao od samih apostola. Od početaka do danas u Crkvi je postojala trostruka pastoralna struktura. Svećenik je, dakle, onaj koji je ovlašten služiti nam Kristovom Riječju, Tijelom i Krvlju. On nam naviješta sigurno Božje oproštenje po pokajanju i vjeri u Krista i blagoslivlja nas u Kristovo ime.

Mada ne vjerujemo da svećenik prinosi Tijelo i Krv Kristovu kao žrtvu Bogu, već vjerujemo da je Pričest duhovna hrana i Božji dar nama, ipak, po svećenikovom služenju kruh i vino postaju posvećeni elementi koji poprimaju značenje Kristova Tijela i Krvi. Svećenikom nazivamo onoga po čijim rukama u Pričesti doista u duhovnom smislu primamo samoga Krista.

Dakle, na bogoslužju ipak prinosimo određene žrtve koje potom zapravo postaju Božji dar nama. Ne moramo nužno biti skloni nazivu svećenik niti ga koristiti. No, kao što možemo vidjeti, utemeljeno je vjerovati da onaj koji predsjedava bogoslužjem, a posebno Euharistijom, cijelim bićem vrši svećeničku službu predvodeći i predstavljajući pred Bogom svećenički narod. Stoga nije bez opravdanja niti dati mu čast oslovljavajući ga svećenikom.

8. O bogougodnoj liturgiji

Crkva proizašla iz Reformacije, a velikim dijelom i crkva prije Reformacije nije Bibliju doživljavala samo kao uputu za pravo bogoslužje, nego i da bogoslužje treba biti ispunjeno Božjom riječju. To je zato što Biblija nije samo sredstvo koje nas upućuje na Boga, već nas i vodi bliže k Bogu. Znamo kako služiti i slaviti Boga zahvaljujući Svetom pismu, a također „...nozi je mojoj svjetiljka i svjetlo mojoj stazi.“ (Ps 119, 105).

Božja riječ može ispuniti bogoslužje na sljedećih nekoliko načina:⁶¹⁴

Čitanje Božje riječi - Najuočljiviji način jest čitanje Svetog pisma. Božja riječ je onaj središnji dio koji mora biti zapažen u bogoslužju. Pavao je pisao Timoteju : „...posveti se (javnom) čitanju (Svetog pisma), poticanju, poučavanju.“ (1. Tim 4, 13). Pavao je čitanju Biblije pridao značaj koji je blisko povezan s propovijedanjem i poučavanjem.⁶¹⁵

Molitva kroz Božju riječ - Važno je da sadržaj naših molitvi bude ispunjen Riječju. Crkvene molitve često su

⁶¹⁴ Robert Godfrey *Bogougodno slavljenje* (Kršćanski centar „Dobroga pastira“, Osijek, 2007.), 24.

⁶¹⁵ Ibid. 24.

ispunjene upravo biblijskim rječnikom, uzvraćajući tako Božju riječ njemu u molitvi. Riječi Biblije oblikuju naše molitve Božjom istinom, obećanjima i blagoslovima nad njegovim narodom.

U današnje vrijeme ono što smatramo molitvom u crkvi više je ponavljanje, fraze i površan govor, upravo uslijed nastojanja da bi sve izgledalo neformalno i prigodno. U nekim crkvama su molitve skoro nestale jer se mnogima čini da su pastorske molitve previše dosadne da bi se upotrebljavale u službi.⁶¹⁶

Pjevanje Božje riječi - Riječ mora biti osnova i našeg pjevanja. Pjesma i u svom najmanjem dijelu mora iskazivati istinu o Božjem spasonosnom djelu. Naša pozornost mora biti usmjerena na sadržaj pjesme koju pjevamo.

Često su u povijesti Crkve psalmi sadržavali cijeli ili barem značajan dio slavljenja Božjeg naroda. U današnje vrijeme, tamo gdje je pjevanje ili čitanje psalama izostavljeno, bogoslužje je značajno osiromašeno. Pjevanje psalama na bogoslužju usađuje Božju riječ u naša srca i siguran je put kako da ugodimo Bogu koji ih je nadahnuo i dao svom narodu za njihovo dobro.⁶¹⁷

Riječ i sakramenti - Božja riječ treba biti prisutna i u sakramentima. Augustin je o sakramentima razmišljao kao

⁶¹⁶ Ibid. 25.

⁶¹⁷ Ibid. 25-26.

„utjelovljenoj Riječi“. Sakramenti nisu nešto što nas odvaja od Riječi, već način na koji Bog može prenositi i svoju Riječ. Voda krštenja nam prenosi poruku o potrebi za Kristovom krvlju koja nas čisti od grijeha (Tit 3, 5). Kruh i vino Večere Gospodnje nas upućuju na potrebu za krvlju i tijelom Kristovim koje nas hrani za vječni život (Iv 6, 53-56). Sakramenti nas upućuju na samu srž Božje riječi-na Kristovo Evandjelje.⁶¹⁸

Propovijedanje Božje riječi - Propovijedanje je usmeno prenošenje Božje riječi, primjenjujući je i aktualizirajući na život vjernika. Propovjednik je službenik Božje riječi čiji je zadatak proučavati, a tada poučavati i primijeniti riječ kao središnji dio bogoslužja. Bog dolazi svome narodu i govori mu kroz vjerno propovijedanje Božje riječi. Stoga, kada čujemo vjerno propovijedanje, čujemo Krista kako nam govori i poziva nas na vjeru i pokajanje.

Povijesno gledajući, Crkva je propovijedanje Božje riječi, zajedno sa sakramentima, nazivala sredstvom milosti. Sredstva milosti su Gospodnja ustanova, po kojoj blagoslivlja svoj narod i pomaže mu da raste u njegovoj milosti. Stoga, propovijedanje ne smije biti prilika da propovjednik iznosi vlastita stajališta ili zabavlja nazočne, već sredstvo koje je Bog odredio za prenošenje svoje Riječi. Tamo gdje ljudi Božju riječ čuju i povjeruju,

⁶¹⁸ Ibid. 26.

Gospodnji blagoslov će uvijek biti prisutan.⁶¹⁹

Zajedništvo - Zajedničko bogoslužje Božjeg naroda je neizostavan sadržaj koji nam je Bog dao kako bi nam pomogao rasti u vjeri. Bogu trebamo doći osobno i pojedinačno u posvećenju, čitanju njegove Riječi, razmišljanju i molitvi, ali se također trebamo susresti s njim u zajednici njegova naroda, gdje je Bog obećao biti posebno prisutan (Mt 18, 20). Kroz crkvu pojedinac postaje dijelom Kristova tijela. Mi nismo samo skupina individua, već smo organski vezani jedan za drugoga (1. Kor 12, 12-27; Ef 1, 22-23). Tu istinu najbolje iskazujemo kada Boga susrećemo i slavimo na bogoslužju u zajedništvu s našom braćom i sestrama.⁶²⁰

U današnje vrijeme, kada govore o prihvatljivom bogoslužju, ljudi misle na bogoslužje prihvatljivo njima samima ili gostima u crkvi. Bogoslužje treba odgovarati zajednici, no Božja riječ nam svjedoči da pravo bogoslužje iznad svega mora biti ugodno i prihvatljivo Bogu. Samo Božja riječ nam daje pouzdane smjernice za Bogu ugodno i prihvatljivo bogoslužje.⁶²¹

Liturgijske crkve mogu učiti od crkava koje prakticiraju slobodna bogoslužja kako doživjeti Boga na prisniji način, više kao prijatelja koji želi konkretno djelovati u njihovoj sredini. S druge strane, slobodne crkve od liturgijskih

⁶¹⁹ Ibid. 26-29.

⁶²⁰ Usp. Ibid. 16.-23.

⁶²¹ Ibid.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

crkava mogu učiti o Božjoj svetosti i suverenosti, o poštivanju Boga kao kralja, o poštivanju bogoslužnog prostora. Uzajamno upoznavanje, dopunjavanje i razumijevanje može nam uvelike pomoći da naša bogoslužja budu više Bogougodna i mjesta istinskog susreta s Bogom.

Autor ovog rada se osobno zalaže za teološki sadržajno dosljednu, ali skromniju, odnosno ne pretjerano raskošnu liturgiju, jer takvu doživljava bližom povijesnoj povezanosti s ranom crkvom.

Zaključak

Hrvatski prostor, kao i prostor cijele regije⁶²², oskudijeva literaturom koja pobliže upoznaje s protestantizmom. Djelo koje bi bilo strukturirano na ovakav sveobuhvatan način; pregled katoličkih temelja Crkava reformacije, zatim, prikaz tijeka reformacije, glavnih aktera, temeljnih reformacijskih vjeroispovijedanja i kontinentalne reformacijske tradicije, pa potom, engleske reformacije i obilježja anglikanstva, te na kraju, protestantske liturgije i njezinog značaja, uopće ne postoji. S obzirom na to da je upravo tako strukturiran, ovaj rad predstavlja originalan doprinos teološkoj znanosti i crkvenom radu na ovom prostoru. U stvaranju ovoga rada koristili smo historiografsku metodu, analizu sadržaja literature, te analize izričaja vjere, običaja i liturgije.

Prvi dio ovoga rada govori o zajedničkim katoličkim temeljima nepodijeljene Crkve koji su temelj i Crkvama reformacije. Tako govorimo o episkopatu, ekumenskim Saborima i Vjerovanjima, te ključnim teološkim temama rane Crkve. Ustvrdili smo da su sve doktrine Crkava reformacije zasnovane na ovim katoličkim temeljima.

Zaključili smo da Crkva od početaka pa sve do danas ima trostruku strukturu pastoralne vlasti (đakone, prezbitere i biskupe). Tako današnji nadglednici (biskupi) stoje u liniji s apostolima i njihovim nasljednicima, te u sebi doista

⁶²² tzv. „jugosfere“

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

nose bitne elemente i značajke apostolskih ovlasti. Te ovlasti su bitne zbog jedinstva Crkve i očuvanja nauka.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta je najviši autoritet kršćanske vjere i prakse. Određena autoritativna tumačenja Pisma nužno su dio katoličke vjere. To naročito uključuje Vjerovanja (pogotovo Apostolsko i Nicejsko-Carigradsko Vjerovanje), odnosno ekumenske Sabore. Tu su zatim "crkveni oci." Iako nisu nadahnuti poput Biblije, niti tako autoritativni ili jedinstveni kao Vjerovanja ili Koncili, Crkveni oci nam mogu pružiti dobra svjedočanstva najranijih i najuniverzalnijih vjerovanja rane Crkve. Rane liturgije nas također opskrbljuju znanjem o tome kako je rana Crkva štovala Boga, te kako je tumačila određene stvari.

Drugi dio rada govori o značajkama protestantske reformacije; što je uopće protestantizam i koja su njegova temeljna načela, o Martinu Lutheru i početku reformacije, o Jeanu Calvinu i njegovu djelu, o engleskoj reformaciji, o protestantskim vjeroispovijedanjima i temeljnim značajkama reformirane teologije (koja je bitno utjecala i na anglikansku teologiju).

Zaključili smo da je načelo autoriteta Biblije ujedno i načelo autoriteta protestantizma. Zaključili smo i to da je spasenje čovjeka Božji dar. To je načelo čovjekove poniznosti pred Bogom – poniznosti stvora pred Stvoriteljem. Isto tako, spasenje se ne zaslužuje, već prima vjerom. Ovdje je naglasak stavljen na ljudsku nutrinu.

Obnova čovjeka nije njegov vlastiti pothvat već Božje milostivo djelovanje. Protestantizam velik značaj pridaje unutarnjem svjedočanstvu Duha Svetog. Čovjek tako biva oslobođen bilo kakvih ljudskih okova i prisile, ali je podvrgnut Božjem autoritetu. On prepoznaje taj autoritet ne samo po slovu knjige, već i po dubokom nadahnuću. To je ono što potvrđuje načelo unutarnjeg svjedočenja Duha Svetog.

Reformacija je počela 1520-tih oko Martina Luthera i Sveučilišta u Wittenbergu (u današnjoj sjeveroistočnoj Njemačkoj). Ustanovili smo da je reformacija zapravo započela od osobnog iskustva. Martin Luther je bio onaj koji je tražio i našao milosrdnog Boga. Luther je bio čovjek zabrinut za evanđeosku čistoću, koji je javno govorio o svojoj zabrinutosti, te ujedno govorio o putu mira s Bogom. U tom trenutku, svijet je bio spreman i zreo prihvatiti tu zabrinutost i prihvatiti evanđeoski put mira s Bogom.

No pokret je jačao, a neovisno se razvijao i u švicarskom gradu Zürichu u ranim 1520-tim. Tijekom složenih razvojnih tijekova, reformacija u Zürichu doživjela je brojne političke i teološke modifikacije te postala povezana s reformacijom u Ženevi (danas dio Švicarske, a nekada neovisni grad-država) i Jeanom Calvinom.

Reformacijski pokret bio je složen i heterogen, a njegov program se nije svodio samo na reformu crkvenog nauka. Bio je usmjeren i na temeljne društvene, političke i gospodarske probleme (što je druga i vrlo složena tema).

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Reformacijski program razlikovao se od države do države. U jednoj zemlji, poput Njemačke, u prvom planu su bili teološki problemi, dok su drugdje, poput Engleske, oni imali manji utjecaj.

Govorili smo i o posebnostima reformirane teologije. Reformirana teologija je teologija koja počinje i završava s Božjom milošću, koja započinje i završava slavljenjem Boga. Kao kršćani možemo se radovati i slaviti Boga koji obećava da će ono djelo spasenja koje je započeo sigurno i dovršiti. Sve ovdje rečeno bi nas trebalo potaknuti da još više naučimo o Reformiranoj crkvi i našem naslijeđu. Reformatori su naučavali kako stvarna reforma Crkve nikad nije gotova, i reformirana crkva se mora stalno reformirati u skladu s Božjom riječi. Mi cijenimo temelje koji su nam dati, ali ne živimo u prošlosti. Bog je uvijek isti, njegova Riječ se ne mijenja. No, mi trebamo uvijek nalaziti nove pristupe i načine kada, u ovom svijetu koji se stalno mijenja, govorimo vječne istine o Bogu.

U trećem dijelu govorili smo o anglikanskim posebnostima. Govorili smo o tome što je uopće anglikanstvo, povijesnom kontekstu njegova nastanka i razvoja, teološkim naglascima i svemu onom što sačinjava anglikanski identitet, te kako anglikanci gledaju na Crkvu i crkvenost. Bilo je još jednom riječi i o episkopalnom ustroju, i to iz anglikanskog rakursa. Bilo je govora i o nekim suvremenijim problemima s kojima se anglikanski, i općenito kršćanski, svijet suočava. Reformiranu

episkopalnu crkvu uzeli smo kao dobar primjer kada govorimo o pitanjima s kojima se suočava anglikanstvo u moderno i post-moderno doba.

Ustvrdili smo da jedna od važnih odlika anglikanstva jest *via media* – to jest srednji put između katoličanstva i radikalnih oblika protestantizma, te da anglikanstvo, unatoč svoj njegovoj širini, možemo prilično precizno definirati kao reformirano katoličanstvo. Obrazložili smo tri važna elementa u tkanju anglikanskog identiteta. To su: episkopalni crkveni ustroj, načela vjerovanja sadržana u *Trideset i devet članaka vjere*, te liturgijska i molitvena praksa u skladu s *Knjigom zajedničkih molitava*.

No, možda najvažniji element jest upravo liturgijska i molitvena praksa u skladu s *Knjigom zajedničkih molitava*. Trideset i devet članaka vjere i Knjiga zajedničkih molitava u teološkom su suglasju. Trideset i devet članaka vjere nude precizniju interpretaciju kršćanske doktrine nego što to čini liturgija. No, ključna perspektiva za razumijevanje načela vjerovanja leži u zajedničkom štovanju Crkve. Anglikanci su oduvijek ispovijedali svoju vjeru u i kroz svoju liturgiju. To je uglavnom točno za sve kršćanske zajednice. Kršćanska Crkva je oduvijek srž svoje vjere izražavala kroz liturgiju i molitvu. Stoga anglikanci često spominju moto: *Lex credendi lex orandi est* (*Zakon molitve jest zakon vjerovanja*). Ono što vjerujemo, iskazujemo kroz naše bogoslužje i molitvu. No, zasigurno vrijedi i obrnuto, naše bogoslužje i molitva imaju snagu oblikovati, obnavljati i usmjeravati našu vjeru i duhovnost.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Bogoslužni obrasci koji se opetovano koriste imaju, velik utjecaj na umove i srca zajednice. Stoga je važno da ti obrasci budu vjerni Bibliji. U tom pogledu anglikanci su izuzetno blagoslovljeni Knjigom zajedničkih molitava koja je od prve do zadnje stranice duboko prožeta Svetim pismom, te predstavlja snažan izraz klasične patrističke i reformacijske misli.

Stoga smo u četvrtom i posljednjem dijelu ovog rada govorili o kršćanskom bogoslužju, to jest liturgiji. Nastojali smo pojasniti osnovne pojmove. Govori smo o počecima kršćanskog bogoslužja, o protestantskoj i anglikanskoj liturgiji, te temeljnim principima „bogougodnog“ bogoslužja.

Ovo je tek mali dio onoga što bi se moglo reći o kršćanskom bogoslužju. Cilj posljednjeg dijela ovoga rada bio je pružiti osnovne informacije o njegovoj svrsi, simbolici, počecima i utemeljenju, te tako barem malo maknuti veo neznanja i umanjiti predrasude koje su prisutne ponekad kad se govori o liturgiji.

U Bibliografiji ovoga rada naveli smo mnogo literature preporučljive za detaljnije proučavanje i istraživanje katoličke i reformirane doktrine Crkava reformacije. No ovdje posebno ističemo knjige dostupne na našem jeziku: *Protestantizam* Jeana Boisseta – za detaljnije informiranje o reformaciji i protestantizmu, *Uvod u kršćansku teologiju* Alistera McGraha – kao odličan i sveobuhvatan priručnik iz kršćanske teologije, *Blagoslovljeno Kraljevstvo*

Njegovo Jasmina Milića – za bolje upoznavanje značenja anglikanske i općenito kršćanske liturgije, te *Pravoslavna crkva* Timothyha Warea – s mnoštvom informacija o katoličkim temeljima nepodijeljene Crkve. Preporučujemo i knjigu na engleskom jeziku: *Essential Truths for Christians – A Commentary on the Anglican Thirty-Nine Articles and an Introduction to Systematic Theology* Johna Rodgersa – kao odličan priručnik iz anglikanske i, općenito, protestantske sustavne teologije. Napominjemo i radove Igora Đurčika koji govore o temi reformacije; *Protestanti na području srpske kulture i nacije* (i to od 51. do 68. stranice), te *Paradigma protestantizma u duhu vremena: Od religioznih reformi do neoprotestantskog pluralizma* u zbirci radova s teološkog simpozija *Pet vekova reformacije* (kao i radove drugih autora iz te zbirke).

Temeljni moto ovog rada mogao bi biti: u bitnome jedinstvo, u nebitnome sloboda, u svemu ljubav (In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas). Budimo kao onaj mudar čovjek koji iz svoje riznice iznosi novo i staro (Mt 13, 52). Od staroga nam svakako valja uzeti poštovanje i ljubav prema tradiciji i liturgiji Crkve, a od novoga možemo uzeti izričaje koji su primjereni određenom vremenu, kulturi i mentalitetu.

Ljudi su gladni i žedni Krista te njegove Riječi, otajstava i predokusa Kraljevstva Nebeskog. Imajmo na umu da je to ono što i kršćansko bogoslužje treba pružati duhom i formom. Vodimo računa da svetinje slavimo odista sveto.

Bibliografija

Literatura:

- 1) Adam, Adolf *Uvod u katoličku liturgiju* Zadar: Hrvatski institut za liturgijski pastoral, 1993.
- 2) Alić, Damir Š. *Katolička vjera u crkvenoj predaji* Zagreb: OK knjižara, 2015.
- 3) Armstrong, Karen *Povijest Boga* Zagreb: Prosvjeta, Zagreb, 1998.
- 4) Athanasius *Letters* br. 39 (Uskrs 367.) u A Select Library of the New Testament and Other Early Christian Literature Chicago: The University of Chicago Press, 1952.
- 5) Avis, Paul D. L. *The Identity of Anglicanism: Essentials of Anglican Ecclesiology* Edinburgh, Scotland: T&T Clark
- 6) Babić, Marko *Liturgika 2, povijest liturgije* Split: Katolički bogoslovni fakultet u Splitu, 2010.
- 7) Barth, Karl *Uvod u Evangeličku teologiju* Zagreb: Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, 2007.
- 8) Benedikt XVI *Apostoli i prvi Kristovi učenici* Split: Verbum, 2011.
- 9) Benedikt XVI *Crkveni oci: od Klementa Rimskoga do Augustina* Split: Verbum, 2011.

- 10) Benedikt XVI *Sveti Pavao* Split: Verbum, 2009.
- 11) Benedikt XVI *Učitelji – oci i pisci I. tisućljeća* Split: Verbum, 2011
- 12) Berger, Rupert *Mali liturgijski leksikon* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
- 13) Berkhof, Louis *Manual of Christian Doctrine* Grand Rapids, Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1933 (foto reprint originalnog izdanja nepoznate novije godine izdanja)
- 14) Berkhof, Louis *Sigurnost vjere* Osijek: Kršćanski centar "Dobrog pastira"; Tordinci: Reformirani teološki institut "Mihael Starin", 2007.
- 15) Berkhof, Louis *Summary of Christian Doctrine* Grand Rapids, Michigan: William. B. Eerdmans Publishing Company, 1933. (foto reprint originalnog izdanja nepoznate novije godine izdanja)
- 16) Berkhof, Louis *Systematic Theology – New Combined Edition* Grand Rapids, Michigan: William. B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge, U. K., 1996.
- 17) Bettenson, Henry (ur.) *Documents of the Christian Church* London: Oxford University Press, 1967.
- 18) *Biblijski leksikon* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1984.

- 19) *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
- 20) *Biblijski priručnik* Zagreb: Duhovna stvarnost, 1989.
- 21) Bloesch, Donald G. *Osnove evanđeoske teologije 2* Novi Sad: Dobra Vest, 1989.
- 22) Bock, Darrell L. *Breaking the Da Vinci Code* Nashville: Thomas Nelson, 2004.
- 23) Booty, John & Sykes, Stephen *The Study of Anglicanism* Minneapolis: Fortress Press, 1988.
- 24) Bruce, Frederick F. *The Books and the Parchments: How We Got Our English Bible* Old Tappan NJ: Fleming H Revell, 1950.
- 25) Brusztle, Josip *Povijest katoličkih župa* Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 1999.
- 26) Boisset, Jean *Protestantizam* (drugo dopunjeno izdanje) Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999.
- 27) Chapman, Mark *Anglicanism: A Very Short Introduction* Oxford: Oxford University Press, 2006.
- 28) Chapman, Mark D. *Anglican Theology* Edinburgh, Scotland: T&T Clark, 2012.
- 29) Čedvig, Oveň *Istorija reformacije* Novi Sad: Dobra vest, 1986.
- 30) Delimo, Žan *Nastanak i učvršćenje reformacije* Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1998.

- 31) *Didache* u: Apostolski oci II Zagreb: Verbum, 2010.
- 32) Douglas, Dixon J. *The New International Dictionary of the Christian Church* Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing Company, 1974.
- 33) Douma, Jochem *The Ten Commandments - Manual for the Christian Life* Phillipsburg, New Jersey: P & R Publishing, 1996.
- 34) Đurčik, Igor *Paradigma protestantizma u duhu vremena: Od religioznih reformi do neoprotestantskog pluralizma u: Pet vekova refomacije* Bor: Građanska čitaonica Evropa Bor, 2017.
- 35) Đurčik, Igor *Protestanti na području srpske kulture i nacije* Niš: Punta, 2009.
- 36) Earle, Ralph *How We Got Our Bible* Grand Rapids MI: Baker Book House, 1971.
- 37) *Enciklopedija Biblije* Zagreb: Duhovna stvarnost, Kršćanska sadašnjost, Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo, 2000.
- 38) *Enciklopedijski teološki rječnik* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009.
- 39) Eusebius *The History of the Church* trans. by G.A. Williamson NY: Penguin Classics, 1989.
- 40) Evans, Gill R. & Wright, Robert J. *The Anglican Tradition* Minneapolis: Fortress Press, 1991.
- 41) Franzen, August *Pregled povijesti Crkve* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

- 42) Gabler, Ulrich *Huldrych Zwingli, His Life and Work* Philadelphia: Forter Press, 1986.
- 43) Geisler, Norman L. i Nix William E. *A General Introduction to the Bible* Chicago: Moody Publishers, 1968.
- 44)
- 45) Godfrey, Robert *Bogougodno slavljenje* Osijek: Kršćanski centar „Dobroga pastira“, 2007.
- 46) Green, Michael *Krštenje* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira", 2005.
- 47) Grün, Anselm *Deset zapovijedi – putokazi u slobodu* Zagreb: Veritas, 2011.
- 48) Hammond, Chatterton T. *Uvod u Teologiju* Osijek: Izvori, 1993.
- 49) Hancock, Ralph , *Calvin and the Foundations of Modern Politics* New York: Cornell Univ. Press, 1989.
- 50) Harrison, Everett F. *Introduction to the New Testament* Grand Rapids: Eerdmans, 1971
- 51) Hatchett, Josiah M. *Commentary on the American Prayer Book* New York: The Seabury Press, 1981.
- 52) Hiebert, Edmond D. *An Introduction to the New Testament, Volume 2: The Pauline Epistles* Chicago: Moody Press, 1977.
- 53) Holwerda, David E. *Jesus and Israel - One Covenant or Two* Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1995.

- 54) Howe, John W. & Pascoe Sam C. *Our Anglican Heritage*, Second Edition Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2010.
- 55) Huntington, Reed W. *A Short History of The Book of Common Prayer* New York: Thomas Whittaker, 1893.
- 56) Irenaeus *Against Heresies* u *The Ante Nicene Fathers, Volume 1* A. Roberts and J. Donaldson, eds., Grand Rapids, Mich.: Eerdmans 1993.
- 57) Jambrek, Stanko *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj* Zagreb: Bogoslovni institut, 2003.
- 58) Jedin, Hubert *Crkveni sabori* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Zageb, 1980.
- 59) Jedin, Hubert *Velika povijest Crkve I, II, III/1, III/2, IV, V, VI/1, VI/2* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993. - 2013.
- 60) Justin Mučenik *Apologije* Split: Verbum, 2012.
- 61) Justin Mučenik *Prva Apologija* 66-67 (= PG 6,427-431); časoslov, 2,510-511.
- 62) Kalvin, Žan. *Nauk hrišćanske vere* Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1996.
- 63) Kavanagh, Aidan *On Liturgical Theology – The Hale Memorial Lectures of Seabury-Western Theological Seminary, 1981* Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1984.

- 64) Kolarić, Juraj *Istočni kršćani* Zagreb: Veritas, Zagreb, 1982.
- 65) Koso, Jasmin *Što kršćani vjeruju – ili biblijski priručnik za početnike* Zagreb: Crkva Krista Otkupitelja, 2012.
- 66) Kottje, Raymund & Moeller, Bernd *Ekumenska povijest Crkve 2* Zagreb: Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", 2008.
- 67) Kümmel, Werner Georg *Introduction to the New Testament* Nashville TN: Abingdon Press, 1973.
- 68) Lactantius *De mortibus persecutorum* trans. and eds. by J. L. Creed, (Clarendon Press, Oxford, 1984.)
- 69) Leith, John H. *Introduction to the Reformed Tradition* Atlanta: Westminster John Knox Press, 1977.
- 70) *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990.
- 71) Leonar, Emil Ž. *Opšta istorija protestantizma Prvi tom* Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2002.
- 72) Leon-Dufour, Xavier *Rječnik biblijske teologije* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1980.
- 73) Lewis, Gillian, *Calvinism in Geneva in the Time of Calvin and Beza (1541-1605)* u: Prestwich, ed., *International Calvinism*

- 74) Lohse, Bernhard *Martin Luther život i djelo* 3. potpuno prerađeno izdanje, Zagreb: Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, 2006.
- 75) Loze, Eduard *Svet Novoga zaveta* Beograd: Pravoslavlje, 1986.
- 76) Luther, Martin *Temeljni reformatorski spisi* svezak prvi i drugi, Zagreb: Demetra Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, 2006.
- 77) Maletić, Ante *Markantun de Dominis – Skica za portret* Split: Lamaro, epub format, 2008.
- 78) McDonald, Lee M. & Sanders, James A. *The Canon Debate* Peabody, MA: Hendrickson Publishers, 2002.
- 79) McDowell, Josh *Da Vincijev kod – Potraga za odgovorima* Zagreb: Nada i Život, 2006.
- 80) McDowell, Josh *The New Evidence That Demands a Verdict* Nashville, TN: Thomas Nelson, 1999.
- 81) McGrath, Alister E. *A Life of John Calvin* Cambridge: Basil Blackwell, 1991.
- 82) McGrath, Alister E. *Uvod u kršćansku teologiju* Zagreb: Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik"; Rijeka: Ex libris, 2006.
- 83) McNeill, John T. *The History & Character of Calvinism* Oxford: Oxford Univ. Press, 1967.
- 84) Milić, Jasmin *Blagoslovljeno Kraljevstvo Njegovo* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga Pastira", 2012.

- 85) Milić, Jasmin *Kalvinski kanoni iz Kneževih Vinograda* Osijek: Protestantska reformirana kršćanska crkva u RH, Reformatska crkvena općina Kneževi Vinogradi, 2006.
- 86) Milić, Jasmin *Kalvinizam u Hrvata* Tordinci: Protestantska reformirana crkvena općina, Tordinci; Novi Sad: Protestantski teološki fakultet Novi Sad, 2005.
- 87) Milić, Jasmin *Povijesni pregled liturgije- s posebnim osvrtom na razvoj bogoslužja u protestantskim crkvama i crkvama reformacijske baštine* Osijek: Kršćanski centar „Dobroga pastira“, 2007.
- 88) Milić, Jasmin *Povijest Reformirane crkve u Hrvatskoj – s posebnim osvrtom na reformiranu župu Tordinci 1862.-1952.* Osijek: Visoko evanđeosko teološko učilište, Protestantska kršćanska crkva u RH, 2014.
- 89) Milić, Jasmin *Tko je bio Jean Calvin (Kratak prikaz života i vjerovanja Jeana Calvina)* Osijek: Protestantska reformirana kršćanska crkva u RH, 2003.
- 90) Miz, Roman *Enciklopedijski pregled pojmova kršćanske kulture (iz katoličke perspektive)* Novi Sad: Protestantski teološki fakultet, 2010.
- 91) Ostrogorski, Georgije *Povijest Bizanta* Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga , 2002.

- 92) Pannenberg, Wolfhart Apostolsko vjerovanje pred pitanjima današnjice Zagreb: Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, 2005.
- 93) Parker, Thomas H. L. *Jean Calvin* Zagreb: Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", 2007.
- 94) Pavić, Juraj & Tenšek, Tomislav Zdenko *Patrologija* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
- 95) Pažin, Zvonko *Povijest liturgije, nacrt predavanja* Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, 2007.
- 96) Penning, Louwrens *Life and Times of Calvin* London: Kegan, Trench, Trubner and Co., 1912.
- 97) Phillips, Richard D. *Što su izabranje i predestinacija?* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira", 2008.
- 98) Phillips, Richard D. *What is the Lord's Supper?* Phillipsburg, New Jersey: P & R Publishing, 2005.
- 99) Phillips, Richard D. *Što je Gospodnja večera?* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira", 2010.
- 100) Ramsey, Michael *The Anglican Spirit* (Seabury Classics), reprint, New York, NY: Estate of Michael Ramsey, Church Publishing Incorporated, 2004.
- 101) Ratzinger, Joseph *Uvod u kršćanstvo* peto izdanje, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.
- 102) Rebić, Adalbert *Biblijske starine* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1992.

- 103) *Rječnik biblijske teologije* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1980.
- 104) Rebić, Adalbert *Središnje teme staroga zavjeta* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.
- 105) Robinson, Haddon W. *Biblijsko propovijedanje* Zagreb: Susret, 1997.
- 106) Rodgers, John H. *Essential Truths for Christians – A Commentary on the Anglican Thirty-Nine Articles and an Introduction to Systematic Theology* Blue Bell, Pennsylvania: Classical Anglican Press, 2011.
- 107) Ryken, Philip G. *Tko je pravi kalvinist?* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira", 2008.
- 108) Smallman, Stephen E. *Što je Reformirana crkva?* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira", 2010.
- 109) Smith, Morton H. *Svjedočanstvo – uvod u kršćansku doktrinu* Osijek: Kršćanski centar „Dobroga Pastira“, 2007.
- 110) Sproul, Robert C. *Essential truths of the Christian faith* Wheaton, Illinois: Tyndale house publishers, inc., 1992.
- 111) Sproul, Robert C. *Izabranici Božji* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira", 2010.
- 112) Sproul, Robert C. *Lifeyviews* Grand Rapids, Michigan: Fleming H. Revell, 2005.
- 113) Sproul, Robert C. *Now, That's a Good Question* Wheaton, Illinois: Tyndale house publishers, inc., 1996.

- 114) Sproul, Robert C. *What is Reformed theology?* Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 1997.
- 115) Šagi-Bunić, Tomislav Janko *Euharistija u životu crkve kroz povijest* Zagreb Kršćanska sadašnjost, 1984.
- 116) Šagi-Bunić, Tomislav Janko *Povijest kršćanske literature 1* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998.
- 117) *The Complete Library of Christian Worship, volume 2, Twenty Centuries of Christian Worship*, (ed. Robert E. Webber) Nashville, Tennessee: Star Song Publishing group, 1994.
- 118) Thomas, Griffith W. H. *The Principles of Theology, An Introduction To the Thirty Nine Articles* Philadelphia: Philadelphia Theological Seminary, 1996.
- 119) Thomson, Alan *Crkvena povijest 3* Novi Sad: Baptistička teološka škola, 1986.
- 120) Thompson, Bard *Liturgies of the Western Church* Cleveland: Meridian Books, 1961.
- 121) Uimonen, Seija & Gunjević, Boris *Augsburška konfesija – suvremeno čitanje* izdavač i godina izdanja nisu navedeni)
- 122) Wallace, Ronald *Calvin, Geneva and the Reformation* Edinburgh: Scottish Academic Press, 1988.
- 123) Ware, Timothy *Pravoslavna crkva* Zagreb: Prosvjeta, 2005.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

- 124) Wendel, Francois *Calvin Origins and Development of His Religious Thought* New York and Evanston: Harper & Row Publishers, 1950.
- 125) Williams, Rowan *Anglican Identities Lanham, Maryland:*, Rowman & Littlefield Publishing Group, *A Cowley Publications Book*, 2003.
- 126) Willimon, William H. *Word, Water, Wine and Bread* Valley Forge: Judson Press, 1989.
- 127) Würthwein, Ernst & Fisher, Alexander A. *The Text of the Old Testament An Introduction to the Biblia Hebraica* Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1979.
- 128) Zagorac, Vladimir *Kristova otajstva* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998.
- 129) Zagorac, Vladimir *Krist posvetitelj vremena* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.

Studijske Biblije:

- 1) *The Apologetics Study Bible* Nashville, Tennessee: Holman Bible Publishers, 2007.
- 2) *The Reformation Study Bible* Orlando, Florida: Ligonier Ministries, 2005.

3) U ovome radu se također koristi Biblija u izdanju Kršćanske sadašnjosti Zagreb, <http://biblija.ks.hr/> (Pristup: 12. 7. 2018.)

Vjeroispovijedanja i katekizmi, doktrinarne izjave i dokumenti:

- 1) *Belgijsko vjeroispovijedanje (1561.)* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira"; Tordinci: Reformirani teološki institut "Mihael Starin", 2008.
- 2) *Biti kršćanin – Anglikanski katekizam* Osijek: Kršćanski centar „Dobroga pastira“, 2016.
- 3) *Kanoni sa Sinode u Dortrechtu 1618.-1619.* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira"; Novi Sad: Teološki fakultet Novi Sad, 2007.
- 4) *Katekizam katoličke crkve – kompendij* Zagreb: Verbum, 2012.
- 5) *Heidelberški katekizam - Drugo Helvetsko vjeroispovijedanje* Osijek: Reformirana kršćanska crkva u RH-Reformirani teološki institut, 2000.
- 6) Luther, Martin *Veliki i Mali katekizam* Zagreb: Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, 2009.
- 7) *Trideset i devet članaka vjere Anglikanske crkve* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga Pastira", 2012.

- 8) *Westminstersko vjeroispovijedanje* Tordinci: Reformirani teološki institut "Mihael Starin" 2008.

Doktrinarne izjave i dokumenti

- 1) Čikaško-Lambetski kvadriteral – Vidi:
<https://rechurchzg.org/misijska-izjava/cikasko-lambetski-kvadriteral-osnov-naseg-ekumenskog-djelovanja/> (19. 04. 2017.)
- 2) Izjava o ispovijedanju vjere Reformirane episkopalne crkve – Vidi:
<https://rechurchzg.org/izjava-o-ispovijedanju-vjere-reformirane-episkopalne-crkve/>
(Pristup: 19. 04. 2017.)
- 3) Jeruzalemska deklaracija – Vidi:
<https://rechurchzg.org/jeruzalemska-deklaracija/> (Pristup: 19. 04. 2017.)
- 4) Misijska izjava Reformirane episkopalne crkve (REC) – Vidi:
<https://rechurchzg.org/misijska-izjava/>
(Pristup: 19. 04. 2017.)
- 5) Rezolucije o kršćanskoj seksualnoj etici i svetosti života (REC) – Vidi:
<https://rechurchzg.org/misijska->

izjava/rezolucije-o-krscanskoj-seksualnoj-etici-i-svetosti-zivota/ (19. 04. 2017.)

- 6) Statut Protestantske reformirane kršćanske crkve- Reformirane episkopalne crkve u RH

Obrednici i molitvenici:

- 1) *Knjiga zajedničkih molitava* Osijek: Protestantska reformirana kršćanska crkva u RH, 2003.
- 2) *Knjiga zajedničkih molitava – Euharistijsko bogoslužje i Velika litanija* Osijek: Reformirani episkopalni dekanat Protestantske reformirane kršćanske crkve u RH, 2011.
- 3) *Knjiga zajedničkih molitava – Dnevne molitve* Osijek: Reformirani episkopalni dekanat Protestantske reformirane kršćanske crkve u RH, 2011.
- 4) *Liturgijski priručnik* (eksperimentalna i radna verzija, za internu uporabu Evangeličke crkve), Evangelička crkva u Republici Hrvatskoj, 2004.
- 5) *The Book of Common Prayer* Cambridge: University press, 1964.
- 6) *The Book of Common Prayer* Cambridge: University press, 1990.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

- 7) *The Book of Occasional Services* The Reformed Episcopal Church, 53rd General Council, 2011.
- 8) *The Liturgy of the Church of Sarum* London: J. T. Hayes, 1866.
- 9) *Velika litanija* Osijek: Kršćanski centar "Dobroga pastira", 2010.
- 10) *Pjesmarica Božjeg naroda* Zagreb: Seniorat Evangeličke crkve, 1981.

Internet:

- 1) Anglicanpastor.com – Goebel, Greg *Why Bishops?* (članak), <http://anglicanpastor.com/why-bishops> (Pristup: 29. 04. 2015.)
- 2) Antiochian org – *The Ten Commandments* (članak), <http://www.antiochian.org/ten-commandments> (Pristup: 11. 04.2017.)
- 3) Bitno.net - *Sveti biskupi Timotej i Tit – vjerni učenici i pomoćnici svetog Pavla* <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveti-biskupi-timotej-i-tit-vjerni-ucenici-svetog-pavla/> (Pristup. 12. 7. 2018.)

- 4) Catholic.com – Molina, Hector *On Your Marks: The Church Is One* (članak),
<https://www.catholic.com/magazine/online-edition/on-your-marks-the-church-is-one> (Pristup: 14.04.2017.)
- 5) Catholic.com - *Is the Bible's inerrancy limited to matters pertaining to salvation?* (članak),
<https://www.catholic.com/qa/is-the-bibles-inerrancy-limited-to-matters-pertaining-to-salvation> (Pristup: 14. 04. 2017.)
- 6) CatholicCulture.org - Baier, David *Why Liturgical Vestments?* (članak),
<https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=4311> (Pristup: 12. 04. 2017.)
- 7) Christian action.org - Hammond, Peter *How Luther Reformed Marriage and the Family* (članak),
<http://www.christianaction.org.za/index.php/articles/reformation/767-how-luther-reformed-marriage-and-the-family> (Pristup: 10. 04. 2017.)
- 8) Firstthings.com – Leithart, Peter J. *Liturgy and interchangeable sexes* (članak),
<http://www.firstthings.com/web-exclusives/2015/03/liturgy-and-interchangeable-sexes> (Pristup. 29. 05. 2015.)
- 9) Franciscan-anglican.com – Dinovo, Rebecca *Why Liturgy?* (članak),
<http://www.franciscan-anglican.com/Liturgy.htm> (Pristup: 13. 09. 2013.)

- 10) Give us this day – Erlandson, Charles *Anglicanism is Reformed* (članak), <http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-blog/anglicanism-is-reformed/> (Pristup 13. 09. 2013.)
- 11) Give us this day – Erlandson, Charles *Daily Devotionals* (stranica dnevnih pobožnosti) <http://giveusthisdaydevotional.com/about-us/> (Pristup: 13. 09. 2013.)
- 12) Give us this day – Erlandson, Charles *Is Anglicanism Catholic?* (članak) <http://giveusthisdaydevotional.com/reformed-catholicism-blog/is-anglicanism-catholic/> (Pristup 13. 09. 2013.)
- 13) Kalvinizam blog – Milić, Jasmin *Propovijed upućena konfirmantima* (propovijed), <http://kalvinizam.blog.hr/2006/04/1620972126/konfirmacija-u-tordincima.html> (Pristup: 13. 09. 2013.)
- 14) Katolička tiskovna agencija Biskupske konferencije BiH, <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=204> (Pristup. 12.7. 2018.)
- 15) Ligonier.com – Sproul, R. C. *The Forbidden Fruit* (članak) <http://www.ligonier.org/learn/devotionals/forbidden-fruit/> (Pristup: 24. 06. 2015.)

- 16) Ligonier.com – Sproul, R. C. *What Does “Simul Justus et Peccator” Mean?* (video predavanje i transkript)
<http://www.ligonier.org/blog/simul-justus-et-peccator/> (Pristup: 10. 04. 2017.)
- 17) Monergism.com - *Simul Justus et Peccator* (članak),
<https://www.monergism.com/thethreshold/articles/onsite/simuljustus.html> (Pristup: 10. 04. 2017.)
- 18) Patheos.com – Packer, Speaks J. I. *What is Anglicanism?* (članak),
<http://www.patheos.com/blogs/jesuscreed/2015/03/23/three-terms-for-church-today/> (Pristup 16. 04.2015.)
- 19) Rechurch.org - *The Reformed Episcopal Church -A Brief History* (povijesni pregled),
<http://rechurch.org/history> (Pristup. 28. 05.2015.)
- 20) Rechurchzg.wordpress.com – *Izjava o ispovijedanju vjere (REC)*
<https://rechurchzg.wordpress.com/izjava-o-ispovijedanju-vjere-reformirane-episkopalne-ckve/> (Pristup 13. 7. 2018.)
- 21) Reformiranikrscanizagreb.com – Bird, Chad *Četiri razloga zašto Djevica Marija zaslužuje više pažnje među protestantima* (članak), preveo i prilagodio Jasmin Koso,
<https://reformiranikrscanizagreb.com/2015/12/04/cetiri-razloga-zasto-djevica-marija-zasluzuje-vise-paznje-medu-protestantima/> (Pristup: 21. 04. 2017.)

- 22) Reformiranikrscanizagreb.com – Koso, Jasmin *Anglikanstvo - Doktrinarni principi 39 članaka vjere – skripta*
<https://reformiranikrscanizagreb.files.wordpress.com/2018/03/doktrinarni-principi-39-c48dlanaka-vjere.pdf> (Pristup. 14. 7. 2018.)
- 23) Reformiranikrscanizagreb.com – Koso, Jasmin *Evandeoska poslušnost (i Mojsijev Savez)*
<http://reformiranikrscanizagreb.com/2011/07/25/evandeoska-poslusnost-i-mojsijev-savez/> (Pristup: 15. 06. 2015.)
- 24) Reformiranikrscanizagreb.com – Koso, Jasmin *Kratka povijest anglikanske crkve – skripta*
<https://reformiranikrscanizagreb.files.wordpress.com/2018/02/kratka-povijest-anglikanske-crkve2.pdf> (Pristup. 14. 7. 2018.)
- 25) Reformiranikrscanizagreb.com – Koso, Jasmin *O Blaženoj Djevici Mariji* (članak),
<https://reformiranikrscanizagreb.com/2014/12/11/o-blazenoj-djevici-mariji/> (Pristup: 21. 04. 2017.)
- 26) Reformiranikrscanizagreb.com – Koso, Jasmin *Starješine i nadglednici* (članak)
<https://reformiranikrscanizagreb.com/2015/07/24/starjesine-i-nadglednici/> (Pristup. 14. 7. 2018.)
- 27) Reformiranikrscanizagreb.com – Petrović, Petar *Je li Trojstvo biblijsko? Što Biblija uči o Trojedinom Bogu* (članak),
<http://reformiranikrscanizagreb.com/2013/04/02/j>

- e-li-trojstvo-biblijsko-sto-biblija-uci-o-trojedinom-bogu/(Pristup: 20. 05. 2015.)
- 28) Reformiranikrscanizagreb.com – Hammond, Peter *Kako je Luther reformirao brak i obitelj* (članak), preveo i prilagodio Jasmin Koso, <https://reformiranikrscanizagreb.com/2016/12/16/kako-je-luther-reformirao-brak-i-obitelj/> (Pristup: 10. 04. 2017.)
- 29) Reformiranikrscanizagreb.com – Leithart, Peter L. *Liturgija i međusobna zamjenjivost spolova* (članak), preveo i prilagodio Jasmin Koso <http://reformiranikrscanizagreb.com/2015/03/18/liturgija-i-medusobna-zamjenjivost-spolova-by-peter-j-leithart/> (Pristup: 29.05.2015.)
- 30) Religioustolerance.org - *Biblical inerrancy (freedom of error) as viewed by Roman Catholics* (članak), <http://www.religioustolerance.org/inerran1.htm> (Pristup: 14.04. 2017.)
- 31) The Church of England - <https://www.churchofengland.org/about/leadership-and-governance> (Pristup 14.07. 2018.)
- 32) The-highway.com – Horton, Michael *Was Geneva A Theocracy?* (članak), http://www.the-highway.com/theocracy_Horton.html (Pristup 17.04. 2015.);

Biografija autora

Jasmin Koso rođen je 19. 8. 1973. godine u Zagrebu. Živi također u Zagrebu.

Većinu odrastanja i mladosti proveo je izvan vjere i prave nade. Čuvši poruku Evanđelja*, obratio se Isusu Kristu kao Gospodinu, Otkupitelju i Spasitelju. To je uzrokovalo značajnu promjenu životnog smjera, vrijednosti i ciljeva.

Teolog (DMin) – Studirao je na Teološkom fakultetu „Matija Vlačić Ilirik“ u Zagrebu (danas Studij Protestantske Teologije Sveučilišta u Zagrebu). Na tom fakultetu je 2009. godine, pod mentorstvom dr. sc. Marine Miladinov, završio dodiplomski studij sa Završnim radom *Reformirana crkva u Hrvatskoj-počeci* te stekao stručno zvanje teolog.

Na Visokom evanđeoskom teološkom učilištu u Osijeku (ETF), dodiplomski studij završio je 2013. godine Završnim radom *"Osnovne značajke Reformirane teologije - s episkopalnim (anglikanskim) posebnostima"*, pod mentorstvom dr. sc. Jasmina Milića i su-mentorstvom doc. dr. sc. Antala Baloga te stekao stručno zvanje prvostupnik teologije.

Na Protestantskom teološkom učilištu „Mihael Starin“ u Osijeku, diplomski studij završio je 2015. godine Magistrskim radom „*Protestantska reformirana kršćanska crkva u Republici Hrvatskoj – korijeni i nada*“, pod mentorstvom dr. sc. Jasmina Milića te stekao stručno zvanje magistar bogoslovlja.

Na Teološkoj akademiji „Sveti Timotije iz Beograda (afiliranog s Latimer Hall School of Divinity iz Kanade), obranio je 2018. godine doktorsku disertaciju pod nazivom *Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije - s naglaskom na reformiranu i anglikansku tradiciju*, pod mentorstvom dr. sc. Igora Đurčika te stekao zvanje doktora bogoslovlja (DMin).

Prezbiter – godine 2011. zaređen je za đakona, a 2012. godine za prezbitera. Postavljen u službu pastora zagrebačke misijske župe “Krista Otkupitelja” (do rujna 2017.). Od rujna 2017. više nije u aktivnoj pastoralnoj službi (u toj vjerskoj zajednici). Dana 26. prosinca 2018. izvršena je inkardinacija njegovih prezbiterskih ovlasti u Anglikansku slobodnu zajednicu, odnosno Episkopalnu slobodnu crkvu.

Društveno – politički je aktivan. Trenutno je vijećnik u Vijeću Mjesnog odbora Prečko u Zagrebu.

Obiteljski čovjek – suprug i otac.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Autor – priručnika, skripti, teoloških radova i internetskih članaka.

Što kršćani vjeruju? – ili biblijski priručnik za početnike

Što kršćani vjeruju? – za mlađi uzrast

Odjeća i pribor za liturgiju – skripta

Kratka povijest Anglikanske crkve – skripta

Doktrinarni principi 39 članaka vjere – skripta

Zbirka kratkih članaka s temama iz reformirane i anglikanske teologije⁶²³

U siječnju 2018. godine, u teološkom časopisu *Biblijske studije*, izlazi mu stručni članak pod naslovom „*Reformacija i sloboda*“.

⁶²³ Sve navedene skripte dostupne su na internetskoj adresi: <https://reformiranikrscanizagreb.com/ostalo-2/> (Pristup 10.09.2018.)

Predsjednik je Udruge Ob Nova – za unapređenje odnosa i osobnog razvoja pojedinca.

Predavač kolegija Povijesti Anglikanske crkve i Teoloških principa Trideset i devet članaka i Anglikanskog katekizma na Teološkoj akademiji Sveti Timotije.

Predsjednik je Reformacijskog pastoralno – obrazovnog centra Zagreb i voditelj Protestantske anglikanske kapelarije u Zagrebu.

Dissertation Summary

DISSERTATION TITLE: APPLIED DOCTRINAL
MINISTRY OF THE REFORMATIONAL CHURCHES
WITH EMPHASIS ON THE PRESBYTERIAN AND
ANGLICAN TRADITION

NAME OF THE RESEARCHER: Jasmin Koso

DEGREE: Doctor of Ministry (DMin)

MAJOR FIELD: The History of Theology

NAME OF FACULTY ADVISER: Archbishop
Professor Doctor **Igor Đurčik**

DATE OF DEFENSE:

This doctoral dissertation elaborates the thesis of a historically-theological overview upon catholic fundamentals and the reformed character of the Reformation Churches with a particular emphasis on the Reformed and Anglican tradition and thus reflects the knowledge and experience of the author, regarding such an approach to christianity.

In the dissertation we speak about the Magistrate reformation, the Reformed theology, the Anglican and Episcopal particularities, the early Church and the significance and development of liturgy as these elements perform the essential features of the Catholic, Reformed, Evangelic legacy as well as the identity of the historical Reformation Churches and the Anglican tradition being emphasized with its influence in this area whatsoever. The features of this identity could be summarized in two words: *Reformed Catholicism*.

The aim of this paper is to inform the public who want to be informed with the Protestant and in particular with the Anglican, Catholic and Reformed legacy, history, doctrines, practise, its ways and liturgy, so it can be described a rather simple and transparent but at the same time contentful description of the basis, legacy and practical continental Reformation and Anglican tradition.

The dissertation is structured as follows: first it introduces the common Catholic heritage, then the Lutheran and Calvinist Reformation with its main doctrines, with an overview of Reformation Confessions, and finally there is a picture of Anglican particularities, the Protestant liturgy and also the liturgy in general.

In the first part of this dissertation we talk about the common Catholic fundamentals of the undivided Church, the episcopate, the ecumenical Councils and beliefs, and thus much the crucial theological topics of the early Church.

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

The second part is about the Protestant Reformation: what Protestantism means in the first place and its basic principles; about Martin Luther and the beginning of the reformation,

about Jean Calvin and his work, about the Reformation in England and about Protestant Confession and fundamental features of Reformed theology which had a significant influence on the Anglican ministry as well.

In the third part the Anglican particularities are brought on: what Anglicanism is, how Anglicans look at church and churchiality. There is a little about the Episcopal structuralism from the Anglican racurs. Some things are said about certain contemporary issues the Anglican and the Christianity in general are facing. The Reformed Episcopal Church is taken as a good example when speaking about questions faced by Anglicanism in modern and post modern times.

The fourth and last part of this dissertation talks about the Christian Service, thus bringing closer the main terms of the liturgy. It talks about the very beginnings of the Christian Worship Service, the Protestant and Anglican liturgy as well as the principles of the service „in God's favour“.

The basic motto of this dissertation may be the following: in essentials united, in irrelevance freedom, in everything love (in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas).

Zusammenfassung der Dissertation

TITEL: ANGEWANDTE DOKTRINARE
THEOLOGIE DER REFORMATIONSKIRCHEN MIT
SCHWERPUNKT AUF DIE REFORMIERTE UND
ANGLIKANISCHE TRADITION

FORSCHER: Jasmin Koso

AKADEMISCHER GRAD: Doktor der Theologie

FORSCHUNGSFELD: Geschichte der Theologie

NAME DES HAUPTMENTORS: Erzbischof Professor
Dr Igor Đurčik

DATUM DER VERTEIDIGUNGSPRUEFUNG:

Die vorhandene Dissertation stellt einen theologisch-geschichtlichen Überblick des Katholischen Grunsatzes und des reformierten Charakter der Reformationskirchen mit besonderem Akzent auf die reformierte und anglikanische Tradition dar, wobei das Wissen und Erfahrung des Authors in Hinsicht auf solch einen Zugang zum Christentum widerspiegelt wird.

In dieser Arbeit wird gleichzeitig von Magistratereformation, reformierter Theologie, der anglikanischen bzw. episkopalen Besonderheiten, der Frühkirche wie auch der Entwicklung und Bedeutung der Liturgie gesprochen, denn gerade diese Elemente bilden die wesentlichen Bestandteile des katholischen, reformations - und evangelischen Erbe und Identität, und

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

besonders der anglikanischen Tradition deren Einfluss ebenfalls auch auf unserem Gebiet zu spüren ist. Die Merkmale dieser Identität können in sich in zwei Worte zusammenfassen: *reformierter Katholizismus*.

Das Ziel dieser Arbeit ist die daran interessierte Öffentlichkeit mit dem protestantischem und besonders anglikanischem, katholischem und reformiertem Erbe, Geschichte, Doktrinen, Praxis, Bräuche und Liturgie bekanntzumachen. Daher geht es um eine relativ einfache und Überscheubare aber gleichzeitig inhaltvolle Darstellung der Grundsätze, und der Erbschaft und Praxis der kontinentalen reformations- und anglikanischen Tradition.

Die Arbeit ist so strukturiert, dass zunächst mit der gemeinsamen Erbschaft der Katholischen Kirche bekanntgemacht wird, danach mit dem Lauf der Reformation, Luther und Calvin in Hauptrollen, und den wesentlichen Reformationsdoktrinen mit einem Überblick der Reformationskonfessionen. Es folgen die anglikanischen Besonderheiten und am Ende ist von der allgemeinen und protestantischen Liturgie die Rede.

Im ersten Teil ist also die Rede von der gemeinsamen katholischen Basis der ungetrennten Kirche, des Episkopats, der Ökumenischen Konzilien und Glaubensgrundsätzen, wie auch von den wesentlichen theologischen Themen der Frühkirche.

Der zweite Teil spricht von der protestantischen Reformation. Was Protestantismus überhaupt bedeutet und was seine Grundprinzipien darstellen, von Martin Luther und ihrem Beginn, von Jean Calvin und seinem Werk, von der Englischen Reformation und von den protestantischen Glaubensbekenntnissen und Grundmerkmalen der Reformationstheologie (welche einen wesentlichen Einfluss auf die anglikanische Theologie hatte).

Der dritte Teil bringt die anglikanischen Besonderheiten: was Anglikanismus überhaupt bedeutet und wie die Anglikaner auf Kirche und Kirchlichkeit schauen. Es wird ein wenig von der episkopalen Hierarchie aus anglikanischem Blickpunkt gesprochen, wie auch von einigen modernen Herausforderungen mit denen sich die anglikanische aber auch die allgemeine Christenwelt auseinandersetzt. Die reformierte episkopale Kirche kann als ein gutes Beispiel erwähnt werden, wenn man von moderner und postmoderner Zeit in Hinsicht auf brennende Fragen spricht.

Der vierte und letzte Teil dieser Dissertation spricht vom christlichen Gottesdienst, bzw. von der Liturgie und erklärt die Hauptterminologie. Es ist die Rede vom Beginn des christlichen Gottesdienst, der protestantischen und anglikanischen Liturgie und den Grundprinzipien des „gottgefälligen“ Gottesdienst.

Die Hauptschlussfolgerung dieser Arbeit könnte wie folgend lauten: im Wesentlichen Einheit, im

Primijenjena doktrinarna teologija Crkava reformacije

Unwesentlichen Freiheit, in Allem die Liebe (in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas).

DISERTACIJA PREDSTAVLJA VRLO DOBRO STRUKTURIRAN, SISTEMATSKI PRIKAZ KRŠĆANSKIH TRADICIJA KOJE SU PROIZIŠLE IZ PROTESTANTSKE REFORMACIJE 16. VIJEKA, A NAROČITO REFORMIRANOG KRŠĆANSTVA I ANGLIKANSTVA, IZ PERSPEKTIVE JEDNE OD NJEGOVIH ŽIVIH TRADICIJA – REFORMIRANOG EPISKOPALIZMA. ZA TAKAV PRIKAZ NIKAKO NIJE SUVIŠNO ŠTO RAD ZAPOČINJE PRIKAZOM TENDENCIJA U RANOJ CRKVI UMJESTO U 16. VIJEKU, VEĆ JE, DAPACE, NEOPHODNO ZA UTEMELJIVANJE MOŽDA GLAVNE TEZE DISERTACIJE, ONE ERLANDSONOVE O ANGLIKANSTVU KAO REFORMIRANOM KATOLIČANSTVU. TA TEZA ČINI SE VRIJEDNA UTEMELJIVANJA VEĆ STOGA ŠTO NUDI SUSTINSKI DRUGAČIJE SHVAĆANJE KATOLICIZMA OD ONOG KOJEG ZASTUPA ANGLO-KATOLICIZAM (I. NARAVNO, RKC), PA TIME IMA EKUMENSKI POTENCIJAL REFORMIRANE EVANĐEOSKE ALTERNATIVE, KOJA BI MOGLA BITI PRIHVATLJIVA I ANGLO-KATOLICIMA I OTVORENA ZA DIJALOG KAKO S RIMOM TAKO I S PRAVOSLAVLJEM TE ORIJENTALNIM CRKVAMA, A KOJA SE NE ZATVARA PREMA DRUGIM PROTESTANTSKIM KRŠĆANSKIM ZAJEDNICAMA (JER JE NEISKLJUČIVA PREMA CRKVAMA DRUGAČIJH USTROJA, S DRUGAČIJIM SHVAĆANJIMA APOSTOLSKOG NASLJEĐA, DAKLE BEZ BISKUPSKE SUKCESIJE). U TOM SMISLU INFORMATIVNA JE I UZGREDNA KONSTATACIJA, DA JE UPRAVO UTJEČAJ LIBERALNE TEOLOGIJE U 18. VIJEKU OSNAŽIO ZAHTJEVE KONZERVATIVNIH ANGLO-KATOLIKA ZA VRAĆANJEM NA PRED REFORMACIJSKE RITUALE I DOKTRINE, ŠTO JE U 19. VIJEKU REZULTIRALO U SASVIM NE EKUMENSKOJ PRAKSI ANGLO-KATOLIČKE STRUJE NASUPROT PREZBITERIJANCIMA I DRUGIM PROTESTANTIMA, A TIME POSLJEDIČNO I DO OSNIVANJA REFORMIRANE EPISKOPALNE CRKVE.

DISERTACIJA SE DAKLE ISTIČE EKUMENSKOM (KATOLIČKOM) ŠIRINOM IEVANGELIČKOM REFORMIRANOM »DUBINOM«, A AUTOR SE JE OSLANJAO NA VRLO ŠIROK SPEKTAR LITERATURE, KOJI UKLJUČUJE I BROJNE RIMO-KATOLIČKE I PRAVOSLAVNE IZVORE. NEDOSTATAK JE MOŽDA TO, DA STAVOVE U TIM ALI I U SAMIM ANGLIKANSKIM IZVORIMA NIJE PODVRGAO SUOČAVANJU S DRUGAČIJIM SHVAĆANJIMA (KAKO PROTESTANTSKIM, TAKO I HISTORIJSKIM). NO, S DRUGE STRANE DISERTACIJA IMA PRETENZIJU DA BRANI RAZUMNOST SHVAĆANJA KOJA SU ZAJEDNIČKA ANGLIKANIZMU I DRUGIM CRKVAMA KOJE SE POZIVAJU NA BISKUPSKU SUKCESIJU, A NE DA DOKAZUJE KAKO SE RADI O JEDINO ISPRAVNIM SHVAĆANJIMA.

DR.SC. NENAD VITIROVIĆ